

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 37, Sayı 3, 2019
Hacettepe University Journal of Economics and Administrative Sciences, Vol 37, Issue 3, 2019

Derginin Sahibi/Publisher: Sunay İL, Dekan / Dean
H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına /
on behalf of H.U. Faculty of Economics and Administrative Sciences

Yayın Kurulu Başkanı/Chief Editor : Necmiddin BAĞDADIÖĞLU

Yayın Kurulu Başkan Yardımcısı/Deputy Editor : Uğur SADIOĞLU

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Editorial Manager : Şerife GÜRAN

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Necmiddin BAĞDADIÖĞLU	Hacettepe Üniversitesi, TR
Selin Metin CAMGÖZ	Hacettepe Üniversitesi, TR
Tarkan ÇAVUŞOĞLU	Hacettepe Üniversitesi, TR
Andre DORSMAN	VU University, NL
Mine Pınar GÖZEN ERCAN	Hacettepe Üniversitesi, TR
Matthias FINGER	Ecole Poly. Federal de Lausanne, CH
Sunay İL	Hacettepe Üniversitesi, TR
Sıdıka KAYA	Hacettepe Üniversitesi, TR
Uğur SADIOĞLU	Hacettepe Üniversitesi, TR
Arzu ŞENER	Hacettepe Üniversitesi, TR
Tarık TUNCAY	Hacettepe Üniversitesi, TR
Wim WESTERMAN	Groningen University, NL
Yasemin YALTA	Hacettepe Üniversitesi, TR

H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda dört defa online yayımlanan uluslararası, akademik hakemli bir dergidir.

Dergide yayımlanmak üzere gönderilen yazılar <http://dergipark.gov.tr/huniibf> adresinden yüklenmelidir. Diğer konularla ilgili yazışmalar aşağıdaki adrese yapılmalıdır:

Adres/Address:
Şerife GÜRAN
Hacettepe Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü 06800, Beytepe, ANKARA
e-posta/e-mail: iibf_dergisi@hacettepe.edu.tr

Dergiye gönderilecek makaleler, Dergi web-sitesinde (<http://dergipark.gov.tr/huniibf>) yer alan “Yazar Rehberi”ndeki kurallara uygun olmalıdır.

H.U. Journal of Economics and Administrative Sciences is a peer-reviewed online international, academic journal, published quarterly. Articles sent must conform to the requirements indicated on the Guide for Authors in the web-site (<http://dergipark.gov.tr/huniibf>).

Yayının Türü/Product Type: Uluslararası akademik internet üzerinden yayımlanan Dergi, yılda 4 sayı/
International academic online journal, four issues per year.

Basım Tarihi/Date of Issue: Eylül 2019

Yayının Yönetim Yeri/Editorial Office Contact Information: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Beytepe-ANKARA, Tel: (0312) 297 68 30/
Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Beytepe-ANKARA, Phone: +90 312 297 68 30

Danışma Kurulu/Advisory Board

Aybala DEMİRCİ AKSOY	Gazi Üniversitesi, TR
Victor ASAL	State University of New York, US
Erhan ASLANOĞLU	Piri Reis Üniversitesi, TR
Doğan Yaşar AYHAN	Başkent Üniversitesi, TR
Kamil Ufuk BİLGİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Nurettin BİLİCİ	Çankaya Üniversitesi, TR
Geert BOUCKAERT	KU Leuven, BE
Dimitrios BUHALIS	University of Bournemouth, UK
Charles E. BUTTERWORTH	University of Maryland, US
Mitat ÇELİKPALA	Kadir Has Üniversitesi, TR
Wolfgang DIETRICH	University of Innsbruck, AT
Alan DOIG	Northumbria University, UK
Aylin ÖZMAN	TED Üniversitesi, TR
Korkut ERTÜRK	University of Utah, US
Halit GÖNENÇ	University of Groningen, NL
Michael S. GUTTER	University of Florida, US
Nguyen Thai Yen HUONG	Diplomatic Academy of Vietnam, VN
Peter M. JACKSON	Leicester Üniversitesi, UK
Aykut KİBRİTÇİOĞLU	Ankara Üniversitesi, TR
Ayşegül MENGİ	Ankara Üniversitesi, TR
Toshihiro MINOHARA	University of KOBE, JP
Ahmet Fazıl ÖZSOYLU	Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, TR
Erol TAYMAZ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi, TR
Süleyman TÜRKEL	Toros Üniversitesi, TR
Horst UNBEHAUN	Georg Simon Ohm TH, DE
Simon WIGLEY	Bilkent Üniversitesi, TR
Erinç YELDAN	Bilkent Üniversitesi, TR
A. Nuri YURDUSEV	Orta Doğu Teknik Üniversitesi, TR
Mary Ellen ZUCKERMAN	State University of New York, US

HAKEMLER/REFEREES

Aykut ATTAR	Hacettepe Üniversitesi
Salih BARIŞIK	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Pınar BAŞGÖZE	Hacettepe Üniversitesi
Reşat CEYLAN	Pamukkale Üniversitesi
Mustafa ÇİMEN	Hacettepe Üniversitesi
Esra DİK	Mersin Üniversitesi
Mustafa DOĞAN	Ankara Üniversitesi
Pınar Göze ERCAN	Hacettepe Üniversitesi
Canan ERYİĞİT	Hacettepe Üniversitesi
Hüseyin GÜL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Semra KARACAER	Hacettepe Üniversitesi
M. Baha KARAN	Hacettepe Üniversitesi
Suat OKTAR	Marmara Üniversitesi
Murat ÖNSOY	Hacettepe Üniversitesi
Barış ÖVGÜN	Ankara Üniversitesi
Erkan ÖZATA	Anadolu Üniversitesi
Yiğit ÖZBEK	Gazi Üniversitesi
Can Giray ÖZGÜL	Ankara Üniversitesi
Leyla ÖZER	Hacettepe Üniversitesi
Uğur SADIÖĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Ayşegül SAYLAM	Hacettepe Üniversitesi
Kaya TOKMAKÇIOĞLU	İstanbul Teknik Üniversitesi
Menaf TURAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Ahmet ULUSOY	Beykent Üniversitesi
Yılmaz YILDIZ	Hacettepe Üniversitesi

Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisinin Cilt 37, Sayı 3, Eylül 2019'de yayınlanan makalelerini değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us to review the articles published in Volume 37, Issue 3, September 2019 of the Hacettepe University Journal of Economics and Administrative Sciences.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Canser BİLİR Yasin İNCE	Kurumsal Proje Yönetimi Olgunluk Modeli ve İstanbul Yerel Yönetimler Uygulaması.....391
	<i>Enterprise Project Management Maturity Model and Application to Municipality Administrations in İstanbul</i>
Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN	Türkiye'nin 1980 Sonrası Kurumsal Yapısındaki Değişimi ve Ekonomik Sonuçları423
	<i>Turkey's Post-1980 Institutional Structural Change and Economic Consequences</i>
Can Umut ÇİNER Ozan ZENGİN	Türkiye'deki Belediye Sisteminin 2000'li Yıllarda Yeniden Yapılandırılması: Demokrasi ve Etkinlik Açısından Bir Değerlendirme439
	<i>The Restructuring of the Municipal System in Turkey in the 2000s: An Evaluation Regarding Democracy and Efficiency</i>
Eray GEMİCİ Müslüm POLAT	Manipülasyon Duyurularının Pay Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi.....471
	<i>Investigating the Effect of Manipulation Announcements on Stock Returns</i>
Ekrem KARAYILMAZLAR Mehmet ÖZGÜN	Tasarruflar ile Dış Borçlar Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği489
	<i>An Empirical Analysis of the Relation between Savings and External Debts: Turkey Example</i>
Aybike Tuba ÖZDEN	Tüketici Yaşam Tarzları ile Statü Tüketimi İlişkisi Üzerine Bir Araştırma.....517
	<i>A Research on the Relationship between Consumer Life Styles and Status Consumption</i>
Hayrettin UZUNOĞLU Semra KARACAER	Finansal Bilgi Manipülasyonu: BİST Sınai Endeksi Üzerine Bir Çalışma547
	<i>Financial Information Manipulation: A Study on BİST Industrials Index</i>
İbrahim YAĞLI	Yönetim Kurulu Çeşitliliği – Finansal Performans İlişkisi: Türk Bankacılık Sektörü Örneği565
	<i>The Nexus between Board Diversity and Financial Performance: The Case of Turkish Banking Sector</i>
Yazar Rehberi/Guide for Author	587

KURUMSAL PROJE YÖNETİMİ OLGUNLUK MODELİ VE İSTANBUL YEREL YÖNETİMLER UYGULAMASI

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 37, Sayı 3, 2019
s. 391-422

Canser BİLİR

Dr.Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim
Üniversitesi
Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi
Endüstri Mühendisliği Bölümü
canser.bilir@izu.edu.tr

Yasin İNCE

Yüksek Lisans Öğr., İstanbul Sabahattin
Zaim Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
yasinince@fatih.bel.tr

Bu çalışma, Yasin İnce'nin, Dr. Canser Bilir danışmanlığı'nda gerçekleştirdiği "Kurumsal Proje Yönetimi Olgunluk Modeli ve Yerel Yönetimler Uygulaması" isimli Yüksek Lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

Öz: Kurumsal Proje Yönetimi, bir ürün veya sonucu ortaya çıkarmak adına insan kaynakları, zaman ve maliyet gibi etkenlerin birbiriyle uyumlu ve verimli olarak kullanılmasını sağlamayı hedeflemektedir. Sınırlı kaynaklarla üst düzeyde hizmet vermeye çalışan yerel yönetimler Kurumsal Proje Yönetimi kavramının önemini gün geçtikçe daha iyi kavramaya başlamışlardır. Bu çalışmada da, Türkiye'deki yerel yönetimlerin, Kurumsal Proje Yönetimi Olgunluk Modellerinden faydalanılarak mevcut olgunluk seviyeleri ve gelişme alanları tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar göstermiştir ki, yerel yönetimler proje kapsam yönetimi ve tedarik yönetimi bilgi alanlarında kamu ihale kanununa uygunluk esas alındığı için diğer bilgi alanlarına göre daha yüksek olgunluk seviyesine sahiptir. Yerel yönetimler, takip eden maliyet, zaman, kalite ve iletişim yönetimi alanlarında, ikinci seviye olgunluğa sahiptirler. Diğer yandan, risk yönetimi ve insan kaynakları yönetimi bilgi alanlarında, incelemeye konu olan yerel yönetimler henüz birinci olgunluk seviyesinde yer almaktadırlar. Elde edilen önemli bir sonuç, yerel yönetimlerin Kurumsal Proje Yönetimi olgunluk seviyelerinin birbirleri arasında çok fazla değişmediğidir. Burada, büyükşehir belediyesi olgunluk seviyesi, ilçe belediyeleri olgunluk seviyelerinden olumlu olarak ayrılmaktadır. Yine bazı yerel yönetimler, bazı bilgi alanlarına kısmen daha yüksek notlar elde etmişlerdir. Burada da temel sebep, bu ilçe yönetimlerinde stratejik planlama ve kalite güvence fonksiyonlarının daha olgun bir şekilde gerçekleştiriliyor olmasıdır.

Anahtar Sözcükler: Proje yönetimi, proje yönetimi olgunluk modeli, proje performansı, yerel yönetimler.

**ENTERPRISE PROJECT
MANAGEMENT MATURITY
MODEL AND APPLICATION
TO MUNICIPALITY
ADMINISTRATIONS IN ISTANBUL**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 37, Issue 3, 2019
pp. 391-422*

Canser BİLİR

Assist.Prof.Dr., İstanbul Sabahattin Zaim
University
Faculty of Engineering and Natural Sciences
Department of Industrial Engineering
canser.bilir@izu.edu.tr

Yasin İNCE

Graduate Student, İstanbul Sabahattin Zaim
University
Institute of Science and Technology
yasinince@fatih.bel.tr

*This paper is adapted from the thesis study,
conducted by Yasin İnce under the supervision of
Dr. Canser Bilir, titled as "Enterprise Project
Management Maturity Model and Application to
Municipality Administrations".*

Abstract: Project Management aims to ensure that factors such as human resources, time and costs are used in a harmonious and productive manner to bring out a product or a result. Municipality administrations trying to provide high level services with limited resources have started to better understand the importance of project management. In this respect, Project Management Maturity Models have been applied to municipality administrations to identify where they stand in terms of maturity levels and how they need to improve themselves. The results show that municipality administrations have higher level of maturity in scope and procurement management than other knowledge areas as those operations are carried out in compliance with public procurement law. The following cost, time, quality and communication management are in the second maturity level. However, risk management and human resources management are in the first maturity level. One of the important results is that maturity levels of municipality administrations do not vary much among each other. In this sense, the results of metropolitan municipality administration are higher than the results of district municipality centers. In addition, some of local municipalities have achieved higher scores than others due to more matured administration of strategic planning and quality assurance functions.

Keywords: *Project management, project management maturity model, project performance, municipality administrations.*

GİRİŞ

Proje yönetimi (PY), belirli bir projenin hedef ve amaçlarına ulaşarak bitirilmesi amacıyla proje kapsam, kaynak ve maliyetlerinin planlanması, zaman, risk, insan kaynakları ve iletişim yönlerinden organize edilmesi ve kaynakların tedarik edilmesi ve tüm bu açılardan yönetilmesi sürecidir (PMI, 2013a). Proje yönetimi, bir ürün ortaya çıkarmak adına insan kaynakları, zaman ve maliyet gibi etkenlerin birbiriyle uyumlu ve aynı zamanda verimli olarak kullanılmasını sağlamaktadır.

Özellikle ellerindeki sınırlı kaynaklarla üst düzeyde hizmet vermeye çalışan yerel yönetimler, PY kavramının önemini gün geçtikçe daha iyi kavramaya başlamışlardır. Bu doğrultuda Proje Yönetim Enstitüsü (PMI) gibi kaynaklarca tanımlanmış olan PY Olgunluk Modellerinden faydalanmaları yerel yönetimlerin projelerde hedefledikleri başarıya ulaşmalarını sağlayacaktır.

PY olgunluk modellerinin arkasında yatan temel düşünce, proje yönetiminde yetkinlik ve mükemmelleşmenin belirli bir olgunlaşma süreci gerektiriyor olduğu gerçeğidir (Kerzner, 2005). Bununla birlikte, PY olgunluk modellerinin, organizasyonların eksik yanlarının tespit edilmesi ile PY kültürünün geliştirilmesinde izlenecek yolun belirlenmesinde önemli bir rolü vardır. PY olgunluk modeli çalışmalarına katılan firmaların büyük bir bölümü, bu çalışmalar neticesinde organizasyonun PY yetkinliklerinde ciddi seviyede artış gözlemlendiğini belirtmişlerdir (Pricewaterhouse, Coopers, 2012).

Kurumsal proje yönetimi, yerel yönetimlerin genel başarısı açısından da vazgeçilmez bir alt sistemdir. Herhangi bir yerel yönetimin bir projedeki başarısı onu temel hedefi olan toplum yararına faaliyette bulunmaya götüreceği için oldukça önemlidir. Ayrıca proje yönetimi, yönetimlerin stratejilerini uygulamaları açısından başvurdukları önemli bir disiplindir. Dolayısıyla belediyelerimizin hedefledikleri dönüşümü gerçekleştirebilme, faaliyetleri tamamlama ve hizmet oluşturma sürecinde başvurmaları gereken önemli bir disiplindir. Şu da göz önünde bulundurulmalıdır ki, projelerin başarı oranını artıran en önemli husus, bütün olarak PY süreçlerinin uygulanması, yani belirli bir olgunluk seviyesine ulaşılmış olmasıdır. Dolayısıyla araştırmada, yerel yönetimlerdeki PY olgunluk seviyesi açısından eksiklikler belirlenerek bunların kurumsal PY olgunluk modeli bağlamında nasıl giderilebileceğinin belirlenmesi, araştırmanın yerel yönetimler için önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın temel amacı, incelenen yerel yönetimlerin kurumsal PY olgunluk modelinde hangi seviyede olduklarını tespit ederek yönetimin başarısı önündeki engelleri belirlemektir. Mevcut olgunluk seviyeleri ile temel eksikliklerin tespiti

sonrasında, yerel yönetimler için PY olgunluk seviyelerinin artırılabilmesi için çeşitli önerilerin geliştirilmesi de araştırmanın amaçları arasındadır. Bu doğrultuda Bütünleşmiş Yönetim Sistemleri Kurumu (IMSI) PY olgunluk seviyesi değerlendirme modeli kullanılarak, yerel yönetimlerimizin PY uygulamaları incelenmiştir.

Araştırma dahilinde, İstanbulda yer alan beş farklı ilçe belediye yönetimi ile büyükşehir belediye yönetiminin PY uygulamaları incelenmiştir. Bu altı farklı yerel yönetimin strateji geliştirme müdürlükleri ve etüt proje müdürlüklerinin görüşlerinden yararlanılmıştır. Dolayısıyla araştırma, İstanbul ilindeki yerel yönetimlerle sınırlıdır. Araştırma kapsamında yer alan yerel yönetimlerimizden verilerin toplanması amacıyla, anket ve yüz yüze görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Verilerin toplanması ve değerlendirilmesi sırasında IMSI PY olgunluk değerlendirme modelinden faydalanılmıştır.

Yapılan çalışma sonucunda, çalışma kapsamındaki her bir yerel yönetimlerin, 8 temel PY Bilgi alanı altında 29 alt başlıkta notları tespit edilmiştir. Bu notların elde edilebilmesi için önceden belirlenen görüşme formları ve değerlendirme ölçekleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, belediyeleri hem bütün olarak hem de alt başlıklar altında birbirleri ile karşılaştırma imkânı vermiştir. Bu notlar ve notların gösterdiği sonuçlar çalışmanın araştırma sonuçları bölümünde detaylı olarak sunulmuştur.

Bu çalışma beş ana bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki ilk bölümünde PY ve PY olgunluk modelleri kısaca tanıtılarak araştırma konusu dahilinde mevcut literatürde yer alan çalışmalar sunulmuştur. Üçüncü bölümde ise çalışmanın amacı, kapsamı ve kullanılan yöntem anlatılmış, dördüncü bölümde ise çalışmada elde edilen sonuçlar ile PY olgunluk seviyesinin artırılabilmesi için çeşitli öneriler sunulmuştur. Sonuç bölümünde ise, elde edilen sonuçlar özet halinde sunulularak bundan sonraki çalışmalar için bazı önerilerde bulunulmuş ve çalışma tamamlanmıştır.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle proje ve PY kavramları tanıtılacak, sonrasında ise PY olgunluk modelleri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Bu bölümün sonunda ise mevcut literatürde yer alan PY olgunluk modeli çalışmaları kısaca değerlendirilecektir.

1.1. Proje ve PY Kavramı

Proje kavramına dair pek çok farklı tanımlama yapmak mümkündür. Geniş anlamda yapılan bir tanımlamaya göre proje, hedef, kaynak gibi kısıtları bulunan, kendine özgü organizasyonel özelliklere sahip olan benzersiz iş ve görevler bütünüdür (Koçel, 2007). Projeler için önemli hedef özgün bir ürün, hizmet veya sonuç

oluşturmaktır. Cleland ve Ireland (2002)'a göre ise, bir şeyler yaratmak adına daha önceden yapılmamış bir ürün ortaya çıkarmak amacıyla örgütsel kaynakların bir araya getirilmesine proje denir.

Proje Yönetim Enstitüsü'nün yaptığı tanıma göre de, projelerin gereksinimlerini yerine getirmek amacıyla bilgi, beceri, araç ve tekniklerin proje aktivitelerine uygulamasına PY denir. Projelerin yürütülmesinde öncelikli olarak gereksinimlerin belirlenmesi, planlama ve yürütme aşamalarında paydaşların kaygılarının ve beklentilerinin ele alınması, paydaşların arasındaki etkileşimin aktif, etkili ve işbirlikçi bir temele oturtulup bu şekilde korunması ve yürütülmesi ve projenin kısıtlarının (kapsam, kalite, zaman çizelgesi, bütçe kaynakları, riskler) dengeli hale getirilmesi gerekmektedir (PMI, 2013b).

1.2. PY Süreç Grupları

PMI (2013a)'a göre PY, süreç olarak beşe ayrılır; başlangıç süreçleri grubu, planlama süreçleri grubu, yürütme süreçleri grubu, izleme ve denetim süreçleri grubu ve kapanış süreçleri grubu. Sayılan bu beş süreç grubunun birbirleriyle açık ve net bir bağımlılığı vardır. PY tekrara dayalıdır ve bu nedenle süreçler proje yaşam döngüsü boyunca sürekli tekrar edilebilir.

Başlangıç süreçleri grubu, yeni bir proje veya faza başlamak için bu projeyi veya fazı tanımlamak üzere yürütülen süreçlerdir. Bu süreçte bir kapsam belirlenir ve elde edilmesi gereken mali kaynaklar tedarik edilir.

Planlama süreç grubunun ana hedefi, proje amaçlarına ulaşabilmek için gösterilecek çalışmaları belirleyerek gerekli olan eylemler dizisini geliştirmektedir. Bu süreçte projeyi nihayete ulaştıracak olan proje planları geliştirilir.

Yürütme süreç grubunda yer alan süreçler, PY planında tanımlanan proje şartnamelerini karşılamak amacıyla yürütülen süreçlerdir. Bu süreç grubunun amacı, insanlar ve kaynaklar arasındaki koordinasyonu sağlayarak paydaşların beklentilerinin yönetilmesidir.

İzleme ve denetim süreçleri grubu, projenin performansının izlenerek projede yapılması gereken düzenlemelerin belirlenmesi ve değişikliklerin başlatılması faaliyetlerini içerir.

Kapanış süreçleri grubu ile proje veya üzerinde çalışma yürütülen aşama resmi olarak tamamlanmış olur.

1.3. PY Bilgi Alanları

PMI tarafından yayınlanan PMBOK kitabı, proje yönetimindeki süreçleri içinde barındıran on farklı bilgi alanı belirlemiştir. Bu bilgi alanlarını sıralamak gerekirse öncelikli olarak proje entegrasyon yönetiminden ve daha sonra da sırasıyla proje kapsam, zaman, maliyet, kalite, insan kaynakları, iletişim, risk, tedarik ve paydaş yönetiminden bahsetmek faydalı olacaktır (PMI, 2013a).

Proje entegrasyon yönetimi bilgi alanı, proje yaşam döngüsü boyunca PY bileşenleri arasındaki koordinasyonu sağlar (Schwalbe, 2002). Proje süreç yönetimi içerisinde birbirinden farklı süreç ve aktiviteler bulunmaktadır. Bu süreç ve aktiviteleri belirlemek ve tanımlamak, ardından da birleştirip koordine etmek için entegrasyon yöntemine başvurulur. Proje entegrasyon yönetimi altı farklı süreçten oluşur. Bunlar; proje başlatma belgesinin geliştirilmesi, PY planının geliştirilmesi, proje çalışmalarının yönlendirilmesi ve yönetilmesi, izlenmesi ve denetimi, bütünlük değişikliği denetiminin gerçekleştirilmesi ve projenin ya da fazın kapatılması süreçleridir (PMI, 2013a).

Proje kapsam yönetimi, projede yalnızca gerekli çalışmaların yer alması yoluyla projenin başarıya ulaşmasını hedef alan bilgi yönetim sürecidir. Dolayısıyla proje kapsam yönetiminde öncelikli amaç, projeye dahil edilecek ve edilmeyecek çalışmaların belirlenmesidir. PMBOK proje kapsam yönetimini altı ayrı süreçte değerlendirmektedir; kapsam yönetiminin planlanması, gereksinimlerin toplanması, kapsam tanımlanması, İKY oluşturulması, kapsamın onaylanması ve kapsam denetimidir (PMI, 2013a).

Herhangi bir projenin zamanında tamamlanabilmesi adına başvurulacak PY bilgi alanı, proje zaman yönetimidir. Proje zaman yönetimi süreçleri: zaman çizelgesi yönetiminin planlanması, aktivitelerin tanımlanması, aktivitelerin sıralanması, aktivite kaynaklarının tahmin edilmesi, aktivite sürelerinin tahmin edilmesi, zaman çizelgesinin geliştirilmesi ve zaman çizelgesinin denetimi şeklinde sıralanır.

Proje maliyet yönetimi, projenin hedeflediği ürüne ulaşmak maksadıyla maliyetlerin hesaplanması, tahmin edilmesi, bütçelerinin yapılması, finanse edilmesi ve tüm bunların denetimi süreçlerini içerir.

Proje kalite yönetiminde ana amaç, proje nihayetinde ortaya çıkacak olan çıktının, daha önce belirlenmiş olan gereksinimlere sahip olmasını sağlamaktır. Proje kalite yönetiminin üç farklı süreci bulunmaktadır; kalite yönetimi planlaması, kalite güvencesinin sağlanması ve kalitenin denetimi olarak sıralanabilir.

Proje insan kaynakları yönetimi ise dört farklı süreçten oluşmaktadır. Bunlar; insan kaynakları yönetiminin planlanması, proje ekibinin oluşturulması, proje ekibinin geliştirilmesi ve proje ekibinin yönetilmesi süreçleridir. İnsan kaynaklarının yönetimi dahilinde proje için bir çalışma planı oluşturulur ve PY için personel rolleri ve sorumlulukları belirlenir. Sonrasında proje ekibi oluşturularak, ekibin istenen performans seviyesine ulaşmasını desteklemek amacıyla ekip geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilir. Proje süresince, çalışanların performansları denetlenerek varsa sorunlar giderilir ve gerekli durumlarda da ekip değişiklikleri gerçekleştirilir.

Proje iletişim yönetimi, projeye ait bilgilerin doğru zamanda doğru birime (planlama, toplama, üretim, dağıtım vb.) ulaştırılmasını hedef alır. Proje iletişim yönetimi kendi içerisinde üç ayrı sürece ayrılmaktadır. Bunlar sırasıyla iletişim yönetiminin planlanması, iletişimin yönetilmesi ve iletişimin denetimidir.

Proje risk yönetimi bir projede oluşması muhtemel riskleri belirleyip bunları analiz ederek, belirlenen bu risklere yönelik alınacak önlemleri belirleyen bir PY sürecidir. Projenin nihai başarıya ulaşabilmesi adına oluşması muhtemel olumsuzlukları engellemeyi hedefler. Proje risk yönetimi kendi içerisinde altı ayrı sürece ayrılmıştır; risk yönetiminin planlanması, risklerin tanımlanması, niteliksel risk analizinin yapılması, niceliksel risk analizinin yapılması, risk yanıtlarının planlanması ve risklerin denetimidir.

Proje süresince gereksinim duyulan ürün ve hizmetlerin dışarıdan tedarik edilmesi ile ilgili PY bilgi alanı, proje tedarik yönetimi bilgi alanıdır. Tedarik yönetimi, sözleşmeleri veya yetkili proje ekibi üyeleri tarafından çıkarılan satın alma emirlerini hazırlamak ve yönetmek için gerekli sözleşme yönetimi ve değişiklik denetim süreçlerini içerir.

Proje paydaş yönetimi, projeyi etkileyebilecek ya da projenin sonuçlarından etkilenebilecek grupların belirlenmesi ve bunların projeye katılımlarının yönetilmesi ile ilgili bilgi alanıdır. Projelerin başarısı için paydaşların gereksinimlerinin belirlenmesi ve proje süresince yönetilmesi çok önemlidir. Ayrıca çatışmaları yönetmek için paydaşlarla devamlı iletişim halinde kalınması da ayrı bir önem arz etmektedir (PMI, 2013a).

1.4. PY Olgunluk Modeli

1.4.1. PY Olgunluk Modeli Kavramı

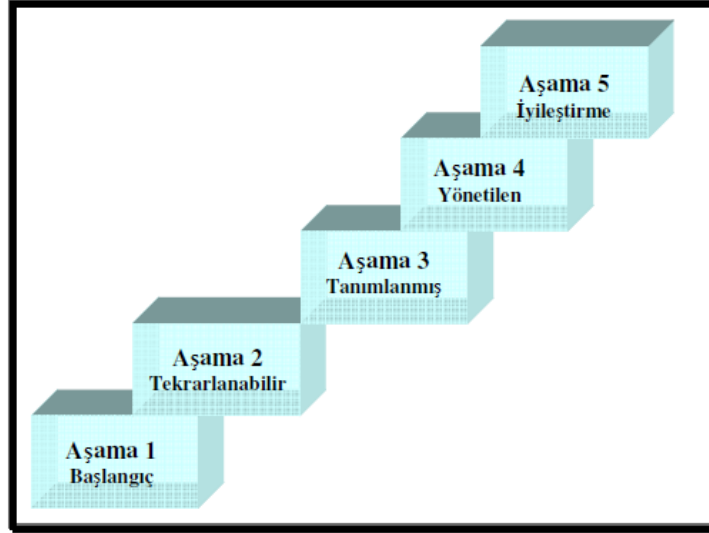
Olgunluk belirli bir beceride istenen seviyeye ulaşmak için, evrimsel bir şekilde ilerlemek olarak tanımlanır (Lahrman *vd.*, 2011). Olgun olmayan organizasyonlarda nihai başarı bireylerin rastgele gösterdikleri performans sonucu ortaya çıkarken, sistematik çalışarak nihai başarıya ulaşmak ancak olgun organizasyonların özelliğidir.

Ayrıca, geçmişe ilişkin verileri değerlendirerek, bunları kendi organizasyonları için birer rehber niteliğinde kullanmak olgun organizasyonların özelliklerinden birisidir (Steyn, 2002).

Kurumsal PY olgunluk modeli kavramı ise organizasyonlara, kendi alanlarının en iyi örneklerini ortaya koyarak portföy yönetimi, program yönetimi ve PY ile ilgili genel bir çerçeve oluşturma imkanı sağlamaktadır. Tüm bunların yanında, olgunluk modelleri, portföy, program ve projelerin düzenli olarak başarılı olması için nasıl bir organizasyonel olgunlaşma sürecinin planlanması gerektiğini de tanımlamaktadır (PMI, 2013b). Bir organizasyonun daha yüksek bir olgunluk seviyesine ulaşması ile organizasyon sonuçlarının daha iyi denetlenmesi, maliyet, amaç ve performans tahminlerinde daha isabetli olunması, nihai amaca ulaşmak için etkinlik kapasitelerinin artırılması ve yönetim kabiliyetinin en üst düzeye ulaşması beklenir. (McCormack vd., 2009).

PY olgunluk modelleri genel olarak değerlendirildiğinde, olgunluk modellerinde ortak olarak beş ayrı aşama bulunduğu gözlemlenebilir (Şekil 1). Bunlar sırasıyla; başlangıç süreci, tekrarlanabilir süreç, tanımlanmış süreç, yönetilen süreç ve iyileştirme sürecidir.

Şekil 1. PY Olgunluk Seviyeleri

Kaynak: Kerzner (2005).

PY olgunluk seviyesi henüz başlangıç sürecinde olan organizasyonlarda, organizasyonun ana işlevi net bir biçimde tanımlanmış değildir. Bu süreci geçememiş organizasyonlar, proje başarısının bir PY sistemi ile değil bireylerin kendi çabalarıyla mümkün olacağını düşüncüler.

PY olgunluk modellerinin ikinci aşaması olan tekrarlanabilir süreçte maliyet, zaman ve kalite gibi temel PY ölçütlerinin takibi yapılmaktadır. Bu kısımda projeye ait tüm teknik ve idari verilerin tahminleri yapılarak belgelendirilir. Projenin geliştirilmesi sürecinde projenin ana aşamaları ile gerekli aktiviteler belirlenmeli, aktiviteler için gereksinim duyulacak kaynaklar tanımlanmalıdır. Bunun yanında süre tahminleri yapılarak, riskler belirlenmeli ve proje bütçesi oluşturulmalıdır. Ayrıca, projenin sponsoru ve sorumlusu da önceden belirlenmeli, proje ekip üyelerinin isimleri, sorumlulukları ve pozisyonları da belgelendirilmelidir (Steyn, 2002).

PY olgunluk modelinin üçüncü aşaması olan “Olgunluk” aşamasında, artık PY en iyi uygulamaları bir organizasyon kültürü haline getirilmiş ve organizasyon ile bütünleşmiştir. Farklı projeler arasındaki görünen veya görünmeyen maliyetler öngörülmekte ve bu yolla finansal ölçütler kullanarak yatırımın geri dönüşü ya da geri ödeme süresi gibi analizlerle projeler seçilmektedir (Kerzner, 2005). Bu aşamada, projeye ait bilgi akışının proje boyunca izlenmesi nihai başarı için oldukça önemlidir. (PMI, 2013b).

Tanımlanmış olan proje gereksinimlerinin karşılandığı ve proje performanslarının denetim altında tutulabildiği olgunluk seviyesi yönetilen süreç olarak adlandırılmaktadır ve olgunluk modellerinin dördüncü aşamasıdır. Bu aşamada kritik ölçütlerin oluşturulmasının yanı sıra, kalite yönetiminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Ek olarak, proje ekibinin kültürel gelişiminin sağlanabilmesi için tüm proje ekibinin yani, proje yönetici ve personelinin bu aşamada devamlı bir şekilde yenilikleri takip eder bir niteliğe sahip olmaları gerekir.

PY olgunluk modelinin son aşaması olan iyileştirme süreci, kurumsallaşmanın gerçekleştiği ve geri dönüşlerin düzenli olarak değerlendirmeye alındığı iyileştirme aşamasıdır (Kerzner, 2005). Bu aşamada proje yöneticilerinin ve proje ekibinin, proje için uygulanacak olan aktiviteleri devamlı olarak takip etmeleri esastır. Faaliyetlerin hata ile sonuçlanmasını beklemeden proaktif bir sorun yönetimi yapılmalıdır. Ayrıca gerçekleştirilen değerlendirmeler yardımıyla önceki projelerde ortaya çıkan sorunlarla gelecek projelerde karşılaşılması beklenir.

1.4.1. PY Olgunluk Modelleri

Çalışmanın bu bölümünde, en yaygın olarak kullanılan farklı PY Olgunluk Modelleri (PMMM) tanıtılmaktadır. Bu PY olgunluk modelleri şunlardır:

- Proje Yönetimi Enstitüsü tarafından sunulan Organizasyonel Proje Yönetimi Olgunluk Modeli (OPM3)
- Kerzner Proje Yönetimi Olgunluk Modeli (K-PMMM)
- Proje, Program ve Portföy Yönetimi Olgunluk Modeli (P3M3)
- IMSI Proje Yönetimi Olgunluk Değerlendirme Modeli

1.4.2.1. Organizasyonel Proje Yönetimi Olgunluk Modeli (OPM3)

Organizasyonel PY Olgunluk Modeli 1998 yılında, Proje Yönetimi Enstitüsü tarafından tanımlanmıştır. OPM3 olarak da adlandırılır. 1998'den beri gelişmeye devam eden OPM3, organizasyonel PY olgunluğunun iyileştirilmesi için kullanılan tüm yönergeleri açıklar. Bunun yanı sıra, OPM3, en iyi uygulamalar için organizasyonun proje, program ve portföy yönetimini bir araya getiren bir çerçeve oluşturmaktadır. OPM3'ün değerlendirme anketi 151 soru içerir ve kuruluşun PY olgunluğu hakkında yüksek düzeyde değerlendirme imkanı sunar (PMI, 2013b). OPM3 özellikleri (PMI, 2013b);

- Dünya çapında kabul edilebilir bir ölçüt olan PMBOK'ı temel alır.
- Yayıncısı PMI, PY için dünya genelinde bir kaynak olarak kabul edilmektedir.
- Stratejik yönetimi kapsar.
- Proje, program ve portföy yönetimi konularını kapsamaktadır.
- Öz-değerlendirme ve PY olgunluğunun dış değerlendirmesi için araçlar sağlar.
- Gücü ve zayıflığı tanımlar ve geliştirmek için alternatifler önerir.
- Geliştirmelere öncelik vermek için yol belirlemeye yardımcı olur.
- Mevcut olgunluk seviyesinin değerlendirilmesi düşük maliyetlidir
- Sektör bağımsızdır.

1.4.2.2. Kerzner Proje Yönetimi Olgunluk Modeli

Kerzner, 2005 yılında PMBOK'un bilgi alanlarına dayanarak PY Olgunluk modelini ortaya koymuş ve PY için beş olgunluk seviyesi tanımlamıştır: Ortak dil, ortak süreçler, tekil metodoloji, kıyaslama, sürekli iyileştirme. Bu olgunluk modeli Kerzner Proje Yönetimi Olgunluk Modeli (K-PMMM) olarak da adlandırılır. K-PMMM özellikleri (Kerzner, 2005):

- PMBOK'a dayanmaktadır.
- Sadece stratejik proje yönetimini kapsar. Program ve portföy yönetimini kapsamaz.
- Olgunluk değerlendirmesi için aşamalı yaklaşımı izler
- Düşük seviyede, mevcut olgunluk seviyesini değerlendirme zorluğuna sahiptir ve değerlendirme maliyeti oldukça düşüktür.
- OPM3'e benzer şekilde, K-PMMM aynı zamanda gücü ve zayıflığı tanımlar ve geliştirilecek alternatifler sunar.
- Anlama ve yürütme için düşük zorluk seviyesine sahiptir.
- Sektörden bağımsızdır.

1.4.2.3. Proje, Program ve Portföy Yönetimi Olgunluk Modeli

Proje, Program ve Portföy Yönetimi Olgunluk Modeli (P3M3) ilk olarak 2006 yılında İngiliz Hükümeti, Hükümet Ticaret Ofisi (OGC) tarafından sunulmuştur. Olgunluk modeli temelde bir PY yaklaşımı olan Prince2 prensiplerine dayanmaktadır. P3M3 üç farklı alt-olgunluk modeli sunmaktadır. Bu olgunluk modelleri: Portföy Yönetimi (PfM3), Program Yönetimi (PgM3) ve Proje Yönetimi (PjM3)'dir. P3M3, kurumun alt-olgunluk modelinin her biri için yedi temel alana karşı performansını ölçer. Bunlar sırasıyla; örgütsel yönetim, yönetim denetimi, fayda yönetimi, risk yönetimi, paydaş yönetimi, finansal yönetim ve kaynak yönetimidir. P3M3 Özellikleri (OGC, 2015);

- Yayıncısı OGC'dir.
- Proje, program ve portföy yönetimini kapsar.
- Olgunluk değerlendirmesi için aşamalı yaklaşımı izler.
- En iyi uygulamaların listesini sunar.
- Mevcut olgunluk seviyesini değerlendirmek göreceli olarak zordur.

- Kolayca uygulanabilir ancak basitliği ve anlaşılma seviyesi orta düzeydedir.
- Sektörden bağımsızdır.

1.4.2.4. Proje Bütünleşik Yönetim Sistemleri Olgunluk Modeli (IMSI)

Bütünleşik Yönetim Sistemleri Olgunluk Modeli, Integrated Management Systems Incorporated tarafından yayınlanmıştır. IMSI'nin PY değerlendirme modeli, tipik olarak beş aşamalı bir olgunluk modeli içermektedir. IMSI PY olgunluk modelinin ana amacı, organizasyonların PY süreçlerini, unsurlarını ve sağlayıcılarını daha iyi kullanmasına yardımcı olmaktır. IMSI değerlendirme modeli, PY bilgi alanlarının her birini, bunlarla ilişkili olan kritik unsurları ve süreçleri inceleyerek değerlendirir. PY olgunluk seviyesi değerlendirmesi ile iyileştirilmesi gereken alanlara öncelik verilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca kuruluşun hedeflerine yönelik ilerlemeyi izleyebileceği bir temel de oluşturmaktadır. Nihayetinde organizasyonun bir PY mükemmelliği kültürü oluşturmaya yardımcı olmak amaçlanmaktadır. Özellikleri (Holmes, Walsh, 2005):

- Proje yönetimini kapsar.
- Olgunluk değerlendirmesi için aşamalı bir yaklaşım izler.
- Mevcut olgunluk seviyesini değerlendirme zorluğu OPM3'e kıyasla düşüktür.
- Güçlü yönler ile zayıf yönlerin neler olduğunu tanımlar ve geliştirmek için alternatifler önerir.
- Anlama ve yürütme için düşük zorluk derecesine sahiptir.
- Değerlendirme maliyeti düşüktür ve sayısallaştırılması diğer modellere göre daha kolaydır.

1.4. Literatür Araştırması

90'lı yıllarda PY kavramının organizasyonel seviyede dikkat çeken bir konu haline gelmesinden sonra birçok PY olgunluk modeli ortaya çıkmış ve bu alanda belirli bir literatürün oluşmuştur (Gorog, 2016). Bu konudaki akademik yayınlar iki ana gruba ayrılmaktadır: olgunluk modelleri ve olgunluk seviyesi değerlendirme sonuçları.

PY olgunluk modeli literatürünün önemli bir kısmını olgunluk modellerinin kendisi ve bu modeller ile ilgili karşılaştırmalı çalışmalar oluşturmaktadır. Literatürde yaygın olarak bilinen 30'un üzerinde PY olgunluk modeli mevcuttur (Kwak *vd.*, 2015). 1990'lı yılların sonunda başlayıp 2000'li yıllar boyunca birçok organizasyon (PMI, 2013b; OGC, 2015; Holmes, Walsh, 2005); ve araştırmacı (Crawford, 2007; Kerzner, 2005; Cooke-Davies, 2004), yeni PY olgunluk modelleri geliştirerek sunmuşlardır. Yeni

olgunluk modellerinin geliştirilmesi süreci hala devam etmektedir. Mevcut olgunluk modellerinin eksikliklerinden hareket ederek veya belirli bir endüstri veya konuda kullanılmak üzere yeni olgunluk modelleri hala geliştirilmektedir. Örneğin, Nikkhou, Taghizadeh ve Hajiyakhchali mevcut olgunluk modellerinin portföy yönetimi üzerinde yeterince durmadığını belirterek ELENA adını verdikleri olgunluk modelini 2016 yılında ortaya atmışlardır (Nikkhou *vd.*, 2016). PY olgunluk modeli literatüründe olgunluk modellerini inceleyerek karşılaştıran birçok çalışma da mevcuttur. Gorog 2016 yılında yayınlanan çalışması ile mevcutta yaygın olarak bilinen tüm PY olgunluk modellerini, kapsayıcılık, kullanım kolaylığı gibi farklı boyutlarla değerlendirmiş, yaptığı saha çalışması ile derlediği olgunluk modellerine yöneltilen eleştirileri de sunmuştur (Gorog, 2016).

PY olgunluk modelleri ile ilgili literatürün ikinci kısmını çeşitli organizasyonlara uygulanan proje olgunluk modellerinin sonuçları oluşturmaktadır. Bu alandaki literatür görece daha kısıtlı olmakla birlikte, yine de birçok çalışma bulmak mümkündür. Kwak, Sadatsafavi, Walewski ve Williams 2015 yılında yayınladıkları çalışma ile Ortadoğu’da yer alan bir inşaat firmasının PY alanında son 30 yıldaki gelişimini incelemiş ve firmada kullanılan olgunluk modellerinin gelişimine etkisini tespit etmeye çalışmışlardır. Cooke-Davies ve Arzymanow ise 2003 yılında yaptıkları çalışma ile 6 farklı sektörde (Petrokimya, Savunma, Eczacılık, İnşaat, Telekomünikasyon ve Finansal Hizmetler) yer alan 21 firmanın PY olgunluk seviyelerini belirlemişlerdir. 10 farklı başlık altında gerçekleştirilen çalışma ile sektörler ve firmalar arasındaki farklılıklar sebepleri ile birlikte tespit edilmeye çalışılmıştır (Cooke-Davies, Arzymanow, 2003). Backlund, Chroner ve Sundqvist ise PY olgunluk modellerini amaç, güçlü ve zayıf yönler gibi birçok açıdan değerlendirmiş, İsveç’te yer alan proje bazlı yedi firmada gerçekleştirdikleri saha çalışması ile de olgunluk modellerinin uygulanma sürecini ve karşılaşılan zorlukları tespit etmişlerdir (Backlund *vd.*, 2014).

Bu alanda ülkemizde gerçekleştirilen çalışmalar ise oldukça sınırlıdır. Ülkemizde yapılan bir çalışmada Demir ve Kocabaş (2010), PY olgunluk modellerini sunarak eğitim kurumlarını PY olgunluk modelleri açısından değerlendirmişlerdir. Ancak bu çalışmada herhangi sayısal bir değerlendirme sunulmamıştır. 2015 yılında gerçekleştirilen bir yüksek lisans çalışması ile teknoloji geliştirme firmalarının PY olgunluk seviyeleri 8 farklı boyutta değerlendirilmiştir. Ayrıca elde edilen sonuçlar üzerinden mevcut olgunluk seviyelerinin artırılması için öneriler de geliştirilmiştir (Yıldız, 2015). Yine bir başka tez çalışmasında ise Kerzner PY olgunluk modelinden faydalanılarak bir ilaç firmasının olgunluk seviyesi değerlendirilmiştir (Onur, 2007). Bunların dışında kamu kurumlarımızda diğer alanlardaki olgunluk seviyelerini ölçen çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, gerçekleştirilen bir çalışma ile Kalkınma Ajanslarının süreç olgunluk seviyeleri ölçülmüş ve performansın geliştirilmesi için öneriler getirilmiştir (Efe, 2018). Ancak bu çalışmada PY olgunluğuna değinilmemiştir. Yerel

yönetimlerde PY ile ilgili olarak gerçekleştirilen bir diğer yüksek lisans tez çalışmasında ise projelerin seçimi konusu ele alınmış, Analitik Hiyerarşi Süreci kullanılarak projelerin seçilmesi önerilmiştir. Bu çalışmada da PY olgunluk seviyesi ile ilgili bir değerlendirme yapılmamıştır (Ünlü, 2007).

Bunların dışında ülkemizde kamu kuruluşlarında veya yerel yönetimlerde PY olgunluk seviyesini ölçen herhangi bir çalışma yayınlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma yerel yönetimlerde PY olgunluk seviyesini ölçen ilk çalışma olarak literatüre katkıda bulunacaktır. Yine ülkemizde kamu kurumlarında PY olgunluk seviyesi ile ilgili ilk çalışma olma özelliğini de taşımaktadır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmanın bu bölümünde gerçekleştirilen araştırmanın amacı, önemi, kapsamı ve kısıtları ile kullanılan yöntem gibi bilgiler sunulmaktadır.

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, İstanbul ili yerel yönetimlerimizin kurumsal PY olgunluk modelinde hangi seviyede olduklarını, tespit ederek, yönetimin PY alanındaki başarısı önündeki engelleri belirlemektir. Mevcut durumun saptanmasının ardından, yerel yönetimlerimizin PY olgunluk seviyelerinin artırılabilmesi için çeşitli tavsiyelerde bulunmak da araştırmanın ana hedeflerindedir. Bu doğrultuda IMSI PY olgunluk seviyesi değerlendirme modeli kullanılarak, yerel yönetimlerin projeleri nasıl yönettiğinin belirlenmesi ve projede başarı olasılığı arttırmak için çeşitli önerilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Dolayısıyla, kurumların PY yaklaşım ve uygulamalarını daha etkili kullanmalarına yardımcı olunacaktır.

2.2. Araştırmanın Önemi

Kurumsal PY, yerel yönetimlerin genel başarısı açısından vazgeçilmez bir alt sistemdir. Her hangi bir belediyenin belirli bir projedeki başarısı onun temel hedefi olan toplum yararına faaliyette bulunmasına yardımcı olacağı için oldukça önemlidir. Ayrıca proje yönetimi, tüm organizasyonların stratejilerini uygulamak için başvurdukları önemli bir disiplindir. Dolayısıyla da, belediyelerimizin hedefledikleri dönüşümü gerçekleştirme, faaliyetleri tamamlama ve hizmet oluşturma sürecinde başvurmaları gereken önemli bir disiplindir. Şu da mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır ki, projelerin başarı oranını artıran en önemli husus, bütün olarak PY süreçlerinin uygulanması, yani PY açısından belirli bir olgunluk seviyesine ulaşılmış olmasıdır. Dolayısıyla, yerel yönetimlerimizin PY olgunluk seviyesinin artırılabilmesi önündeki eksiklik ve kusurları belirlemeyi ve bunların kurumsal PY olgunluk modeli bağlamında nasıl giderileceğini tespit etmeyi hedefleyen bu çalışma, yerel yönetimlerimizin stratejik hedeflerine ulaşabilmeleri için bir yol gösterici niteliktedir.

2.3. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Araştırma, İstanbul'da bulunan beş farklı ilçe belediyesi ve İstanbul Büyükşehir Belediye yönetiminin PY etkinlikleri değerlendirilerek gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, bu altı farklı belediyenin strateji geliştirme müdürlükleri ve etüt proje müdürlüklerinin görüşlerinden yararlanılmıştır. Dolayısıyla araştırma, İstanbul ilindeki yerel yönetimlerin PY yetkinlikleri ile kısıtlıdır. Bu hali ile çalışma tüm Türkiye yerel yönetimlerini temsil etmemekle birlikte, diğer yerel yönetimlerdeki uygulamaları yorumlamak ve anlamak için iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Çalışmanın önemli kısıtlarından bir tanesi de, yerel yönetimlerdeki proje ve PY algısının genelde “dış bir tedarikçi firma tarafından gerçekleştirilen işler” olarak anlaşılmasıdır. Dolayısıyla yapılan görüşmelerde ve alınan sonuçlarda bu anlayış önemli ölçüde etkili olmuştur.

2.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamındaki yerel yönetimlerimizden verilerin toplanması sırasında anket ve yüz yüze görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Görüşme formunun oluşturulması, verilerin toplanması ve değerlendirilmesi sırasında, IMSI PY olgunluk değerlendirme modelinden faydalanılmıştır. IMSI olgunluk modeli temelde iki sebepten dolayı bu çalışmada kullanılmıştır. Bu sebeplerden birincisi, bu her bir PY bilgi alanında anlaşılabilir sorularla birlikte mevcut durumu basit bir şekilde değerlendirme imkanı sunmasıdır. İkinci sebep ise, anket sorularına verilen cevapların sayısallaştırılması ve eksik yönlerin belirlenmesindeki kolaylıktır. Yine bu modelin, mevcut literatürde birçok uygulamasının olması da önemli bir sebeptir.

IMSI'a göre kullanılacak olan görüşme formu, değerlendiricilerin, olgunluk değerlendirmesini tamamlamak için gereksinim duydukları bilgileri derlemek için kullandıkları önemli bir araçtır (Holmes, Walsh, 2005). Kullanılan görüşme formu ile birlikte, incelenen yerel yönetimin PY uygulamalarının hangi olgunluk seviyesinde olduğu belirlenmektedir. Bu değerlendirme, 8 farklı PY bilgi alanı üzerinden yine her bir bilgi alanının alt başlıkları da incelenerek gerçekleştirilmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde, gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları sunulmuştur. İlk olarak tüm yerel yönetimlerimizi kapsayan ve tüm bilgi alanlarını içeren genel bir değerlendirme yapılmış, sonrasında ise sırası ile her bir bilgi alanında elde edilen sonuçlar detaylı olarak sunulmuştur.

3.1. PY Genel Değerlendirmesi

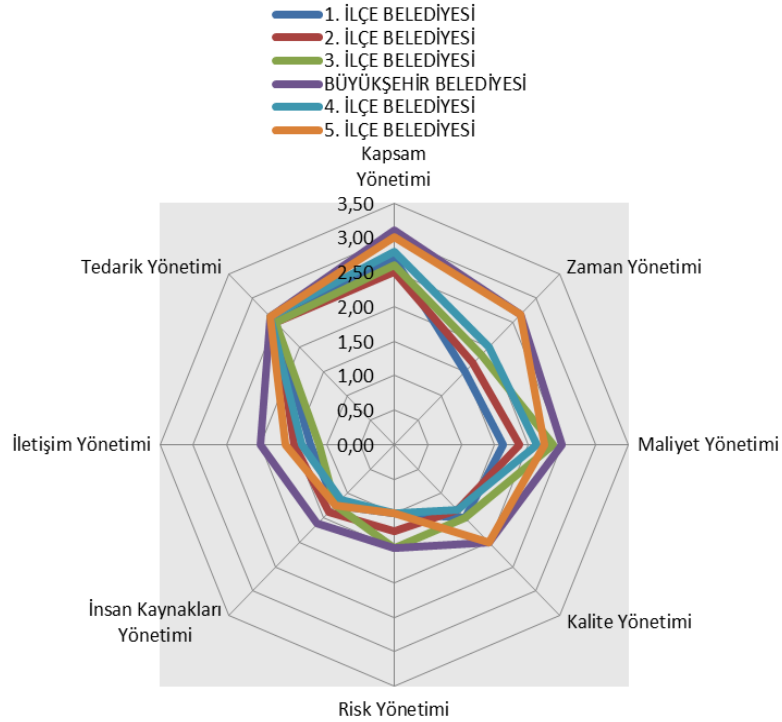
Şekil 2’de görüldüğü gibi, araştırma dahilindeki yerel yönetimlerimiz, kapsam yönetimi ve tedarik yönetimi bilgi alanlarında göreceli olarak daha yüksek olgunluk seviyelerine sahiptirler. Bunun temel sebebi, yerel yönetimlerimizde bu faaliyetlerin, 4734 sayılı kamu ihale kanununa uygunluk esas alınarak gerçekleştiriliyor olmasıdır.

Yerel yönetimlerimizin mevcut uygulamalarının olgunluk seviyesi bunu takip eden maliyet, zaman, kalite ve iletişim yönetimi bilgi alanlarında ise ikinci olgunluk seviyesi civarında seyretmektedir. Bu bilgi alanlarında, ikinci olgunluk seviyesi tespit edilmesinde ana etken, mevzuatın belirlediği ölçütler, tek biçim formlar, kamu birim fiyat kitapları, idari sözleşme tasarıları, iş programları ve teknik şartnamelere uygunluk gibi birçok zorlayıcı uygulamanın bulunmasıyla birlikte, bu uygulamaların bilgi alanlarındaki tüm temel gereklilikleri yerine getirmiyor olmasıdır.

Bir diğer yandan, risk yönetimi ve insan kaynakları yönetimi bilgi alanlarında ise mevcut olgunluk seviyesi diğer bilgi alanlarına kıyasla daha düşük seviyede, yani birinci (başlangıç) seviyede olarak tespit edilmiştir.

Yerel yönetimlerimizde olgunluk seviyeleri çalışmasından elde ettiğimiz önemli bir diğer sonuç ise, bilgi alanları arasında yerel yönetimlerimiz arasında çok büyük farklılıklar olmadığı sonucudur. Örneğin, kapsam yönetimi bilgi alanında tüm yerel yönetimlerimiz daha yüksek olgunluk seviyesine sahipken risk yönetimi bilgi alanında ise daha düşük olgunluk seviyesine sahiptirler. Bunun yanında yine de bazı bilgi alanlarında yerel yönetimlerimiz arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışma ile birlikte bu nispi farklılığın, stratejik yönetim yapısı ile profesyonel proje yöneticilerinin var olup olmamasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine Büyükşehir Belediyesinin olumlu manada ayrışan olgunluk seviyesi, diğer belediyelere göre daha kurumsal projeler yürütebilmesi, proje yönetiminde daha ileri olgunluk seviyesinde bulunması, PMI metodolojisini uygulamaya çalışılıyor olması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Büyükşehir Belediyesinin, PY alanında iş kırılım yapısının oluşturulması, planlanan ve gerçekleşen bütçe karşılaştırmalarının periyodik denetimi, genel bir risk yapısının oluşturulması, PY ofislerinin oluşturulması, projelere ait performans raporlarının hazırlanması gibi uygulamalarla önemli oranda ilçe belediyelerinden ayrıştığı da görülmektedir.

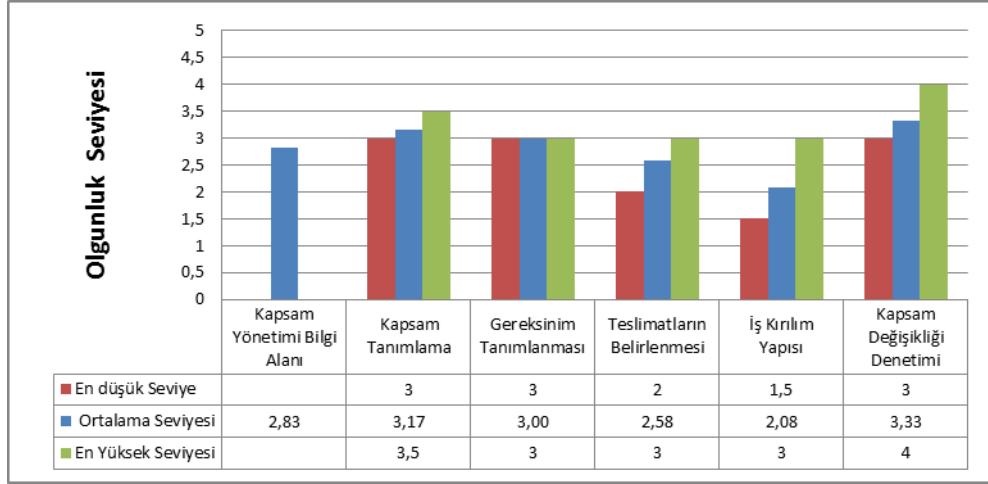
Şekil 2. Belediyelerde PY Olgunluk Değerlendirme Özeti

3.2. Proje Kapsam Yönetimi

Yerel yönetimlerimizin PY olgunluk seviyelerini belirlemek adına incelediğimiz ilk bilgi alanı, proje kapsam yönetimidir. Kapsam yönetimi bilgi alanında yüksek bir olgunluk seviyesinde olunabilmesi için, proje için sadece gerekli olan tüm işlerin gerçekleştirilmesi ve bunun için gerekli olan çalışma ve denetimlerin düzenli olarak gerçekleştiriliyor olması gereklidir.

Kapsam tanımlama olgunluk seviyesinin belirlenmesi adına yapılan çalışma sonucunda, kapsam tanımlamasının mevzuat çerçevesinde yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Şartnameler yardımı ile proje kapsam tanımı belirlenmektedir. Bunların yanı sıra şartnameler içerisinde kabul edilen varsayımlar ve kısıtlamalar da belirtilmektedir. Tüm bu veriler doğrultusunda, Şekil 3’de de görüldüğü gibi kapsam tanımı alt grubunun PY olgunluk seviyesi üçüncü seviye olarak belirlenmiştir.

Şekil 3. Proje Kapsam Yönetimi Olgunluk Değerlendirmesi

Gerçekleştirilen araştırma ile birlikte, proje gereksinimlerinin genel olarak belirli süreçler işletilerek saptandığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu gereksinimlerin takibi sağlanmakta ve ana paydaşlarla da görüş alışverişinde bulunularak belirlenmektedir. Bunlarla birlikte, teknik gerekliliklerin belgelenip ölçüldüğü de söylenebilir. Yine, teknik şartnameler tek biçim formlar kullanılarak toplanmaktadır. Fakat tüm gereksinimlerin proje ekibi tarafından onaylandığı söylenemez. Ayrıca, gereksinimlerdeki değişiklikler diğer programlara uygunluk açısından değerlendirilmemekte, öğrenilen dersler de belgelendirilmemektedir.

Teslimatların belirlenmesi açısından bakıldığında ise, proje teslimatlarının şartnameler dahilinde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında, teslimatların belgelendirilmesi yönetim ve paydaş katılımı ile gerçekleştirilmektedir. Ancak belediye proje yönetimlerinin, geniş bir kurumsal sınıflandırma sisteminden yoksun oldukları söylenebilir.

Yerel yönetimlerimizde iş kırılım yapıları (İKY), zaman çizelgeleri kullanılarak oluşturulmakta ve genellikle Excel veya MS Project programları üzerinden takip edilmektedir. Proje yöneticisinin takdirine bağlı olarak yerel bir İKY kullanılmaktadır. Teslim edilen veriler genellikle bu İKY ile ilişkilendirilebilir ve özet faaliyetler için tutarlıdır. Bir diğer yandan, İKY tüm faaliyetler için tutarlı olmamaktadır. Ayrıca değişim denetimi için İKY'ni referans göstermek mümkün değildir. Kapsam yönetimi bilgi alanında yerel yönetimlerimiz, en düşük notu bu alt başlıkta almışlardır.

Yapılan çalışma ile birlikte, kapsam değişiklik denetiminin daha çok, şartnameye uygunluk boyutu ile değerlendirildiği sonucuna varılmıştır. Kapsama dair değişiklikler

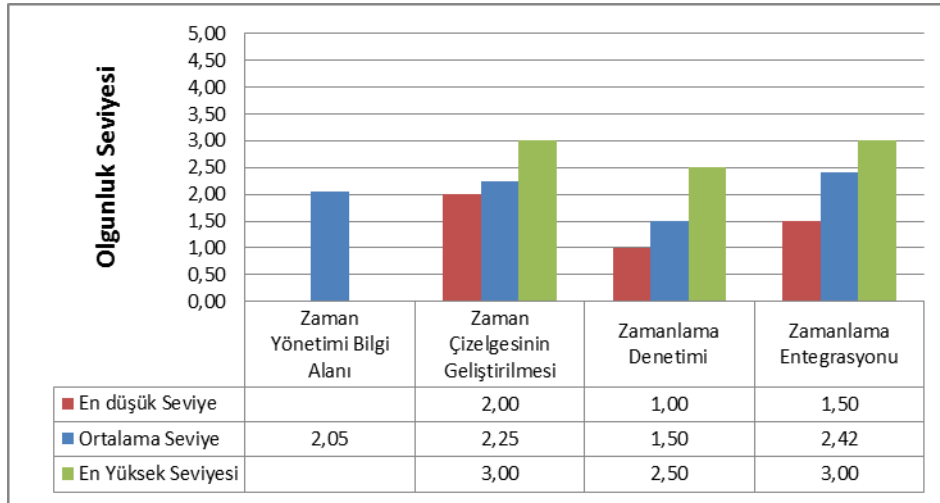
tüm boyutları ile ele alınmakta, buna ek olarak paydaş talepleri de göz önünde bulundurularak değişiklikler yapılabilmektedir. Genellikle, projelerde bir değişim denetim süreci uygulanmaktadır. Performans ölçme teknikleri de kısmen uygulanmaya çalışılmaktadır. Ancak, değişim denetimi bilgi alanı ile bütünleştirilmemiştir.

Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda, yerel yönetimimizin PY olgunluk seviyesinin kapsam yönetimi bilgi alanında genel olarak üçüncü seviyede olduğu saptanmıştır.

3.3. Proje Zaman Yönetimi

Yerel yönetimlerimizde PY olgunluk seviyelerini belirlemek adına incelediğimiz ikinci PY bilgi alanı, proje zaman yönetimidir. Proje zaman yönetiminde yerel yönetimimizin özet durumu aşağıda sunulmuştur (Şekil 4).

Şekil 4. Proje Zaman Yönetimi Olgunluk Değerlendirmesi

İncelenen yerel yönetimlerimizde, zaman çizelgeleri genellikle, Excel veya MS Project uygulamaları kullanılarak hazırlanmaktadır. Ancak zaman planlarının tüm gerekli detayları içerdiği söylenemez. Dolayısıyla, İKY'nın ayrıntılı programlama için temel olarak kullanılmadığı görülmüştür. Stratejik proje hedefleriyle uyumlu yönetim kararları düzenli olarak izlenmemektedir. Ayrıca, öğrenilen dersler belgelenmediği için, proje zaman yönetiminde yapılan hataların tekrar etme olasılığı da oldukça yüksektir.

Zamanlama denetiminde ise, zaman çizelgeleri denetiminin düzenli olarak gerçekleştirildiği ve proje yöneticilerinin gerekli durumlarda programda revizyon için

inisiyatif kullanabildiği sonucuna varılmıştır. Fakat önemli görevler için performans karşılaştırmaları oluşturulmamaktadır. Kazanılan değerler gibi ek veriler de oluşturulmadığı için hataların tekrarına sebebiyet verilebilmektedir.

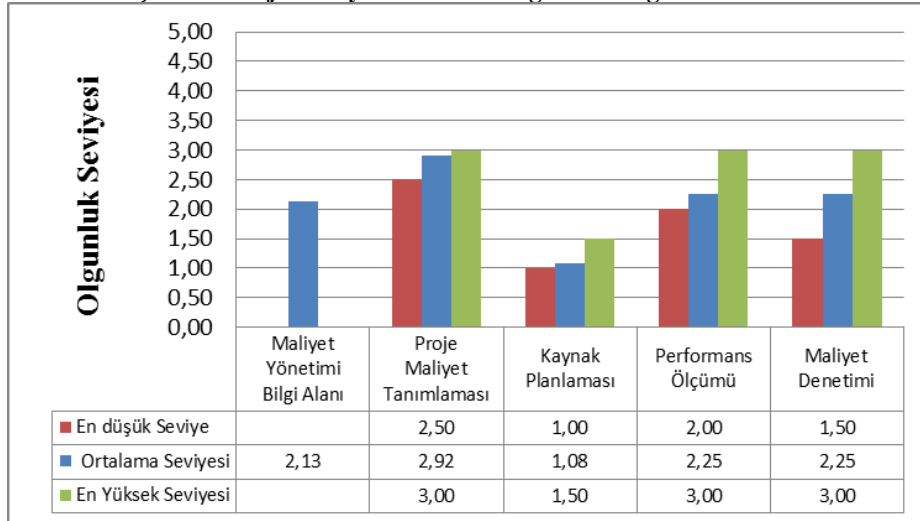
Zamanlama entegrasyonuna dair elde edilen veriler ise, zaman çizelgelerinin tüm proje ekibi, tedarikçiler ve müşteriler tarafından gözden geçirilip onaylandığını ortaya koymaktadır. Ancak, zaman yönetimi süreçleri için kullanılan iyileştirme prosedürlerinin varlığından söz etmek mümkün değildir.

Bütün veriler göz önünde bulundurulduğunda, yerel yönetimimizin zaman yönetimi bilgi alanında, PY olgunluk modelinin ikinci seviyesinde olduğu söylenebilir. Bu seviyede temel süreçlerin varlığından bahsedilebilir, fakat planlama ve çizelgeleme için yeterli değildir. Diğer yandan da büyük ve görünür projeler için kullanılan tek biçim programlama yaklaşımları olmakla birlikte, bu yaklaşımlar tüm projelerde kullanılmamaktadır. Yerel yönetimimizin proje zaman yönetimi alanındaki önemli eksikliklerinden bir tanesi de proje planlarının denetim amacı ile sabitlendiği “temel alma” uygulamasının pek kullanılmıyor olmasıdır.

3.4. Proje Maliyet Yönetimi

Çalışma çerçevesinde olgunluk seviyesi belirlenen bir diğer PY bilgi alanı ise proje maliyet yönetimidir. Proje maliyet yönetimi bilgi alanı kapsamında, proje bütçesi belirlenerek projenin onaylanan bütçe dahilinde tamamlanmasının sağlanması beklenmektedir. Proje maliyet yönetimi bilgi alanında elde edilen sonuçlar şekil 5’de sunulmuştur.

Şekil 5. Proje Maliyet Yönetimi Olgunluk Değerlendirmesi

Proje maliyet tanımlaması adına elde ettiğimiz sonuçlar, yerel yönetimlerimizde proje bütçesi oluşturulması sırasında birim fiyatlar kullanılarak maliyetlerin detaylı bir şekilde tanımlandığını göstermektedir. Fakat risk planlaması ve geçmiş projelere dair bütçeleme verileri genellikle göz ardı edilmektedir.

Kaynak planlaması verilerine bakıldığında ise detaylı bir finansal kaynak planlaması yapıldığı, fakat rol ve yetenek planlarının oldukça yüzeysel bir şekilde gerçekleştirildiği söylenebilir. Tüm bunların yanında performans ölçümü açısından bakıldığında planlanan ve gerçekleşen bütçe karşılaştırmalarının daha çok proje sonunda gerçekleştirildiği görülmektedir.

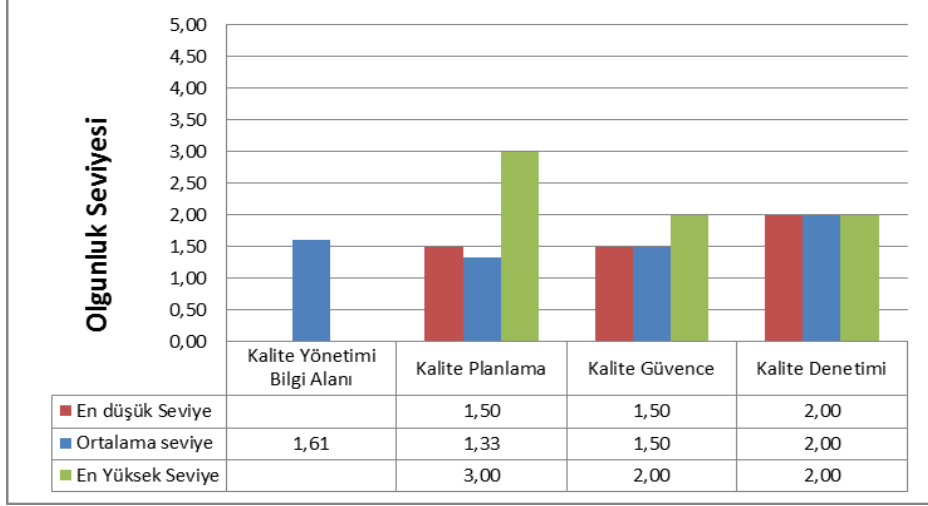
Bütçe karşılaştırma verilerinin sonraki projelerde kullanılıp kullanılmayacağına dair bir takip sisteminin olmaması da yerel yönetimlerin maliyet yöntemi bilgi alanındaki önemli eksikliklerinden bir tanesidir. Maliyet denetiminde ise mali verilerin izlenmesi ve gerekli değişikliklerin yapılması için önceden belirlenmiş olan mevzuat kullanılmaktadır.

Tüm bu veriler değerlendirildiğinde, yerel yönetimlerin, proje maliyet yönetimi olgunluk seviyesinin ikinci basamağında olduğunu söyleyebiliriz. Bu olgunluk seviyesinde, projeye dair maliyet tahminleri, raporlama ve performans ölçümleri gerçekleştirilmekte, bunun yanında, büyük ve görünür projeler için maliyet yönetimi süreçleri daha etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Fakat öğrenilen dersler belgelenmemektedir.

3.5. Proje Kalite Yönetimi

Proje kalite yönetimi, projede istenilen tüm gereksinimlerin erken aşamalarda katılımcı bir şekilde belirlenmesini ve proje sonucunda ortaya çıkacak çıktının da bu gereksinimleri karşılamasını sağlamayı hedeflemektedir. Bu alanda elde edilen sonuçlar da aşağıda Şekil 6'da özet halinde sunulmuştur.

Yerel yönetimlerimizde, kalite planlaması ve kalite denetimleri mevzuat ile belirlenen çerçevede gerçekleştirilmektedir. Ayrıca proje boyunca bazı ölçütler takip edilmektedir. Kalite güvencesinin sağlanması boyutunda ise proje ekibinin öncelikli olarak mevzuat gereksinimlerini daha sonra ise kendi gereksinimlerini göz önünde bulundurarak çalışmalar gerçekleştirdiği söylenebilir.

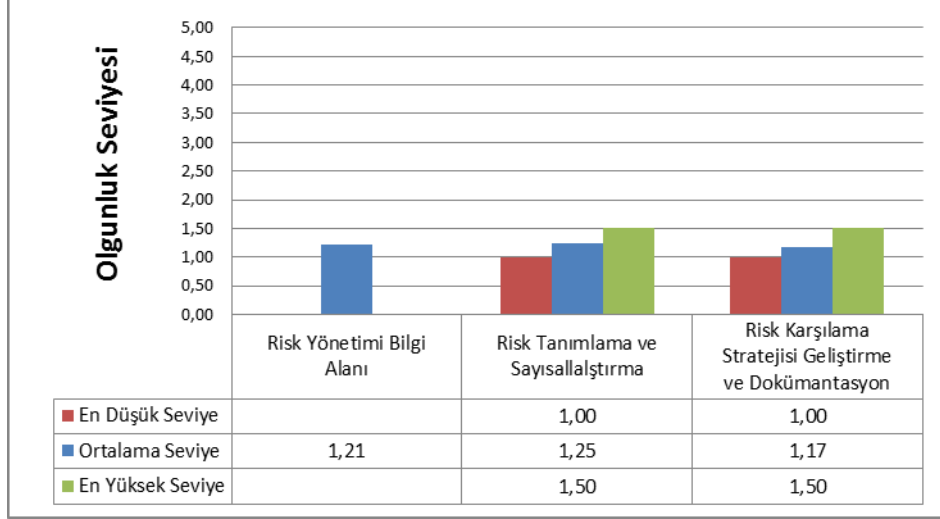
Şekil 6. Proje Kalite Yönetimi Olgunluk Değerlendirmesi

Kalite denetimi açısından, iç denetim yapısı sağlanarak proje çıktıları şartnameyle bütünleştirilmeye çalışılmaktadır. Sonuç olarak elde edilen tüm veriler ışığında yerel yönetimlerin, proje kalite yönetimi olgunluk seviyesinin ikinci aşamasında olduğu söylenebilir. Bu aşamada, temel organizasyonel proje kalite politikası belirlenmiştir. Bunun yanında, kalite politikası genellikle büyük ve görünür projeler üzerinde uygulanmaktadır. Ancak geri beslenmeler için yönergeler oluşturulmamıştır.

3.6. Proje Risk Yönetimi

Proje risk yönetimi bilgi alanının da PY olgunluk seviyesinin belirlemede yadsınamayacak bir önemi vardır. Eğer bir projenin başlangıcından bitişine kadar risk faktörleri tanımlanıp, analiz edilir ve ardından denetimi sağlanırsa projede oluşması muhtemel tüm sapmaların önüne geçilme ihtimali artacaktır. Bu bilgi alanındaki sonuçlar da Şekil 7'de sunulmuştur.

Şekil 7. Proje Risk Yönetimi Olgunluk Değerlendirmesi

Yerel yönetimlerin proje risk yönetimi yaklaşımları değerlendirildiğinde, bu konuda bir ölçütün oluşturulmadığı ve gerçek bir uygulamanın söz konusu olmadığı kanaatine varılmıştır. Büyük projelerde oluşması muhtemel bazı riskler ele alınsa da risk yanıtları yalnızca krize dayalı olacak şekilde reaktif ve belirsizdir. Risk karşılamaya yönelik stratejiler geliştirilmemekte ve sadece istisnai durumlarda risk belgelendirmesi yapılmaktadır.

Tüm bu faktörler değerlendirildiğinde risk yönetimi bağlamında yerel yönetimlerin henüz birinci olgunluk seviyesinde olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak, yerleşik uygulama ve ölçütler bulunmamaktadır. Belgelendirme yoktur veya çok kısıtlıdır. Yönetimin, risk yönetiminde aktif olarak yer almaması projeler için ciddi bir tehdittir.

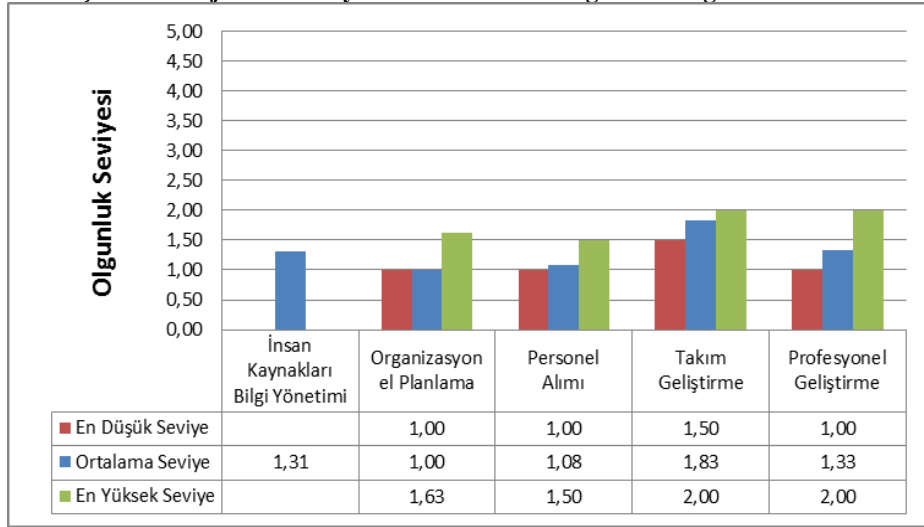
3.7. Proje İnsan Kaynakları Yönetimi

İncelenen PY bilgi alanlarından bir diğeri de insan kaynakları yönetimi bilgi alanıdır. Etkili bir insan kaynakları yönetimi yapılabilmesi için belirli proje faaliyetlerinde gereksinim duyulan kaynak ve beceriler tanımlanmalıdır. Bunun yanında, proje için gerekli roller ve sorumluluklar da belirlenmelidir.

Proje insan kaynakları yönetiminin alt başlıklarından organizasyonel planlama açısından yerel yönetimlerimizin değerlendirmesi neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: Personel atamaları mevcut insan kaynaklarına uyacak şekilde gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte proje yöneticisi ve ekibinin beceri gereksinimlerinin tanımlandığı ve sorumluluklarının tam olarak belirlendiği söylenilemez. Organizasyonel planlama süreci

tamamen projenin sahibi yerel iş biriminde uygulanmakta diğer paydaşlara yaygınlaştırılmamaktadır. Tüm yerel yönetimler genelinde, insan kaynaklarının organizasyon çapında planlanması, kaynak dengeleme ve önceliklendirme gerçekleştirilememektedir.

Şekil 8. Proje İnsan Kaynakları Yönetimi Olgunluk Değerlendirmesi

Proje personel alımları genellikle anlık gereksinimler doğrultusunda gerçekleştirilmekte, uzun dönemli proje kaynak planlamaları yapılmamaktadır. Aynı zamanda personele ait beceri veritabanının kullanılmadığını da söyleyebiliriz. Dolayısıyla, mevcut kaynak havuzunda bulunan personelin kişisel beceri ve deneyimleri projeye uygun şekilde kullanılamamaktadır.

Bir diğer yandan bazı yerel yönetimlerimizin, kurum personeline PY eğitimleri aldığını ve proaktif toplantılar düzenleyerek birlikte çalışma faaliyetlerini desteklediğini söyleyebiliriz. Fakat proje ekipleri zaman zaman kendi içlerinde eşgüdüm sorunu da yaşamaktadır.

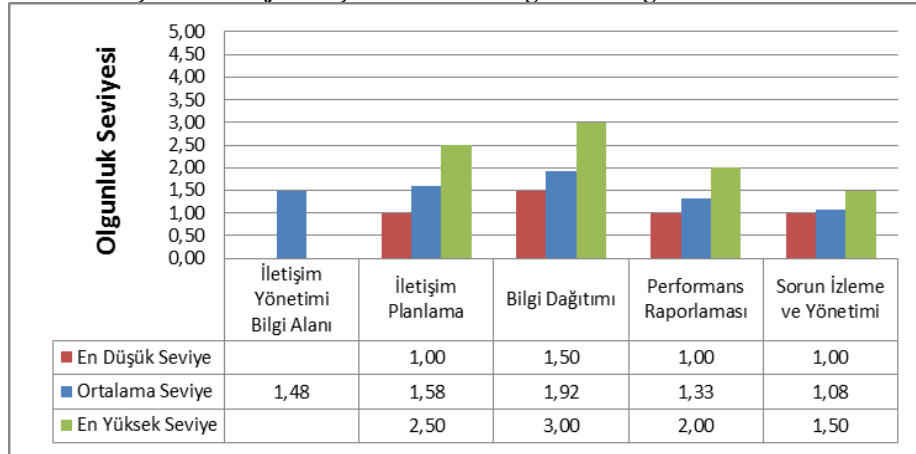
Proje insan kaynakları yönetimi profesyonel geliştirme alt grubu yönünden de yerel yönetimlerimiz, oldukça zayıftır. Proje yöneticileri yalnız başarı olasılığına dayalı olarak atanmaktadır. Buna ek olarak, PY kariyer yolu kapalıdır. Genellikle, proje ile ilgili olan kariyer ve eğitim gereksinimleri de tanımlanmamıştır.

3.8. Proje İletişim Yönetimi

Proje iletişim yönetimi kapsamında, projeye ait bilgilerin sınıflandırılarak oluşturulması, belirlenen yöntem ve araçlarla yaygınlaştırılması ve karar vermeye

yardımcı olacak şekilde yönetilmesi gerekmektedir. İletişim yönetimi kapsamında elde edilen sonuçlar aşağıda şekil 9’da sunulmuştur.

Şekil 9. Proje İletişim Yönetimi Olgunluk Değerlendirmesi

Proje iletişim planlama başlığı altında, yerel yönetimlerimizde kurumsal iletişim ölçütlerinin belirlendiğini ve ortak bir formatın geliştirildiğini söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra, proje yöneticisi projenin durumunu periyodik olarak raporlamayı hedef edinmektedir. Fakat iletişim planı proje boyunca güncellenmediği ve süreç iyileştirmelerden yoksun olduğu için hataların tekrarı muhtemeldir.

İletişim yönetimi bilgi dağıtımı alt grubunda ise, proje müddetince gerekli bilginin proje gereksinimlerine göre dağıtıldığı söylenebilir. Genel bir iletişim altyapısı oluşturmak adına çalışmalar yürütüldüğü de görülmektedir. Ayrıca, genellikle basılı veya elektronik dosyalar ekip üyeleri ve paydaşlar ile düzenli olarak paylaşılmaktadır. Fakat bir veritabanı üzerinden bilgi edinme durumundan bahsetmek söz konusu değildir.

Performans raporlaması ise proje yöneticilerinin belirlenen zaman aralıkları ve genel yapıya uygun olarak raporlamasıyla gerçekleştirilmektedir. Ancak bu aşamada süreç gayri resmi olarak yani yalnızca proje yöneticisi ile görüşülerek ilerlemektedir. Bunun yanında, projeye dair öğrenilen dersler derlenmemiş ve tüm kuruluşla paylaşılmamıştır.

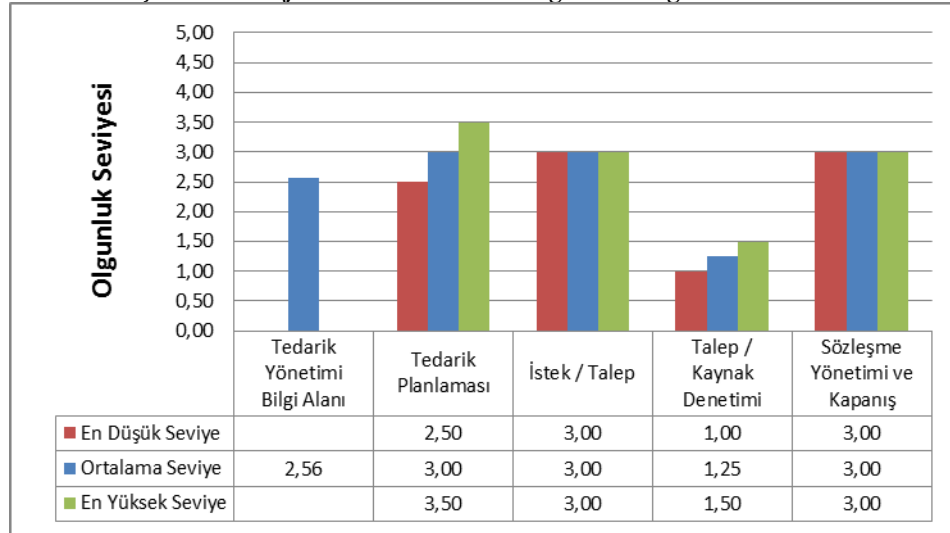
Projelerde karşılaşılan sorunlar genellikle toplantılarda ele alınarak çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Bu sorunlar ancak gerektiğinde oluşturulan geçici listelerle kayıt altına alınmaktadır. Ayrıca sorun yönetim süreci, kapsam değiştirme denetimi süreci ile bütünleştirilmemiştir.

Bütün veriler ışığında yerel yönetimlerin iletişim yönetimi olgunluk seviyesinin genel olarak ikinci aşamasında olduğu söylenebilir. Bu aşamada temel iletişim süreçleri belirlenmiştir ancak genellikle büyük ve görünür projelerde takip edilmektedirler.

3.9. Proje Tedarik Yönetimi

Yerel yönetimlerin PY olgunluk seviyesinin belirlenmesi amacıyla incelememiz gereken son bilgi alanı, proje tedarik yönetimidir. Bu bilgi alanında elde edilen sonuçlar aşağıda Şekil 10'da sunulmuştur.

Şekil 10. Proje Tedarik Yönetimi Olgunluk Değerlendirmesi

Yerel yönetimlerimiz, tedarik yönetimini genellikle ihale kanunu çerçevesinde, mevzuat kapsamında belirlendiği gibi yürütmektedir. Tüm yerel yönetimlerimizde satın alma birimi vardır ve onaylanmış tedarikçiler ile çalışılmaktadır. Fakat tedarikçilerin performansı değerlendirilmemektedir. Tedarik planlaması çerçevesinde, oluşturulan şartnameler ve teknik raporlar ile tedarik edilecek ürün ve hizmetler belirlenmektedir.

İstek / talep alt grubunda, tercih edilen satıcılar şartnamelerde istenilen iş bitirme ve iş deneyimi gibi belgeler ile kısıtlanmaktadır. Proje durumuna göre sözleşmeler temel alınarak istekler belirlenmektedir. Genellikle sürekli iyileştirme yapılmamakta, bunun yanı sıra, tercih edilen satıcı listeleri tutulmamaktadır.

Talep ve kaynak denetimi alt grubunda ise, satın almalara dair denetimlerin basit prosedürlerle oluşturulan muayene kabul komisyonu tarafından yapıldığı söylenebilir. Genellikle, tedarikçiler PY süreçleri ve İKY kullanarak detaylı planlar oluşturmamaktadır. Bu da denetimlerin etkinliğini oldukça azaltmaktadır.

Sözleşme yönetimi ve kapanışı alt grubunda ise geçici ve kesin kabullerin süreçlere uygun gerçekleştiği sonucu elde edilmiştir. Bunun yanında, düzenli raporlama dosyaları bulunmamaktadır. Yine paydaşlarla stratejik ortaklıkların kurulduğundan bahsetmek mümkün değildir.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, yerel yönetimlerin tedarik yönetimi bilgi alanındaki olgunluk seviyesinin genel olarak üçüncü aşama olduğu görülmektedir. Tedarik sürecinin düzenli olarak gözden geçirilmemesi, süreç iyileştirmenin gerçekleştirilememesi ve verimliliğin düşmesi sonuçlarını doğuracağı için önemli bir handikaptır.

SONUÇ

Yapılan bu çalışma ile yerel yönetimlerimizin özellikle bazı PY bilgi alanlarında olgunluk seviyelerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç da bize, yerel yönetimlerimizde PY alanında çok önemli gelişme alanlarının bulunduğunu ve bunun da toplumsal refah ve ülke gelişimini desteklemek adına önemli fırsatlar sunduğunu göstermektedir.

Proje yönetiminin kapsam yönetimi ve tedarik yönetimi bilgi alanlarında, yerel yönetimlerimizin olgunluk seviyeleri, 4734 sayılı kamu ihale kanununa uygunluk esas alınarak çalışmalar gerçekleştirildiği için diğer bilgi alanlarına göre net bir şekilde daha yüksektir.

Proje kapsam yönetimi genel olarak değerlendirildiğinde, yerel yönetimlerimizin olgunluk modelinin üçüncü aşamasında (tanımlanmış aşama) olduğunu söyleyebiliriz. Bu aşamada tüm kritik süreçler tanımlanmış ve bir yönetim kültürü haline getirilmiştir. Bu durumda kamu ihale kanununun bir zorunluluk olarak uygulanması ve bu kanunun da gereksinimlerin net bir şekilde tanımlanarak geliştirme sürecinin de buna uygun olarak yürütülmesini zorunlu tutması önemli bir etkidir. Yine de yerel yönetimlerimizin bu bilgi alanında kendilerini geliştirebilecekleri imkanlar da mevcuttur. Gereksinim belirleme sürecinin tüm paydaşlar göz önünde bulundurularak hazırlanması, öğrenilen derslerin belgelendirilmesi ve kapsam değişiklik sürecinin gerekli hallerde katılımcı bir şekilde işletilebilmesi bu alanda geliştirmesi gereken konulardır.

İncelenen yerel yönetimlerimizde proje tedarik yönetimi büyük oranda kamu ihale kanunu çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Tüm yerel yönetimlerimizde satın alma birimi vardır ve onaylanmış tedarikçiler ile çalışılmaktadır. Bununla birlikte tedarikçilerin performansı özel olarak değerlendirilmemekte ve süreç gözden geçirmeleri gerçekleştirilmemektedir. Bu bilgiler doğrultusunda yerel yönetimlerin tedarik yönetiminde üçüncü olgunluk seviyesinde olduğu söylenebilir. Yerel yönetimlerimizin kendilerini geliştirebilmeleri için her proje sonunda tedarikçi

performans değerlendirmesi gerçekleştirmeleri, ayrıca tedarik sürecini düzenli olarak gözden geçirmeleri gereklidir.

Proje maliyet, zaman, kalite ve iletişim yönetimi bilgi alanlarında ise yerel yönetimimizin mevcut uygulamaları ikinci olgunluk seviyesi civarındadır. Bu alanlarda mevzuatın belirlediği tek biçim formlar, kamu birim fiyat kitapçıkları, idari sözleşme taslakları vb. uygulamalar mevcuttur. Bununla birlikte burada sayılanlar dışında gerekli birçok uygulamanın da eksik olduğu görülmüştür.

Proje maliyetinin yönetilebilmesi amacıyla proje bütçeleri oluşturulmakta, raporlama ve performans ölçümleri de gerçekleştirilmektedir. Oluşturulan maliyet kodları, kamu birim fiyat kitapçıkları ve İKY uygun olarak takip edilmektedir. Bunun yanında, büyük ve görünür projeler için maliyet yönetimi süreçleri daha etkin bir şekilde yönetilmektedir. Bu alandaki önemli bir eksiklik, proje maliyet gerçekleştirmelerinin düzenli bir şekilde, maliyet temel çizgisi ile karşılaştırılarak takip edilmemesidir. Proje yönetiminin ileri olgunluk seviyelerinde olduğu gibi öğrenilen dersler belgelendirilmemektedir.

Proje zaman yönetiminde yüksek olgunluk seviyesine sahip bir organizasyonun tüm projeler için zaman programları oluşturması ve projelerini bu zaman programlarını temel alarak yürüterek ilerlemeyi sürekli denetlemesi beklenir. Yerel yönetimlerimizde proje zaman yönetimi temel süreçlerinin varlığından bahsedilebilir, fakat yeterli değildir. Büyük ve daha görünür projeler için kullanılan standart yaklaşımlar vardır ancak bunlar tüm projelerde kullanılmamaktadır. Detaylı ve entegre zaman programı oluşturmanın tüm projeler için bir standart haline getirilmesi kaçınılmazdır. Bu alandaki önemli bir eksiklik, proje planlarından sapmaları denetlemek amacıyla, “temel alma” uygulamasının olmamasıdır. Geçmiş verileri kullanım ve belgelendirme açısından eksik olan yerel yönetimlerin, aynı zaman yönetimi hatalarını tekrar etme ihtimalleri yüksektir.

PY olgunluk seviyesinde değerlendirilen bir diğer bilgi alanı ise proje kalite yönetimidir. Yerel yönetimlerimiz, proje kalite politika ve standartlarını hazırlanan ihale dokümanı eklerindeki teknik şartnameler ile belirlemektedir. Her proje için kalite hedefleri ve standartları ayrıca oluşturulmamaktadır. Dolayısıyla, kalite standartlarının yönetilmesi noktasında esnek davranılmaktadır. Bu da süreç geliştirme çalışmalarını aksatmaktadır. Kalite gereksinimlerine uygunluğu izlemek için raporlamalar yapılmamakta, kalite gereksinimleri açısından iç denetim mekanizması tam olarak işletilememektedir.

Proje iletişim yönetimi bilgi alanı, gerekli verilerin toplanması, sınıflandırılması ve nasıl kullanılacağına projenin henüz planlama aşamasında karar verilmesi ile

ilgilidir. Yerel yönetimlerimizde temel iletişim süreçleri belirlenmiştir. Fakat bu süreçlerin uygulaması genellikle büyük projelerle sınırlıdır. Dolayısıyla zaman, maliyet ve kapsamı içeren ilerleme raporları yalnızca büyük projelerde oluşturulmaktadır. Proje iletişim yönetimi süreçlerine tüm proje ekipleri aktif olarak katılmadığı için iletişim kopuklukları ve proje hedeflerinden sapmalar gerçekleşebilmektedir.

Proje risk yönetimi ve insan kaynakları yönetimi olgunluk seviyesinin yerel yönetimlerimizde diğer bilgi alanlarına kıyasla daha düşük seviyede, henüz birinci seviyede (başlangıç) olduğu görülmüştür.

Proje risk yönetimi bilgi alanında organizasyonların, proje risk olasılıklarının tanımlayarak analiz etmeleri, belirlenen riskler için risk yanıt stratejileri oluşturmaları ve bu stratejiler ile riskleri proje boyunca sürekli takip etmeleri beklenir. Fakat bu konuda yerel yönetimlerimiz herhangi bir uygulama ve standart belirlememişlerdir. Bunun yanında, risk yönetimi dokümantasyonu da yoktur.

Proje insan kaynakları yönetimi kapsamında proje faaliyetleri için ihtiyaç duyulan rol ve beceriler tanımlanmalı, proje için gerekli sorumluluklar belirlenmelidir. Yerel yönetimlerimizde projeler için personel atamaları genellikle mevcut insan kaynaklarına uyacak şekilde düzenlenmektedir. Proje yöneticisi ve ekibinin beceri gereksinimlerinin tanımlandığı ve sorumluluklarının belirlendiği söylenilemez. Gerekli insan kaynaklarının organizasyonel planlaması, proje kaynak dengelemesi ve önceliklendirme çalışmaları gerçekleştirilmemektedir. Yerel yönetimlerimizin bu alanda olgunluk seviyesini artırması için bu eksiklikleri gidermesi gereklidir.

Çalışmadan elde edilen diğer önemli bir diğer sonuç ise, yerel yönetimlerimiz arasında olgunluk seviyesi açısından önemli farklılıklar olmadığıdır. Bununla birlikte, yine de bazı bilgi alanlarında yerel yönetimlerimiz arasında nispi farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu göreceli farklılığın temel sebebi, bazı yerel yönetimlerimizde stratejik planlama ve yönetim faaliyetlerinin daha etkin bir şekilde yürütülmesi ve önemli projelerin stratejik yönetim ekibi tarafından yönetilmesidir. Yine bazı yerel yönetimlerimizde daha etkin ve proaktif bir şekilde yürütülen kalite güvence çalışmaları da proje olgunluk seviyesinin bu organizasyonlarda bazı bilgi alanlarında daha yüksek olmasını sağlamıştır.

PY olgunluk seviyelerini karşılaştırdığımızda elde edilen bir diğer sonuç ise, Büyükşehir Belediyesinin, olumlu manada diğer yerel yönetimlerden olumlu manada ayrışmasıdır. Bu ayrışmanın en önemli sebeplerinden bir tanesi büyükşehir belediyesinde daha kurumsal firmalar ile birlikte daha çok paydaşı içeren kritik öneme sahip projeler yürütülüyor olmasıdır. Bu projeleri yönetebilmek ve izleyebilmek için belirlenmiş ve uygulanan PY süreçlerinin varlığıdır. Bu süreçlerle birlikte proje ilerlemeleri zaman, bütçe ve kalite gibi farklı boyutlarla düzenli bir şekilde takip

edilerek raporlanmaktadır. Yine büyükşehir belediyesindeki önemli farklılıklardan bir tanesi de stratejik yönetim ile birlikte çalışan bir PY ofisinin var olması ve bu ofisin sertifikalı proje yöneticileri barındırıyor olmasıdır. Büyükşehir belediyesinde, proje yönetiminde PMI metodolojisinin kısmen de olsa takip ediliyor olması birçok alanda olgunluk seviyesinin daha üst düzeyde olmasını sağlamıştır. Daha etkin bir şekilde yürütülen kalite güvence faaliyetlerinin de PY olgunluk seviyesinin daha yüksek olmasında kısmi bir etkisi vardır.

Bu çalışma sonuçlardan çıkarılabilecek belki de en önemli öneri, “kamu ihale kanunu”nun, PY gerekliliklerini de göz önünde bulundurarak geliştirilmesi olacaktır. Bu geliştirmenin nasıl olacağı ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte, proje gerekliliklerinin toplanması, düzenli raporlamanın ve katılımcılığın sağlanması, iletişimin planlanarak yönetilmesi vb. konuları da mutlaka içermesi gereklidir.

Bunun yanında yerel yönetimlerimizdeki iç denetim mekanizmasının sonuçların denetlenmesinden ziyade proaktif bir yaklaşımla geliştirilerek kalite güvence faaliyetlerinin artırılması, stratejik planlama organizasyonları ile birlikte çalışan birkaç kişilik de olsa proje ofisleri oluşturulması, ofislerin profesyonel proje yöneticileri içermesi, ofis çalışanlarının eğitim ve metodoloji çalışmaları ile güçlendirilmesi bu alanda atılabilecek önemli adımlardır.

Bu çalışma İstanbul ilinde yer alan sınırlı sayıda yerel yönetimimizin PY faaliyetleri temel alınarak, sınırlı bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın bir benzeri farklı bir bölgemizde yer alan yerel yönetimlerimize uygulanarak sonuçların karşılaştırılması sağlanabilir. Yine farklı olgunluk modelleri uygulanarak sonuçların karşılaştırılması da mevcut çalışmanın geliştirilmesi için kullanılabilir. Çalışmada elde edilen en önemli sonuçlardan bir tanesi de PY teknik ve süreçlerinin Kamu İhale Kanunu’na ilave edilerek PY olgunluk seviyesinin artırılacağı gerçeğidir. Bunun nasıl olması gerektiği ile ilgili detaylı bir çalışma da gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Backlund, F., D. Chroner, E. Sundqvist (2014), “Project Management Maturity Models - A Critical Review: A case study within Swedish Engineering and Construction Organizations”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 119, 837-846.
- Cleland, D.L., L.R. Ireland (2002), *Project Management: Strategic Design and Implementation*. New York: McGraw Hill Higher Education; 4. baskı (21 Ağustos 2002).
- Cooke-Davies, T. (2004), “Project Management Maturity Models”, P. Morris, P. Pinto içinde, *The Wiley Guide to Managing Projects*. Hoboken, New Jersey: Wiley&Sons.

- Cooke-Davies, T.J., A. Arzymanow (2003), “The Maturity of Project Management in Different Industries: An Investigation Into Variations Between Project Management Models”, *International Journal of Project Management*, 21, 471-478.
- Crawford, J.K. (2007), *Project Management Maturity Model*, 2nd Ed. New York: Auerbach Publications.
- Demir, C., İ. Kocabaş (2010), “Project Management Maturity Model (PMMM) in Educational Organizations”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9, 1641-1645.
- Efe, A. (2018), “Kamu Sektöründe Süreç Olgunluk Düzeyi Ölçümü: Kalkınma Ajansaları Üzerinden Analiz ve Modelleme”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XI-I, 321-335.
- Gorog, M. (2016), “A Broader Approach to Organizational Project Management Maturity Assessment”, *International Journal of Project Management*, 34, 1658-1669.
- Holmes, S.J., R.T. Walsh (2005), *Conducting Effective Project Management Maturity Assessment Interviews*. Integrated Management Systems, Inc., Ann Arbor, MI.
- Kerzner, H. R. (2005), *Using the Project Management Maturity Model: Strategic Planning for Project Management*. New Jersey, USA: John Wiley&Sons.
- Koçel, P.D. (2007), *İşletme Yönetmeliği*, Ankara: Arıkan Yayınları.
- Kwak, Y.H., H. Sadatsafavi, J., Walewski, N.L. Williams (2015), “Evolution of Project Based Organization: A Case Study”, *International Journal of Project Management*, 33, 1652-1664.
- Lahrman, G., T. Metlerr, R. Winter, F. Wortmann, F. Marx (2011), *Inductive Design of Maturity Models: Applying the Rasch Algorithm for Design Science Research. Service Oriented Perspectives in Design Science Research*, Berlin: Springer Berlin Heidelberg.
- McCormack, K., J. Williams, J.V. Bergh, D. Deschoolmesster, M.I. Stemberger, R. Skrinjar, N. Vlahovic (2009), “A Global Investigations of Key Turning Points in Business Process Maturity”, *Business Process Management Journal*, 15(5), 792-815.
- Nikkhou, S., K. Taghizadeh, S Hajiyakhchali (2016), Designing Portfolio Management Maturity Model (ELENA), *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 226, 318-325.
- OGC. (2015), *Office of Government Commerce, Best Management Practice Portfolio*.: <http://www.gov.uk/government/publications/best-management-practice-portfolio> adresinden alındı
- Onur, İ. (2007), Proje Yönetiminde Stratejik Planlama ve Olgunluk Modeli Kapsamında Yapılan Bir Uygulama. Dumlupınar Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi.
- PMI, (2013a), *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK guide)*. Newton Square, PA: Project Management Institute, Inc.
- PMI, (2013b), *Organizational Project Management Maturity Model: OPM3 Knowledge Foundation*. Newtown Square, Pennsylvania: Project Management Institute.
- Pricewaterhouse&Coopers, (2012), *Insights and Trends: Current Programme and Project Management Practices*. PWC.
- Schwalbe, K. (2002), *Information Technology Project Management*, Canada: Course Technology Thomson Learning.

- Steyn, H. (2002), "Project Management Applications of the Theory of Constraints Beyond Critical Chain Scheduling", *International Journal of Project Management*, (20), 19-45.
- Ünle, A.M. (2007), Yerel Yönetimlerde Projelerin Seçimi ve Çoklu Projelerin Yönetimi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi - Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldız, D.A. (2015), Proje Yönetiminde Olgunluk Seviyesi Ölçülmesine Yönelik Araştırma. Beykent Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

TÜRKİYE'NİN 1980 SONRASI KURUMSAL YAPISINDAKİ DEĞİŞİMİ VE EKONOMİK SONUÇLARI

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 37, Sayı 3, 2019
s. 423-438

Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN

Dr Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü,
ybcicen@gumushane.edu.tr

Bu çalışma, Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN'in, Doç.Dr. Tamer ÇETİN'in danışmanlığında, Aralık 2015 tarihinde savunduğu "Türkiye'de Ekonomik Performansın Kurumsal Temelleri: Yeni Kurumsal İktisat Perspektifi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Öz: Bir ülkenin kurumsal yapısı ile ülkenin ekonomik performansı yakından ilişkilidir. Bu çalışmada, Türkiye'de ekonomik büyümenin kurumsal yapıdan nasıl etkilendiği Yeni Kurumsal İktisat ekolü çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır ve özellikle 1980 sonrası dönem ele alınmıştır. Buna göre kurumsal değişimin olumlu yönde ilerlemesi yatırımların artışı ve ekonomik büyümeyi beraberinde getirmektedir. Ancak ülkemizde kurumsal yapıdaki reformlar bir süreklilik arz etmediğinden, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği sorunlu hale gelmektedir. 1990'lı yıllar uyumsuz koalisyonlar tarafından yönetilmiştir ve 2000'li yılların başında ülkemiz sancılı krizler yaşamıştır. Bu yılların başında artan kapsayıcı kurumsallık ekonomiye de olumlu yansımıştır ancak bu sürdürülememiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, kurumsal yapı, ekonomik büyüme.

TURKEY'S POST-1980 INSTITUTIONAL STRUCTURAL CHANGE AND ECONOMIC CONSEQUENCES

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 37, Issue 3, 2019
pp. 423-439*

Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN

Assist.Prof., Gümüşhane University
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Department of Economics
ybcicen@gumushane.edu.tr

This study is derived from the doctoral thesis entitled "The Institutional Fundamentals of Turkey's Economic Performance: A New Institutional Economics Perspective" by Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN defended in December 2015, under the supervision of Assoc.Prof.Dr. Tamer ÇETİN.

A

Abstract: A country's institutional structure is closely related to its economic performance. In this study, how economic growth in Turkey is being influenced by the institutional structure is tried to be explained, and especially after the 1980 period is discussed within the framework of New Institutional Economics. Accordingly, the positive steps in institutional change bring about an increase in investments and economic growth. However, since institutional reforms in Turkey do not have a continuity, the sustainability of economic growth is becoming problematic. The 1990s are ruled by incompatible coalitions and in the early 2000s Turkey suffered from painful crises. Increasing inclusive institutionalism after these years are also positively reflected in the economy, but this could not be sustained.

Keywords: *Turkey, institutional structure, economic growth.*

GİRİŞ

Son dönemde ekonomi literatüründe en önemli tartışma, ülkelerin ekonomik performanslarının neden farklılık arz ettiği'dir. Genişleyen bir literatür ekonomik büyümenin temel belirleyicisinin kurumlar olduğu yönünde bir mutabakata sahiptir¹. Neoklasik İktisat kurumların ekonomideki rolünü göz ardı etmiştir. Kurumlar oyunun kurallarıdır ve insanlar arasındaki siyasal, iktisadi ve sosyal etkileşimi düzenleyen kısıtlar olarak tanımlanmaktadır. Kurumlar hem formel (yazılı) hem de enformel (yazılı olmayan) olabilir. Formel kurumlar, politik veya ekonomik kurallar ve sözleşmelerden oluşur. Politik kurallar devletin temel karar alma yapısını ve denetim özelliklerini tanımlarken, ekonomik kurallar mülkiyet haklarını tanımlamaktadır. Enformel kurumlar ise gelenek, kültür ve davranış kodları tarafından belirlenen yazılı olmayan kurallardır. Kurumlar belirlilik ve teşvik sağlayarak ve mülkiyet haklarını güçlendirerek kurumsal değişime olumlu yönde etki edebildiği gibi, yolsuzluk ve rant-arama süreçleri gibi aktiviteleri hızlandırarak olumsuz yönde de etki edebilmektedir. Bu sebepten ötürü kurumlar hem üretkenlik artışına hem de azalışına sebebiyet verebilir. Ayrıca her ülkenin farklı kurumsal yapısı vardır. Kurumlar, üretim ve işlem maliyetlerini yükselten veya azaltan kurallardan oluşabilirler (North, 2005).

Ekonomik performansı belirleyen kurumların neler olduğu incelendiğinde mülkiyet haklarının uygulanabilirliği en öne çıkan başlıktır. Bu noktada politikacılar ve diğer güçlü grupların kısıtlanması ve fırsat eşitliğinin toplum içerisinde sağlanması gereklidir (Acemoğlu, 2003: 27). Bunlara ek olarak Rodrik (2000: 5-6) ülkelerin uzun dönemli büyümelerini sağlayabilmeleri için diğer bazı kurumların gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu kurumlar; piyasa başarısızlığının önüne geçecek düzenleyici kurumlar, makroekonomik tedbirler alacak mali ve parasal kurumlar, risk paylaşımını gerçekleştirecek sosyal güvenlik kurumları ve son olarak çatışma yönetimi kurumlarıdır. Çatışma yönetimi kurumları arasında hukukun üstünlüğü, etkin adalet sistemi, temsil kabiliyetine sahip politik kurumlar ve serbest seçimler bulunmaktadır.

Ekonomik kurumların nasıl belirlendiği ve ülkeler arası farklılıkların nedenleri hala yeterince iyi anlaşılammıştır. Literatürde Türkiye'de ekonomik kurumların evrimi ve bunun iktisadi büyümeye etkisi ile ilgili çalışmalar sınırlıdır² (Pamuk, 2010: 20). Çalışmamızda Türkiye'de 1980 sonrası hangi kurumların ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği ele alınacaktır. Çalışmamızın diğer çalışmalardan en temel farkı Türkiye'nin kurumsal değişiminin analizinde Yeni Kurumsal İktisat ekolünün fikri yapısı ve kavramlarının kullanılmasıdır³.

1. 1980 ÖNCESİ KURUMSAL YAPI

Türkiye'nin 1980 öncesi ekonomik performansına bakıldığında Tablo 1'de sunulduğu üzere 1950-1980 arasında ortalama kişi başı GSYİH büyümesi %3,1 düzeyindedir ve bu oran gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ortalamasından bir miktar yüksektir. Ancak 1980-2010 Türkiye büyüme ortalamasının 1950-1980 dönemine göre yavaşladığı ve ayrıca gelişmekte olan ülkeler ortalamasının altına indiğini görülmektedir.

**Tablo 1. Türkiye'nin Karşılaştırmalı Ekonomik Büyümesi
(Yıllık kişi başı GSYİH büyümesi)**

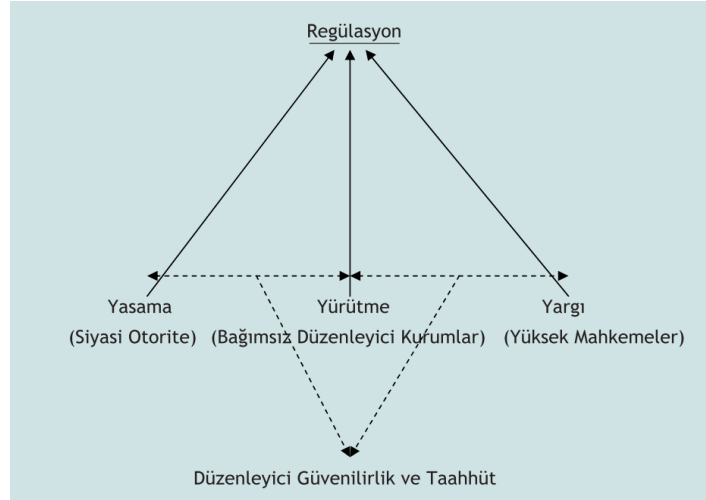
	Türkiye	Batı Avrupa + ABD	Gelişmekte Olan Ülkeler	Dünya
1880-1913	0,7	1,5	0,6	1,1
1913-1950	0,8	1,3	0,5	0,9
1950-1980	3,1	2,9	2,8	2,6
1980-2010	2,3	1,5	2,4	1,7

Kaynak: Pamuk (2010: 15).

Türkiye'nin kurumsal yapısı incelendiğinde en önemli sorunlarından bir tanesi ihtilafları çözecek güçlü kurumların olmayışıdır. Kuralların ayrıntılı ve açık bir şekilde oluşmaması bu sorunun bir parçasıdır. Bu sebeple 1980 öncesi dönemin iktisadi değişimleri anayasal gelişmeler üzerinden okunabilir. Çünkü 1930'lardan sonra gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de devlet müdahalesinin ağırlıklı olduğu ve içe dönük ithal ikamesi politikasının yürütüldüğü bir dönem yaşanmıştır (Pamuk, 2019:1). Ayrıca düzenleyici kurumsal yapı Şekil 1'de gösterildiği üzere yasama, yürütme bağımsız düzenleyici kurumlar (BDK) ve yargı tarafından birlikte oluşturulmaktadır. Bu politik kurumlar arasındaki etkileşim kamu politikalarını şekillendirerek düzenleyici sürecin güvenilirliğini ve iktisadi performansı etkilemektedir (Spiller, Tommasi, 2003).

Anayasal hukuk anlamında Cumhuriyet dönemi istikrarsız bir seyir izlemiştir. İlk meclisin kuvvetler birliği anlayışı üzerine olması, meclis hükümetinin kurulması ve meclisin yargı gücüne sahip olarak mahkemeler kurması hukuk alanında sorunlu adımlardır. 1924 Anayasası kuvvetler birliğini kabul etmektedir ancak yargı yetkisinin bağımsız mahkemelere bırakılması ile kuvvetler ayrılığı kapısı açık bırakılmıştır. Ancak uygulama aşamasında bu dönemde olağanüstü mahkemelerin kurulmasına engel olunamamıştır. Ayrıca 1924 Anayasası'nda yargının yasama ve yürütmeye karşı bağımsızlığını koruyacak kural ve kurumların olmaması göze çarpan bir eksikliklerdir.

Şekil 1. Düzenleyici Sürecin Kurumsal Yapısı

Kaynak: Çetin (2007: 42).

1950'lerde çok partili döneme geçilmiş olmasına rağmen aynı anayasa ile devam edilmiştir. 27 Mayıs darbesi sonrası hukuk kuralları olağanüstü durumların şartlarında şekillenmiştir. Bu dönemin en önemli problemleri; ihtilal hukukun işlerliğe girmesi, tabii hâkim ilkesine aykırı şekilde özel mahkemelerin kurulması ve yargıda siyasal kadrolaşmadır. 1961 Anayasası ile teorik olarak iyi gelişmeler sağlanmıştır ancak kadrolaşma sebebiyle uygulamada problemler meydana gelmiştir. 1961 Anayasası'nda kuvvetler ayrılığı ve yargı bağımsızlığını güçlendirecek adımlar atılırken (örneğin Adalet Bakanlığı'ndan bağımsız olan Yüksek Hâkimler Kurulu'nun kurulması) önemli diğer gelişme olarak Anayasa Mahkemesi (AYM) kurulmuştur. Ancak 1961-1980 döneminde AYM demokratik ilkelerin korunmasından ziyade devletin korunmasına odaklanmıştır. Ayrıca 36. madde ile mülkiyet hakkının toplum yararına aykırı bir biçimde kullanılmayacağı hükmü getirilerek mülkiyet hakkının sınırlandırılabilceği ifade edilmiştir (Aydın, Taşkın, 2014: 95).

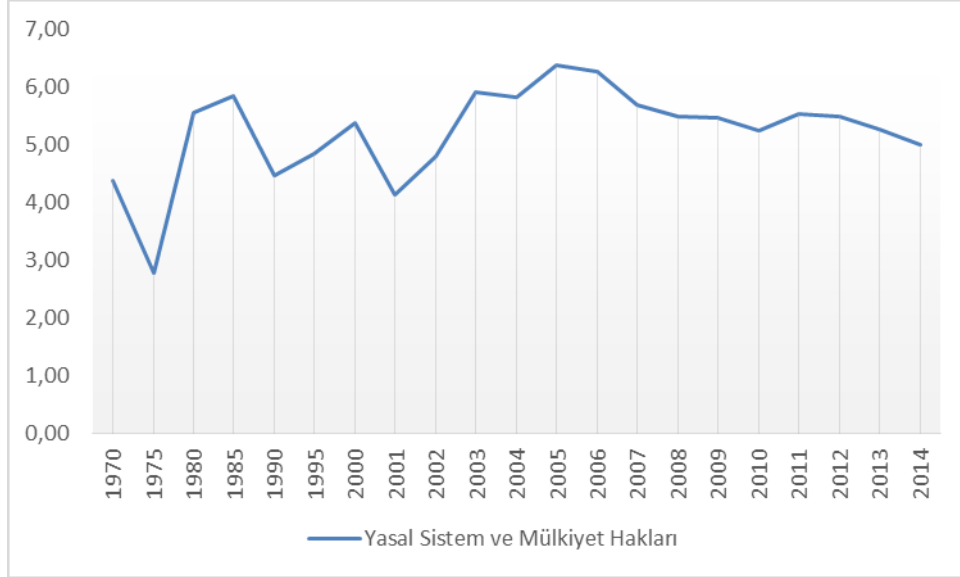
1970'ler dönemi, ağır politik tartışma ve ayrışmalar sarmalında geçmiştir. 1971'de 12 Mart sürecinde anayasanın 11. maddesine ait "Temel Hakların Özü" başlığı, "Temel Hak ve Hürriyetlerin Özü, Sınırlandırılması ve Kötüye Kullanılması" olarak değiştirilerek hak ve özgürlükler olabildiğince kısıtlanmıştır. Sonrasında hazırlanan 1982 Anayasası yine bir darbe eseri bir anayasadır ve kurumların vesayetçi ve yasakçı anlayışlarına zemin hazırlamıştır. Özelleştirme iptalleri, parti kapatma kararları, yargının partilere karşı siyasal mücadele içerisinde olması gibi hukuk sorunları bu dönemde göze çarpmaktadır. (Atiyas, Oder, 2008; Keyman, 2009).

2. 1980 SONRASI DÖNÜŞÜMÜN KURUMSAL TEMELLERİ

Demokratik bir kurumsal toplum için gerekli temel kurumlar; partiler, seçimler, seçim kuralları, politik liderlik, partiler arası anlaşma ve yasamadır. Bunlar politik istikrarı sağlayarak ve kurumsal yapının kalitesini belirleyerek ekonomik çıktı düzeyini etkilemektedir (OECD, 2002a: 181). Politik istikrarsızlık ve kurumsal yapıda oluşacak tutarsızlık güvenilir taahhüdü geçersiz kılarak politik işlem maliyetlerini artırmakta ve yatırım kararlarını negatif etkilemektedir.

Türkiye’de politik ve ekonomik kararlar merkezde alınırken kaynakların dağıtımı bürokratik çevre tarafından gerçekleştirilir. Benzer şekilde kurumsal dönüşüm devlet elitleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Sivil toplum ya da iş çevresi bu dönüşüm işlevinde lokomotif görevinde değildir. Bu sebeple bürokratik kurumların politika yapma sürecinde ve refah dağıtımda önemli etkileri vardır. Oluşan bu yapı rekabetçi ekonomik yapıya izin vermediği ve girişimci orta sınıfı kısıtladığından ekonomik göstergeler zayıf ve kırılgan hale gelmektedir (Heper, 2000: 78-79). Buna bağlı olarak iş adamlarının karar mercii olduğu merkezi çevreler ve rant-arama süreçleri gelişmektedir. Böylece politik otorite merkez ve bürokrasi tarafından kuşatılmış olur⁴ (TÜSİAD, 2002: 71). 1980’lerin ikinci yarısından itibaren büyük medya grupları politikacılar ile ittifak kurma yoluna gitmiştir. Bu anlayış Türkiye’de kamu-piyasa arasındaki dağıtıcı refah ilişkisinin varlığı nedeniyle halen devam etmektedir. Bu durum girişimcilerin müşevviğini düşürürken özel çıkar gruplarına sağlanan muafiyetler ve verimsiz sübvansiyonlar sebebiyle rekabetçi piyasa dengesinden uzaklaşmaktadır (Pamuk, 2010). Ayrıca oluşan dışlayıcı kurumlar sebebiyle güvenilir taahhüt düzeyi 1980’lerde düşük seyretmiştir. Fraser Institute’un 5 yılda bir oluşturduğu⁵ “yasal sistem ve mülkiyet hakları endeksi” iktisadi ajanlara sağlanan taahhüt düzeyi hakkında fikir vermektedir. İlgili değişim Şekil 2’de gösterilmiştir. Daha yüksek puanlar elde edebilmek için hukukun üstünlüğünün dikkate alınması, mülkiyet haklarının korunması, bağımsız ve tarafsız yargının sağlanması ve hukukun adil ve etkin bir şekilde uygulanması gereklidir. Buna göre Türkiye’nin bu alanda gösterdiği performans 1975 yılında dip yapmıştır. 1980’lerde, önceki on yıla göre daha başarılı bir performans çizilse de 2000’li yıllara dek yasal yapı ve mülkiyet hakları konusunda pek ilerleme sağlanamamıştır⁶.

Şekil 2. Yasal Sistem ve Mülkiyet Hakları

Kaynak: Fraser Institute - www.fraserinstitute.org - E.T.: 26.04.2015

Türkiye’de piyasa ekonomisini getirecek ekonomik dönüşüm 1980’lerde başlamıştır. Bu dönüşüme ilişkin kurumsallaşma gayretleri politik, bürokratik ve yasal çerçevedeki reformlardan anlaşılmaktadır. 24 Ocak kararları ve Özal’ın tek parti hükümetleri bu dönemin belirleyicileridir. Ancak 1980’ler Türkiye’de bürokrasinin hantallığı ve devletin sorun üreten yapısı devlet kurumlarının etkin ve tarafsız çalışmamasına neden olmuştur. Diğer yandan özelleştirme ve regülasyon gibi politikalar ancak 1990’larda kalkınma planlarına dahil olabilmıştır. Türkiye’de özelleştirme politik gündeme 1984 yılında girmesine rağmen 1980’li yıllarda özelleştirmenin kurumsal çerçevesi oturtulamamıştır. İktidarların piyasaları rekabete açma uğraşları sonuçsuz kalmış ve özel sektöre devredilen firmalar için rekabetçi ortam oluşturulamamıştır (Çetin, Oğuz, 2011).

1990’larda Türkiye ağırlıklı olarak koalisyon hükümetleri tarafından geleneksel bürokrasi anlayışı ile yönetilmiştir. Bu dönemde yasal ve bürokratik yapının kurumsal değişime karşı ortaya çıkardığı direnç ekonomik değişimin başarısını kısıtlamıştır. Bu sebeple 1990’lı yıllara kayıp yıllar gözüyle bakılmaktadır. 1980 ve 1990’larda ekonomik değişim kurumsal esaslı sürekliliği kazanamamıştır. Politik süreçler rant-arama faaliyetlerine dönüşmüştür. Bu politik istikrarsızlık ve kurumsal yapının güvenilir olmaması yatırım çekiciliğini azaltmıştır (OECD, 2002b; TÜSİAD, 2003). Diğer yandan 1990’lı yıllarda *International Monetary Fund* (IMF), Avrupa Birliği (AB), *Organization for Economic Co-operation and Development* (OECD) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar düzenleyici reformların gerçekleştirilmesi için Türkiye’ye baskı

yapmıştır. Çünkü o zamana değin Türkiye kendi politik süreçleri ile kuvvetler ayrılığı dengesini oturtamamış ve ekonomik dönüşümü başaramamıştır (Çetin, Oğuz, 2007).

1990'lı yıllarda süreklilik arz eden iç karışıklarla birlikte mal ve can güvenliğinin tehlikeye girmesi yatırım ortamı üzerinden ekonomik göstergeleri olumsuz etkilemiştir. Askerin politikadaki etkisi arttığundan askeri harcamalar artmış ve bu harcamalar sürdürülemez kamu açıklarına neden olmuştur. Bu gelişme 1994 ekonomik krizinin sebeplerinden biri olarak sayılabilir⁷.

1990'lı yılların sonuna doğru BDK'ların kurulmaya ve işlemeye başlaması ile bürokratik yapı değişmeye başlamıştır. Bu yıllarda yargı organı muhafazakâr tutumunu devam ettirerek geleneksel yapıdan gelen refleksleri göstermeye devam etmiştir. Yasama ve yürütme daha dinamik yapı sergilemeye başlamışken yargı daha statik bir pozisyon almıştır.

Diğer yandan Türkiye'de seçim sistemi kurumsal yapının değişmesi önünde önemli bir engel teşkil etmiştir. Politik istikrarın sağlanması amacıyla 10 Haziran 1983 tarihli ve 2839 sayılı kanun ile %10 seçim barajı getirilmiştir ve bu baraj düzeyi günümüzde geçerliliğini korumaktadır. Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında ülkemizin bu bölgede en yüksek seçim barajına sahip olduğu anlaşılmaktadır ve genel olarak Avrupa'da seçim barajı %5 ve altındadır⁸. Bu durum toplumun yapmış olduğu tercihlerin temsil edilebilirlik kabiliyetini azaltmaktadır. Böylesi yüksek baraj, asil-vekil problemi çerçevesinde asil olan halkın kendini temsil edecek vekili meclise göndermemesine sebebiyet vermektedir. Bu sebeple demokratik bileşenler politika yapma sürecinde işlememektedir ve doğal olarak vekilin amaç fonksiyonu asile göre farklılaşmaktadır. Sonuç olarak yüksek seçim barajı kamu politikalarının çoğulcu, adil ve güvenilir olması açısından engel oluşturan bir durumdur.

Özelleştirme, regülasyon ve BDK'lar açısından bakıldığında 1982 anayasası belirsiz bir yaklaşım içermektedir. Ayriyeten AYM çeşitli teknik ve yasal sebeplerle yasalar ve düzenlemeleri reddetme eğiliminde olmuştur (Ulusoy, Oğuz, 2007). Danıştay'ın da benzer bir anlayış içerisine olduğu söylenebilir. Buna örnek TÜPRAŞ'tır (OECD, 2008). Yine elektrik sektöründe de benzer durumlar yaşanmıştır. Danıştay ve AYM'nin bu tutumları uluslararası yatırımcıların uzun dönemli sözleşmeler yapma yaklaşımına belirsizlik katmıştır. Ayriyeten 1999'a değin uluslararası tahkime gidilememesi önemli bir kısıt oluşturmuştur. Kamu ile ilgili sözleşmelerin sadece yerel mahkemelerce karara bağlanması doğrudan yabancı yatırım (DYY) için önemli taahhüt eksikliği olmuştur ve ülkemizde yabancı yatırımların düşük kalmasında bir sebeptir. 2000'li yıllarda tahkime gidilebilme kararının semeresi görülmüş ve özelleştirme gelirlerinde artış sağlanabilmiştir.

Sonuç olarak 1990'lı yıllar uyumsuz ve istikrarsız koalisyon dönemleri ile hatırlanmaktadır. Politik süreçte istikrarsız koalisyonlara neden olan şey partilerin pazarlıkçı ve stratejik davranmalarıdır. 1990'larda 11 kısa hükümet kurulurken bunların 7 tanesi koalisyondur. Kurulan birçok koalisyonda farklı politik ve iktisadi görüşlere sahip partiler bir araya gelmiştir. Bu koalisyonlarda çalışma uyumu sağlanamamış ve uzun vadeli politikalar üretilmemiştir. Örneğin Demokratik Sol Parti (DSP) – Anavatan Partisi (ANAP) – Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) koalisyonunda partiler farklı sektörlerin yönetimini üstlenmişlerdir. DSP bankacılık, MHP telekomünikasyon ve ANAP enerji sektörleri ile ilgilenmiştir. Bu durum düzenleyici politikaların tutarsızlığına neden olmuş ve hükümet bazı BDK'lara atama yapamamıştır. Örneğin Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na (BDDK) uzun süre atama yapılamaması politik elitlerin bankacılık sektörünü rant-arama süreçlerine tabi hale getirmesine ve düzenleme-denetim eksikliği nedeniyle bankacılık sektörünün 2000 ve 2001 yıllarında tıkanmasına sebebiyet vermiştir. Kamu bankaları kriz öncesi rant dağıtımının temel oyuncularını olmuştur. Bankacılık sektörünün politize edilmesi sonucunda bankalar reel sektörü desteklemek yerine devlete yüksek faizle borç verme eğiliminde olmuştur. Benzer şekilde özelleştirme uygulamaları, bankacılık dışındaki diğer sektörlerin ve KİT'lerin özel çıkar grupları ve manipülasyonlara açık olmasının sonucu olarak rant-çıkarma ve rant-arama süreçlerinden muzdarip olmuştur (Çetin, Oğuz, 2007; Ercan, Öniş, 2001). Ayrıca göreve gelen kısa süreli hükümetler önceki hükümetlerin politikalarından vazgeçip kendi politikalarını uygulamak istemişlerdir. Bu sebeple politikaların uyum maliyetleri artmıştır. Bu maliyetlerinin artmasının sonucu olarak politik işlem maliyetleri önemli oranda artış göstermektedir (Olson, 1999).

Bahsedilen kurumsal çevredeki yetersizlikler sebebiyle 1990'larda DYY düşük seviyelerde kalmıştır. Yetersizlikler arasında kırılganlığı yüksek politik sistem, makroekonomik istikrarsızlık, düşük performanslı hukuki süreç, hantal bürokrasi yapısı ve yabancı yatırım anlayışına kapalı yargı kararları gösterilebilir (OECD, 2002b). Karşımıza çıkan en bariz örnek Türk Telekom'dur. Bu kurumun özelleştirilmesi 1990'larda gündeme geldiğinde gelir olarak 40 milyar dolar elde edilmesi tahmin edilirken 2005 yılında özelleştirme sonucunda 6,55 milyar dolar gelir sağlanabilmiştir⁹. Yabancı yatırımcı açısından bir diğer önemli engel getirilen katı kurallardır. Enerji, havacılık ve medya gibi sektörlerde izne ve sermaye gereksinimine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kısıtlar iş yapma ve işe başlama hususunda gecikmeler oluşturmaktadır. Doing Business 2018 yılı verilerine göre¹⁰ Türkiye işe başlama kolaylığı sıralamasında 190 ülke arasında 80. sırada bulunmaktadır. Sözleşmelerin uygulanması ve yaptırımı konusunda ise 30. sıradadır. Bahsi geçen bu önemli belirleyiciler konusunda ilerleme sağlanabilmesi temel kurumsal reformların gerçekleştirilmesine bağlıdır. Maalesef 1990'larda koalisyon hükümetleri bu reform anlayışını sürekli hale getirememiştir. Bu kesiklik reel ve finansal piyasaların verimlilik ve performanslarını azaltmaktadır (Çetin, 2011).

Ülkelere ait DYY düzeyleri Tablo 1’de verilmiştir. 1990’lı yıllarda DYY girişleri düşük ve durağan bir seviyede seyretmiştir. 1990’ların sonunda ise net girişler en düşük değerlere ulaşmıştır.

Tablo 2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan Yabancı Yatırımlar (net girişler, GSYİH'nın yüzdesi olarak)									
Yıllar	Türkiye	Macaristan	Polonya	Çek Cumhuriyeti	Kore	Arjantin	Brezilya	Şili	OECD ortalaması
1992	0,49	3,93	0,79	-	-0,14	1,43	0,31	1,28	-0,14
1993	0,34	6	1,98	1,58	-0,22	0,88	0,08	1,35	-0,87
1994	0,43	2,61	1,86	1,85	-0,41	1,02	0,25	3,28	-0,64
1995	0,45	10,02	2,85	4,86	-0,36	1,59	0,49	3,38	-1,14
1996	0,34	5,04	3,09	2,22	-0,45	1,96	1,5	5,03	-0,59
1997	0,29	3,79	3,37	2,38	-0,34	1,88	2,3	4,45	-1,78
1998	0,29	3,31	3,82	6,27	0,21	1,66	3,7	2,52	-0,92
1999	0,07	3,59	4,67	11,31	1,26	7,98	5,03	6,44	0,1
2000	0,06	2,49	5,92	8,69	0,93	3,71	5,13	-1,56	-1,17
2001	1,87	4,05	3,93	8,5	0,14	-	4,9	-	-0,52

Kaynak: OECD, (2002b: 134)

Sonuç olarak ülkemizde kısa vadeli politik anlayış ve zayıf hükümetler sürdürülebilir iktisat politikalarının oluşturulamamasına ve çıkar gruplarının sürekli sistemi manipüle etmesine neden olmuştur. Bu durum, ekonomik değişimin kurumsallaşmasına engel olurken; ekonomide yüksek bütçe açıkları, düşürülemeyen enflasyon, yüksek faiz ve sürekli değer kaybeden döviz kuru gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır (TÜSİAD, 2001). Böyle bir yapının ortaya çıkardığı politik işlem maliyetleri yüksek olmaktadır. 3 büyük ekonomik kriz (1994, 2000 ve 2001) bu politik istikrarsızlığın bir sonucudur (Kibritçioğlu, 2001).

3. 2000 SONRASI DÖNÜŞÜMÜN KURUMSAL TEMELLERİ

Türkiye’de 2001 öncesi dönem, ticaret serbestisi, ihracata dayalı büyüme, dünya mal ve finansal piyasalarına eklenme, dışa açılma ve piyasalaşma dönemi olarak görülürken; 2001 sonrası dönem, küresel rekabet altında sürdürülebilir büyüme, piyasa regülasyonu ve yönetim anlayışı ile şekillenmiştir (Voyvoda, Yeldan, 2001).

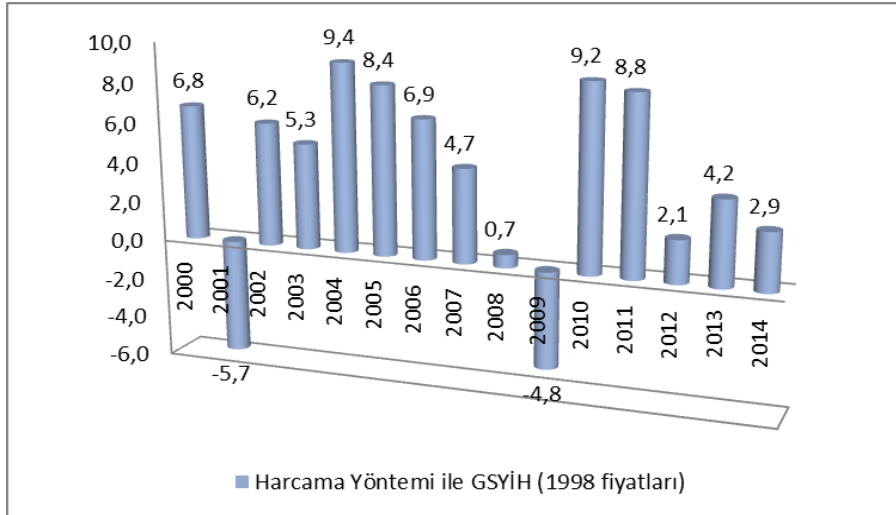
Türkiye’nin politika yapma süreci 2000’li yıllarda güçlü iç ve dış baskılara tabidir (Öniş, 2003). IMF, Dünya Bankası, AB ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi dış destekler ile yapısal reformlarda ilerleme sağlanmıştır. Politik aktörlerin otonom yapıların hareket alanından kurtulması bu döneme rastlamaktadır. Ayrıca bu dönemde iş dünyasının ekonomik açıdan güçlendirilmesi için hükümet çalışmalar yapmıştır.

Özellikle yatırımcıların korunması adına yeni yasa çıkartılmıştır. Böylece etkin piyasa regülasyonları işletilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla iyi işleyen bir yasal-kurumsal yapı marifetiyle mülkiyet hakları ihlaline karşı koruma sağlanarak yatırımcıya güven aşılanmıştır. Şekil 2'de var olan gelişmeler bunu teyit etmektedir ve Türkiye bu konuda en parlak dönemini 2005-2006 yıllarında yaşamıştır.

Değişen AYM yapısı, önemli özelleştirmelerin gerçekleştirilebilmesi ve BDK'ların işlerlik kazanması ile tek parti iktidarı koalisyonlara nazaran ekonomik performansı yürütmeye daha başarılı olmuştur ve 2008 krizinde önceki krizlere nazaran risk primi ve döviz kuru dalgalanmaları daha düşüktür (Rawdanowicz, 2010: 6).

Özellikle AB hedefi çerçevesinde tek parti hükümetinin uyum paketlerini yasalaştırarak kurumsal düzenlemelerin arkasında durması ve yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesiyle geleneksel bürokrasi anlayışının yerini piyasa kurumlarına bırakması ekonomik performansı anlamlı şekilde etkilemiştir. 2001 sonrası Türkiye'ye ilişkin büyüme rakamları Şekil 3'de verilmiştir. Uyum paketleri içerisinde; azınlık ve cemaat vakıflarının haklarının iadesi, insan hakları ihlallerinin düzeltilmesi, fikir suçlarına ilişkin kanunun değiştirilmesi, MGK'nın yapısının değiştirilerek ordu-sivil ilişkilerinin düzeltilmesi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) kaldırılması ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin ulusal anlaşmaların uluslararası anlaşmalara intibakı gibi önemli maddeler bulunmaktadır. AB hızla çıkarılan uyum paketleri sonucunda Aralık 2004'te Türkiye ile üyelik müzakerelerini başlatmıştır.

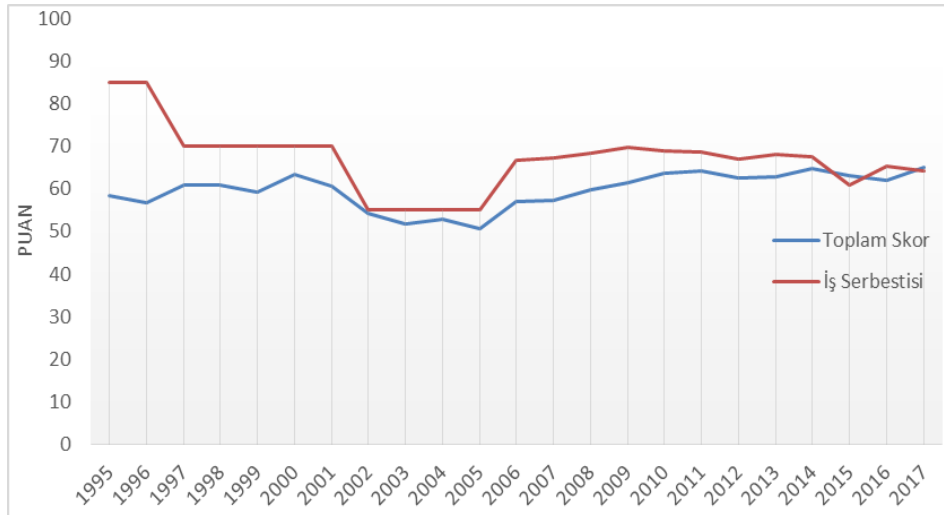
Şekil 3. Harcama Yöntemi ile GSYİH

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan (TCMB) temin edilen verilerle oluşturulmuştur.

Tüm bu gelişmelere rağmen 2000’li yıllarda yargı reformunun derinlik kazandığı söylenemez. Kurumsal yapı halen rijit ve engelleyici tavır sergilemektedir. Bu sebeple emek ve piyasa verimliliği ve iş yapma konularında Türkiye geri sıralarda bulunmaktadır. Yukarıda verilen Doing Business verilerinin yanı sıra Heritage Foundation’ın yayınladığı 2017 yılı ekonomik özgürlük endeksine göre Türkiye toplam skorda 60. sırada yer alarak “kısmen özgür” kategoridedir¹¹. Ayrıca aynı istatistiklere göre Türkiye 2000’lerden bu yana iş serbestisi endeksinde 70’li sıralarda yer alırken, 2011’den itibaren 80’li sıralara gerilemiş ve 2017’de 100. sıraya inmiştir. Şekil 4’te Heritage Foundation’ın Türkiye’ye ait iş serbestisi ve toplam skor¹² endekslerinde elde ettiği puanlar verilmektedir. Yüksek puanlar daha özgür, düşük puanlar ise daha baskıcı bir çevreye işaret etmektedir. Buna göre her iki endekste de global kriz öncesinde en iyi değerlere ulaşılmıştır ancak kriz sonrasında eski seviyeler yakalanamamıştır.

Şekil 4. Türkiye’de İş Serbestisi ve Toplam Serbestlik

Kaynak: Heritage Foundation – www.heritage.org – E.T.: 26.01.2018

SONUÇ

Politikada ve kurumsal yapıda oluşan istikrarsızlık güven ortamını zedeleyerek yatırım ortamını ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Yatırımların tetiklenmesiyle ekonomik refahı artıran kapsayıcı kurumlar için mülkiyet haklarının toplum genelinde uygulanması ve politikacılar ve diğer güçlü gruplara kısıtlamalar getirilmesi gereklidir. Türkiye’de politik ve iktisadi kurumlar 1980 sonrasında kapsayıcı veya dışlayıcı olma noktasında gelgitler yaşamaktadır.

Türkiye 1980'lerden itibaren kapalı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş için adımlar atmaya başlamıştır ve kurumsallaşma gayreti içerisinde olmuştur. Bu yıllarda 24 Ocak kararları ve Özal'ın tek parti hükümetleri belirleyici olmuştur. Ancak bu dönemde devlet kurumları pek etkin değildir.

1990'lı yıllarda Türkiye koalisyon hükümetleri tarafından yönetilmiştir. Bu yıllarda geleneksel ve yasal bürokratik yapının direnci söz konusudur. Ayrıca kısa sürede değişen hükümetler ve uyumsuz koalisyonlar sebebiyle politikalar süresizdir. Bu durum ekonomik değişimin kurumsallaşmasına engel olurken 1994, 2000 ve 2001 ekonomik krizleri bu politik istikrarsızlık sonucu ortaya çıkmıştır ve ekonomide bütçe açıkları, enflasyon, yüksek faiz ve sürekli değer kaybeden döviz kuru gibi problemler süreklilik kazanmıştır.

2000'li yılların başlangıcında AB hedefi çerçevesinde gerçekleştirilen düzenlemeler ve yapılan reformlar sayesinde kurumsal dönüşümde iyileşme sağlanmış ve bu canlanma ekonomik performansı olumlu etkilemiştir. Ayrıca politik süreçler şeffaflaşmıştır. 2000 öncesi artan takdir yetkisi kendisini 2000 sonrası yürütmenin takdirinin kısıtlanmasına, BDK'lara ve kuralların yerleşmesine bırakmıştır. Sonuç olarak mülkiyet hakları ve güvenilir taahhüt bu kurumsal gelişmelerden olumlu etkilenmiştir. Ancak 2010 sonrası kurumsal yapı ve mülkiyet haklarındaki iyileşme devam ettirilememiştir. BDK'ların hukuki zemini bütüncül olarak anayasal koruma altına alınmamıştır (İliman, Tekeli, 2016). Kuvvetler ayrılığı düzenlemelerinde bir politik devamsızlık oluşmuştur. Bunun ekonomiye etkilerine bakıldığında yatırımların çekiciliği, iş serbestisi ve büyümenin devamlılığında istikrar elde edilememiştir.

NOTLAR

¹ Kurumlar-ekonomik büyüme literatürüne katkı sağlayan bazı teorik ve önemli çalışmalar şu şekildedir: North (1990), Aron (2000), Rodrik (2000), Acemoğlu *vd.*, (2005), North (2005), Menard ve Shirley (2005).

² Türkiye'nin kurumsal değişimini bütünüyle ele alan bazı çalışmalar şu şekildedir: Keyman ve Öniş (2007), Çetin ve Yılmaz (2010), Atiyas (2012), Pamuk (2016), Kalaycıoğlu ve Sarıbay (2007), Pamuk (2019). Konu özelinde yapılan (özelleştirme, regülasyon vb.) ve sektörel bazlı çalışmalar (enerji, bankacılık vb.) bu listeye eklenmemiştir.

³ Yeni Kurumsal İktisat yaklaşımı işlem maliyetleri, fırsatçılık, sınırlı rasyonellik, eksik sözleşmeler ve asil-vekil problemi gibi kavramları literatüre kazandırmıştır. Çalışmamız daha çok politik kurumlar, politika yapma süreci ve buna bağlı olarak politik-iktisadi çıktılar üzerinden analiz yapmaya çalışmıştır. Örnek çalışma olarak Spiller *vd.*, (2003), Acemoğlu *vd.*, (2005), Khan (2004 ve 2007) çalışmaları incelenebilir. Buna göre (kapsayıcı) politik kurumlar ekonomik performans ve kaynak dağılımı üzerinde pozitif etkilidir ve iyi yönetim, hukukun üstünlüğünün

artması, istikrarlı mülkiyet hakları, artan demokratik şeffaflık, düşük yolsuzluk ve minimize edilmiş rant-arama faaliyetleri yoluyla ekonomik büyümeyi sürdürülebilir hale getirmektedir.

⁴ Mardin (2000)'e göre, Türk siyasi yapısını açıklayabilecek anahtar kavram, merkez-çevre ilişkisidir. İş dünyası çevreyi, siyasi otorite ise merkezi temsil etmektedir.

⁵ Bu değişken 2000 yılından sonra yıllık olarak oluşturulmaya başlanmıştır.

⁶ 2000 yılı öncesinde bahsi geçen endeks 5 yıl arayla oluşturulduğundan bu dönemde yıl bazlı ilerlemeler ile ilgili çıkarım yapılamamaktadır.

⁷ ICRG verilerine göre askerin politikadaki etkisi ve politik risk derecesi endeksleri arasındaki korelasyon katsayısı 1990'larda 0,56 düzeyine çıkmıştır.1984-2013 arası dönemde bu oran 0,26'dır.

⁸ <http://woto.com/baraj> - E.T.: 26.01.2018.

⁹ http://btk.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FArastirma_Raporlari%2FTurk_Telekomun_Ozellestirme_Sureci_ve_Sonrasindaki_Gelismeler_ve_Sektore_Etkileri.pdf E.T.: 26.01.2018.

¹⁰ Türkiye için Doing Business verileri 2004'ten sonra başlamaktadır. <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/turkey/> E.T.: 26.01.2018.

¹¹ <http://www.heritage.org/index/pdf/2017/countries/turkey.pdf> E.T.: 26.01.2018.

¹² Heritage Foundation toplam skor için mülkiyet hakları, yolsuzluk serbestliği, mali serbestlik, hükümet harcamaları, emek serbestliği, parasal serbestlik, ticaret serbestliği, yatırım serbestliği ve finansal serbestlik değişkenlerini kullanmaktadır. Erişim Tarihi: 03.07.2015

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. (2003), "Why not a Political Coase Theorem? Social Conflict, Commitment, and Politics", *Journal of Comparative Economics*, 31(4), 620-652.
- Acemoğlu, D., S. Johnson, J. Robinson (2005), "Institutions as a Fundamental Cause of Long-run Growth", *Handbook of Economic Growth*, 1, 385-472.
- Aron, J. (2000), "Growth and Institutions: A Review of the Evidence", *The World Bank Research Observer*, 15(1), 99-135.
- Atiyas, İ. (2012), "Economic Institutions and Institutional Change in Turkey During the Neoliberal Era", *New Perspectives on Turkey*, 47, 57-81.
- Atiyas, İ., B. Oder (2008), *Türkiye'de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi*, Ankara: TEPAV.
- Aydın, S., Y. Taşkın (2014), *1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi*, 1. bs., İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Çetin, T. (2007), "Devletin Ekonomiye Müdahalesinin Kurumsal Maliyeti", *Çimento İşveren Dergisi*, 21(3), 38-54.
- Çetin, T. (2010), "The Role of Institutions over Economic Change in Turkey", *Understanding the Process of Economic Change in Turkey: An Institutional Approach*, ed. Tamer Çetin, Feridun Yılmaz, 21-39, New York: Nova Science Publishers.
- Çetin T., F. Yılmaz (2010), *Understanding the Process of Economic Change in Turkey: An Institutional Approach*, New York: Nova Science Publishers.

- Çetin, T. (2011), "The Role of Institutions over Economic Change in Turkey", *Understanding the Process of Economic Change in Turkey: An Institutional Approach*, ed. Tamer Çetin, Feridun Yılmaz, 21-39, New York: Nova Science Publishers.
- Çetin, T., F. Oğuz (2007), "The Politics of Regulation in the Turkish Electricity Market", *Energy Policy*, 35(3), 1761-1770.
- Çetin, T., F. Oğuz (2011), "Introduction: Regulation and Competition in Turkey", *The Political Economy of Regulation in Turkey*, ed. Tamer Çetin, Fuat Oğuz, 1-11, New York: Springer.
- Ercan, M.R., Z. Öniş (2001), "Turkish Privatization: Institutions and Dilemmas", *Turkish Studies*, 2(1), 109-34.
- Heper, M. (2000), "The Ottoman Legacy and Turkish Politics", *Journal of International Affairs*, 54(1), 63-82.
- İliman, T., R. Tekeli (2016), "Türkiye'deki Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşlar: İdari Para Cezalarının Hukuksal Zeminlerinin Değerlendirilmesi", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 23-36.
- Kalaycıoğlu, E., A.Y. Sarıbay (2007), *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Basım Yayın.
- Keyman, F. (2009), Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Demokratikleşme: Süreçler, Sorunlar, Aktörler. Bilgesam Rapor No.7. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-182-201404095rapor7.pdf> E.T.: 02.02.2018.
- Keyman, E.F., Z. Öniş (2007), *Turkish Politics in a Changing World: Global Dynamics and Domestic Transformations*, Vol. 184, Bilgi University Press.
- Khan, M. H. (2004), "State Failure in Developing Countries and Institutional Reform Strategies", *Toward Pro-Poor Policies, Aid, Institutions, and Globalization*, ed. Bertil Tungodden, Nicholas Herbert Stern, Ivar Kolstad, Annual World Bank Conference on Development Economics, Washington, Oxford: the World Bank, Oxford University Press: 165-195.
- Khan, M.H. (2007), "Governance and Growth: A Preliminary Report", http://eprints.soas.ac.uk/9958/1/Preliminary_Report.pdf E.T.: 01.07.2019.
- Kibritçiöğlü, A. (2001), "Economic Crisis and the Governments in Turkey, 1969-2001", *Yeni Türkiye Dergisi*, 1(7), 174-182.
- Mardin, Ş. (2000), "Center-Periphery Relations: A Key in the Turkish Politics", *Political Change and Modernization in Turkey*, ed. Ersin Kalaycıoğlu and Ali Yaşar Sarıbay, 79-104, İstanbul: Alfa.
- Ménard, C., M.M. Shirley (2005), *Handbook of New Institutional Economics*, Vol. 9, Dordrecht: Springer.
- North, D.C. (1990), *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- North, D.C. (2005), *Understanding the Process of Economic Change*, Princeton: Princeton University Press
- OECD (2002a), *Regulatory Policies in OECD Countries: From Interventionism to Regulatory Governance*, Paris: OECD Publishing.

- OECD (2002b), *OECD Economic Surveys: Turkey 2002*, Paris: OECD Publishing Press.
- OECD (2008), *OECD Economic Surveys: Turkey 2008*, Paris: OECD Publishing Press.
- Olson, M. K. (1999), "Agency Rulemaking, Political Influences, Regulation, and Industry Compliance", *Journal of Law, Economics and Organization*, 15(3), 573-601.
- Öniş, Z. (2003), "Domestic Politics versus Global Dynamics: Towards a Political Economy of the 2000 and 2001 Financial Crises in Turkey", *The Turkish Economy in Crisis*, ed. Ziya Öniş, Barry Rubin, 1-30, London: Frank Cass.
- Pamuk, Ş. (2010), "Economic Growth and Institutional Change in Turkey before 1980", *Understanding the Process of Economic Change in Turkey: An Institutional Analysis*, ed. Tamer Çetin and Feridun Yılmaz, 15-30, New York: NOVA Science Publishers.
- Pamuk, Ş. (2016), *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2019), "Türkiye'de 1980 Sonrası İktisadi Politika ve Kurumların Evrimi", *İktisat ve Toplum Dergisi*, 100, 7-11
- Rawdanowicz, Ł. (2010), "The 2008-09 Crisis in Turkey: Performance, Policy Responses and Challenges for Sustaining the Recovery", *OECD Economics Department Working Papers*, No.819.
- Rodrik, D. (2000), "Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them", *Studies in Comparative International Development*, 35(3), 3-31.
- Spiller, P. T., M. Tommasi (2003), "The Institutional Foundations of Public Policy: A Transactions Approach with Application to Argentina", *Journal of Law, Economics, and Organization*, 19(2), 281-306.
- Spiller, P. T., E. Stein, M. Tommasi (2003), "Political Institutions, Policymaking Processes, and Policy Outcomes", An Intertemporal Transactions Framework.
- TÜSİAD (2001), Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Siyasal Kriterleri, Rapor No: T/2001-05/3002001, İstanbul.
- TÜSİAD (2002), *Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması*, Rapor No: T/2002-12/349, İstanbul.
- TÜSİAD (2003), *Türkiye'de Düzenleyici Reformlar: Yaşamsal Dönüşüme Destek*, Rapor No: T/2003/9/359, İstanbul.
- Ulusoy, A., F. Oğuz (2007), "The Privatization of Electricity Distribution in Turkey: A Legal and Economic Analysis", *Energy Policy*, 35(10), 5021-5034.
- Voyvoda E., E. Yeldan (2001), "Patterns of Productivity Growth and the Wage Cycles in Turkish Manufacturing", *International Review of Applied Economics*, 15(4), 375-396.

TÜRKİYE'DEKİ BELEDİYE SİSTEMİNİN 2000'Lİ YILLARDA YENİDEN YAPILANDIRILMASI: DEMOKRASİ VE ETKİNLİK AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 37, Sayı 3, 2019
s. 439-470

Can Umut ÇİNER

Doç.Dr., Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
cuciner@politics.ankara.edu.tr

Ozan ZENGİN

Dr.Öğr.Üyesi, Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ozengin@politics.ankara.edu.tr

Öz: Makale, Türkiye'deki yerel yönetim alanında gerçekleştirilen reformların durumunu demokrasi ve etkinlik ikiliği açısından tartışmayı hedeflemiştir. Çalışmada, kavram incelemesinden sonra Türkiye'deki reform süreci, demokrasinin ve etkinliğin kesiştiği subsidiarite, sınır genişletme, birleştirme, hizmet etkinliği, yerel özerklik, temsilde adalet gibi hususlar üzerinden tarihsel olarak analiz edilmektedir. Reform uygulamaları nitel ve nicel verilere dayalı olarak eleştirel bir yorumlamaya tabi tutulmuştur. Reform sürecinde demokrasi-etkinlik dengesinin etkinlik lehine orantısız bir şekilde bozulduğu; politika belirlemede ve uygulamada merkezîyetçi bir yönelimin tercih edildiği; farklı alan yönetim modellerinin birlikte ve ayrı şekilde uygulandığı; yerleşim yerlerinin ve yönetsel birimlerin meclislerde sahip oldukları temsilci sayısının nüfusa ve alana göre hesaplanması yönteminin temsilde adaletsizliğe sebebiyet verdiği ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Yerel yönetim reformu, yerel demokrasi, etkinlik, birleştirme, rekonpozisyon.

**THE RESTRUCTURING OF
THE MUNICIPAL SYSTEM IN
TURKEY IN THE 2000s: AN
EVALUATION REGARDING
DEMOCRACY AND EFFICIENCY**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 37, Issue 3, 2019
pp. 439-470*

Can Umut ÇİNER

Assoc.Prof.Dr., Ankara University
Faculty of Political Science
Department of Political Science and Public
Administration
cuciner@politics.ankara.edu.tr

Ozan ZENGİN

Assist.Prof.Dr., Ankara University
Faculty of Political Science
Department of Political Science and Public
Administration
ozengin@politics.ankara.edu.tr

Abstract: This article aims to debate the status of local government reform in Turkey in terms of democracy and efficiency dichotomy. In the study, after reviewing certain concepts, reform process in Turkey is analyzed historically on topics such as subsidiarity, border enlargement, consolidation, service efficiency, local autonomy and justice in representation. Reform practices are subjected to a critical interpretation based on qualitative and quantitative data. In the reform process, the paper has demonstrated that the balance of democracy-efficiency is disproportionately in favor of efficiency; a centralized attitude is preferred in policy making and implementation; different territory management models are applied jointly as well as separately; the method of calculating the number of representatives of settlements and administrative units in the councils by population and territory causes injustice in representation.

Keywords: *Local government reform, local democracy, efficiency, consolidation, recomposition.*

GİRİŞ

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte yerel yönetimleri güçlendirmek ve yerelleşmek amacıyla başlattığı reformlar, yerel yönetimlerde birleştirme uygulamaları ve ölçek genişletme politikalarıyla devam etmiş; nihayetinde süreç büyükşehir belediye sisteminin yaygınlaştırılmasına evrilmiştir. Bir diğer deyişle metropolleşmenin ilk bakışta, kabaca merkezileşme ya da bölgeselleşme olarak yorumlanabildiği görülmektedir. Süreci merkezileşme perspektifinden görenlerin dayanak noktası bazı yetkilerin merkezileşmesidir (Çiner, 2017). Bu durumu bölgeselleşme açısından değerlendirmek ise daha ayrıntılı bir analiz gerektirmektedir. Bölgeselleşmeye Marcou’nun (1999) Batı Avrupa’daki örnekler üzerinden geliştirdiği sınıflandırması temelinde bakıldığında, bölgeselleşme uygulamalarının yerel demokrasi kültürüne sahip olduğu ve bu uygulamaların desteklendiği bir zeminde ancak varlık gösterip yaşayabildiği söylenebilir. Bu türden karşılaştırmalı örnekler, Avrupa Birliği (AB) perspektifi ile birlikte düşünüldüğünde siyasal olarak anlamlı kabul edilebilir. Ancak bunun ötesinde konuya yaklaşıldığında, bölge ölçeğinde kurulacak yapının yetkilerine, merkezi yönetim ve diğer yerel yönetimlerle ilişkilerine göre de asıl demokratik pratikler konumlandırılır. Bununla çelişkili olmayacak şekilde kentsel bölgeselleşme biçimlerinden biri olarak tanımlanabilen metropolleşme de, bazı bölge yönetimleri gibi ekonomik kalkınma ihtiyaçlarını yerine getirmek için işlevsel bir anlayışla kurulabilir.

2000’li yılların ortalarından itibaren Türkiye’nin yerel yönetim politikasının genel görünümüne bakıldığında, ortada çelişkili bir yerelleşme süreci olduğu açıkça görülecektir. Özellikle 2003-2011 dönemi için yerel yönetimlerin yetki ve kaynaklarının artırıldığı söylenebilir. Aslında bu dönem siyasal iktidar açısından belediyelerin güçlendirildiği bir dönemdir (bkz. Çiner, 2017). 2011 yılından günümüze kadar ise yerel yönetimlerin bazı yetkilerinin merkezileştiği gözlenmektedir. Bu dönemde de ölçeği büyüten politikalar benimsenmiş, bunun sonucu olarak büyükşehir belediyeleri güçlendirilmiştir. Yönetimsel ölçeğin büyütülmesi politikası, parçalı yerel yönetim sisteminin özellikle etkin ve verimli olmadığı, kentin makro planlanmasını zorlaştırdığı gibi gerekçelerle savunulmaktadır. Gerçekten de Türkiye’de parçalı yerel yönetimlerin uygulamada ortaya çıkardığı sorunlar, yerel yönetimler ile ilgili alanyazının da uzunca bir zaman dile getirdiği bir konuydu. Ancak bu sorunların çözümü için gerekli ve yeterli güçlü bir siyasal irade 2000’li yılların ortalarına kadar yoktu. Bu nedenle yerel yönetimler, alanyazın açısından sıklıkla etkinlik ve demokrasi sorunsalı üzerinden söylem düzeyinde kendini var eden ve benzer şekilde yinelenen sorunlar demetinden ibaretti.

Bu makale, Türkiye’de yerel yönetimler alanında gerçekleşen son dönem reformların ya da rekonpozisyon¹ sürecinin tanımlanmasını tartışmaya açmaktadır.

Makalede, birleştirme politikaları ve uygulamaları tanımlanarak bunlar, etkinlik ve demokrasi üzerinden değerlendirilecektir. Makale, sınırlılıkları ve düşünmenin önündeki engelleri tartışmaya açmayı hedeflemektedir.

1. DEMOKRASİ-ÖZERKLİK VE ETKİNLİK

Türkiye’de yerel yönetimler ile ilgili alanyazında, yerel yönetimler Batı Avrupa örneği göz önünde tutularak, belirli bir toplumsal yaşam birimindeki insanların, seçim mekanizmasıyla belirlediği temsilcilerden oluşan meclisli yapılarla kendilerini yönetebilen kurumlar olarak tanımlanmış (bkz: Keleş, 2016: 26-155; Tekeli, 1983: 3-6; Eryılmaz, 2014: 114-127, 171-178; Toprak, 2014: 21-79); yönetim biçimi, seçime dayalı olduğu için doğası gereği demokratik yönetim birimleri olarak nitelendirilmişlerdir. Bir başka deyişle, yerel yönetim düzeninde, kurumların işlevini ve görevlerini halk özgür iradesiyle kendisi belirleyebildiği için yerel yönetimler demokratik pratiklerle birlikte anılmaktadır.

Yerel yönetimleri var eden üç amacın ya da değerinin olduğu düşünülmektedir. Bunlar, özgürlük, etkinlik ve katılımdır (Keleş, 2016: 52-56; Tekeli, 1992: 3). İlkinden bahsedilecek olursa, kapitalizmin ortaya çıkmasıyla ticaretin ve sonrasında sanayi üretiminin merkezi haline gelen modern dönemin kentleri, yeni dönemin toplumsal yapısının ve devletinin oluşumunda öncü rolü üstlenmiştir. Feodal yapıların ve onun yönetim biçimlerinin kapitalist üretim biçimiyle, sözleşme ilişkileriyle, parlamento tipi temsili demokrasi organlarıyla alaşağı edilmesinde, eski döneme göre özgür iradenin tesis edilmesinde komünlerinin ve özellikle de kentlerinin önemi büyüktür. Kentsel yaşam, modern dönemin sosyo-ekonomik aklı doğrultusunda özgür kıldır (Wickwar, 1970: 30-32; Ashley, 1969: 2-8). Özgürlük sorunsalı, kentsel ve kırsal yerleşim yeri sakinlerinin kendi kendilerini yönetebilmesiyle birlikte birer yönetim birimi olan yerel yönetimler için aynı zamanda yönetsel bir özerklik ifadesidir. Kendinden daha üstte bulunan yönetim kademelerinin kısıtlamalarına maruz kalmadan yetki ve görev alanlarına ilişkin karar alabilmek, birimler üzerinden görev dağılımı yapabilmek, personel alabilmek, hizmet sunmaya imkân tanıyacak kaynaklara sahip olabilmek ve gelir elde edebilmek üzerinden tanımlanan yerel özerklik, özgürlüğün önemli göstergesidir (Keleş, 2016: 57).

Etkinlik ise “amaca uygun olarak kaynak kullanımı rasyonelliği” ekseninde anlaşılan bir değerdir. Etkinliğin gövdesini, yerel ihtiyaçların -hizmet kapsamında- karşılanmasına yönelik kaynak tahsisi ve kullanımı ile verilen hizmetlerin etkisinin/faydasının ölçülmesi hususları oluşturmaktadır (Elcock, 1994: 117-118; Weissert, Ice, 2014: 73). Bu değer bağlamında hem yerel hizmetler tanımlanmakta hem de hizmetin verildiği yer/mekân belirlenmektedir (Mullin, 2014: 401). Yerel yönetimlerde etkinlik, her türlü işin/hizmetin merkezi yönetim tarafından planlanmasının, örgütlenmesinin ve verilmesinin yereldeki taleplerin farkındalığı ve

karşılanması açısından mümkün olmaması ve aynı zamanda maliyetli olması sebebiyle yerel hizmetlerin ulusal hizmetlerden ayrı tutularak yerel yönetimlerce verilmesini, buna göre işbölümü yapılmasını anlatmaktadır. Böyle bir görev ayrımı idari ve mali açıdan en akılcı olandır (Balaguer-Coll *vd.*, 2010: 578; Hendriks, Tops, 1999: 141).

Katılım incelenecek olursa, birey kavrayışı ve bireysel haklar yeni dönemin önemli yapıtaşlarından biri olarak görülse de kentin ve kent dolayısıyla toplumun bireyden üstün olduğu anlayışı çerçevesinde ulaşılabilirlik, vatandaşa en yakın yönetim birimleri olarak yerel yönetimleri tanımlayıcı önemli bir özelliktir. Bunun yanı sıra yerel yönetimler, ulusal çaptaki parlamentoların yereldeki yansıması olarak temsili demokrasinin tabana yayılmasına ön ayak olmuşlardır. Hatta yerel meclisler ve yerel yönetimler olmasaydı ulusal parlamentoların ve parlamento aracılığıyla ulus devletlerin ortaya çıkışının mümkün olmayacağı genel kabul görmüş bir değerlendirmedir (Beetham, 1996: 34-40; Wickwar, 1970: 39-44). Özellikle özgürlük ve katılım değerleri itibarıyla da yerel yönetimler, çağdaş demokrasi anlayışının somutlaşmış hali olarak görülmektedir.

Demokratik bir yerel yönetim, çoğulculuğun güvencesi olarak, yönetimin yerel halka karşı sorumlu, saygılı, duyarlı olması, halkın katılımına ve denetimine açık olması, halkın kararları etkilemesine, denetiminin işlevsel kılınmasına olanak sağlamasıyla gerçekleşebilir. Temsil ve katılımın yanı sıra, yerel yönetimlerin yetkili ve sorumlu olduğu hizmetleri yürütebilmesi için özerk olarak yani merkezi yönetime bağımlı olmadan ve idari ve mali açıdan kendine yeter durumda olmaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra yerel hizmetlere ilişkin kararları kendi organlarıncı alabilmeli; kendi yönetsel birimleri, personeli ve gelir kaynaklarıyla hizmet üretebilmelidirler (Hamamcı, 2010: 313-315).

Türkiye'de yerel yönetim geleneği, 19'uncu yüzyıldaki başlangıcından günümüze kadar merkeziyetçiliğin etkisinde kalmıştır. Özellikle 1945 sonrasında ülkenin hızlı kentleşmesiyle yerel demokrasi tartışmaları gündemde yer edinmeye başlamıştır. 1970'lerden sonra ise büyük kentler ile merkezi yönetim arasındaki siyasal görüş ayrılıkları demokrasi, üretim, kaynak yaratma, kooperatifçilik, toplumsal tüketim gibi konular üzerinden ortaya çıkmıştır (Tekeli, 2012a: 148-149).

Türkiye'de yerel yönetimlerin demokratikliği farklı ölçütler üzerinden değerlendirilmektedir (Tekeli, 2012a: 152-156; Tekeli, 2012b: 166). Bunlardan ilki hukukun üstünlüğüdür. Hukukun üstünlüğü prensibi, Batı'da modern dönemin ortaya çıkışıyla birlikte toplumsal ilişkilerin kurucu unsuru olarak görülmüştür. Rasyonel ve nesnel kurallar üzerine inşa edilen yönetim anlayışının Türkiye'de yerleşik olduğunu söylemek oldukça güçtür. Seçim mekanizmasının bir yansıması olan popülizm, fırsatçılık, iş bitiricilik, rant gibi hususlar da dikkate alındığında hem bilinç hem de

kurallara uyma konusunda yerel yönetimlerde durumun daha da vahim olduğunu söylemek yanlış olmaz. İkinci ölçüt, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinin şeffaflığı ve vatandaşların, ilgili kesimlerin bu sürece katılımının, süreci takip edebilmesinin olanaklılığıdır. Kamusal bir duyarlılıkla vatandaşların yerel hizmetlere ilgi duymasını ve takip etmesini beklemek hayalperest bir tavır olarak görülebilecekken kişisel çıkarlar dolayısıyla bile oy kullanmaktan öteye geçmeyen bir katılım eyleminden söz edebilmek pek olanaklı değildir. Üçüncü ölçüt farklı siyasi görüşlere saygı duyan, farklı kesimlere söz hakkı tanıyan, farklı kesimleri edilgen yapan değil onlara etkin bir kabiliyet alanı sunabilen çoğulculuktur. Diğer bir ölçüt denetime ilişkindir. Seçimle ve çeşitli katılım mekanizmalarıyla vatandaş karar alma sürecini ve kurumsal işleyişi denetleyebilir. Siyasal denetimin dışında kurum içi denetim kanallarıyla da denetleme faaliyetine girilebilir. Mecliste soru sorma, araştırma ve soruşturma önerisi verme; komisyonlar kurma; denetim birimleri oluşturma gibi yöntemlerle denetim yapılabilir. Her ikisinin işletilebilmesi demokratik bir yönetim yapısı için elzemdir. Denetim konusunda bunlarla birlikte diğer önemli husus, merkezi yönetimle kurulan ilişki biçimidir. Yetki ve görevlerinin merkezi yönetim tarafından ayrıntılı belirlenmesi ve düzenlenmesi, sorumluluklarıyla orantılı kaynak tahsis edilmemesi ve kendi öz gelir olanaklarının yokluğu, hukuka uygunluk dışında hizmetin içeriğine ilişkin yerindelik denetiminin yapılması yerel yönetimlerin özerkliğinin kısıtlanması yerel demokrasiyi zedeleyici hususlar olarak değerlendirilmektedir.

Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki ilişkinin biri ya da diğeri lehine/aleyhine demokratiklikten söz edilemez. Demokrasi ile yerel yönetimler arasında yakın bir ilişki vardır. Hatta demokratikleşmek için hem yapı olarak hem de kültür olarak yerel yönetimler kritik öneme sahiptir. Ancak ekonomik, toplumsal ve siyasal yapı göz önüne alınmadan, bu savı daha da ilerletmek mümkün değildir. Bir diğer deyişle, yerel yönetimler ülkenin içinde bulunduğu siyasal, sosyal ve ekonomik yapının parçasıdır. Bu nedenle, yerel yönetimler ile demokratikleşme arasındaki ilişkiyi tartışırken “merkezi yönetimden yerel yönetimlere ne kadar çok yetki verilirse o kadar demokratik olur” ya da “yerelleşme ile demokratikleşme birlikte ilerleyen süreçlerdir” türünden savsözlerin her toplumda ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir. Belki gelişmiş çağdaş ülkelerde bu türden iddialar gerçekçi olabilir. Ancak merkezden yönetimin demokratik olmadığı ülkelerde yerel yönetimler de demokratik olamaz. Bir diğer ifadeyle, toplumda demokrasi yoksa yerelde de olamaz. Kısaca merkezi yönetim ile yerel yönetimler bir bütündür. Merkezin demokratikliği yerelin demokratikliğinin garantisi ve uzun vadede güvencesidir (Hamamcı, 2010: 314-316).

Merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin demokratikliğini tartışmak birbirinden ayrılmaz bir niteliktedir. Daha açık bir deyişle, merkezi yönetimden yerel yönetimlere yetki ve güç aktarımı yerel ölçekte, yerel halkın katılımını artıracak ve yerel taleplere odaklı bir siyasetin inşası anlamına gelecektir. Ancak yerel yönetimlere yetki vermek

her zaman yerel halkın talepleri doğrultusunda bunların gerçekleştiği ya da yerel ortak ihtiyaçlara göre bir yönetim düzeni olduğu anlamına gelmemektedir. Bu nedenle eğer yerel iktidarın demokratik pratiklere dayanan bir zemini yoksa yerel demokrasiden söz edilemez. Ayrıca yerel demokrasi de sadece dar yerel ilişkilere hapsedilmeyecek bir genişliktedir (Hamamcı, 2010: 314-316).

Demokrasi bağlamında özgürlük ve katılım ilkeleri, yerel yönetimleri var eden önemli değerler olarak kabul edilirken ekonomik ve yönetsel gerekçelerle birlikte düşünüldüğünde etkinlik de yerel yönetimler için belirleyici bir değerdir. Etkinlik, bir mal ve hizmet üretim sürecinde kaynakların amaca uygun bir şekilde israf edilmeden kullanımı kapsamında tanımlanmaktadır (bkz. Zengin, 2011; Ömürgönülşen, 2002: 103; Liu *vd.*, 2010: 306). Üretim girdileri ve çıktıları arasındaki ilişki, hizmet maliyeti temelinde ölçümlenerek açıklanmaya çalışılır (bkz. Jerch *vd.*, 2017; Worthington, Dollery, 2001; Geys, Moesen 2009; Garcia-Sanchez, 2006). Tekil kurum örnekleri üzerinden değerlendirilebileceği gibi birçok kurumu kapsayan piyasa ve devlet düzleminde kaynak kullanımı ve tahsisi bağlamında geniş kapsamlı da değerlendirilmektedir (Vining, Weimer, 2006: 418-419; Balaguer *vd.*, 2010: 577).

Yerel yönetimlerde etkinliğin şu boyutlarda ele alındığı söylenebilir (Tiebout, 1956: 416, 418, 421; Keleş, 2016: 53-56; Morphet, 2008: 9-10; Balaguer *vd.*, 2010: 572; Stoker, 1996: 5; Klugman, 1994; Hamilton, 2014: 139);

- Yerel kamu hizmetlerinin belirlenmesi, başka bir ifadeyle merkezi yönetimle görev ayırımının-bölüşümünün yapılması,
- Hizmet üretme ve sunma bakımından yönetsel kapasitesinin-yetkin olma durumunun değerlendirilmesi,
- Ölçek ekonomisi bağlamında yerel yönetim birimlerinin yetki alanlarının belirlenmesi (yerleşim yeri ve yerleşim yeri olmayan alanlar),
- Fayda-maliyet analizi çerçevesinde yerel hizmet sunucusu (yönetim birimi) ile alıcısı (vatandaş) arasındaki mesafenin ve zamanın belirlenmesi,
- Vatandaşın ihtiyaçlarının giderilmesi ve hizmet niteliğinin yükseltilmesi.

Çoğunlukla ekonomi alanına ait bir kavram olarak görülen etkinliğin, ölçülebilir sonuçları işaret eden kullanımından ziyade kamu hizmetlerinin verilebilmesine yönelik başarılı bir örgütlenme sürecinin tüm ilişkilerini kapsar şekilde kullanıldığı da görülmektedir (Zengin, 2011; Balaguer *vd.*, 2010: 573).

2. BELEDİYELERDE DEĞİŞİMİN KISA TARİHÇESİ

Adalet ve Kalkınma Partisi, iktidara geldiği 2000’li yılların başlarından itibaren, kendi söylemleri doğrultusunda kamu yönetiminin genelinde ve yerel yönetimler odağında değişim çalışmalarını başlatmıştır. Kamu yönetiminin bütünü düzenleyen “temel kanun” yürürlüğe girmese de bu kanunda öngörülen “yerelleşme” hamleleri belediyeler ve il özel idareleri kapsamında ayrı ayrı kanunlarla hayata geçirilebilmiştir.

“Temel kanun” olarak nitelendirilen 5227 sayılı Kanun² ile merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki yetki ve görev paylaşımı düzenlenmiş; Türk kamu yönetimi sisteminde daha önce hiç alışılmadık bir şekilde görevleri sayılarak merkezi yönetim sınırlandırılmış ve yerel yönetimler mahalli müşterek hizmetlerle ilişkilendirilmiş olsa da “genel yetkili” gibi tanımlanmıştır (madde 6-9).

Yönetimdeki söz konusu değişim süreci kapsamında 2004 yılında sırasıyla 5197 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu; 5215 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve biraz önce değinilen 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun TBMM’de kabul edilmiştir. Bunlardan Büyükşehir Belediyesi Kanunu dışındakiler Cumhurbaşkanı tarafından TBMM’ye geri gönderilmiş; ilk iki kanun bu çerçevede gözden geçirilmiş ve çeşitli değişikliklere uğrayarak 2005 yılında şu an yürürlükte olan Belediye Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanunu kabul edilmiştir. 5227 sayılı Kanun ise karşılaşılan toplumsal muhalefet sonucunda hükümetin ısrar etmemesi üzerine yeniden TBMM gündemine gelmemiş ve yürürlüğe girememiştir.

Köyler hariç yerel yönetim birimlerine ilişkin ana kanunlar çıktıktan sonra akabinde birkaç yıl içinde yerel yönetim birliklerine, kalkınma ajanslarına, büyükşehir belediyesi modelinin değişmesine, gelirlere ilişkin kanunlar çıkmıştır.³ Makale konusu kapsamında 5393 ve 5216 sayılı Kanun uzantısında belediyelere ilişkin getirilen düzenlemelere bakılırsa (benzeri bir çalışma için bkz. Çöpoğlu, 2017: 10-14, 16-21);

- Yerel yönetimlerin idari ve mali açıdan özerk olduğu kanunlarda açıkça ifade edilmiş;
- Hizmetlerde halka yakınlık/yerellik/yerindenlik olarak Türkçeleştirilen *subsidiarite* ilkesi “*Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur*” şeklinde bir ifadeyle (md. 14) mevzuata sokulmuş;
- Merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde uyguladığı idari vesayet denetimi hafifletilmiş (meclis kararlarının ve bütçenin onaylanması, meclisin

fesih nedenlerinin azaltılması ve Danıştay kararına bağlı kılınması, valilik aracılığı olmadan doğrudan kamu kuruluşlarıyla yazışma vb.);

- Norm kadro düzenlemesi çerçevesinde kadro ihdas, iptal ve değişiklikleri belediye meclislerinin yetkisine bırakılmış;
- Arsa ve konut üretiminde belediyelere, diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği yapma ve ortak proje yürütme imkanı tanınmış; özel sektöre iş gördürme/ihale etme uygulaması yaygınlaşmış;
- Büyükşehir belediyelerinin gelirleri artırılmış; vergi gelirlerinden pay verilmesi usulü değiştirilmiş (nüfus, gelişmişlik endeksi, yüzölçümü, köy sayısı vb.).
- Büyükşehir belediyeleri, ilçe belediyelerinin imar uygulamalarını denetleme hakkına sahip kılınmış;
- Büyükşehir belediyeleri ile il belediyelerinin sınırları genişletilmiştir (5216 sayılı Kanun, Geçici 2’nci madde (“pergel düzenlemesi”: nüfusa göre belli yarıçaplı dairelerle sınırları genişletme usulü) ve büyükşehir belediyesi olmayan iller için 5393 sayılı Kanun, md. 11).

Ana kanunlara ek olarak Türkiye’deki yerel sistemini etkileyen 6360 sayılı Kanun,⁴ 2012 Aralık’ında çıkmış ve 2014 yılı Mahalli İdareler Genel Seçimleri ile birlikte 31 Mart 2014 günü yürürlüğe girmiştir. Kamuoyunda bütüncül (*unicity*)⁵ diye adlandırılan bu Kanun, 2009 yürürlük tarihli 5747 sayılı Kanun⁶la birlikte yerleşik yerel yönetim sisteminde köklü değişiklikler yapmıştır. Sayısı artırılan büyükşehir belediyeli illerin yerel yönetim yapısı ile geri kalan 51 ilin yerel yönetim yapısı farklılaştırılmıştır. 51 ilde, il özel idaresi; il belediyesi, ilçe ve belde belediyesi ile köylerde oluşan üçlü yerel yönetim yapısı devam ederken 6360 sayılı Kanun’la sayısı 30’a çıkan büyükşehir belediyesi olan illerde ise il özel idareleri ve köyler ile 5747 sayılı Kanun’a referansla kasaba belediyelerinin tüzel kişilikleri kaldırılarak tüm ili kapsayan iki kademeli büyükşehir belediyesi düzeni (büyükşehir ve büyükşehir ilçe belediyesi) kurulmuştur. 6360 sayılı Kanun’la da 2014 yılından itibaren büyükşehir belediyelerinin sınırları il sınırlarına genişletilmiştir.

Sınır genişletme süreci ağırlıklı olarak büyükşehir belediyeleri üzerinden yürümekle birlikte büyükşehir belediyesi olmayan il belediyelerinde de merkezi yönetim direktifiyle yürümüştür. Büyükşehir belediyesi olmayan illerde ise 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 11’inci maddesi kapsamında sınır genişletmeleri yapılmıştır. Bu madde kapsamında, il belediyesinin yakın çevresinde olduğu düşünülen kasaba belediyeleri ve köyler merkezi yönetimin bir idari işlemi ile ilgili il belediyesine mahalle olarak bağlanmışlardır (Çınar vd., 2013: 97-98). Bu illerin bir kısmı 2014 yılından itibaren 6360 sayılı Kanun’la büyükşehir belediyesi haline gelmiştir.

Siyasal iktidarın büyük ve orta ölçekli belediyelerin sınırlarını küçük ölçekli yerel yönetim birimleri aleyhine imar ve plan bütünlüğü, kaynak israfının önlenmesi, yönetsel kapasitesi yetersiz yönetim birimlerinin hizmet verememesi gibi gerekçelere dayanarak büyüttüğü görülmektedir. İktidar bu konuda kararlı olduğunu ark arkaya çıkarılan yasal düzenlemelerle göstermekle birlikte iktidarın bu politikalara ilişkin sistematik bütünsel bir programının olduğunu gösteren tek bir metne de rastlamak mümkün değildir.

Hem büyükşehir belediyelerinin hem de il belediyelerinin yetki alanlarının genişletilerek yerel yönetimlerin ön plana çıkarılmaya çalışıldığı bu reform süreci, “bütünşehir” modelinin tüm Türkiye’ye yaygınlaştırılmasına ilişkin söylem ve haberlerle daha da önem kazanmıştır.

3. İL BELEDİYELERİNDE KATMA-BİRLEŞTİRME

Sistemli bir biçimde il belediyelerinin sınırlarının çevresine doğru genişletilerek yakınındaki küçük ölçekli belediyeleri ve köyleri içine alması uygulaması yürürlükteki 5393 sayılı Belediye Kanun’dan sonra başlamıştır. AKP hükümetleri dönemin başlangıcı sayılabilecek 2003 yılında tekil örnek olarak öne çıkan Denizli⁷ dışında 2006 yılından itibaren orta ölçekli kabul edebileceğimiz il belediyelerinin yetki alanlarının büyütüldüğü görülmektedir.

Bu kapsamda yapılan sınır genişletmesi düzenlemelerinin farklı gerekçeleri bulunmaktadır. İllerin kent merkezleri nüfus artışı ve ekonomik faaliyet alanı itibarıyla çevresine doğru yayılma eğilimi göstermektedir. Bu kent merkezlerinin yerel hizmetlerinden sorumlu belediyelerin hizmet götürdüğü alan sürekli genişleme eğilimi göstermiştir. Kentlerin genişleme ağında bulunan kasaba belediyeleri ve köyler sahip oldukları yönetsel yetkiler ve yetki alanı itibarıyla kentsel gelişime engel olmaktadır. Bunun yanı sıra küçük ölçekli yerel yönetim birimleri gelir kaynaklarının yetersizliği, personel eksikliği gibi sıkıntılardan ötürü vatandaşın ihtiyacını gidermeye dönük hizmet üretme ve sunma kapasitesine sahip değildir. Bu durum aynı zamanda hizmetlerde etkinliğin-verimliliğin (*efficiency*) sağlanamamasına, kaynakların israf edilmesine, imar ve plan bütünlüğünün bozulmasına, çarpık kentleşmeye da sebebiyet vermektedir (ayrıntılı bilgi için bkz. Çınar vd., 2013). Bu tür gerekçelere dayanılarak Aksaray, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Bursa, Denizli, Düzce, Kahramanmaraş, Karabük, Kırıkkale, Kütahya, Malatya ve Niğde illerinde katma politikası uygulamaya dökülmüştür.

Belediye kanununda yerel yönetimlerin yönetsel açıdan birleşmesine yönelik olarak iki madde bulunmaktadır. İlki 8’inci maddedir. Bu madde birleşme ve katılma başlığını taşımaktadır. Burada isteğe bağlı olarak bir beldenin veya köyün mekânsal

açından kendisine yakın olan başka bir belediyeye referanduma giderek dahil olması söz konusudur. Diğer madde 11’inci maddedir ve başlığı “tüzel kişiliğin sona erdirilmesi”dir. Bu maddeye göre imar düzeni ve alt yapı hizmetlerinin gerekli kıldığı durumlarda İçişleri Bakanlığı’nın teklifi sonrasında müşterek kararnameyle merkezi yönetim küçük ölçekli yerel yönetim birimlerini daha büyük ölçekli il ve ilçe belediyesine katabilecektir. Bu madde kapsamında ilgili yerde yaşayan kişilere sorulmadan merkezi yönetimin takdiriyle seçilen kasaba belediyeler ve köyler, uygun görülen il ve ilçe belediyesine mahalle olarak bağlanmaktadır.

Büyükşehir belediyesi olmayan il ve ilçe belediyelerinde yürüyen böyle bir “katma” süreci yine büyükşehir olmayan yerlerde, 2003 yılından başlayan ve 2014 yılında sona erecek nüfusu 2.000 altında olan belediyelerin mahalleye dönüştürülmesi uygulamalarıyla desteklenmiştir. 2003 yılında, dönemin Cumhurbaşkanı’nın yerel seçimlere bir yıl kala seçimlere etki edecek bir düzenleme yapılamaz gerekçesiyle geri göndererek yürürlüğe girmesini önlediği 5025 sayılı Kanun’la⁸ yapılmak istenen 2008 yılında 5747 sayılı Kanun’la tekrar gündeme gelmiştir. Bu düzenleme de Anayasa Mahkemesi’nin kararı sonucunda Yüksek Seçim Kurulu’nun son noktayı koyan görüşüyle uygulama olanağına sahip olamamıştır (Çınar *vd.*, 2009: 113-137). Söz konusu politikalar “Bütünşehir Kanunu” olarak da bilinen 6360 sayılı Kanun’la ancak 2014 yılı seçimleriyle uygulamaya konabilecektir.

4. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ SİSTEMİNİN KURULUŞU

Türkiye’de ilk defa metropol diyebileceğimiz büyük kentlerde ayrı bir belediye sistemi uygulaması 1984 yılında başlamıştır. O zamanın yeni anayasası olan 1982 Anayasası’nda ilk defa büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir hükmünün yer almasından sonra 3030 sayılı Kanun’la İstanbul, Ankara ve İzmir’de büyükşehir belediyeleri kurulmuştur. Sistem, büyükşehir belediyesi ve ilçe belediyelerinden oluşan iki kademeli federatif sistemdir. Kentsel hizmetlerin sunumundan esas sorumlu olan ilçe belediyeleridir; büyükşehir belediyesi ise ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan ve kentin bütününe ilişkin hizmet planlaması yapan yönetsel birimdir.

Üç büyük kentte başlatılan bu yeni yapı, birkaç yıl içinde büyük kent kabul edilebilecek ama metropol olma niteliğine sahip olmayan kentlere de yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. 1988 yılında kadar iki kademeli sisteme dayalı olarak 5 büyükşehir belediyesi daha kurulmuştur. 1993 yılında ise 7 il belediyesi, toplu olarak büyükşehir belediyesi yapılmıştır. 1999 Depreminden sonra da afet yönetimini daha etkin ve verimli yapabilmek için Adapazarı Belediyesi, büyükşehir belediyesine dönüştürülmüştür.

1993 yılında kurulan büyükşehir belediyeleriyle birlikte sistem, üç kademeli hale gelmiştir. Büyükşehir ve ilçe belediyelerine ek olarak ilçe düzeyinde olmayan kasaba belediyeleri de alt kademe belediyeleri olarak sisteme dahil edilmiştir. Hatta bu tarihten itibaren kurulan belediyelerin çoğunluğunda kent merkezinde ilçe belediyeler olmaksızın alt kademe belediyeleri üzerinden sistem işletilmiştir.

2004 yılında yürürlükte olan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu çıkmıştır. 16 büyükşehir belediyesine yeni bir il belediyesi eklenmemiştir. Büyükşehir belediyesi olmak için ilk defa nüfus şartı (750.000) getiren bu kanunla üç kademeli sistem devam ettirilmiştir. Ancak bu Kanun’la büyükşehir belediyesi sisteminde ölçek bakımından önemli değişiklikler yapılmıştır. Kanun’a göre büyükşehir belediyelerinin sınırları nüfusa göre kademeli olarak genişletilmiştir. Üç nüfus kategorisine göre denk gelen belli yarıçaplı dairelerle çizilmiş dört sınır ölçeği belirlenmiştir. Daireler ile genişletme usulünden dolayı “pergel düzenlemesi/kanunu” olarak anılan bu Kanun’la, nüfusu 1 milyona kadar olanların sınırı 20 km, 2 milyona kadar olanları 30 km, 2 milyon üstü olanların 50 km yarı çaplı dairelerle sınırları genişletilmiştir. Bunların dışında Türkiye’nin en sanayileşmiş ve nüfusu yoğunluğu en yüksek olan bölgesi Marmara Bölgesi’ndeki İstanbul ve Kocaeli Büyükşehir Belediyelerinin sınırları il sınırlarıyla çakıştırılmıştır.

Böylelikle yerleşim yeri üzerinden yerel yönetim birimlerinin sınırlarının belirlenmesi anlayışı terk edilmiştir. 5216 sayılı Kanun’la yalnızca kentsel yerleşim yerleri değil, kırsal yerleşimlerine ek olarak yerleşim yeri olmayan araziler de büyükşehir belediyelerinin yetki alanı kabul edilmiştir. Bu kanunla büyükşehir belediyeleri, belli bir havzaya hükmeden adeta bir tür bölge yönetimleri haline gelmiştir.

2008 yılında çıkan 5747 sayılı Kanun’la üç kademeli sistem, ilk halinde olduğu gibi büyükşehir belediyelerinden ve ilçe belediyelerinden oluşan iki kademeli sisteme dönüştürülmüştür. 16 büyükşehir belediyesindeki 240 kasaba belediyesi mahallesi, köyler gibi mahalleye dönüştürülerek ilçe belediyelerine bağlanmıştır.

Büyükşehir belediyesi reformundaki son halka “bütünşehir” kanunu diye adlandırılan 6360 sayılı Kanun’dur. 2012 yılının Aralık ayında çıkan ve 2014’ün Mart ayındaki Mahalli İdareler Genel Seçimleri ile yürürlüğe giren bu kanunla iki kademeli sistem devam ettirilmiştir. Kamuoyunda ve TBMM’deki formülasyon sürecindeki tartışmalarda “bütünşehir” düzenlemesi olarak ortaya atılan ve akademik çevrelerde de büyükşehir, bütünşehir ve il sınırında büyükşehir reformu (Bingöl *vd.*, 2013) gibi adlandırmalarla ele alınan kanun, yerel yönetimlerin rekonpozisyonunun en önemli unsurlarından biri olarak gündeme getirilmiştir. Kimilerine göre deprem (Güler, 2017), kimilerine göre hizmet etkinliğini sağlayan bu kanun, bize göre Türkiye’nin yönetim

yapısında önemli bir devrim yapmıştır. Çünkü bu kanun ile Türkiye’nin yerel yönetim yapısının en kapsamlı değişimi gerçekleşmiş; yapı, parçalı bir görünüme bürünmüştür. Daha açık bir ifadeyle, 30 adet büyükşehirde iki kademeli bir yerel yönetim sistemi varken, diğer 51 ilde üç kademeli, il özel idaresi, belediye ve köyler bulunmaktadır. İstanbul ve Kocaeli’de geçerli olan ölçek genişletmesi tüm büyükşehir belediyelerine yaygınlaştırılmış ve büyükşehir belediyeleri ile ilçe belediyelerinin sınırları il ve ilçe mülki sınırlarla çakıştırılmıştır. Dolayısıyla 750.000 nüfus şartı da il sınırları içinde geçerli olmuştur. Nüfus şartının bu şekilde esnetilmesiyle büyükşehir belediyesi sayısı 30’a çıkmıştır.

Yetki sınırları mülki sınırlar olan büyükşehir belediyelerinde, 1.065 kasaba belediyesi ve 16.500 köy mahalleye dönüştürülerek yönetsel olarak kapatılmıştır. Büyükşehir belediyesi reformu sonucunda belediyelerin ve köylerin yaklaşık yarısı hem tüzel kişiliğini hem de yerel yönetim birimi olma niteliğini kaybederek mahalleye dönüştürülmüşlerdir.

4.1. Büyükşehir Belediyeleri Üzerinden Değişimin Tanımlanması

Metropolitan yönetim modelleri ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Kavram kullanımı da bundan nasibini almaktadır. Ancak bu farklı modeller belli ölçütlere dayalı olarak kategorize edilebilmektedir. Bir ayrıma göre modeller geçicilik ve süreklilik arz etmelerine göre değerlendirilebilir. Aynı zamanda bu kategorizasyon, küçük ölçekli, dar amaçlı çözümlere dönük olanlar ve uzun süreli, köklü çözümlere dönük modeller olarak da yorumlanabilmektedir (Eke, 1982: 17-62; Eke, 1985: 46-51; Keleş, 2016: 307-316; Sancton, 2008: 59-77).

Kısa süreli modeller, yerel yönetim birimlerinin gerek kamu kurumları gerekse de özel sektör kurumlarıyla yaptığı satın almaya yönelik “hizmet anlaşmaları”; yerel yönetimlerin kendi aralarında kurdukları “hizmet birlikleri” ve yerel yönetim birimlerinin idari, mali ve teknik bakımından nitelikli olarak göremedikleri hizmetler için kurdukları “özel amaçlı örgütler” bağlamında değerlendirilmektedir.

Uzun süreli modeller ise “birleştirmeler” ve “yerel federasyonlar” olarak ikiye ayrılmaktadır. Birleştirme kısaca merkezi yönetimin yasal düzenleme aracılığıyla kentsel yerel yönetim birimlerini bir yönetim birimi çatısı altında toplamasıdır (Sancton, 2008: 65; Hamilton, 2014: 114). Yerel federasyonlar ise genellikle iki kademeli (üst-alt kademe) olarak örgütlenmiş yapılardır. Yerel hizmetler kapsam, idari ve mali imkanlar, teknik gelişme gibi unsurlar üzerinden üst kademe ve alt kademe yerel yönetim birimleri arasında paylaştırılmaktadır (Hamilton, 2014: 115; Sancton, 2008: 66-67). Üst kademe yönetim genellikle planlama, ulaşım, altyapı, su gibi hizmetlerden, alt kademe yönetim ise kent içi yollar, temizlik, zabıta vb. hizmetlerden sorumlu olmaktadır. İki kademenin meclisleri doğrudan halk tarafından seçimle belirlenebileceği gibi yalnızca

alt kademe belediyelerin meclis üyeleri doğrudan seçimle de belirlenebilir, böylelikle üst kademe belediyenin meclisi dolaylı yoldan oluşabilir.

Diğer bir ayırım, kademelenme sayısına göre “tek kademeli” ve “iki kademeli” model ayırımıdır (Alıcı, 2012; Yıldırım, 2014: 327-341). *Tek kademeli model*, merkezde bulunan yerel yönetim biriminin (belediye), çevresinde oluşan kentsel oluşumları, banliyö tarzı küçük yerel yönetimleri tüzel kişiliklerini kaybettirerek bünyesine dahil etmesi anlamında “kaynaşma-katma” modelini ve etkinliği-verimliliği sağlamak amacıyla farklı büyüklükte yerel yönetim birimlerinin hukuki varlıklarını koruyarak kentsel ve kırsal yerleşim yerleri ile yerleşim yeri olmayan birlikteliğinde yapay iktisadi bir mekanda bir araya gelmelerine denk gelen “(*city-county* ve *city-region*) birleşme(si)” modelini kapsamaktadır (Hamilton, 2014: 120; Sancton, 2008: 4, 11, 68-69).

İki kademeli model ise biraz önce açıklanan yerel federasyon modelidir. Farklı bir biçimde tekrar ifade edilirse planlama ve eşgüdüm görevini üstlenmiş üst kademe belediye ile mahalli müşterek nitelikli hizmetlerin yürütümünden öncelikli sorumlu olan alt kademe belediyelerinin birleşiminden oluşan modeldir (Hamilton, 2014: 115).

Modelleri, metropoliten alanların yeniden düzenlenmesi çerçevesinde kavramlar temelinde değerlendirenler de bulunmaktadır (Çınar vd., 2013: 45-49). Kaynaşma-katma modeli, farklı yerel yönetim birimlerinin hukuki varlıklarını kaybederek “bir” olması hasebiyle “birleştirme” (*consolidation*); tüzel kişiliğe sahip olmayan yerlerin daha büyük yerel yönetim biriminin sınırlarına dahil edilmesi ise “katma” (*annexation*) olarak adlandırılmaktadır. İki kademeli model ise üst yönetim birimine dahil olma konusunda referandumu alt yönetim birimleri için öngörececek biçimde “bütünleştirme” (*amalgamation*) kavramıyla açıklanmaktadır.⁹

1984 yılında Türkiye’de kurulan ilk büyükşehir belediyeleri, teorik bakımdan Toronto ve uygulama bakımından Tokyo Metropoliten Yönetimleri örnek alınarak kurulmuştur. Yapı, iki kademeli federal bir modeldir (Eke, 1985: 52-55). Büyükşehir belediyesi ve onun altında yer alan ilçe belediyelerinden oluşan bir yapı kurulmuştur.

Federatif bir yapılanmayı benimseyen kurucu 3030 sayılı Kanun’a göre kentin bütününe ilişkin, stratejik nitelikli kapsayıcı ve yönlendirici hizmetler büyükşehir belediyesince, geri kalan hizmetler ile büyükşehir belediyesine verilen hizmetlerin uzantısı hizmetler ise ilçe belediyelerince görülecektir (Eke, 1985: 52). Büyükşehir belediyesinin, hizmetlerin kapsamı ve buna ilişkin karar verme noktasında ayrıcalıklı kılındığı, ilçe belediyeleri arasında hizmetlerin yönetiminden kaynaklı sorunların çözümüne dönük olarak üstte konumlandırıldığı bu modelde, ilçe belediyeleri ise “normal” bir belediye olarak tasarlanarak büyükşehir belediyesiyle ilişkilendirilmiştir.

Yerel federasyon modeline göre kurulmuş olan büyükşehir belediyesi sistemi, yapılan reform çalışmalarıyla yukarıdaki farklı yaklaşımları belli yönlerden içerir hale gelmiştir.

- 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, belli yarı çaplı dairelerle büyükşehir belediyelerinin sınırlarını genişletirken yerel yönetim birimleri içinde bir tek orman köyleri dışındaki köylerin tüzel kişiliği kaldırılmış; alt/ilk kademe belediyelerinin tüzel kişilikleri korunmuştur.

Türkiye'de yönetim birimlerinin varlığı ve yetki sınırları bakımından il sistemi esas kabul edildiği için ve ilçelerin kaldırılmasına ilişkin bir süreç işletilmediğinden ilçe belediyelerinin tüzel kişilikleri hiçbir zaman gündeme gelmemiştir.

Alan düzenlemesi açısından değerlendirilirse, orman köyleri hariç köylerin tüzel kişilikleri kaybettirilmesine göre kaynaşma-katma modeli içinde birleştirme (*consolidation*); kasaba belediyelerinin ve ilçe belediyelerinin tüzel kişilikleriyle sisteme dahil edilmesi ise *city-county* birleşimi modeli/kavramı uzantısında yorumlanabilir.

- 5747 sayılı Kanun'la büyükşehir belediyesi sistemine dahil edilen kasaba belediyelerinin de tüzel kişilikleri kaldırılmıştır ve sistem iki kademeliye dönüştürülmüştür. 6360 sayılı Kanun da iki kademeli sisteme sadık kalarak ve orman köyü istisnasını da kaldırılarak ilçe belediyeleri dışındaki kasaba belediyelerinin ve tüm köylerin tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Kanunların bu kapsamdaki düzenlemelerinden sonra alan genişletmesi sürecinin birleştirme ayağı sona ermiştir. 6360 sayılı Kanun, idari nitelikli il ve ilçe sınırları içindeki kentsel ve kırsal yerleşim yerleri ile dışındaki yerleri birleştirerek kent-bölgeleri birleşimi (*city-region consolidation*) modelini Türkiye gerçekliğinde hayata geçirmiştir.

- 5216'nın ilk haliyle üç kademeli, 5747 sayılı Kanun'dan sonra ise iki kademeli model geçerlidir ancak büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyeleri arasında yerel federasyon mantığını yansıtan bir işbölümü söz konusu değildir. Koordinasyondan ve tüm kenti ilgilendiren meselelerle sorumlu olması gereken büyükşehir belediyesi, mevcut kanuni görev ve yetki paylaşımında yerel hizmetlerin sunulmasından sorumlu esas parça olarak tanımlanmıştır. İmar ve plan, su ve kanalizasyon, toplu taşıma-ulaşım, katı atık depolama, her çeşit yolcu ve yük terminaleri, itfaiye, mezarlık, toptancı halleri gibi belli başlı hizmetlerde ilçe belediyesi değil, büyükşehir belediyesi asli sorumludur. Bu hizmetlerde ilçe belediyeleri yetkili olamadıklarından hizmetlere ilişkin kaynak tahsisinden de

mahrum olmaktadır. Bunlara ek olarak büyükşehir belediyesi, ilçe belediyelerinin imar planlarını onaylamakta ve denetlemektedir.

4.2. Demokrasi-Özerklik ve Etkinlik Açısından Değişimin Değerlendirilmesi

Türkiye’de son on beş yılda hız kazanan reform çalışmaları yerel demokrasi veya özerlikten çok, açıkça adı konmasa da etkinlik kapsamında yapılmıştır. Yönetimsel kapasite ve ölçek etkinliği açısından alanyazında dile getirilen gerekçelerin (Swianiewicz, 2010: 3-10; Coe, Hess, 2011: 131-136; Keleş, 2016: 53-55) değişim sürecinde karşılık bulduğu söylenebilir.

Büyükşehir belediyelerin sınırlarının il sınırlarıyla çakıştırılıp küçük ölçekli belediye ve köy yönetim birimlerinin tüzel kişiliklerini kaybetme ve orta ölçekli il belediyelerinin çevresindeki belediye ve köyleri bünyesine katarak yayılma politikalarının ardında;

- Küçük ölçekli belediyeler, yeterli düzeyde finansal kaynaktan/bütçe olanağından yoksundur veya gelir yaratamamaktadır; araç-gereç ve nitelikli personel eksikliği duymaktadır; burada akrabalık ilişkilerine ve siyasi ilişkilere dayalı kayırmacılık kültürü baskındır;
- Yetki ve sorumluluk alanının/ölçeğin genişletilmesi ya da hizmetlerin, küçük yerel yönetimleri yerine (daha) büyük yerel yönetim birimlerine üstlenilmesi hem birim başına maliyetleri düşürecek hem de hizmetler daha etkin ve geniş bir çerçevede verilebilecektir;
- Büyük yerel yönetimlerin hizmet-harcama-ödeme ilişkisinde devrede olmasıyla hizmetlerde ve bu hizmetlerin ödeme karşılığında belli ölçüde standart sağlanabilecek ve aynı zamanda yerel yönetim birimleri arasında gelir dağılımında adalet gözetilebilecektir;
- Birleştirme uygulamalarıyla mekân ve hizmet planlaması daha kapsamlı ve etkili olabilecek şekilde yapılabilecektir;
- Bu tür ekonomik ve yönetsel önermeler ve müdahaleler sonucunda yerel hizmetler büyük ölçekli yerel yönetimlerce verildikçe halk, yerel siyasete daha çok ilgili duyacak ve katılacaktır;

gibi genel kabul gören durum ve/veya önermeler yatmaktadır (5216 ve 6360 sayılı Kanunların genel gerekçeleri; Güngör, 2012: 19-21).

Etkinlik ve bu çalışma üzerinde öne çıkan birleştirme uygulamaları üzerinden dile getiren hususlar, genel kabul görmüş tanımlar dışında evrensel, kesin doğrularmış gibi değerlendirilmemelidir. Önerme niteliğinde olan bu ifadeler her ülkenin kendi

sosyo-ekonomik koşulları, yönetsel gereksinimleri ve tercihleri çerçevesinde değerlendirilmelidir (bu konuda farklı ülke örnekleri için bkz. Swianiewicz, 2010).

Yerel demokrasi ile etkinliğin kesişiminde *subsidiarite* ilkesi karşımıza çıkmaktadır. Daha çok yerel demokrasiyle ilişkiymiş gibi düşünülen bu ilke aynı zamanda yönetsel kapasite bağlamında etkinlik ilkesiyle de ilişkilidir. Türkiye’de *subsidiarite* etrafında farklı kesimler farklı yorumlar yaparak reform sürecini değerlendirmeye çalışmaktadırlar.

Subsidiarite ilkesi yaygın bir biçimde hizmetlerin koşulsuz şartsız yerel yönetimlerce, hatta en alt düzey yerel yönetim birimlerince verilmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nda (Md. 4/3) ve Maastricht Antlaşması’nda (Md. 3b) bahsi geçen *subsidiarite* ilkesi tüm hizmetlerin tamamen ne olursa olsun yerel yönetimlere verilmesi bağlamında hizmette halka yakınlık şeklinde yorumlanmamalıdır. “Mümkün olabildiğince” hizmetleri alt yönetim birimleri olarak yerel yönetimler üstlenmelidir. Ancak hizmetlerin niteliği ve yönetsel kapasite itibarıyla yerel yönetimlerin üstlenmesi mümkün değilse hizmetler daha üst yönetim birimlerince ya da merkezi yönetimce verilmelidir.

Ancak kanımızca, *subsidiarite* ilkesi, her zaman yerelleşme anlamına gelmez. Hizmetlerin görülmesinde hem yatay hem de dikey olarak *subsidiariteden* söz edilebilir. Söz konusu *subsidiariteden* dikey olanı mümkünse hizmetlerin en aşağıdaki birim tarafından gördürülmesi esasına dayanmakta, bunun mümkün olmadığı durumlarda üst kademe birimlerin yönetebileceğini kabul etmektedir. Bu da, yerelin gücünün yetmediği durumlarda yönetim yetkisinin yukarı kademelere ve belli ölçüde merkezi yönetime kayması anlamına gelmektedir (Frug, Barron, 2008: 44-46). Bir başka deyişle, *subsidiarite* her zaman yerelleşme anlamına gelmediğinden bize göre reform düzenlemeleri *subsidiarite* ilkesi ile doğrudan çelişmemektedir ama halkın seçimle oluşturduğu yapılar itibarıyla kendi kendini yönetebilme kabiliyetinin kendilerine hiç danışılmadan ve kamuoyunda yeteri kadar tartışılmadan ellerinden alınması düşünmeye değerdir. Yerel yönetim anlayışının bütünü göz önünde tutulduğunda yerel demokrasi açısından yetki paylaşımı meselesini teknik bir idari mesele olarak görmek de doğru değildir.

Birleştirme kapsamında karşımıza Şart bağlamında başka bir tartışma çıkmaktadır. Burada referans verilen madde, Şart’ın belde belediyelerinin ve köylerin kapatılması kapsamında gündeme gelen “Yerel Yönetimlerin Sınırlarının Korunması” başlıklı 5’inci maddesidir. Bu maddeye göre; “Yerel yönetimlerin sınırlarında, mevzuatın elverdiği durumlarda ve mümkünse bir referandum yoluyla ilgili yerel topluluklara önceden danışılmadan değişiklik yapılamaz”dır. Buna göre, bir kesim söz konusu kapatılmanın yerel halka sorulmadan yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştiği

belirtilerek buralarda yöre halkının söz sahibi olması gerektiği dile getirilmektedir. Diğer bir kesim ise, maddedeki “mümkünse” ibaresine dikkat çekerek, kapsamlı bir reform sürecinde söz konusu referandumun mümkün olmadığını iddia etmişlerdir.

Subsidiarite ilkesi ve sınır değişikliğine ilişkin hükümler dışında Şart’ın hukuken ve yönetsel olarak sahiplenilmesi bakımından da yerel demokrasi değerlendirilebilir.¹⁰Türkiye’nin çekince koyduğu hükümler ile yerel yönetimler reformu kapsamında çıkartılan kanunlara karşılaştırmalı olarak bakıldığında ortaya çıkan durum, yerel demokrasi açısından altı çizilmeye değerdir. Türkiye’nin çekince koyduğu bazı hükümlerin yürürlüğe konulan yeni kanunlarda düzenlendiği görülmektedir. Yani pratikte Türkiye, söylemde kabul etmediği, ya da çeşitli siyasal gerekçelerle onaylamaktan kaçındığı hükümleri hem hukuki olarak hem de fiilen uygulamaya başlamıştır. Tam da bu nedenle bu çekincelerden bazılarının anlamı fiilen kalmamıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye’nin onayladığı bazı hükümleri ise uygulamadığı görülmektedir. Bunlar da özellikle yerel demokrasi açısından önemli sakıncalar doğurmaktadır. Son olarak, Şart’ın onaylanan hükümlerinden bazıları yasal düzenlemelerde yer almakla birlikte Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildiği için bu da önemli bir hukuki boşluk yaratmaktadır.

Bütün çekincelerin yerel demokrasi ile ilişkisi kurulabilir ancak bu bölümde söz konusu çekincelerden bazılarına, makale açısından daha doğrudan bulduklarımıza yer vermeyi uygun bulduk. Bu çerçevede Türkiye’nin çekince koyduğu hükümlerden ilki, 4’üncü maddenin 6’ncı paragrafıdır. Bu paragrafta, yerel yönetimleri doğrudan ilgilendiren tüm konularda planlama ve karar alma süreçlerinde, olanaklar ölçüsünde yerel yönetim birimlerine danışılacağı belirtilmektedir. Yerel yönetim reformu kapsamında çıkartılan kanunlardan biri olan 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu’nun 20’nci maddesinde, ülke düzeyinde kurulacak birliklerin yerel yönetimlerle ilgili kanun hazırlanırken görüş bildirebilecekleri belirtilmektedir. Bu ilerici bir düzenleme olsa da sadece ülke düzeyinde faaliyet gösteren birliklerin katılım sürecine katılmaları bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar yerel yönetim birimleri üst birliklerin üyesi olsalar da kendilerini ilgilendiren konulara kendileri adlarına katılmaları önemlidir. Nitekim, büyükşehir belediyesi reformunun yapımı sürecinde, özellikle bu düzenlemenin sonucunda doğrudan etkilenmiş olan yani kanunun uygulanmasıyla birlikte tüzel kişiliklerine son verilmiş olan yerel yönetim birimlerinin görüşlerinin sorulmadığı bilinmektedir.

İkinci olarak, 6’ncı maddenin 1’inci paragrafı da çekince koyulan bir diğer hükümdür. Bu hükme göre, yerel yönetimlerin kendi iç örgütlenmelerini, bunları yerel gereksinmelerle uyumlu kılmak ve etkin bir yönetim sağlamak amacıyla kendilerinin kararlaştıracağı belirtilmiştir. Bu çekincenin de çıkartılan kanunlarla karşılandığının altı çizilmelidir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 48’inci maddesi ile 5302 sayılı İl Özel

İdaresi Kanunu’nun 35’inci maddesi belediye ve il özel idaresi teşkilatlarını düzenlemektedir. Bu maddelerde, çeşitli birimlerin nüfus, fiziki ve coğrafi yapı, ekonomik ve sosyal özellikler ile gelişme potansiyeli dikkate alınarak norm kadro ilke ve standartlarına uygun olarak belediye veya il genel meclisi kararıyla kurulacağı, kaldırılacağı ya da birleştirilebileceği belirtilmektedir. Üniter bir devlette yerel yönetimlerin iç örgütlenmesinden federe bir devletteki özelliklere benzer şekilde, sözgelimi güvenlik hizmetlerini yürütme gibi bir anlam çıkartılamayacağı açıktır.

Üçüncü olarak yerel yönetimlerin mali özerkliği ile ilgili olan Şart’ın 9’uncu maddesinde Türkiye üç paragrafa çekince koymuştur. Bunlar, yerel mali sistemlerin yerel hizmetlerle ilgili harcamalardaki gerçek artışları izleyebilecek biçimde çeşitli ve esnek olmasını düzenleyen 4’üncü paragraf, kaynakların yerel yönetimlere paylaştırılması sırasında kendilerine danışılmasını düzenleyen 6. paragraf, yerel yönetimlere yapılacak yardımların genel amaçlı yardımlar biçiminde olması gerektiğini düzenleyen 7’nci paragraftır. Bunlardan, 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun ile genel bütçeden il özel idareleri ve belediyelere ayrılan payların bir koşula bağlanmadan dağıtılması düzenlenmiştir. Böylelikle çekincelerden biri en azından karşılanmıştır.

Dördüncü olarak, “Özerk Yerel Yönetimlerin Hukuki Yönden Korunması” başlıklı 11’inci maddeye çekince koymuştur. Bu maddeye göre yerel yönetimler, anayasa ya da kanunlar tarafından belirlenmiş olan özerk yerel yönetim ilkelerine bağlı kalınmasını sağlamak için yargı yoluna başvurma hakkına sahip olmalıdırlar. Türkiye’de yerel yönetimlerin idari yargıda dava açma hakları olsa da Anayasa Mahkemesi’ne başvurma hakları yoktur. Yine büyükşehir reformundan örnek vermek gerekirse, tüzel kişiliği kaldırılan yerel yönetim birimlerinin hukuki olarak korunamadıkları açıktır.

Demokrasi açısından tartışılması gereken bir diğer konu ise Şart’ın onaylanan ancak uygulanmayan hükümleridir. Örneğin 5’inci maddede, yerel yönetimlerin sınırlarında mevzuatın elverdiği durumlarda ve mümkünse bir referandum yoluyla ilgili yerel topluluklara önceden danışılmadan değişiklik yapılamayacağı belirtilmektedir. Bilindiği gibi, büyükşehir reformu ile çok sayıda yerel yönetim biriminin varlığına son verilirken, o yerel yönetim birimlerinin sınırları içinde yaşayan yurttaşlara danışılmamıştır. Bu durum, sadece Şarta uyulmaması değil, aynı zamanda Tüzel kişilikleri kaldırılan yerel yönetim birimlerinin yönetimini belirleyen yurttaşların siyasal haklarına da müdahale anlamına gelmektedir.

Bunun yanı sıra Şart’ın Türkiye tarafından onaylanan bazı hükümleri ise Anayasa Mahkemesi kararlarıyla uygulanamaz hale gelmiştir. İptal edilen hükümlerin yerine yeni düzenlemelerin halen yapılmadığı da not edilmelidir. Bunlardan biri, Şart’ın

4'üncü maddesinin 2'nci paragrafında sözü edilen yerel yönetimlerin genel yetkili olduğunu anlatan, yerel yönetimlerin kanun tarafından belirlenen sınırlar içerisinde, yetki alanlarının dışında bırakılmış olmayan ya da başka bir yönetime verilmemiş olan tüm konularda faaliyette bulunmak için takdir hakkına sahip olduğunu anlatan bu ilke, aslında 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 14'üncü maddesinde düzenlenmiştir. Ancak, Anayasa Mahkemesi, bu düzenlemeyi, belediyelerin görev alanlarını sınırsız bir biçimde genişlettiği ve yerel yönetimleri merkezi yönetim karşısında birincil yetkili duruma getirdiği savıyla, Anayasa'nın 126'ncı ve 127'nci maddelerine aykırı bularak iptal etmiştir (E. 2005/95, K. 2007/5).

Son olarak, Şart'ın 8'inci maddesinin 2'nci paragrafına göre, idari vesayetin sadece hukuka uygunluk denetimi biçiminde yapılması düzenlenmiştir. Hukuka uygunluk denetimine uygun olarak, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 23'üncü maddesinde, belediye meclisi kararlarının yürürlüğe girebilmesi için mahallin en büyük mülki idare amirine gönderileceği, mülki idare amirinin hukuka aykırı bulduğu belediye meclisi kararlarına karşı yargıya başvurabileceği belirtilmişti. Benzer bir hüküm, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 15'inci maddesinde, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 14'üncü maddesinde yer almaktadır. Anayasa Mahkemesi, 2007 yılında verdiği bir kararla, mülki idare amirine verilen bu vesayet yetkisinin, Anayasa'nın 127'nci maddesinde yer alan ve merkezi yönetime tanınan vesayet denetimi yetkisini zayıflattığı gerekçesiyle söz konusu hükmü iptal etmiştir (E. 2005/32, K. 2007/3). Aynı iptal kararını Anayasa Mahkemesi, belediye meclisi kararları (E. 2008/27, K. 2010/9) ve büyükşehir belediyesi meclisi kararlarıyla ilgili olarak (E. 2008/28, K. 2010/30) da vermiştir. Bir anlamda, vesayet denetiminin yerindelik denetimi biçiminde yorumlanmasına, daha açık bir deyişle siyasal söylemde idari vesayetin azaltılması amacıyla çıkartılmış söz konusu kanunların mevcut Anayasa Mahkemesi kararlarıyla idari vesayeti güçlendirir bir hale dönüşmesi sonucunu doğurmuştur.

Tartışmaların yerel demokrasi üzerinden yoğunlaştığı diğer bir husus, birleştirilmiş-bütünleştirilmiş yeni büyükşehir belediyesi sisteminde meclislerin durumudur. Demokrasi ayağında temsilde adalet, etkinlik ayağında ise yönetsel istikrar vurgusu öne çıkmaktadır.

Temsilde adalet, alınan oy oranları doğrultusunda sandalye sahibi olunmasını ifade etmektedir. Meclise giren ve giremeyen parti sayısı, meclise giren partilere ya da bağımsız adaylara düşen üyelik sayısının hesaplanma yöntemi, temsil edilemeyen oy oranı ve orantısızlık endeksi üzerinden temsilde adalet ölçülmeye çalışılmaktadır (Göksel, Çınar, 2011: 29-35). Yönetimde istikrar ve etkinlik ise meclis üye sayısına dayalı güçlü bir hükümet veya başkanlık, monolitik bir iktidar biçimine imkan tanıyan

işbirliği/koalisyon düzeni, güç endeksi, seçim çevresi, seçim barajı gibi unsurlar çerçevesinde değerlendirilmektedir (Göksel, Çınar, 2011: 35-56).

2972 sayılı Kanun¹¹ uyarınca il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için yapılan seçimlerde, onda birlik baraj uygulamalı nispi (oransal) temsil sistemi; belediye başkanlığı seçiminde ise çoğunluk sistemi uygulanmaktadır. Nispi temsil, siyasal partilerin ve bağımsız adayların seçimlerde aldıkları oy oranları doğrultusunda üyelik kazanmasını anlatan bir sistemdir. Temsilde adaletin sağlanmasına dönük bir sistem olarak değerlendirilmektedir (Göksel, Çınar, 2011: 1, 20).

Belediyelerde meclis üye sayısı, nüfusa göre belirlenmekte ve farklılık göstermektedir. Kanun, belirli nüfus kategorileri ve bu kategorilere denk gelen sayıyı düzenlemiştir:

-	Nüfusu 10.000’e kadar olan belediyeler	→ 9 üye
-	"	10.001-20.000 arası olanlar → 11 üye
-	"	20.001-50.000 → 15 üye
-	"	50.001-100.000 → 25 üye
-	"	250.001-500.000 → 37 üye
-	"	500.001-1.000.000 → 45 üye
-	"	1.000.000’den fazla → 55 üye.

Kanun’da belirtilen nüfus kategorilerine denk gelen üye sayılarına bakıldığında, alt kategorilerin, başka bir ifadeyle az nüfuslu belediyelerin yüksek nüfuslu belediyelere göre nüfus-sayı oranlamasında daha avantajlı olduğu görülmektedir.¹²

2012 yılında çıkan ve 30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimleri’yle birlikte yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanun, büyükşehir belediyesi düzenine hem yönetsel hem de yerel seçimler açısından önemli etkilerde bulunmuştur. Yerel seçim sistemine etkisi açısından Kanun değerlendirilirse, kanunla büyükşehir ve ilçe belediyelerinin sınırları genişletilerek mülki il ve ilçe sınırlarıyla çakıştırılmıştır. Bu Kanun’la birlikte büyükşehir belediyelerinde mülki sınır-belediye sınırı ayrımı kalmamıştır. Böylelikle belediyelerin seçim çevresi kırsal yerleşim yerlerini de kapsayacak şekilde genişlemiş ve meclis üye sayısı artmıştır. Bu artış, her belediyenin nüfusuna, bünyesine katılan ilçe belediyesi sayısına göre farklı oranlarda ve sayılarda gerçekleşmiştir. Hesaplama, hem yerel yönetim birimleri temelli olunca hem de üye sayısı, yüksek nüfusa denk gelen kademelere çıkınca azalan oranlı artarak belirlendiği için nüfusu az olan “küçük” ilçe belediyelerini kayıran bir meclis yapısı ortaya çıkmıştır. 2972 sayılı Kanun’a göre yerel yönetim birimleri temelinde (ilçe belediyesi) üye dağılımı, çoğu büyükşehir belediyesinde adaletsiz bir temsil tablosu göstermektedir.

Tablo 1. Büyükşehir Belediyelerinin Meclis Üye Sayılarında Yaşanan Değişim

İl	6360 Sayılı Kanun Öncesi	6360 Sayılı Kanun Sonrası	Yeni BŞB'ler	6360 Sayılı Kanun Öncesi	6360 Sayılı Kanun Sonrası
Adana	38	78	Aydın	31	81
Ankara	106	139	Balıkesir	31	87
Antalya	34	100	Denizli	37	70
Bursa	52	97	Hatay	31	70
Diyarbakır	30	90	Malatya	37	49
Erzurum	21	78	Mardin	24	52
Eskişehir	17	46	Manisa	37	80
Gaziantep	25	52	Kahramanmaraş	37	55
İstanbul	308	308	Muğla	25	59
İzmir	133	173	Ordu	29	73
Kayseri	31	67	Tekirdağ	31	48
Kocaeli	76	76	Trabzon	31	68
Konya	27	132	Şanlıurfa	42	69
Mersin	31	77	Van	39	62
Sakarya	51	74			
Samsun	26	83			

Kaynak: Bilmez, (2013).

“Bütünşehir Kanunu” sonrası, meclis üye sayısı artış oranı en yüksek belediyeler mercek altına alınırsa,¹³Konya’da Kanun yürürlüğe girmeden önce (<2014 Mart) Karatay, Meram ve Selçuklu kent merkezinde üç büyükşehir ilçe belediyesi bulunmaktaydı. 2014 yılı itibarıyla bu ilçelerden oluşan kent merkezinin nüfusu 1.220.793 kişidir. Kanun yürürlüğe girdikten sonra kent merkezi dışındaki 27 ilçe daha büyükşehir belediyesi kapsamına alınmıştır. Bu 27 ilçede toplamda 888.015 kişi yaşamaktadır. Kent merkezindeki ilçelerden oluşan büyükşehir yapılanmasında 1.220.793 kişi 27 üyeye büyükşehir belediyesinde temsil edilirken Kanun sonrasında 888.015 kişi ise bu sayının yaklaşık 5 katı üyeye temsil edilmeye başlanmıştır.

Diğer öne çıkan örnek Eskişehir’dir. Eskişehir’de ise 2014 yılı öncesinde Tepebaşı ve Odunpazarı olmak üzere kent merkezinde iki büyükşehir ilçe belediyesi bulunmaktadır. Bu iki ilçe belediyesi sınırlarında 2014 yılı itibarıyla 323.631 + 376.650= 700.281 kişi yaşamakta ve bu nüfus büyükşehir belediyesi meclisinde 17 kişi ile temsil edilmektedir. Kanun’un yürürlüğe girmesinden sonra kent merkezi dışında olan 12 ilçe daha büyükşehir belediyesi sınırlarına dahil olmuştur. Merkez ilçe olmayan 12 ilçenin nüfus toplamı 112.039’dur. 2014 yılı sonrası bütünşehir modelini yansıtan mevcut büyükşehir belediye meclis yapısında, bu 12 ilçe ise 29 üyeye temsil edilir olmuştur. Başka bir ifadeyle Eskişehir kent merkezinde yerleşim yeri esaslı belediye

sınırlarında yaşayan yaklaşık 700 bin kişi 17 üye ile temsil edilirken kent merkezi dışında il sınırları içinde yer alan ilçelerde yaşayan 112.039 kişi 29 üye ile temsil edilmektedir. Yaklaşık 1/7 nüfusa sahip kent merkezi dışındaki ilçeler, büyükşehir belediye meclisine kent merkezindeki ilçelerin neredeyse iki katına yakın temsilci göndermektedir.

Bu iki belediye örneğindeki temsilde adaletsizlik durumu, meclis üye profili açısından da önceki dönemlere nazaran bir fark yaratmıştır. Bütünşehir düzenlemesinden sonra İstanbul hariç neredeyse bütün büyükşehir belediyelerinde o ile ismini veren, nüfusun yoğun olduğu kent merkezinde yaşayan kişilerin temsilcileri değil, “çevre”de yer alan, çoğunlukla sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi “merkez”e göre düşük olan, kırsal nitelikli yerleşim yerlerinde yaşayanların temsilcileri meclislerde belirleyici olmaya başlamıştır.

Temsilde adalet ya da adaletsizliği ölçmek için çeşitli indeksler geliştirilmiştir. Partilerin seçimde almış oldukları oy oranları ile mecliste kazandıkları sandalye oranları birbirinden çıkarılarak ve sandalye oranı ile oy oranının kıyaslanmasıyla orantısızlık indeksi çıkarılmaya çalışılmaktadır. Sandalye oranının, oy oranından yüksek olması durumunda “aşkın temsil”in belirdiği, düşük olması durumunda ise “eksik temsil”in ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Göksel, Çınar, 2011: 32). Bu indeks uzantısında siyasi temsilde adaletsizlik analizleri de yapılmaktadır.

Arıkboğa (2014) tarafından siyasi temsilde adaletsizliğin ölçümüne yönelik bir çalışma yapılmıştır. Buna göre ilk büyükşehir ilçe belediyeleri meclis üyeliği seçimindeki geçerli oy toplamı, büyükşehir belediye meclisinin toplam üye sayısına bölünmektedir. Bulunan değer tekrar kendisine bölünerek 1,0 değeri bulunmakta ve bu değer, temsil adaletinin tam olarak gerçekleştiği değer olarak kabul edilmektedir. İkinci aşamada ise bir partinin tüm ilçe belediye meclis üyeliği seçiminde almış olduğu oy, o partinin büyükşehir belediye meclisindeki sandalye sayısına bölünmektedir. Buna ek olarak büyükşehir belediyesinin temsilci başına ortalama oy sayısı değeri, partinin temsilci başına ortalama oy sayısı değerine bölünerek o partinin temsil adaleti indeksi değeri bulunmaktadır (Arıkboğa, 2014: 42-44).

Bu kapsamda Eskişehir ve Ankara büyükşehir belediyeleri meclis yapısındaki durum örnek olarak verilebilir.

Tablo 2. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nde Siyasi Temsilde Adaletsizlik

Siyasi Partiler	Oy Oranı (%)	Üye Sayısı	Meclisteki Üye Oranı (%)	Aşkın/Eksik Temsil
CHP	40,42	15	33,33	-7,09
AKP	36,99	29	64,44	27,45
MHP	16,25	1	2,22	-14,03
Toplam	93,65	45	100	

Kaynak: Arıkboğa, (2014: 55).

Tablo 3. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nde Siyasi Temsilde Adaletsizlik

Partiler	Oy Sayısı	Üye Sayısı	Temsilci Başına Ortalama Oy Sayısı	Adaletsizlik Endeksi	Oy Oranı (%)	Üye Oranı (%)	Aşkın/Eksik Temsil
AKP	1.333.158	98	13.604	1,66	42,8	70,5	27,7
CHP	1.002.926	23	43.605	0,52	32,2	16,55	-15,65
MHP	542.873	15	36.192	0,63	17,43	10,79	-6,64
BBP	153.566	1	153.566	0,15	4,93	0,72	-4,21
HDP	35.661	0	-	-	1,14	-	-1,14
SP	25.134	0	-	-	0,81	-	-0,81
DP	13.743	2	6.872	3,29	0,44	1,44	1
Diğer	7.879	0	-	-	0,25	-	-
Toplam	3.144.940	139	22.625	1	100	100	

Kaynak: Arıkboğa, (2014: 53).

Tablolardaki veriler incelendiğinde alınan oy sayısının temsilci başına ortalama oy sayısı üzerinden üye sayısına yansımaları ve oy oranlarının meclisteki kazanılan sandalye sayısı karşılığı dikkate alındığında partiler arasındaki adaletsiz dağılım kendisini göstermektedir.

Temsil konusu, belediye meclislerinin üye yapısının farklı şekillerde değerlendirilmesinden de öte meclislerin varlığı üzerinden de değerlendirmeye tabi tutulabilir. Büyükşehir belediyesi reformu başlamadan önce Türkiye'de 2008 yılı itibarıyla 3.189 belediye bulunmaktaydı. Belediye sayısı 5747 sayılı Kanun'la önce 2.950'ye, 6360 sayılı Kanun'la da 1.397'ye düşmüştür. 81 il özel idaresinin 30'u kapatılmış, geriye 51 il özel idaresi kalmıştır. 2014 yılı öncesinde 34.283 köy yerel yönetim birimi varken, bu sayı 18.143'e inmiştir (İçişleri Bakanlığı MİGM, 2015).

Belediye meclislerinin %35'i, il özel idarelerinin meclislerinin ise %63'ü yok edilmiştir. Türkiye'de 2009 yılında 31.790 meclis sandalyesi vardı; 2014'te bunların sayıları 20.498'e düşmüştür (Güler, 2017). İl özel idarelerinin meclislerindeki düşüş ise daha dramatiktir. 2009'da 3.379 sandalye varken, 2014'te geriye yalnızca 1.251 sandalye kalmıştır (Güler, 2017).

Mahalli idare birlikleri sayısı da 2014 yılında 1.411’den 784’e düşmüştür (İçişleri Bakanlığı MİGM, 2014).

SONUÇ

Yerel yönetimler, ana akım alanyazında demokrasi ve etkinlik üzerinden ele alınmaktadır. Bu ikili arasında, biri olursa diğeri olamaz şeklinde bir tür zıtlık ilişkisi kurulmuştur. İktisadilik ve işlevsellik arayışları kapsamında etkinlik öne çıkarken yerel toplulukların adaletli temsili ve kendi kendisini yönetebilmesi doğrultusunda demokrasinin yüceltildiği görülmektedir. Bizce, demokrasinin ve etkinliğin birlikte düşünülmesi gerekir.

Dünyada, kentler arasında rekabetin artırılması, kentlerin uluslararası ekonomi ve ticaret açısından çekici odaklar haline getirilmesi, bu süreçlerde etkinliğin-verimliliğin ve imar-plan bütünlüğünün sağlanmasına ilişkin politikalar kent yönetimlerinin özellikle de büyük kentlerin en önemli gündem maddelerinden biridir. Bu çerçevede, Türkiye’de de ölçeğin büyütülmesi ve metropolleşme politikaları 2000’li yıllarda yoğun bir şekilde gündeme gelmiş ve kararlılıkla uygulamaya dökülmüştür.

Türkiye’de 2002 yılından itibaren yerel yönetim sisteminin evrimini, aşamalı olarak büyükşehir belediyelerinin ve il belediyelerinin ekonomik ve yönetsel açıdan güçlendirdiği bir süreç olarak görmek mümkündür. Ancak yetki alanını genişletmek, küçük ölçekli yerel yönetim birimlerinin kapatılmasını içeren birleştirme politikaları izlemek, büyükşehir belediyelerinin sayısını artırmak gibi çalışmaların yerelleşmeyi ve demokratikleşmeyi sağlayıp sağlamadığı tartışma konusudur. Yine de Türkiye’deki reform sürecinin birleştirme ve katmalar üzerinden gelişen seyri, tercihin, yerel demokrasi yerine işlevsel açıdan etkinlik olduğunu bize göstermektedir.

Reform savunucularına göre reforma yönelik çıkarılan düzenlemelerle, yönetsel kapasitesi düşük olan yerel yönetim birimleri daha büyük yerel yönetim birimlerine bağlanarak yönetimdeki dağınıklık giderilmiş, hizmetlerde etkinlik sağlanmış, vatandaşların beklentileri karşılanmaya başlamış ve aynı zamanda vatandaş-belediye ilişkisi daha hesap verebilir bir hale gelmiştir. Buna ek olarak kırsal alanda ya da kasabalarda yaşayanlar büyükşehir ve il belediye meclislerine ve başkanın belirlenmesine seçim aracılığıyla katılır olmuşlardır. Böylelikle hizmet etkinliği ve seçim temelinde hizmetler halka daha yakın bir biçimde sunulmaya başlanmıştır (Güngör, 2012; Bingöl vd., 2013; Genç, 2014; Çelikyay, 2014).

Reform sürecini eleştirenlere göre küçük ölçekli yerel yönetim birimlerinin ve il özel idarelerinin tüzel kişilikleri kaldırılarak ve yerel yönetim birimi olma sıfatları ellerinden alarak yapılan sınır genişletme uygulamalarının yerelleşmeyle, hizmette halka yakınlık anlamında *subsidiarite* ile, yerel katılım ve demokrasiyle bir ilgisi

yoktur. Halka ve ilgili yerel yönetim birimlerinin yöneticilerine sorulmadan, danışılmadan kanunlar ve kararname tarzı idari işlemlerle yerel yönetim birimlerinin yönetsel ve hukuksal açıdan kapatılması ve büyükşehir belediyesi ile il belediyelerine dahil edilmesi yerelleşmeden çok merkezileşme uygulamaları olarak değerlendirilmelidir. Hizmet etkinliği açısından bakıldığında, il sınırlarına kadar genişlemiş bir coğrafyada kentsel ve kırsal yerleşim yerleri ile yerleşim yeri olmayan alanlara ihtiyacı tespit etme ve zamanında müdahale etme, kaynak kullanımı, kurumsal erişilebilirlik yönlerinden “etkin” bir şekilde hizmet götürmek oldukça güçtür. Hem büyükşehir belediyesi olan illerde hem de diğerlerinde reform süreci ve uygulaması merkezi yönetimin tek taraflı belirlenimiyle biçimlenmiştir. Nüfus, sosyo-ekonomik yapı ve yönetsel kapasite bakımından küçük ölçekli yerel yönetim birimleri bir yandan hukuki ve yönetsel olarak kapatılıp kendisinden daha büyük ölçekli büyükşehir belediyesi ve il belediyelerine katılırken bir yandan da büyükşehir belediyeleri temelinde büyük kentlerin sınırları genişletilmiş, yerleşim yerine göre yetki alanı tespitinden vazgeçilerek belediye sınırları mülki sınırlarla çakıştırılmış, deyim yerindeyse il düzeyinde yeni “bölgeler” yaratılmıştır. Yerel yönetim birlikleri, eşgüdümünden sorumlu büyükşehir belediyesi merkezli yönetsel anlamda federasyon tipi örgütlenmeler gibi seçenekler yerine siyasal iktidar, ilgili yerel yönetimlere ve özellikle de halka danışmadan yasal düzenlemeler aracılığıyla yerel yönetim sistemini dönüştürmüştür. (Keleş, 2017; Zengin, 2014; Zengin, 2018; Koyuncu, Köroğlu, 2012; Çiftçi, Tomar, 2013; Ürkmez, Çelik, 2016).

Bütün bu rekompozisyon sürecinin sonuçları demokrasi ve etkinlik sorunsalı açısından değerlendirildiğinde, Türkiye’deki tercihin kalkınma önceliği olarak görülebilecek etkinlik arayışı olarak formüle edildiği görülecektir. Belediye sayılarının azaltılması, bütünleşme süreçlerinin desteklenmesi ve metropolleşme bu açıdan değerlendirilebilir. Ancak aynı araçlar demokrasi açısından da düşünülebilir ve vazgeçilmezdir. Bu nedenle önceliğin etkinlik olması, demokratik pratiklerden uzaklaşması anlamına gelmemelidir.

NOTLAR

¹Rekompozisyon, yerel yönetimler alanında gerçekleştirilen farklı düzenlemelerin yeniden bir araya getirilmesi sürecini anlıyoruz (bkz. Çiner, 2017: 32).

² Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun. Kabul Tarihi: 15.07.2004.

³ 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu (2005), 5449 sayılı Kalkınma Ajansları Kanunu (2006), 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2008) ile 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun (2008).

⁴On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG: 06.12.2012/28489. 14.3.2013 tarihli ve 6447 sayılı Kanun’un 1’inci maddesiyle Ordu’nun da büyükşehir belediyesi kapsamında alınmasından sonra, bu Kanun’un başlığında yer alan “on üç” ibaresi “on dört” olarak, “yirmi altı” ibaresi de “yirmi yedi” olarak değiştirilmiştir.

⁵ Türkiye’de “bütünşehir” terimi için iki önemli kaynak bulunmaktadır. Bunlardan birincisi metropoliten alan yönetimi konusunda özellikle büyükşehir belediyelerinin ilk kurulduğu dönemden itibaren Türkiye’ye örnek olarak kabul edilen Kanada ile alanyazında siyasal temelli birleştirme örnekleri ile tanınan Güney Afrika’dır (Reddy, 2002). Bunların yanı sıra, özellikle son büyükşehir reformunda Alman *kreis-frei stadt* sisteminden de esinlendiği bilinmektedir (Çiner, 2018).

⁶ Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG: 22.03.2008/26824.

⁷ Bu Kanunla Denizli Belediyesi çevresindeki 22 belediye ve 25 köyün mahalle olarak Denizli Belediyesi’ne katılması öngörülmüştür. Dönemin Cumhurbaşkanı, bu kanunu 2004 Mahalli İdareler Genel Seçimleriyle doğrudan ilgili bulup seçim kanunlarındaki değişikliklerin bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanamayacağı Anayasal ilkesine dayanarak TBMM’ye geri göndermiştir. Meclis tarafından ısrar edilmeyen iki Kanun, yürürlüğe girememiştir.

⁸ Bazı Belediyelerin Kaldırılması Hakkında Kanun. TBMM’de Kabul Tarihi: 21.12.2003’tür.

⁹ Bu modellerin yanı sıra yakın dönemdeki tarihsel gelişmeleri dikkate alarak neoliberal politikalar ekseninde hem küresel hem de yerel düzeyde ölçeklendirilme tartışmalarını odağına alan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Sermaye birikim sürecinde özel ve kamusal aktörlerin etkileşimini, paylaşımını öne çıkaran “metropoliten yönetim”; küresel çapta etkinlik, üretkenlik, rekabet, girişimcilik vb. unsurlar etrafında ulusal ve yerel arasında bölgeye düzeyini önemseyen “yeni bölgeci” ve “kent-bölgeleri” yaklaşımları alanyazında kendine yer edinmeye başlamıştır. Bu yaklaşımlarla birlikte bütünleşme-parçalılık tartışmaları da alevlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Çınar vd., 2009: 10-25; Çınar vd., 2013: 29-42; Yıldırım, 2014: 35-58.

¹⁰ Makalenin bu kısmında Mengi ve Çiner (2015)’nin çalışmasından yararlanılmıştır.

¹¹ Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, RG: 18.01.1984/18285.

¹² Siyasi partilerin ya da bağımsız adayların ne kadar meclis üyeliğine sahip olacağı şu şekilde hesaplanmaktadır (23. Madde): Geçerli oy toplamının onda birine tekabül eden sayı, bütün partilerin ve bağımsız adayların aldıkları oy sayısından ayrı ayrı çıkarılmaktadır. Bu çıkarmadan sonra geriye oyu kalmayan siyasi partiler ve bağımsız adaylar üye tahsisi hesabında dikkate alınmayacaklardır. Yapılan çıkarmadan sonra geriye oyu kalan siyasi partilerin ve bağımsız adayların isimleri alt alta, kalan oyları da hizalarına yazılmaktadır. Bu sayılar önce bire, sonra ikiye, sonra üçe ... şeklinde devam edilmek suretiyle o seçim çevresinin çıkaracağı asıl üye sayısına ulaşıncaya kadar bölünmektedir. Elde edilen paylar, siyasi parti ayırımı yapılmaksızın, en büyükten en küçüğe doğru sıralanmaktadır. Belediye meclisi üye tamsayısı kadar üyelikler, bu payların sahibi olan siyasi partilere ve bağımsız adaylara, sayıların büyüklük sırasına göre tahsis olunmaktadır.

Bunun yanı sıra üye hesaplamasına başka bir husus daha eklenmektedir; o da kontenjan üyeliktir. Siyasi partiler, kanuni nüfus kategorileri çerçevesinde kontenjan adayları belirlemektedirler. Belediye meclis üye sayısı 9 ve 11 olan belediyelerde bir, 15 olan belediyelerde iki, 25 ve 31 olan belediyelerde üç, 37 olan belediyelerde dört, 45 olan belediyelerde beş, 55 olan belediyelerde ise altı adet kontenjan adayı gösterilmektedir. Bu adaylar, maksimum meclis üye sayısına dahildir. Aday sıralamasına katılmadan ayrıca yazılmaktadırlar. Çoğunlukla merkez karar ve yönetim organlarınca belirlenmektedirler. Bu organlar isterlerse belirleme yetkisini il ve ilçe yönetim kurumlarına devredebilmektedir. Belediye meclis üyelerinin siyasi partilere dağılımını sağlayan bölme işleminde son sayıya, kontenjan üyelerinin çıkarılmasından sonra ulaşılmaktadır. Bir seçim çevresinde en çok oyu almış olan siyasal partinin kontenjan üyeleri, belediye meclis üyesi sıfatını kazanmış olmaktadır. Büyükşehirler belediyelerinde, kontenjan adaylığından ilçe belediyesi meclisi üyeliğine seçilenlerden birinci sıradakiler 1/5 oranlamasıyla sınırlı kalmak kaydı ile büyükşehir belediyesi meclis üyesi kabul edilirler.

¹³ <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr E.T.:26.01.2018>

KAYNAKÇA

- Alıcı, O.V. (2012), *Büyükşehir Belediyesi ile İlçe Belediyeleri Arasındaki İlişkiler: İstanbul Örneği*, İstanbul: Beta.
- Ankboğa, E. (2014), “Büyükşehir Belediye Meclislerindeki Temsil Adaletsizliğinin Coğrafi ve Siyasi Görünümleri”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(2), 35-61.
- Ashley, P. (1969), *Local and Central Government: A Comparative Study of England, France, Prussia, and the United States*, College Park, Maryland: McGrath Publishing Company.
- Balaguer-Coll, M. T., D. Prior, E. Tortosa-Ausina (2010), “Decentralization and Efficiency of Local Government”, *The Annals of Regional Science*, 45(3), 571-601.
- Beetham, D. (1996), “Theorising Democracy and Local Government”, in D. King, G. Stoker (ed.), *Rethinking Local Democracy*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London: Macmillan, 28-49.
- Bilmez, M. E. (2013), “Büyükşehir Kanunu Eğitimi”, *TBB*, <http://www.tbb.gov.tr/belediye-akademisi/sunumlar/ E.T.:18.08.2013>.
- Bingöl, Y., E. Yazıcı, T. Büyükakın (2013), *İl Sınırında Büyükşehir Belediye Modeli: Kocaeli Deneyimi*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.
- Boggero, G. (2018), *Constitutional Principles of Local Self Government in Europe*, Leiden, Boston: Brill.
- Coe, N. M., M. Hess (2011), “Local and Regional Development: A Global Production Network Approach”, in A. Pike, A. Rodriguez-Pose, J. Tomaney (ed.), *Handbook of Local and Regional Development*, London, New York: Routledge, 128-138.
- Çelikyay, H. (2014), *Değişen Kent Yönetimi ve 6360 Sayılı Büyükşehir Yasası*, Analiz, Sayı 101, İstanbul: Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Çınar, T., B. Duru, C.U. Çiner, O. Zengin (2013), *Belediyenin Sınırları*, Ankara: TODAİE.

- Çınar, T., C.U. Çiner, O. Zengin (2009), *Büyükşehir Yönetimi: Bütünleştirme Süreci*, Ankara: TODAİE.
- Çiftçi, F., A. Tomar (2013), “Büyükşehir Yasasının İzmir Kırsalı Üzerine Olası Etkileri”, iç. 2. *İzmir Kent Sempozyumu*, 28-30 Kasım 2013, TMMOB, 409-418.
- Çiner, C.U. (2018), “Territorial Policy Making and Administrative Reform in Turkey”, iç. C. Bakır, G. Ertan (ed.), *Policy Analysis in Turkey*, Bristol University Press.
- Çiner, C.U. (2017), “Yeniden Kamu Yönetimi Temel Kanunu: Yerel Yönetimler Alanındaki Bilanço”, *Memleket Siyaset Yönetim*, (28), 27-52.
- Çöpoğlu, M. (ed.) (2017), *6360 Sayılı Kanun Ekseninde Yerel Yönetim Reformları*, İstanbul: Der Yayınları.
- Eke, A.E. (1982), *Anakent Yönetimi ve Yönetimlerarası İlişkiler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Eke, A.E. (1985), “Anakent Yönetimi ve Yönetimlerarası İlişkiler: Batı Deneyimi ve Türkiye”, *Amme İdaresi Dergisi*, 18(4), 46-51.
- Elcock, H. (1994), *Local Government: Policy and Management in Local Authorities*, London, New York: Routledge.
- Erder, S., N. İncioğlu (2008), *Türkiye’de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği, 1984-2004*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2014), *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Frug, G.E., D.J. Barron (2008), *City Bound: How States Stifle Urban Innovation*, Ithaca: Cornell University Press.
- Garcia-Sanchez, I. M. (2006), “Efficiency Measurement in Spanish Local Government: The Case of Municipal Water Services”, *Review of Policy Research*, 23(2),355-371.
- Genç, F.N. (2014), “6360 Sayılı Kanun ve Aydın’a Etkileri”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(Özel Sayı), 1-29.
- Geys, B., W. Moesen (2009), “Measuring Local Government Technical (In)Efficiency”, *Public Performance & Management Review*, 32(4), 499-513.
- Göksel, T., Y. Çınar (2011), *Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri*, Ankara: TEPAV.
- Göymen, K. (1997), *Türkiye’de Kent Yönetimi*, İstanbul: Boyut.
- Göymen, K. (2010), *Türkiye’de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*, İstanbul: Boyut.
- Güler, B. A. (2017), “Sorun büyükşehir modelinin kendisidir”, www.birgulaymanguler.net/ ve <https://www.aydinlik.com.tr/sorun-buyuksehir-modelinin-kendisidir-birgul-ayman-guler-kose-yazilari-ekim-2017> E.T.:04.11.2017
- Güngör, H (2012), “Yeni Büyükşehir Yönetimi ve Geçiş Nedenleri”, *İller ve Belediyeler*, S. 774-775, 19-31.
- Hamamcı, C. (2010), “Yerel Yönetimler ve Demokrasi”, içinde İ. Özkal Sayan (ed), *Kurthan Fişek’e Armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi.

- Hamilton, D.K. (2014), *Governing Metropolitan Areas: Growth and Change in a Networked Age*, New York ve Oxon: Routledge.
- Hendriks, F., P. Tops (1999), “Between Democracy and Efficiency: Trends in Local Government Reform in The Netherlands and Germany”, *Public Administration*, 77(1), 133-153.
- Himsworth, C.M.G. (2015), *The European Charter of Local Self-Government: A Treaty For Local Democracy*, Edinburg University Press.
- Jerch, R., M.E. Kahn, S. Li (2017), “The Efficiency of Local Government: The Role of Privatization and Public Sector Unions”, *Journal of Public Economics*, (154), 95-121.
- İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2015), *2014 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu*, Ankara.
- İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2014), *2013 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu*, Ankara.
- Keleş, R. (2016), *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, İstanbul: Cem.
- Keleş, R. (2017), *Anakent Yönetimlerini Yeniden Düzenleyen Yasa Ne Getirdi, Ne Götürdü?*, <https://www.cekulvakfi.org.tr/makale/anakent-yonetimlerini-yeniden-duzenleyen-yasa-ne-getirdi-ne-goturdu> E.T.:18.11.2017
- Klugman, J. (1994), *Decentralisation: A Survey of Literature from a Human Development Perspective*, Occasional Paper 13, United Nations, Human Development Report Office, New York.
- Koyuncu, E., N.T. Köroğlu (2012), “Büyükşehir Tasarısı Üzerine Bir Değerlendirme”, TEPAV. http://www.tepav.org.tr/upload/files/13524625179.Buyuksehirler_Tasarisi_Uzerine_Bir_Degerlendirme.pdf E.T.:02.03.2014
- Köker, L. (1995), “Local Politics and Democracy in Turkey: An Appraisal”, *THE ANNALS of The American Academy of Political and Social Science*, (540), 51-62.
- Liu, W.B., Z.L. Cheng, J. Mingers, L. Qi, W. Meng (2010), “The 3E Methodology for Developing Performance Indicators for Public Sector Organizations”, *Public Money & Management*, 30(5), 305-312.
- Marcou, G. (1999), *La Regionalisation en Europe*, Luxembourg: Parlement European.
- Mengi, A., C.U. Çiner (2015), “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı: Niteliği, Beklentiler ve Türkiye”, içinde A. Çoban (ed.), *Yerel Yönetim, Kent ve Ekoloji. Can Hamamcı'ya Armağan*, Ankara: İmge, 89-109.
- Morphet, J. (2008), *Modern Local Government*, London: SAGE Publications Ltd.
- Mullin, M. (2014), “Local Boundaries”, in D. P. Haider-Markel (ed.), *The Oxford Handbook of State and Local Government*, Oxford: Oxford University Press, 397-414.
- Ömürgönülşen, U. (2002), “Performance Measurement in the Public Sector: Rising Concern, Problems in Practice and Prospects”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 99-134.
- Quinlivan, A. (2017), “Reforming Local Government: Must It Always Be Democracy Versus Efficiency?”, *Administration*, 65(2), 109–126.

- Reddy, P.S. (2002), "The Greater Toronto Area Revisited: From Metropolitan Government to Unicity", *International Journal of Public Sector Management*, 15(1), 69-86.
- Sancton, A. (2008), *The Limits of Boundaries: Why City-Regions Cannot Be Self-Governing*, Montreal & Kingston, London, Ithaca: McGill-Queen's University Press.
- Stoker, G. (1996), "Normative Theories of Local Government and Democracy", in D. King, G. Stoker (ed.), *Rethinking Local Democracy*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London: Macmillan, 1-27.
- Swianiewicz, P. (2010), "Territorial Fragmentation As a Problem, Consolidation As a Solution?", in P. Swianiewicz (ed.), *Territorial Consolidation Reforms in Europe*, Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative-Open Society Institute.
- Tekeli, İ. (1983), "Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", *Amme İdaresi Dergisi*, 16(2), 3-22.
- Tekeli, İ. (1992), *Belediyeçilik Yazıları*, İstanbul: IULA-EMME.
- Tekeli, İ. (2012a), "Belediyeler, Demokrasi ve Denetim." içinde Ö. Taner (ed.), *Türkiye İçin STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları: İlhan Tekeli Toplu Eserleri-22*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2012b), "Gündemde Yerel Yönetimlerin Desantralizasyonu Var", içinde Ö. Taner (ed.), *Türkiye İçin STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları: İlhan Tekeli Toplu Eserleri-22* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tiebout, C.M. (1956), "A Pure Theory of Local Expenditures", *The Journal of Political Economy*, 64(5), 416-424.
- Toprak, Z. (2014), *Yerel Yönetimler*, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ürkmez, G.K., H.Z. Çelik (2016), "6360 Sayılı Yasayla Mekansal İlişki Sisteminin Kır-Kent İkileminde Yeniden Yapılanışı ve Yerel Yönetimler: Kayseri İli Örneği", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 25(3), 69-94.
- Vining, A.R., D.L. Weimer (2006), "Efficiency and Cost-Benefit Analysis", in B. G. Peters, J. Pierre (ed.), *Handbook of Public Policy*, London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications Ltd., 417-432.
- Weissert, C.S., J.L. Ice (2014), "Relations between State and Local Governments", in D. P. Haider-Markel (ed.), *The Oxford Handbook of State and Local Government*, Oxford: Oxford University Press, 71-91.
- Wickwar, W. H. (1970), *The Political Theory of Local Government*, Columbia, South Carolina: University of South Carolina Press.
- Worthington, A., B. Dollery (2001), "Measuring Efficiency in Local Government: An Analysis of New South Wales Municipalities' Domestic Waste Management Function", *Policy Studies Journal*, 29(2), 32-250.
- Yıldırım, S. (2014), *Dünyada ve Türkiye'de Büyük Kent Yönetimi Üstüne*, Ankara: Çankaya Belediyesi.
- Zengin, O. (2011), *Verimlilik: Kuramsal Bir Çözümleme ve Kamu Yönetimi Disiplini*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Zengin, O. (2014), “Büyükşehir Belediyesi Sisteminin Dönüşümü: Son On Yılın Değerlendirmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 72(2), 91-116.
- Zengin, O. (2018), “The Metropolitan Municipality Reform and its Impact on Rural Areas in Turkey”, in S. Akar, D. Ş. Eser (ed.), *Current Debates in Public Finance & Public Administration*, London, İstanbul: IJOPEC Publication, 133-151.

MANİPÜLASYON DUYURULARININ PAY SENEDİ GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 37, Sayı 3, 2019
s. 471-487

Eray GEMİCİ

Dr.Öğr.Üyesi, Gaziantep Üniversitesi
İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
gemici@gantep.edu.tr

Müslüm POLAT

Dr.Öğr.Üyesi, Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
mpolat@bingöl.edu.tr

Öz: Piyasa etkinliği kapsamında arz ve talebin serbest bir biçimde oluşarak ilgili menkul kıymetlerin fiyatlarına yansımaları büyük önem arz etmektedir. Ancak zaman zaman borsalarda görülen manipülatif girişimlerin etkisiyle ilgili varlıklar gerçek değerini yansıtmaktan uzak kalmakta ve piyasaya olan güven unsuru yeterince sağlanamamaktadır. Bu durum iyi niyetli yatırımcıların alternatif piyasalara yönelmesine neden olmakta, piyasa genişliği ve bunun sonucu olarak piyasanın likiditesi azalmaktadır. Çalışmada, 08.01.2016–01.02.2018 tarihleri arasında Türkiye’de Sermaye Piyasası Kurulu tarafından kamuya duyurulan 28 adet işlem bazlı manipülasyon vakasının, bülten açıklanma tarihlerini esas alarak pay senetleri getirileri üzerindeki etkisinin olay çalışması yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda, şirketlere ilişkin açıklanan manipülasyon duyurularının pay senedi getirileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İşlem bazlı manipülasyon, pay senedi getirileri, olay çalışması.

INVESTIGATING THE EFFECT OF MANIPULATION ANNOUNCEMENTS ON STOCK RETURNS

Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 37, Issue 3, 2019
pp. 471-487

Eray GEMİCİ

Assist.Prof., Gaziantep University
İslahiye Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Department of Business Administration
gemici@gantep.edu.tr

Müslüm POLAT

Assist.Prof., Bingöl University
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Department of Business Administration
mpolat@bingöl.edu.tr

Abstract: In the context of market efficiency, supply and demand develop freely, and it is very important to reflect on the prices of the related securities.

However, from time to time, assets related to the effects of the manipulative initiatives that are seen in stock markets do not come close to reflecting their true value, and confidence in the market is not sufficient. This leads to bona fide investors shifting towards alternative markets, and the market size and the liquidity of the market decreases as a result. In the study, 28 trade-based manipulation cases that the Capital Markets Board of Turkey announced between 08.01.2016 and 01.02.2018 are investigated by event study method to find the effects of stock returns based on bulletin disclosure dates. As a result of the analysis, it is determined that the manipulation announcements related to the companies had a significant effect on the stock return.

Keywords: Trade-based manipulation, stock returns, event study.

GİRİŞ

Piyasada pay senetlerinin fiyatı, arz ve talebe göre belirlenmektedir. Bu fiyat belirlenirken, bir tarafta elindeki pay senetlerini yüksek fiyattan satmak isteyenler, diğer tarafta bu pay senetlerini düşük fiyattan almak isteyen yatırımcılar bulunmaktadır. Bu iki tarafın buluştukları noktada pay senedinin fiyatı ortaya çıkmakta ve bu aynı zamanda firmanın piyasa değerini ifade etmektedir. Ancak piyasada ortaya çıkan değer ile firmanın gerçek değeri her zaman aynı olmayabilmektedir. Eğer firmanın gerçek değeri piyasa değerinden daha düşük ise yatırımcılar, bu firmanın pay senetlerini satma eğilimi gösterecek ve pay senedi için yeni bir fiyat oluşacaktır. Tam tersi durumda ise yatırımcılar pay senedini alma yolunu tercih edecek ve daha yüksek bir seviyede yeni bir fiyat ortaya çıkacaktır. Nihayetinde firmanın gerçek değeri ile piyasa değeri birbirine yaklaşacaktır. Fakat piyasadaki her yatırımcı firmanın gerçek değerini tahmin etmek için gerekli bilgi ve donanıma sahip olmayabilmektedir. Bu yatırımcıların çoğu fiyatı referans olarak kabul etmekte ve ona göre menkul kıymeti almaya, satmaya veya elde tutmaya karar vermektedir (SPK, 2003: 11). Buna karşılık piyasadaki bazı aktörler ise normal kazanca kanaat etmeyip tecrübesiz ve bilgisiz yatırımcının bu zaafından yararlanmak istemektedir. Bu noktada eski adıyla işlem bazlı manipülasyon yeni adıyla piyasa dolandırıcılığı kavramı ortaya çıkmaktadır.

Tecrübesiz yatırımcıları yanıltmak suretiyle pay senedinin fiyatını kendi menfaati doğrultusunda yönlendiren, firmanın gerçek değerinden uzak yapay bir fiyat oluşturmaya çalışan manipülatörler, amaçlarına ulaşmada genel olarak iki tür manipülasyon türünü kullanmaktadır. Bunlardan birincisi bilgiye dayalı manipülasyon türünde manipülatör yanlış bilgiyi kamuya duyurarak veya açıklanması gereken bilgiyi gizleyerek yatırımcıları yönlendirmektedir. Diğer manipülasyon türü ise bu çalışmanın da konusunu oluşturan işleme dayalı olarak yapılan manipülasyondur. Burada manipülatör yüksek miktarda pay senedi almak, satmak ya da kendinden kendine alım satım işlemi yapmak suretiyle yapay bir piyasa oluşturarak yatırımcıları yönlendirmeye çalışmaktadır (Bostancı, Kadioğlu, 2009: 100). Bir diğer ifadeyle işlem bazlı manipülasyon yönteminde, manipülatör asıl niyetini gizleyerek, yasal görünümlü emirler ile piyasa fiyatını etkilemeye çalışmaktadır. Emirler yasal görünümlü olduğu için gelişmiş ve sıkı denetim mekanizmalarıyla korunan piyasalar da dahi işlem bazlı manipülasyon görülebilmektedir (Şensoy, 2013: 380).

Manipülasyonun türü ne olursa olsun kanunen suç sayılmaktadır. Piyasa düzenleyiciler yatırımcıları korumak ve menkul kıymetler borsasına olan güveni muhafaza etmek için, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu suçu engellemeye yönelik düzenlemeler yapmaktadırlar. Bu düzenlemelerin temel sebebi manipülasyonun neden olduğu menkul kıymet borsalarında meydana gelen aşırı dalgalanmalar ile piyasanın ekonomik gerçekliğinin bağdaşmadığına inanılmasıdır. Özellikle menkul kıymet

borsalarında en temel fon aktarım araçlarından biri olan pay senetleri fiyatlarındaki volatilitenin çok yüksek olması ekonomiye ciddi zararlar vermektedir (Kanalıcı Akay, Nargeleşkenler, 2006: 7). Çünkü böyle bir ortamda fon fazlası olan yatırımcılar piyasaya girmek istemeyecek ve fon ihtiyacı olan firmalar da gerçekleştirecekleri yatırımlar için ihtiyaç duydukları fonu temin edemeyecektir. ABD’de 1934 yılında hazırlanan Menkul Kıymetler Borsası Kanununda; hisse senedi piyasasında 1929 yılında meydana gelen çöküş ile 1930 yılındaki ekonomik buhrandan menkul kıymetler borsasındaki spekülasyon ve manipülasyonların sorumlu olduğu ifade edilmiştir (SPK, 2003: 1-2). ABD’nin bu kanunda manipülasyonu suç olarak görmesi otoritelerin manipülasyonu yasaklamasına ve manipülatörler hakkında cezai işlem uygulamalarına öncülük etmiştir.

Günümüzde bütün dünyada manipülasyon suç sayılmakta ve bu suçu işleyenlere uygulanacak cezai işlemler kanunlarla düzenlenmiştir. Türkiye’de 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’nda da manipülasyon yapanlara verilecek cezalar Madde 106 ile Madde 107’de ve bu suçu işleyenler karşı alınacak tedbirler ise Madde 101’de düzenlenmiştir. Bu kanuna göre manipülasyon suçunu işleyenler, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla ve beş bin günden on bin güne kadar da adli para cezasıyla cezalandırılırlar (Sermaye Piyasası Kanunu, 2012: 11898-11900).

Piyasa manipülasyonuna ilişkin literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni konunun incelenmesine olanak sağlayacak verilerin gizli tutulması ve akademik çalışma yapmak isteyenlerin bu verilere kısıtlı bir düzeyde ulaşabilmesidir (Özcan, 2013: 20).

Bu çalışmada 08.01.2016 – 01.02.2018 tarihleri arasında SPK tarafından kamuya duyurulan 28 şirkete ilişkin işlem bazlı manipülasyon vakalarının duyuru öncesi ve duyuru sonrası dönemde pay senedi getirileri üzerindeki etkisinin incelenmesi ve yatırımcıların bu tip haberlere duyarlılığının ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu amaçla doğrultusunda çalışmada olay çalışması yöntemi kullanılmıştır.

Finans yazınında olay çalışmasına dayalı olarak yapılan çalışmaların genelde kurumsal derecelendirme notlarının açıklanması, birleşme ve devralma olaylarının incelenmesi ve kâr payı dağıtım duyurularının incelenmesi gibi durumlarda kullanıldığı görülmektedir. Diğer yandan işlem bazlı manipülasyona yönelik yapılan çalışmalar gerçekleşen fiyatlar üzerinden manipülasyonu incelemektedir. Bu bağlamda özellikle pay senedinin gün içi fiyat verileri kullanılarak kapanış fiyatı manipülasyonunun ele alındığı çalışmaları görmek mümkündür. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak SPK tarafından işlem bazlı manipülasyon suçuna ilişkin duyurunun yapıldığı tarih spesifik bir tarih olarak dikkate alınmış ve yatırımcıların şirket hakkındaki olumsuz habere vermiş oldukları tepkinin pay senedi getirileri üzerindeki etkisi ilk kez

incelenmiştir. Bu yönüyle bu çalışmanın literatüre bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın izleyen bölümünde konuya ilişkin yapılmış çalışmaları açıklayan literatür araştırması yer alacaktır. İkinci bölümde manipülasyon duyurularının pay senedi getirileri üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılacak olan veri seti ve yöntem tanıtılacaktır. Üçüncü bölümde elde edilen bulgulara yer verilecektir ve çalışma sonuç bölümünün yer aldığı bölüm ile sona erecektir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Manipülasyon ile ilgili literatür incelendiğinde bazı çalışmaların ampirik bazılarının ise teorik olarak manipülasyonu izah etmeye çalıştığı görülmektedir. Kadioğlu (2015) 2012 yılında yürürlüğe giren yeni sermaye piyasası kanununun manipülasyon ile ilgili getirdiği yenilikleri açıklamıştır. (Sakin, 2016; Özcan, 2013) ise çalışmalarında manipülasyon türlerini teorik açıdan geniş şekilde ele almışlardır. (Şensoy, 2013; Gündoğdu, 2014; Yüce, 2012) aynı şekilde teorik olarak manipülasyonu ve türlerini açıkladıktan sonra Şensoy (2013) ve Gündoğdu (2014) bu suçlar için uygulanan tedbirleri ve yaptırımları, Yüce (2012) ise bu suçtan doğan hukuki sorumlulukları incelemiştir. Çalışkan (2015) 2001-2013 yılları arasında BİST’de işlem yasağı getirilen kişilerin faaliyette bulunduğu sektörleri incelediği çalışmasında; manipülasyon işlemlerinin en yoğun yaşandığı sektörün gıda sektörü olduğunu ve bunu tekstil sektörünün takip ettiğini belirtmiştir. Borsa kotunda olmayan şirketlerde yapılan manipülasyon oranının ise %17 oranında gerçekleştiğini belirtmiştir. Chambers (2004) çalışmasında teorik çalışmalardan farklı olarak, İMKB’de manipülasyon izlenimi uyandıran altı örnek uygulamayı işlemiş ve manipülasyonun önlenmesi için tavsiyelerde bulunmuştur.

Manipülasyon üzerine yapılan ampirik çalışmalardan biri olan Huang *vd.* (2005) çalışmalarında manipülasyon yapılan pay senedinin karakteristik özelliklerini ve manipülasyonun menkul kıymetler borsasının kalitesine etkisini belirlemeye çalışmışlardır. Bu amaçla Ocak 1991 – Haziran 2005 döneminde Tayvan menkul kıymetler borsasında meydana gelen 60 manipülasyon olayı üzerine yaptıkları araştırmada, manipülasyonun daha çok küçük pay senetlerinde olduğu, pazarın derinliği ve kalitesini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmadaki üç yazardan ikisi olan Huang ve Cheng (2015) aynı şekilde manipüle edilen pay senetlerinin özelliklerini ve manipülasyon modelleri ile piyasadaki etkilerini incelemek amacıyla Tayvan borsası için yaptıkları çalışmada, Ağustos 1991 – Ağustos 2010 dönemindeki 118 işlem bazlı manipülasyon vakasını incelemişlerdir. Daha önceki çalışmaya benzer şekilde manipülasyona uğrayan firmaların küçük olduğu ve kurumsal yönetim açısından zayıf firmalar olduğunu saptamışlardır. Ayrıca şişirme ve indirme işlemlerinin kısa

vadeli fiyat artışından sonra uzun vadeli fiyat değişmelerine neden olduğundan piyasayı önemli oranda etkilediğini ve zayıf firmalar üzerine yapılan manipülasyonun piyasaya etkisinin güçlü firmalara nazaran daha fazla olduğunu belirtmişlerdir.

Manipülasyona uğrayan pay senetlerinin hangi şirketlerde daha çok görüldüğünü belirlemek amacıyla yapılan diğer bir çalışma, İmişker ve Taş (2013) tarafından yapılmıştır. Çalışmada İMKB’de 1998 – 2006 döneminde meydana gelen manipülasyon olayları üzerine yapılan analizler neticesinde; küçük firmalara, halka açıklık oranı düşük olan firmalara ve kaldıraç oranı yüksek firmalara ait pay senetleri üzerine daha çok manipülasyon yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca daha önce manipülasyona uğramış bir pay senedinin tekrar manipülasyona uğrama ihtimalinin daha yüksek olduğunu ifade etmiştir.

Comerton-Forde ve Putninš (2011) çalışmalarında kapanış fiyat manipülasyonlarını sınıflandırmaya çalışmışlardır. 1 Ocak 1997–1 Ocak 2009 döneminde Kanada ve ABD borsalarında meydana gelen 184 manipülasyon vakasında kapanış fiyat manipülasyonlarının 8 farklı şeklini belirlemişlerdir. Bu 8 manipülasyon türünün karakteristik özelliklerine bakarak bir borsada kapanış fiyat manipülasyonunun olup olmadığına karar verilebileceğini ifade etmişlerdir.

Küçükkocaoğlu (2008) kapanış fiyatı manipülasyonunu 4 Ocak 2000 – 29 Mart 2002 döneminde 23 pay senedi üzerinden Türkiye borsasında incelediği çalışmada pay senetlerinin çoğu için anlamsız ve zayıf olmasına rağmen, büyük yatırımcıların pay senedi kapanış fiyatını etkileme çabalarının mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Allen *vd.* (2006) 1863-1980 dönemi için yaptıkları çalışmalarında aynı şekilde büyük yatırımcıların fiyatları manipüle edebilecek pazar gücüne sahip olduklarına dair güçlü kanıtlar bulmuşlardır. Ayrıca manipülasyonun, piyasa oynaklığını arttırdığını ve diğer varlıkları olumsuz etkilediğini saptamışlardır.

Felixson ve Pelli (1999) kapanış fiyatlarının manipüle edilip edilmediğini Helsinki menkul kıymet borsasında araştırmışlardır. Araştırmada 1 Ocak 1994 – 31 Aralık 1995 döneminde 15 pay senedine ait 500 işlem günündeki veri kullanılmıştır. Çalışmadaki temel hipotezlerini, büyük bir yatırımcı gün içinde büyük miktarda net bir pozisyon almışsa bu yatırımcının gün sonunda karını arttırmak isteyeceği şeklinde kurmuşlardır. Sonuç olarak zayıf olmakla birlikte hipotezlerinin geçerli olduğunu savunmuşlardır.

Menkul kıymetler borsalarında manipülasyon olup olmadığını hem kapanış hem de gün içi fiyatlarında araştıran Diaz *vd.* (2011) çalışmalarında veri madenciliği tekniğini kullanmışlardır. Yapılan manipülasyonları tespit etmek için karar ağaçları

kalıpları hazırlamışlar ve borsada işlem hacmindeki ve volatilitedeki değişikliklerin izlenmesinin önemine vurgu yapmışlardır.

Borsalar tarafından uygulanan kapanış seansının kapanış fiyatı manipülasyonuna etkisini araştıran çalışmalardan biri olan Kadioğlu *vd.* (2015) Borsa İstanbul'un 2 Mart 2012 tarihinde bu konuda yürürlüğe koyduğu kapanış seansı uygulamasını çeşitli endekslerdeki 102 pay senedi ile 1 Kasım 2006 - 31 Mayıs 2012 döneminde araştırmışlardır. Sonuç olarak kapanış seansının kapanış fiyatı manipülasyonunu önemli oranda ortadan kaldırdığını tespit etmişlerdir. Yine bu konuda kapanış seanslarında kullanılan eşleme algoritması tasarımlarının kapanış fiyat manipülasyonu üzerindeki etkisini araştıran Comerton-Forde ve Rydge (2006) çalışmalarında kapanış fiyat manipülasyonu ile mücadelede bazı eşleme algoritması tasarımlarının diğerlerinden daha etkili olduğunu bulmuşlardır.

Manipülasyona uğrayan firmalar arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için çalışma yapan Tarkun *vd.* (2014) Borsa İstanbul'da 2007 yılında meydana gelen 4 manipülasyon olayını incelemişlerdir. 28 Mart 2007-15 Kasım 2007 tarihleri arasındaki günlük verilerle yaptıkları çalışmada manipülasyona uğrayan şirketler arasında nedensellik tespit etmişlerdir.

Kong ve Wang (2014) Çin Şangay Borsası üzerinde, bireysel bir yatırımcının 15 hisse senedi üzerinde gerçekleştirmiş olduğu kurgulu emirlere dayalı manipülasyonun fiyat, hacim, hisse senedi devir hızı ve likidite üzerindeki etkilerini standart olay çalışması yöntemiyle inceledikleri çalışmanın sonucunda hisse senedi fiyatı, hisse devir hızı, işlem hacmi ve volatilitenin manipülasyon döneminde daha yüksek olduğunu, manipülasyon sonrası dönemde ise düştüğünü tespit etmişlerdir.

Komisyoncuların manipülasyon yapıp yapmadığını araştıran çalışmalardan biri olan İmişiker *vd.* (2015) 2003-2006 döneminde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda brokerlerin manipülatif harekette bulunup bulunmadığı ve eğer bulduysa bu manipülatif hareketlerden kazanç elde edip etmediğini araştırmışlardır. Sonuç olarak komisyoncular tarafından yapılan işlemlerin büyük oranda şişirme ve indirme tipi manipülasyona uyduğunu tespit etmişlerdir. Aynı şekilde Pakistan borsasında 21.12.998 - 31.8.2001 tarihleri aralığı için yapılan çalışmada Khwajaa ve Mian (2005) kendi adına işlem yapan brokerlerin şişirme ve indirme tipi manipülasyonla diğer yatırımcılar adına yatırım yapanlardan %50-90 aralığında daha fazla kazanç elde ettiklerini belirlemişlerdir.

Finansal oranların işlem bazlı manipülasyon için gösterge olma özelliğini araştıran Kamışlı ve Girginer (2010) İMKB'de 1996 - 2005 döneminde meydana gelen 234 manipülasyon vakası üzerine yaptıkları analizlerde 21 orandan Aktif Karlılığı ve

Hisse Başına Defter Değeri oranlarının manipülasyonun belirlenmesinde önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aynı şekilde hisse sendi manipülasyonuna neden olan faktörleri belirlemek için yapılan çalışmalardan biri olan Gemici *vd.* (2017) Borsa İstanbul'da 2001-2014 döneminde meydana gelen 273 manipülasyon olayını çoklu lojistik regresyon analizi ile incelemişlerdir. Pay senedine ait günlük getiri, volatilité, işlem hacmi ve pay senedi devir hızı değişkenlerinin pay senedi manipülasyonuna etkisi; manipülasyon öncesi, manipülasyon dönemi ve manipülasyon sonrası dönem dikkate alınarak araştırılmış ve bu değişkenlerin tamamı anlamlı bulunmuştur.

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmanın örnekleme, 08.01.2016–01.02.2018 tarihleri arasında SPK tarafından kamuya duyurulan ve işlem bazlı manipülasyon suçunu gerçekleştirdiği tespit edilen ve analize uygun veri setine sahip 28 şirketin duyuru öncesi, duyuru dönemi ve duyuru sonrası tarihsel pay senedi fiyatları ve BİST-100 endeksinden oluşmaktadır.

SPK tarafından haklarında suç duyurusunda bulunulan şirketlere ilişkin bilgiler SPK'nın haftalık bültenleri incelenerek; pay senedi kapanış fiyatları ve BİST 100 endeksine ilişkin veriler Finnet Analiz Expert programı aracılığıyla elde edilmiştir. Olay çalışmasında anormal getirilerin hesaplanmasında ise *Event Study Metrics v.1.07* yazılımı kullanılmıştır.

SPK tarafından haklarında suç duyurusu yapılan şirketlerin faaliyet gösterdiği sektör ve bülten açıklama tarihleri makalenin ekinde verilmiştir.

Olay çalışmasının amacı, menkul kıymetleri elinde bulunduran kişilerin spesifik olaylar sonucunda, herhangi bir anormal getiri elde edip etmediklerini değerlendirmektir (Peterson, 1989: 36). Bir diğer ifade ile olay çalışması, menkul kıymetler ve ekonomik olaylar arasındaki ilişkinin ampirik olarak araştırılmasıdır (Strong, 1992: 533).

Olay çalışması; olay penceresinin tanımlanması, ölçme kriterlerinin seçilmesi, normal ve anormal getirilerin hesaplanması, tahmin penceresinin belirlenmesi, anormal getirilerin test edilmesi, sonuçların elde edilmesi ve değerlendirilmesi olmak üzere 7 aşamalı bir süreci içermektedir (Campbell *vd.*, 1997: 151-152).

Olay çalışmasının ilk aşamasını oluşturan olay penceresinin uzunluğunun seçilmesi noktasında söz konusu dönemin uzun seçilmesi istatistiksel açıdan çalışmadan elde edilen sonuçların güvenilirliğini azaltabildiğinden olayın anlamlılığı hakkında yanlış değerlendirmelere yol açabilmektedir (Mazgit, 2013: 233). Dolayısıyla, bu çalışmada literatürde olay çalışmasına dayalı olarak yapılan farklı araştırmalar da dikkate alınarak olay penceresinin uzunluğu (-5;+5), (-1;+1), (0;0) ve (0;+1) olarak

incelenmiştir. Buna göre, öncelikle olayın gerçekleştiği gün (SPK tarafından duyurunun yapıldığı gün) ile olay gününden beş gün öncesi ve olay gününden beş gün sonrası olay penceresi olarak belirlenmiştir. Daha sonra olay gününden bir gün öncesi ve bir gün sonrası, olay günü ve olay gününden bir gün sonrası olay penceresi olarak alınmıştır.

Ölçüm kriterlerinin belirlenmesi aşamasında ise, SPK tarafından haklarında suç duyurusunda bulunulmuş çeşitli sektörlerde faaliyet yürüten 28 şirket örneklem kapsamına alınmıştır.

Çalışmada, anormal getirilerin hesaplanmasında, piyasa modeli kullanılmıştır. Yöntem, herhangi bir menkul kıymetin, piyasa portföyünün getirisi olan ilişkisini inceleyen doğrusal bir istatistiksel model olup, varlık getirilerinin normal dağılım varsayımından hareket etmektedir (Campbell *vd.*, 1997: 155).

$$R_{i,t} = \alpha_i + \beta_i R_{m,t} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$R_{i,t}$ = Pay senedinin günlük getirisi

$R_{m,t}$ = Piyasa portföyünün t dönemdeki getirisi

ε_{it} = Hata terimi

i pay senedi için beklenen getiriler aşağıdaki gibi hesaplanmıştır :

$$E(R_{i,t}) = \alpha + \beta(R_{m,t}) \quad (2)$$

$E(R_{i,t})$ = i pay senedinin t günündeki beklenen getirisi

α = Regresyon doğrusunun y – eksenini kestiği nokta

β = Regresyon doğrusunun eğimi

$R_{m,t}$ = Piyasa portföyünün t dönemdeki getirisi

Buna göre, anormal getiri aşağıdaki gibi hesaplanmıştır;

$$AR_{i,t} = R_{i,t} - \alpha - (\beta(R_{m,t})) \quad (3)$$

$AR_{i,t}$ = i pay senedinin t günündeki anormal getirisi

$R_{i,t}$ = i , pay senedinin günlük getirisi

$R_{m,t}$ = Piyasa portföyünün t dönemdeki getirisi

Modelde yer alan α ve β katsayıları EKK yöntemine göre hesaplanmak üzere;

$$E(\varepsilon_i) = 0, \quad \text{Var}(\varepsilon_i) = \sigma_\varepsilon^2 \quad (4)$$

Olay penceresi dönemindeki her bir gün için ortalama anormal getiriler aşağıdaki gibi hesaplanmıştır;

$$AAR_t = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n AR_{it} \quad (5)$$

AAR_t : t zamandaki tüm şirketler için ortalama anormal getiri

AR_{it} : i pay senedinin t günündeki anormal getirisi

n : t günündeki şirket sayısı

Olay penceresi dönemine ait kümülatif ortalama anormal getiriler (CAAR) aşağıdaki gibi hesaplanmıştır;

$$CAAR(\tau_1, \tau_2) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n CAAR(\tau_1, \tau_2) \quad (6)$$

Örnekleme kapsamındaki pay senetlerinin günlük getirileri aşağıdaki gibi hesaplanmıştır:

$$R_{i,t} = \left[\frac{(P_{i,t} - P_{i,t-1})}{P_{i,t-1}} \right] \times 100 \quad (7)$$

$R_{i,t}$: i pay senedinin t günündeki getirisi

$P_{i,t}$: i pay senedinin t günündeki kapanış fiyatı

$P_{i,t-1}$: i pay senedinin t-1 gündeki kapanış fiyatı

Çalışmada piyasa getirisinin hesaplanmasında ise pay piyasasındaki temsil gücü yüksek olan BİST100 endeksi kullanılmış ve endeksin kapanış değerleri dikkate alınarak, endeksin günlük getirisi aşağıdaki gibi hesaplanmıştır;

$$R_{m,t} = \left[\frac{(E_{m,t} - E_{m,t-1})}{E_{m,t-1}} \right] \times 100 \quad (8)$$

$R_{m,t}$ = (BİST100 endeksinin) t gündeki getirisi

$E_{m,t}$ = endeksin t günündeki kapanış değeri

$E_{m,t-1}$ = endeksin t-1 gündeki kapanış değeri

Tahmin penceresinin uzunluğunun seçimi araştırmacılara bırakılmakla birlikte, günlük verilerle hareket eden çalışmalarda, bu dönemin uzunluğu tipik olarak 100 gün ile 300 arasında değişiklik göstermektedir (Peterson, 1989: 38).

Çalışmada anormal getirilerin olay penceresi için tahmin edildiği tahmin dönemi penceresi Brown ve Warner (1985) çalışmasına benzer olarak 252 işlem günü olarak seçilmiştir.

Olay çalışmalarında anormal getirilerin test edilmesinde kullanılan testler anormal getirilerin normal dağılıp dağılmamasına göre parametrik ve parametrik olmayan testler olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Bir diğer ifadeyle araştırma sonucunda elde edilen test istatistiklerinden hangisinin kullanılacağına karar verilmesi noktasında, anormal getirilerin dağılımı hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir.

Yatay kesit anormal getirilerin dağılımı çalışmada kullanılan kesit sayısı (firma sayısı) 28 olduğundan dolayı, 28 şirketin tahmin dönemi için (252 gün) hesaplanan anormal getirilerini içermektedir. Tahmin dönemi için yatay kesit anormal getirilerin dağılımına ilişkin sonuçlar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Tahmin Dönemi Yatay Kesit Ortalama Anormal Getirilerin (AAR) Performansı

Tahmin Dönemi (252 gün)	AAR
Ortalama	8.73e-11
Standart Sapma	0.006686
Çarpıklık	0.583121
Basıklık	4.309553
Jarque-Bera	32.28800
Prob	0.000000*

*%1 düzeyinde anlamlıdır.

**28 adet pay senedi için piyasa modeli kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 1’e göre, incelenen 28 adet menkul kıymete ilişkin tahmin dönemi ortalama anormal getirilerin normal dağılıp dağılmadığını sınavan Jarque-Bera test istatistiğine göre tahmin dönemi yatay kesit anormal getiriler normal dağılım özelliği göstermediğinden çalışmada 1989 yılında Corrado tarafından önerilen parametrik olmayan bir test olan Corrado Sıra Testi kullanılmıştır. Bu test standart t testi ile benzerlik göstermektedir. Ancak bu test, anormal getiriler yerine anormal getirilerin sıralamasını esas almaktadır. Böylece sıralama testi ile aşırı getiriler sıralama etrafından tekdüze bir dağılıma dönüştürülmektedir (Hall, Kenjegaliev, 2017: 1645).

Corrado (1989) tarafından önerilen sıralama testi, hem olay hem de tahmin dönemi için anormal getirileri sıralama esasına dayanmakta ve tek gün için (olay günü) aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Yolsal, 2011: 64):

$$C_{rank} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \left[K_{i0} - \frac{m+1}{2} \right] / s(K) \quad (8)$$

m : Tahmin ve olay dönemindeki toplam gözlem sayısı

$$S(K) = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{t=1}^T \left[\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \left(K_{it} - \frac{m+1}{2} \right) \right]^2} \quad (9)$$

$S(K)$: Standart sapma

$K_{it} = rank(AR_{it})$; anormal getirilerin sıralamasını göstermektedir.

3. BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında 08.01.2016 – 01.02.2018 tarihleri arasında işlem bazlı manipülasyon suçuna iştirak etmiş olduğu SPK tarafından kamuya duyurulan 28 şirketin duyurunun yapıldığı tarih (olay günü), olay gününün beş gün öncesi ve beş sonrası (-5;+5), olay günü (0;0), olay gününün bir gün öncesi ve bir gün sonrası (-1;+1) ve olay gününden bir gün sonrası (0;+1) dikkate alınarak pay senedi getirileri üzerindeki etkisini ortaya koyan bulgular özetlenmiştir.

Corrado Sıralama Test sonuçları Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2. Olay Günlerine Ait Ortalama Anormal Getiriler (AAR) ve Kümülatif Ortalama Anormal Getirilere (CAAR) Ait Test Sonuçları

Olay Penceresi	Pozitif	Negatif AAR	Corrado		
	AAR	CAAR	Test İstatistiği	p -değeri	
AAR (-5;+5)	15	13	-0.0286	-0.8522	0.3941
AAR (0;0)	14	14	-0.0045	0.3703	0.7112
AAR (-1;+1)	05	23	-0.0785	-3.5186	0.0004*
AAR (0;+1)	02	26	-0.0689	-3.6137	0.0003*

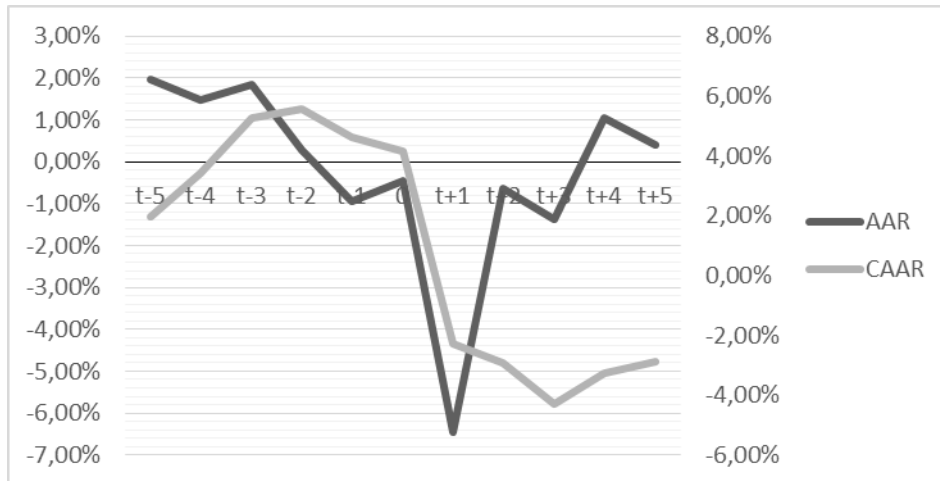
*%1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 2'de 28 şirket için tanımlanan olay günü, olay öncesi ve olay sonrası kümülatif ortalama anormal getiriler ve bu getirilerin anlamlılığına ilişkin test istatistiği ve olasılık değeri görülmektedir. SPK tarafından duyurunun yapıldığı gün ve duyurunun yapıldığı günün beş gün öncesi ve beş gün sonrasına ait kümülatif ortalama anormal getiriler (CAAR) istatistik değeri anlamlı çıkmamıştır. Buna göre, yirmi sekiz şirkete ilişkin manipülasyon duyurularının pay senedi getirilerinde anormal bir tepkiye neden

olmadığı görülmektedir. Ancak duyurudan bir gün öncesi ve bir gün sonrasına ait kümülatif ortalama anormal getiriler anlamlı bulunmuştur. Özellikle 28 şirket için elde edilen yatay kesit ortalama anormal getiriler (AAR) incelendiğinde duyurunun yapıldığı günün bir gün sonrasında, 28 şirketin 26'sı için negatif ortalama anormal getiri elde edilirken, 2 şirket için pozitif ortalama anormal getiri elde edilmiştir. Dolayısıyla 28 şirkete ilişkin manipülasyon duyurularının olay gününden bir sonrasında pay senedi getirileri üzerinde anlamlı bir negatif anormal bir tepkiye yol açtığı görülmektedir.

Şekil 1 çalışmada incelenen 28 şirket için olay gününün beş gün öncesi ve beş gün sonrası ait toplam 11 günlük olay penceresine ait ortalama anormal getirileri ve kümülatif ortalama anormal getirileri göstermektedir.

Şekil 1. (-5;+5) Olay Penceresi İçin Ortalama Anormal Getiriler (AAR_{it}) ve Kümülatif Ortalama Anormal Getiriler (CAAR_{it})

Not: Sol eksen ortalama anormal getirileri (AAR), sağdaki eksen kümülatif ortalama anormal getirileri göstermektedir.

Tablo 2 ve Şekil 1 incelendiğinde işlem bazlı manipülasyon duyurularının olay öncesinde pay senedi getirileri üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan geçmiş fiyat hareketleri ve kamuya açıklanan bilgilerin ilgili varlığın fiyatına anında yansımaları olarak tanımlanan yarı güçlü formda piyasa etkinliği (Fama, 1991: 1575) noktasında ise bilginin yayılma hızına bağlı olarak duyurunun yapıldığı tarihten bir gün sonrasında elde edilen negatif anormal getiriler piyasanın yarı-güçlü formda etkin olmadığını göstermektedir. Çünkü etkin bir piyasanın varlığından bahsedebilmek için SPK tarafından yapılan manipülasyon duyurularının öncesi ve sonrasında önemli düzeyde anormal getirilerin olmaması gerekmektedir.

SONUÇ

Sermaye piyasalarında gerçekleşen fiyat hareketlerindeki değişimin katılımcılar açısından sürekli izlenmesi ve alım-satım kararlarının sağlıklı bir şekilde verebilmelerinde önemli olan faktörlerden birisi ilgili varlığın değerinin gerçek mi yoksa yapay bir şekilde oluşmuş bir fiyat hareketini mi yansıttığı sorusudur. Bu noktada arz ve talebin serbest bir şekilde oluşmasını engelleyen manipülatif hareketler hem piyasa etkinliğine zarar vermekte hem de piyasa katılımcılarının piyasaya olan güvenini zedelemektedir. Bu çerçevede piyasa düzenleyici kurumlar tarafından alınan tedbirler ve düzenlemelerin katılımcıların hak ve menfaatlerini korumak adına olduğu şüphesiz açıktır. Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren şirket payları üzerinde farklı dönemlerde manipülatif hareketler yaşanabilmekte ve bu durum bahsi geçen piyasa düzenleyicileri tarafından alınan tedbirlerle birlikte kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada BİST'de işlem gören şirket payları üzerinde farklı dönemlerde gerçekleştirilen manipülatif girişimlere ilişkin duyuruların pay senedi getirileri üzerindeki etkisi olay etüdü yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular SPK tarafından haftalık bültenler aracılığı ile yapılan duyuruların incelenen şirketlerin pay senetleri üzerinde etkisi olduğunu ancak bu etkinin olay günü değil, olay gününden bir gün sonrasında fiyatlara yansıdığını göstermektedir. Aynı zamanda 28 şirkete ilişkin işlem bazlı manipülasyon duyurularının pay senedi getirileri üzerindeki etkisi negatif olmakla birlikte kamuya açıklanan bilgilerin pay senedi getirisi üzerindeki bu etkisi piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığına da işaret etmektedir.

Geçmişe bakıldığında 1934 tarihli Menkul Kıymetler Borsası Kanununa kadar uzanan ve yasadışı kabul edilen manipülasyon kavramı, ülkelerin sermaye piyasalarını derinden etkilemektedir. Bilgi teknolojilerindeki ilerleme her ne kadar hızlı olsa da piyasalara olan güveni zedeleyici manipülasyonun tespiti ve önlenmesine yönelik alınacak tedbirler gerek akademi camiasında gerekse de düzenleyici kurumlar açısından manipülasyonun incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda manipülasyonun bir diğer türü olan bilgiye dayalı manipülasyonunun pay senedi üzerindeki etkilerinin incelenmesi finans yazınına önemli bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Allen, F., L. Litov, J. Mei (2006), "Large Investors, Price Manipulation, and Limits to Arbitrage: An Anatomy of Market Corners", *Review of Finance*, 10, 645–693.
- Bostancı, F., E. Kadioğlu (2009), "Sermaye Piyasası Suçları (Manipülasyon ve İçerden Öğrenenlerin Ticareti)", *Journal of Standard Ekonomik ve Teknik*, 48(564), 98-101.
- Brown, S.J., J.B. Warner (1985), "Using Daily Stock Returns: The Case of Event Studies", *Journal of Financial Economics*, 14(1), 3-31.

- Campbell, J.Y., A.W.C. Lo, A.C. Mackinlay (1997), *The Econometrics of Financial Markets*, Princeton New Jersey: Princeton University Press.
- Chambers, N. (2004), “Sermaye Piyasalarında Manipülasyon ve İMKB'deki Örnekleri”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 24, 62-72.
- Comerton-Forde, C., T.J. Putninš (2011), “Measuring Closing Price Manipulation”, *Journal of Financial Intermediation*, 20, 135-158.
- Comerton-Forde, C., J. Rydger (2006), “Call Auction Algorithm Design and Market Manipulation”, *Journal of Multinational Financial Management*, 16, 184-198.
- Çalışkan, T. (2015), “Borsa İstanbul’da Manipülasyon: 2001 – 2013 Yılları Arasında İşlem Yasaklıların Profili”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 381-391.
- Diaz, D., B. Theodoulidis, P. Sampaio (2011), “Analysis of Stock Market Manipulations Using Knowledge Discovery Techniques Applied to Intraday Trade Prices”, *Expert Systems with Applications*, 38(10), 12757-12771.
- Felixson, K., A. Pelli (1999), “Day end Returns - Stock Price Manipulation”, *Journal of Multinational Financial Management*, 9, 95-127.
- Gemici, E., M. Cihangir, E. Yakut (2017), “İşlem Bazlı Manipülasyon: Türkiye Örneği”, *Ege Akademik Bakış*, 17(3), 369-380.
- Gündoğdu, A. (2014), “Türk Sermaye Piyasasında Bilgi Suistimali ve Piyasa Dolandırıcılığı Suçu Düzenlemelerinin İrdelenmesi”, *12. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Antalya.
- Hall, S.G., A. Kenjgaliev (2017), “The Effect of Oil Price Changes on the Price of Russian and Chinese oil Shares”, *Empirical Economics*, 53(4), 1639-1656.
- Huang, Y.C., Y.J. Cheng (2015), “Stock Manipulation and its Effects: Pump and Dump Versus Stabilization”, *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 4(44), 791-815.
- Huang, Y.C., R.C. Chen, Y.J. Cheng (2005), “Stock Manipulation and its Impact on Market Quality”, *Working paper, National Kaohsiung First University of Science and Technology, Kaohsiung 811, Taiwan, ROC* <http://www.finance.nsysu.edu.tw/SFM/14thSFM/FullPapers/060.pdf>. E.T.: 26.10.2017
- İmişiker, S., B.K.O. Taş (2013), “Which firms are more Prone to Stock Market Manipulation?”, *Emerging Markets Review*, 16, 119-130.
- İmişiker, S., R. Özcan, B.K.O. Taş (2015), “Price Manipulation by Intermediaries”, *Emerging Markets Finance & Trade*, 51, 788-797.
- Kadioğlu, E. (2015), “Sermaye Piyasası Kanunu: Manipülasyondan Piyasa Dolandırıcılığına”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52(600), 73-81.
- Kadioğlu, E., G. Küçükkocaoğlu, S. Kılıç (2015), “Closing Price Manipulation in Borsa İstanbul and the Impact of Call Auction Sessions”, *Borsa İstanbul Review*, 15(3), 213-221.
- Kamışlı, M., N. Girginer (2010), “İşlem Bazlı Manipülasyonun İstatistiksel Sınıflandırma Analizleriyle Belirlenmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (11), 1-30.
- Kanalıcı Akay, H., M. Nargeleçekenler (2006), “Finansal Piyasa Volatilitesi ve Ekonomi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 5-36.

- Khawajaa, A.I., A. Mian (2005), “Unchecked Intermediaries: Price Manipulation in an Emerging Stock Market”, *Journal of Financial Economics*, 78(1), 203-241.
- Kong, D., M. Wang (2014), “The Manipulator's Poker: Order-Based Manipulation in the Chinese Stock Market”, *Emerging Markets Finance and Trade*, 50(2), 73-98.
- Küçükkoçaoğlu, G. (2008), “Intra-Day Stock Returns and Close-End Price Manipulation in the Istanbul Stock Exchange”, *Frontiers in Finance and Economics*, 5(1), 46-84.
- Mazgit, İ. (2013), “Endeks Kapsamında Olmanın Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: BIST Temettü 25 Endeksi Üzerine Bir Uygulama”, *Sosyoekonomi*, 20(20), 225-264.
- Özcan, R. (2013), “Hisse Senedi Piyasalarında Manipülasyon Stratejileri”, *İMKB Dergisi*, 13(49), 19-42.
- Peterson, P.P. (1989), “Event Studies: A Review of Issues and Methodology”, *Quarterly Journal of Business and Economics*, 28(3), 36-66.
- Sakin, S. (2016), “Sermaye Piyasasında Manipülasyon Suçu”, *International Journal of Legal Progress*, 2(1), 31-77.
- SPK (2003), “Hisse Senedi Piyasasında Manipülasyon, Kullanılan Yöntem Örnekleri Manipülatif İşlem Kalıbı Örnekleri Korunma Yolları”, <http://www.spk.gov.tr/Duyuru/Dosya/20031215/0 E.T.: 30.10.2017>
- Strong, N. (1992), “Modelling Abnormal Returns: A Review Article”, *Journal of Business Finance & Accounting*, 19(4), 533-553.
- Şensoy, D. (2013), “Manipülasyon; Piyasa Dolandırıcılığı Suçu, Uygulanacak Tedbirler ve Yaptırımlar”, *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 369-399.
- Tarkun, S., H. Ergür, A.F. Aydın (2014), “İşlem Bazlı Manipülasyon Şirketlerinin Vektör Otoregresif Analizi İle İncelenmesi”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 37-57.
- Yolsal, H. (2011), “Applications of Parametric and Nonparametric Tests for Event Studies on ISE”, *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (15), 53-72.
- Yüce, A.A. (2012), “Sermaye Piyasasında Manipülasyon”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 24(98), 363-388.
- Sermaye Piyasası Kanunu (2012).

EKLER**Çalışmada Analize Dahil Edilen Firmaların Faaliyet Gösterdiği Sektörler ve Manipülasyona İlişkin Suç Duyurusunun Yapıldığı SPK Bülten Tarihi**

Hakkında Suç Duyurusunda Bulunulan Şirket	SPK Bülten Tarihi	Faaliyet Alanı
Şirket-1	08.01.2016	Teknoloji
Şirket-2	08.01.2016	İnşaat ve Bayındırlık
Şirket-3	28.04.2016	Kağıt
Şirket-4	12.05.2016	Matbaacılık
Şirket-5	01.06.2016	Taş-Toprak
Şirket-6	24.06.2016	İdari Hizmet
Şirket-7	30.06.2016	Giyim
Şirket-8	29.12.2016	Giyim
Şirket-9	26.01.2017	Metal Ana
Şirket-10	26.01.2017	Tarım ve Hayvancılık
Şirket-11	26.01.2017	Bina Malzeme
Şirket-12	03.02.2017	Metal Ana
Şirket-13	10.02.2017	Gıda
Şirket-14	10.02.2017	Metal Eşya
Şirket-15	10.02.2017	Teknoloji
Şirket-16	17.02.2017	Ticaret
Şirket-17	24.02.2017	Haberleşme
Şirket-18	23.03.2017	Teknoloji
Şirket-19	14.04.2017	Teknoloji
Şirket-20	09.05.2017	Gıda
Şirket-21	26.05.2017	Holding
Şirket-22	26.05.2017	Metal Ana
Şirket-23	26.05.2017	Kimya
Şirket-24	23.08.2017	Metal Ana
Şirket-25	17.11.2017	Metal Ana
Şirket-26	27.11.2017	Kimya
Şirket-27	08.01.2018	Ulaştırma
Şirket-28	01.02.2018	Tarım ve Hayvancılık

TASARRUFLAR İLE DIŞ BORÇLAR ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 37, Sayı 3, 2019
s. 489-515

Ekrem KARAYILMAZLAR

Prof.Dr., Pamukkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü
ekarayilmazlar@pau.edu.tr

Mehmet ÖZGÜN

Öğr.Gör.Dr., Pamukkale Üniversitesi
Çal Meslek Yüksekokulu
Muhasebe ve Vergi Bölümü
mehmetozgun@pau.edu.tr

Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı tarafından 26.04.2018 tarihinde kabul edilen "Tasarruflar ile Dış Borçlar Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

Öz: Toplumların organize olmuş halini ifade eden devlet yapılanmalarına son birkaç yüzyıl içinde eskiye kıyasla çok daha fazla sorumluluk yüklenmektedir. Kamu hizmetlerinin devamlılığı, giderlerin yüksek olduğu dönemde borçlanmayı zorunlu kılmaktadır. Devletlerin borçlanma sebepleri her ne olursa olsun, borçlanma amacıyla yönelecekleri kaynak ulusal veya uluslararası tasarruflar olacaktır. Tasarruflar ile borçlar arasında var olan bu organik bağ, bu çalışmanın temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkiye'nin dış borçlanmaya olan gereksinimi ile tasarruf ve tasarrufu etkileyen bir dizi değişken arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin varlığını tespit edebilmektir. 1980-2016 yılları arasındaki verilerin kullanıldığı çalışmamızda değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi (ARDL) ile açıklanmaya çalışılmıştır. Gerçekleştirilen bu analiz sonucunda, tasarruflar ile dış borçlar arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Bir başka ifade ile, tasarruflarda yaşanan %1'lik bir artışın dış borçları uzun dönemde %1.4 azalttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuca göre, politika yapıcılarının tasarrufu teşvik etmeleri gerekmektedir. Bu sayede uzun dönemde borç servisinde yaşanması muhtemel sorunların önüne geçilebilecektir.

Anahtar Sözcükler: Tasarruf, dış borç, ARDL.

**AN EMPIRICAL ANALYSIS
OF THE RELATION BETWEEN
SAVINGS AND EXTERNAL DEBTS:
TURKEY EXAMPLE**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 37, Issue 3, 2019
pp. 489-515*

Ekrem KARAYILMAZLAR

Prof.Dr., Pamukkale University
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Department of Finance
ekarayilmazlar@pau.edu.tr

Mehmet ÖZGÜN

Dr., Pamukkale University
Çal Vocational High School
Accounting and Tax Department
mehmetozgun@pau.edu.tr

This study is derived from the doctoral thesis titled as "Empirical Analysis of the Relationship Between Savings and External Debts" approved by Pamukkale University Institute of Social Sciences on 26/04/2018.

Abstract: In the last few centuries, much more responsibility has been placed on the state structures, which represent the organized state of the societies. The continuity of public services necessitates borrowing in the period when expenses are high. Whatever the reasons for borrowing, the resources that states will turn to for borrowing purposes will be national or international savings. This organic bond between savings and debts is the main point of action of this study. The aim of the study is to determine the existence of a short- and long-term relationship between Turkey's need for external borrowing and a series of variables affecting savings and savings. In our study, which uses data between 1980 and 2016, the existence of the relationship between variables is examined by the Distributed Autoregression Boundary Test (ARDL). As a result of this analysis, it is seen that there is a negative relationship between savings and external debts. In other words, it is found that a 1% increase in savings reduces external debt by 1.4% in the long term. According to this result, policymakers should encourage savings. In this way, the problems that are likely to occur in debt service in the long term can be prevented.

Keywords: *Saving, external debt, ARDL.*

GİRİŞ

Geçmişten günümüze, devlet anlayışında bazı değişiklikler yaşanmış olmasına rağmen değişmeyen husus, kamunun harcama yapma zorunluluğu ve gelir elde etme ihtiyacıdır. Kamunun, egemenlik iddiasından doğan zorunlu görevlerinin yanında gelişen dünyamızda ona bazı ek görev ve sorumlulukların tanınması da söz konusudur. Başka bir ifadeyle, milli güvenlik, adalet, emniyet ve diplomasi gibi salt kamusal hizmetlerinin yanında, eğitim, sağlık, kültür, spor, şehircilik ve daha birçok alanda sorumluluklar üstlenen kamu idaresi, ilgili hizmetlerin finansmanı için her geçen gün daha fazla kaynağa ihtiyaç duymaktadır.

Devletin olağan bir geliri niteliği taşıyan vergiler neticesinde elde edilen kaynakların, idarenin gerçekleştirmek durumunda olduğu harcamaları karşılayamadığı durumlarda borçlanmaya başvurulabilir. Borçlanma, önceleri olağanüstü bir kaynak temin yöntemi olarak kabul edilmekle birlikte, günümüzde artık olağan devlet gelirleri arasında görülmektedir. Yaşanan bu gelişme araştırmacıları, borçların kaynakları ve ekonomik hayat üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu araştırmaya itmiştir. Devletler, tıpkı vergileme yetkisinin kullanılmasında olduğu gibi, başta mali gerekçeler olmak üzere ekonomik veya siyasi nedenlerle de borçlanma yoluna sıklıkla başvurabilmektedir.

Devletleri borçlanmaya iten önemli nedenlerden birisi tarihsel süreç boyunca hızla artış eğilimi gösteren kamu harcamalarının varlığıyken diğeri ise vergi kapasitesinin yeterince arttırılamamış ya da verimli kullanılamamış olmasıdır. Vergileme kapasitesinin arttırılması, ekonomik yapıyı oluşturan iki temel kesimden birisi olan özel sektörün yatırım ve karlılık düzeyinin arttırılabilmesi ile mümkündür. Yükselen üretim hacmi ve karlılık sayesinde oluşan gelir, servet ve harcama artışları devletin vergi kapasitesinin artışına zemin hazırlamaktadır. Artan gelirler sayesinde harcama ve sermaye stokunda bir artışın yaşanması nasıl ki bekleniyorsa, süreç içerisinde tasarruflarda artışın yaşanması da beklenebilir.

Artan tasarruflar yoluyla döngüsel süreçte yeniden yatırımların, gelirlerin, servetin ve tüketimin etki altına alınabiliyor olması kamu gelirlerinin de bu yolla orta ve uzun vadede etki altına alınabileceğini göstermektedir. Bugünden uygulanacak tasarruf artırıcı tedbirlerin de orta ve uzun vadede çeşitli aktarım mekanizmaları yoluyla kamu gelirlerinin yetersizliğinden doğan borçlanma gereksinimini azaltacağı düşünülebilir. Böyle bir aktarım mekanizmasının varlığının çeşitli ampirik gözlemlerle kanıtlanabilmesi çabası ise, hızla borçlanan birçok dünya ülkesi için uzun vadede bir çıkış yolu olarak görülebilir.

Eğer ki, tasarruflar ile borçlanma arasında bir ilişkinin varlığı söz konusuysa ülkelerin tasarruf alışkanlıklarını etkileyen faktörlerin de borçlanma kararlarına etki ettiği sonucu güçlü bir varsayım haline dönüşmektedir. Nasıl ki her ülke ve/veya bölgenin, jeopolitik konumları, mevsimsel şartların elverişliliği, ekonomik gelişmişlik seviyeleri, sosyal yapıları, kültürel ve ahlaki değerleri birbirinden farklıysa elde edilen toplam hasılanın tüketim veya tasarruf olarak değerlendirilmesi tercihini etkileyen faktörleri de birbirinden farklıdır. Her ne kadar tasarrufları etkileyen faktörler üzerine birçok çalışma yapılmış olsa da, bu değişkenlerin tasarruf kanalını izlemek suretiyle borçlanma gereksinimi üzerindeki etkilerinin varlığının tespitine ilişkin az sayıda çalışma bulunmaktadır.

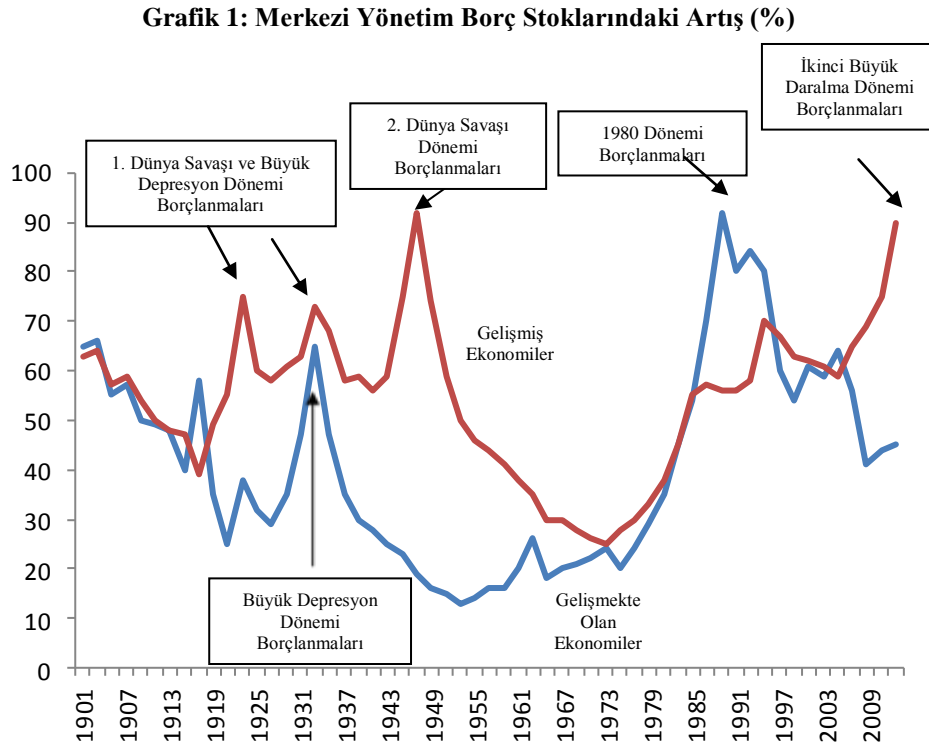
1. BORÇ KAVRAMI VE DEVLET BORCU

Günümüzde Türk Dil Kurumu, borç kelimesinin anlamını, “geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi gereken para veya başka bir şey” ya da “birine karşı bir şeyi yerine getirme yükümlülüğü, vecibe” şeklinde tanımlamaktadır (<http://www.tdk.gov.tr>, E.T.: 22.02.2017). Borç kavramının ise dar ve geniş anlamda ele alınması mümkündür. Dar anlamda borç kavramını; taraflardan birinin diğer tarafa karşı yerine getirmesi gereken bir edim olarak tanımlamak mümkündür. Geniş anlamda borç kavramı ise; taraflardan birisi olan borçlunun bir şeyi yapma, verme veya yapmama sorumluluğu altına girdiği, diğer taraf olan alacaklının ise borçludan edinimini yerine getirmesini isteme hakkını elde ettiği bir ilişki olarak tanımlanabilir. Borç kavramı her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın sonuçta ortaya üç temel unsur çıkmaktadır. Bunları; borçlu, alacaklı ve edim olarak sıralamak mümkündür.

Ancak ne var ki, devlet borcu denildiği zaman borçlanma kavramı daha geniş bir perspektiften ele alınmalıdır. Devletin borçlanmasındaki gerek maksat gerekse de kullanımı ve geri ödenmesindeki kendisine has özellikleri bu kavramı günlük dilde kullanılan borç kavramlarından ayırmaktadır. Ülkelerin siyasal ve yönetsel yapılarının farklılığı, merkezi ve yerel yönetimlerin ayrı ayrı hukuki statülere sahip bulunmaları gibi nedenler hangi tip yükümlülüklerin devlet borcu sayılacağı hususunun ülkeden ülkeye farklılaşmasına neden olabilmektedir (Irwin, 2015: 12). Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) veya Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) gibi temel makroekonomik göstergeler uluslararası kabul görmüş metodolojilere dayanırken, devlet borcuna ilişkin göstergeler genellikle uluslararası standartlara uygun değildir ve birçok farklı tanımlamaya sahiptir. Uluslararası kabul görmüş standart bir devlet borç tanımının kullanılması aslında, veri karşılaştırılabilirliğini artıracak, borç sürdürülebilirlik analizine fayda sağlayacak ve ülke makamlarının mali kuralları belirleyip izlemelerine yardımcı olacaktır (Dippelsman *vd.*, 2012: 3). Devlet borcu en basit manada, “hükümetlerin mevcut harcamalarının tamamının olağan kamu gelirleriyle karşılanamaması durumunda tahvil, hazine bonusu ve benzeri enstrümanların ihraç edilmesi yoluyla devlet sektörü tarafından biriktirilen finansal borçlardır” (Holtfrerich

vd., 2016: 18) şeklinde tanımlanabilir. Uluslararası alanda genel kabul gören ve kullanılan devlet borcu tanımından maksat, “genel yönetim” kapsamında yer alan tüm kurumların yükümlülüklerinin gösterildiği “toplam brüt borç”tur. Toplam brüt borç çoğunlukla “toplam borç yükümlülüğü” olarak isimlendirilmekte ve tüm borçlanma araçlarını kapsamaktadır. Borçlanma araçlarını ise, “borçlu bulunan tarafça gelecek bir tarihte veya tarihlerde, alacaklıya faiz ve/veya anapara ödemesi yapılmasını gerektiren finansal hak (Dippelsman vd., 2012: 5)” olarak tanımlamak mümkündür.

Ulus devletlerin ortaya çıkışından günümüze kadar kamu maliyesi alanında yapılan gözlemler, kamu harcamalarının gittikçe arttığını ortaya koymaktadır (Ulusoy, 2017: 1). 1900’lü yılların başından günümüze yaşanan süreçte gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkelerin devlet borçlarında yaşanan artışlar bazı olaylarla en üst düzeye ulaşmıştır. Kamu kesiminin borçlanma gereğini etkileyen ve borç miktarlarının olağanüstü artışına neden olan en belirgin beş olayı Grafik 1’deki gibi göstermek mümkündür;

Kaynak: Reinhart, Sbrancia (2011: 8)

2008 yılında yaşanan finansal krizle birlikte ülkelerin yüksek devlet borçlarını azaltmaları gerektiğinin iki temel nedeni kendini daha ciddi bir biçimde hissettirmiştir (Jonathan vd., 2015: 2). Yüksek devlet borçlarının azaltılması gerekliliğinin ilki; risk yönetimi ile ilgilidir. Hükümetlerin beklenmedik risklerle başa çıkabilmeleri için borçlanma kapasitelerinde kullanabilecekleri ek marjlara ihtiyaçları vardır. Örneğin, bir finansal kriz anında halkın toplu olarak ani çekişlere başlaması durumunda finansal sistemin desteklenebilmesi için hükümetin borçlanma kapasitesinin ve kredibilitesinin buna olanak tanıyıcı olması gerekir. Başka bir deyişle, gelecekte yaşanabilecek ciddi bir kriz riskini azaltmak için hükümetlerin bugünden borçlarını azaltmaları gerekmektedir.

Yüksek devlet borcunun azaltılması gerektiği ile ilgili olarak ikinci gerekçe ise, yüksek devlet borcunun ekonomik büyümeyi yavaşlatma ihtimaline olan inançtır. Nedensellik her iki yönde de işliyor olabilir. Yani, yüksek borçlanma büyümeyi olumsuz etkiliyor ve/veya düşük büyüme oranları hükümetleri borçlanmak zorunda bırakıyor olabilir (Kumar, Woo, 2010: 4). Ancak bu hususta bir istisnadan bahsedilebilir. Bir ülkede egemen risklerin az, faiz oranlarının düşük ve vergilendirme kapasitesinin bu gün düşük olmasına rağmen gelecekte daha yüksek olması bekleniliyorsa, borçlanma ile sağlanan fonların kamu eliyle özel yatırımların tamamlayıcısı niteliğinde olan altyapı ve eğitim alanlarına yönlendirilmesi özel yatırımların teşvik edilmesi anlamına gelir. Bu durum ise yukarıda bahsedilen riskin aksine ekonomik büyümeye ve dahası gelecekte borç yükünün azaltılmasına da katkı sağlayabilir (Gill, Pinto, 2005: 3).

2. TASARRUF KAVRAMI

Gelir elde eden ekonomik birimlerin kullanılabilir gelirlerinden tüketime yönlendirmedikleri, başka bir ifade ile gelirin tüketimden artı kalan kısmına tasarruf denilmektedir. Gelirin tüketilmeyen kısmı olarak ele alındığında tasarruf, şimdiki zamanda yapılabilecek bir tüketimin gelecek bir tarihe ertelenmesi anlamını taşımaktadır (TCMB, 2015: 1). Bireysel tasarruf ve toplam servet, uzun süredir ekonomi düşünürleri için araştırma konusu olmuştur. Çünkü ulusal tasarruf, emeğin üretkenliğini ve zaman içindeki büyümesini kontrol eden önemli bir üretim faktörü olan sermaye arzının kaynağını oluşturmaktadır. Tasarruf ile üretken sermaye arasındaki bu ilişkiden dolayı, tasarruf geleneksel olarak erdemli, toplumsal açıdan fayda sağlayan bir eylem olarak kabul edilmiştir (Modigliani, 1986: 297-313). Her ne kadar tasarrufu gelirin harcanmayan kısmı olarak tanımlasak da, aslında tasarrufun toplumun tüm bireyleri için bir alışkanlık haline alması gerekir. Özbek (1937: 65)'in belirttiği gibi

“Modern çağda kazanan her fert kazancını çeşitli ihtiyaçları arasında dağıtırken, ekonomi ve tasarruf prensiplerini de göz önünde tutmalıdır. Her fert tasarrufu da bir ihtiyaç sayarak, kazancını ihtiyaçları

ile karşılaştırırken diğer temel ihtiyaçlarının tatmini oranında tasarrufa da bütçesinde yer ayırmalıdır”.

Skousen (1992: 91-98) tasarrufun toplumlar açısından önemini aşağıda yer alan örneklerle açıklamaya çalışmıştır.

“Bir kasabanın bir nehir tarafından ortadan ikiye bölünmüş olduğu ve iki taraf arasındaki tek ulaşımın filika tarafından gerçekleştirildiği varsayıldığında, kasabanın iki yakası arasındaki seyahat kasaba sakinleri açısından hem pahalı hem de zaman alıcı olacaktır. Bu durum karşısında kasaba yöneticileri toplantı yaparak nehir üzerine bir köprüünün yapılmasını önermişlerdir. Kasabada yaşayanlar cari harcamalarını ilgili dönemde azaltarak tasarruflarını bir köprü inşası için kullanmayı kabul ettiklerinde, kısa vadede, perakende satışlarda bir azalma ile birlikte yerel işletmelerden elde edilen karlar ve istihdam geçici olarak düşürebilir. Ancak köprü yapımında bazı kasabalıların çalışacak olması istihdamın azalması olasılığını zayıflatacaktır. Köprü inşa edildikten sonra ise kasaba halkı, daha ucuz seyahat imkanının varlığı ve ulaşım kolaylığı nedeniyle iki taraf arasında artan rekabetten daha büyük faydalar sağlayabilecektir. Sonuç olarak, toplumun gerçekleştirmiş olduğu kısa vadeli fedakarlık (tasarruf), orta ve uzun vadede onlara daha yüksek bir yaşam standardı olarak dönecektir”.

Tasarruf, yatırım ve borçlanma arasındaki ilişkide; tasarruflar yatırımları etkiliyor ve bu durum ekonomik büyüme ile yine tasarruflara pozitif katkı sağlayarak devletin ve özel sektörün ihtiyacı olan kaynağı karşılayabiliyorsa politika yapıcılarının öncelikli amacı, tasarrufları teşvik edici politikaların hayata geçirilmesi olmalıdır. Ancak bahse konu ilişki, öncelikli olarak dış kaynak ediniminden başlıyor ve sağlanan dış finansman yoluyla yatırımlar artırılıyor, bu sayede ekonomik büyüme sağlanıyor ve sonuçta da tasarrufların artırılması sağlanarak ekonominin ihtiyaç duyduğu kaynağı kendi kendine temin etmesine yardımcı olunabiliyorsa, dış ticaretin teşvik edildiği ve uygun koşullarla borçlanmanın sağlanabildiği büyümeye dayalı bir maliye politikası öncelikli olarak tercih edilmelidir.

3. AMPİRİK LİTERATÜR İNCELEMESİ

Çalışmanın bu bölümünde dış borçlanma gereksinimi ile tasarruflar arasındaki ilişkinin sınırdığı ampirik çalışmaların bir kısmına yer verilmiştir.

Tablo 1. Seçili Ampirik Çalışmaların Bulguları

ÇALIŞMANIN SAHİBİ / YILI	BULGULAR
United Nations (1965)	Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yayımlanan “Dünya Ekonomik Araştırma Raporu”nda yer alan verilere göre 1953 – 1964 arasında, yabancı tasarrufun önemi artmış ve verilerin mevcut olduğu incelenen ülkelerin sadece üçte birinde, yurt içi tasarrufların yabancı tasarruflardan daha fazla arttığı görülmüştür. Yine aynı rapordaki verilere göre, 1964 yılına gelindiğinde gelişmekte olan ülkelerin toplam dış borçları 40 milyar \$ ve faiz yükümlülükleri ise yaklaşık 5 milyar \$ seviyesine çıkmıştır. Bu tutar ülkelerin beklenen toplam ihracat miktarının çok üstündedir. 1953 – 1964 arasında dış borçların yıllık ortama % 15 arttığı tespitinin yapıldığı rapora göre; dış kaynakların artışı yurtiçi tasarruf miktarlarında azalmaya neden olan önemli bir unsur olarak görülmüştür.
Diamond (1965)	Ulusal borçların ekonomik etkilerini ele aldığı çalışmada, iç ve dış borç ayırımına gitmektedir. Yazar, dış borçların ekonomi üzerinde etkisinin artan borçlara rağmen karşılanamayan faiz maliyetinin ödenebilmesi için arttırılacak vergiler nedeniyle ortaya çıkacağını iddia etmiştir. Faiz oranının “r” ve büyüme oranının “n” ile ifade edildiği bir denklemde r’nin n’yi aşması durumunda ($r > n$), Diamond, uzun dönemli denge beklentisi içinde olan bireylerin yaşanacak vergi artışları nedeniyle bir fayda kaybına uğrayacağı görüşündedir. Diamond bu varsayımın sonucunda; artan vergiler nedeniyle mevcut mükelleflerin tüketimlerinin, tasarruflarının ve bunların sonucu olarak da toplam sermaye stokunun azalacağı sonucuna ulaşmıştır. Ancak bu beklentiye rağmen; eğer ki $r = n$ denkliği sağlanırsa, dış borçların ekonomi üzerinde ve gelecek kuşaklara bir yük oluşturmayacağı öne sürmüştür.
Gupta (1970)	Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre kategorize edildiği bir ayrımı dikkate alarak gerçekleştirdiği gözlem sonucunda, yabancı sermaye girişlerinin az gelişmiş ülkelerdeki hane halkı tasarrufları üzerinde neredeyse hiçbir etkisi olmadığını görmüştür. Gupta, aynı veri setini kişi başı gelir seviyelerine göre üç türde sınıflandırılan ülke gruplarına uyguladığında ise farklı sonuçlara ulaşmıştır. Çalışmada kullanılan ayrıma göre; 1. Grup: Kişisel geliri 124 \$’a kadar olan ülkeleri, 2. Grup: Kişisel geliri 125 – 249 \$ arası olan ülkeleri ve, 3. Grup: Kişisel geliri 250 – 475 \$ arası olan ülkeleri ifade etmektedir. Bu sınıflandırma neticesinde elde edilen sonuçlara göre, 1. ve 3. gruplar için yabancı sermaye girişlerinin iç tasarruf üzerindeki etkisinin pozitif olduğu ve ayrıca 3. grupta bulunanların marjinal tasarruf eğilimlerinin 1. grupta bulunanlardan daha yüksek seviyede bulunduğu görülmüştür. 2. grup için ise, yabancı sermaye girişlerinin iç tasarruf üzerindeki etkisinin negatif olduğu ancak etkinin sifıra yakın gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır.

Griffin, Enos (1970)	13 ülkenin (Mauritius, Malezya, Burma, Tayvan, Tayland, Irak, Filipinler, İran, Seylan, Kore, Vietnam, Ürdün ve İsrail) 1950 – 1963 yılları arasındaki 13 yıllık verilerini kullandıkları çalışmalarından elde ettikleri sonuca göre, tasarruflar ile yabancı sermaye ithalatı arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Yazarlar sermaye ithalatının sadece yurt içi tasarruflarda oransal düşüğe neden olduğuna değinmekle yetinmeyip tasarruflardaki düşüşün yardımlardaki artıştan daha fazla olduğunu da vurgulamışlardır
Weisskopf (1972)	Yazar, ulusal tasarruf miktarının sadece milli gelir düzeyine bağlı olmayabileceğini ve net sermaye girişlerinin de tasarruf kararlarını etkileyebileceği hipotezini çalışmada test etmiştir. Çalışması sonucunda, yabancı sermaye girişlerinin tasarruf güdüsü üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğuna dair ikna edici teorik delillere ulaşmıştır.
Zaidi (1985)	Gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarında yaşanan artışın nedenlerini incelediği çalışmada, kamu tasarruf ve yatırımlarının yanı sıra bütçe açıklarının etkilerini de analizine dahil etmiştir. Gerçekleştirdiği analiz sonucunda ulaştığı nokta, gelişmekte olan ülkelerin dış borç artışı nedeninin tüketimde yaşanan artışlarla açıklanamayacağı yönündedir. Sermaye girişleri, yurt içi yerleşiklerce tasarruf da edilmemiş olmakla birlikte incelemeye dahil edilen süreçte ki ürün artışı dikkate alındığında, Zaidi, yurtdışı fonların yatırıma yönlendiği sonucunun çıkarılabileceğini belirtmiştir.
Khan vd., (1992)	Yazarlar, Pakistan'ın yüksek büyüme oranına sahip olmasına rağmen düşük seviyede seyreden tasarruf oranının nedenlerini araştırmışlardır. Yazarlar, Pakistan'da tasarruf oranına etki eden en önemli unsurların, kişi başı milli gelir, bağımlılık oranı, reel faiz oranı ve yabancı sermaye girişi olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak bu nedenlerden özellikle ikisi Pakistan özelinde değerlendirildiğinde, tasarruf oranının düşük oluşunda diğerlerine göre daha büyük etkiye sahiptir. Yazarların çalışma neticesinde elde ettikleri sonuçlardan ilkinde göre, nüfus artış oranının yüksek oluşu ve tek bir çalışan bireyin 6 – 7 kişiden oluşan ailenin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olması, tasarruf oranlarını negatif yönde etkilemektedir. Tasarruf oranını olumsuz etkileyen ikinci önemli neden ise, yabancı sermaye girişleridir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Pakistan için yabancı sermaye girişlerindeki % 1'lik bir artış, tasarrufları %0.21 oranında azaltmaktadır.
Tiruneh (2004)	Yazarın dış borçlanmanın sebeplerinin belirlenebilmesi için yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, yoksulluk (tasarruf açığı), gelir istikrarsızlığı, borç servis ödemeleri ve sermaye kaçışları dış borçlanma ihtiyacının (yabancı fon gereksiniminin) artmasında ana nedenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aizenman <i>vd.</i> , 2007	Yazarlar tarafından 2007 yılında gerçekleştirilen ve yatırımların dış finansman kaynaklarından yararlanılmadan ulusal tasarruflarla finanse edilebilmesinin büyümeye olan etkisinin araştırıldığı çalışmaları neticesinde, kendi kendini finanse etme oranının yüksek olduğu ülkelerde büyümenin, öz finansman oranının düşük olduğu ülkelere göre çok daha hızlı olduğunu tespit etmişlerdir.
Okafor, Tyrowicz (2008)	Yazarlar, gelişmekte olan ülkelerde dış borç ve tasarruf arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, Karayipler, Sahra Altı Afrika ile Latin Amerika ülkelerine ait 1975 – 2004 dönemini kapsayan 30 yıllık verilerden yararlanmışlardır. Çalışma sonucunda yazarlar, dış borç artışlarının uzun dönemde tasarruflar üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu, başka bir deyişle dış borç artışlarının zamanla ulusal tasarrufları azalttığını tespit etmişlerdir.
Uysal <i>vd.</i> , (2009)	Yazarlar, Türkiye’de VAR tekniği yardımıyla dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1965-2007 dönemi için analiz edilmişlerdir. Çalışma neticesinde yazarlar, kısa ve uzun dönemde dış borçların ulusal çıktı düzeyini olumsuz yönde etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır. Yazarlara göre elde edilen bu sonuç aynı zamanda, dışarıdan transfer edilen kaynakların bütünüyle üretken yatırımlar için kullanılmadığı verimsiz alanlarda yapılan harcamaları karşılamak üzere de değerlendirildiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla tasarruf yetersizliği gibi ciddi bir sorunun var olduğu ekonomimizde yabancı fonların, verimli yatırımların gerçekleştirilmesine katkıda bulunacak şekilde kanalize edilmesinin büyük önem taşıdığı çalışma neticesinde vurgulanmıştır.
Chaudhry <i>vd.</i> , (2009)	Pakistan’a ait 1973 – 2006 yıllarını kapsayan 33 yıllık verileri kullanarak, dış borçların tasarruflar ve yatırım harcamaları üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında, dış borç artışlarının tasarruflar ile yatırım harcamaları üzerinde olumlu etkilerinin bulunduğu dair kısmi kanıtlara ulaşmışlardır.
Aliyu, Usman (2013)	Nijerya için 1970 – 2010 yılları arasına ait verileri kullanarak, dış borç, devlet borcu ve borç servisinin ulusal tasarruflara olan etkisini incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda dış borç artışlarının ulusal tasarrufları negatif etkilediğini ancak borç servisinin ise ulusal tasarruflar üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Öztürk Karaçor, Kartal (2016)	Tasarruf ve dış borç arasındaki ilişkiyi gelir gruplarına göre sınıflandırılmış ülke kümeleri üzerinde araştırmışlardır. Çalışma neticesinde elde edilen uzun dönemli sonuçlara göre, düşük gelire sahip ülkelerde dış borç geri ödeme dönemlerinde katlanılan faiz yükü nedeniyle tasarrufların bundan olumsuz etkilendiğini ve dış borç artışının tasarrufları azaltma oranının (-) 0.10 olduğunu bulmuşlardır. Ancak yine aynı çalışmanın sonucunda, dış borç miktarındaki artışın düşük-orta gelir grubundaki ülkelerde tasarruf oranlarını 0.22 ve üst-orta gelir grubunda bulunan ülkelerde ise tasarruf oranlarını 0.21 arttırdığını görmüşlerdir. Başka bir deyişle, dış borç ile tasarruf arasındaki ilişki düşük gelirli ülkelerde negatif yönlü iken düşük-orta ve üst-orta gelir grubuna dahil olan ülkelerde ise etkinin yönünün pozitif olduğu tespit edilmiştir.

4. YÖNTEM VE BULGULAR

4.1. Veri Seti

Türkiye'nin dış borçları ile tasarruflar başta olmak üzere diğer bazı makro ekonomik değişkenleri arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmamızda kullanılan veriler ağırlıklı olarak Dünya Bankası tarafından yayımlanan veri setlerinden faydalanılmak suretiyle elde edilmiştir. Modelde kullanılan toplam kamu gelirlerine ait bilgiler ise Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BUMKO) tarafından yayımlanan bütçe gerçekleştirmeleri raporlarından elde edilmiştir. Çalışma için seçilen veriler 1980 - 2016 yılları arasındaki 36 yıllık dönemi kapsamakta ve yıllık olarak modele dahil edilmektedir. Ampirik analizde kullanılan değişkenlerin tümü aşağıda yer alan Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Ampirik Analizde Kullanılan Değişkenler

Kısaltma	Veri Seti	Dönemi	Kaynak
DB	Toplam Dış Borç / GSYH	1980 - 2016	World Bank/data
TAS	Toplam Tasarruf / GSYH	1980 - 2016	World Bank/data
BUY	GSYH Yıllık Değişimi	1980 - 2016	World Bank/data
ITH	Toplam İthalat / GSYH	1980 - 2016	World Bank/data
KG	Toplam Kamu Gelirleri / GSYH	1980 - 2016	BUMKO
ENF	Yıllık Enflasyon Oranı	1980 - 2016	World Bank/data
YBN	Yaşa Bağımlı Nüfus Oranı	1980 - 2016	World Bank/data

4.2. Birim Kök Analizi

Zaman serisi analizlerinde değişkenlerin durağan olmaması yanlış F ve t istatistiğine yol açabilmektedir. Ayrıca, regresyondan kaynaklanan hataların sahte bir modelin üretilmesine de kolaylıkla yol açtığı bilinmektedir (Granger, Newbold, 1974:

111-120). Bu sebeple değişkenlerin öncelikle durağanlığının sınanması gerekmektedir. Literatürde en yaygın durağanlık sınamaları ise Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen Augmented Dickey Fuller (Genişletilmiş Dickey Fuller - ADF) testi ile Philips - Perron tarafından geliştirilen PP testidir. İlgili testlerden ilki olan ADF test sonuçları Tablo 3'de gösterilmektedir;

Tablo 3. Genişletilmiş Dickey - Fuller (ADF) Birim Kök Testi Sonuçları

Genişletilmiş Dickey - Fuller (ADF) Test						
Değişkenler	Hiçbiri		Sabitli		Trendli ve Sabitli	
	t-İstatistik	Olasılık Değeri	t-İstatistik	Olasılık Değeri	t-İstatistik	Olasılık Değeri
DB (Düzye)	0.1884 (0) [-1.6112]	0.7351	-3.7097 (1) [-2.6128]	0.0082*	-2.8732 (0) [-3.2046]	0.1826
TAS (Düzye)	0.4864 (0) [-1.6112]	0.8154	-2.4298 (0) [-2.6115]	0.1410	-2.7556 (1) [-3.2046]	0.1395
TAS (1. Fark)	-5.4443 (0) [-1.6110]	0.0000*	-5.4420 (0) [-2.6128]	0.0001*	-5.3793 (0) [-3.2046]	0.0005*
BUY (Düzye)	-1.9114 (1) [-1.6110]	0.0544	-6.5224 (0) [-2.6115]	0.0000*	-6.4200 (0) [-3.2024]	0.0000*
ITH (Düzye)	0.2940 (0) [-1.6112]	0.7655	-2.3348 (0) [-2.6115]	0.1671	-4.1125 (1) [-3.2046]	0.0137
ITH (1. Fark)	-5.3696 (1) [-1.6109]	0.0000*	-5.4291 (1) [-2.6143]	0.0001*	-5.4360 (1) [-3.2070]	0.0005*
KG (Düzye)	-0.1465 (0) [-1.6112]	0.6262	-2.3718 (0) [-2.6115]	0.1565	-2.4830 (0) [-3.2024]	0.3340
KG (1. Fark)	-7.3186 (0) [-1.6110]	0.0000*	-7.2413 (0) [-2.6128]	0.0000*	-7.1729 (0) [-3.2046]	0.0000*
ENF (Düzye)	-1.8959 (0) [-1.6112]	0.0562	-2.3189 (0) [-2.6115]	0.1718	-2.6628 (0) [-3.2024]	0.2570
ENF (1. Fark)	-7.7625 (0) [-1.6110]	0.0000*	-7.6703 (0) [-2.6128]	0.0000*	-6.2944 (1) [-3.2070]	0.0000*
YBN (Düzye)	-0.5806 (1) [-1.6110]	0.4586	-4.3341 (1) [-2.6128]	0.0016*	-0.4818 (1) [-3.2046]	0.9798

* % 1'lik anlamlılık düzeyini göstermektedir.

[] % 10 için kritik değeri ve () ADF testi için "gecikme süresi"nin değerini temsil etmektedir.

ADF testi için maksimum gecikme 3 olarak kabul edilmiş ve uygun gecikme Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

ADF testi sonuçları incelendiğinde, modelde bağımlı değişken olarak yer alan “dış borç” (DB) trendli ve sabitli modelin düzey değerinde durağan değilken sabitli modelin düzey değerinde ise %1 anlamlılık düzeyine göre durağandır. Testin diğer sonuçları incelendiğinde ise, modelde yer alan bağımsız değişkenlerden “tasarruf” (TAS), “ithalat” (ITH), “kamu gelirleri” (KG) ve “enflasyon” (ENF) verilerinin hem sabitli hem de trendli ve sabitli modelin düzey değerinde durağan olmadıkları ancak birinci farklarında ise durağan hale döndükleri görülmüştür. Diğer bağımlı değişkenlerden olan “büyüme” (BUY) ve “yaşa bağımlı nüfus oranı” (YBN) verilerinin ise düzeyde durağan oldukları gözlemlenmektedir. ARDL eşbütünleşme testi farklı düzeylerde durağanlık içeren değişkenler arasında ilişkinin bulunup bulunmadığını test etmede kullanılabilir ekonometrik yöntem olup değişkenlerin farklı düzeylerde durağan çıkmış olması ARDL eşbütünleşme testinin uygulanabilir olduğunu göstermiştir.

ADF testinin varsayımlarından birisi, hata terimlerinin istatistiki olarak birbirinden bağımsız oldukları, sabit bir varyansa sahip ve beklenen değerlerinin ise sıfır olduğu yönündedir (Bozkurt, 2013: 43). Philips - Perron (PP) testlerinde ise hata terimlerine ilişkin içsel bağıntı veya homojenlik varsayımı gerekli değildir (Tari, 2014: 400). Bu nedenle PP testinde değişkenlerin durağanlıklarının incelenmesi için bir diğer yöntem olarak kullanılabilir. PP testi sonuçları ise Tablo 4’de gösterilmektedir;

PP testi için uygun bant genişliği, Bartlett Kernel ve Newey-West Bandwidth otomatik bant genişliği seçimi yöntemi ile belirlenmiştir.

Philips-Perron test sonuçları incelendiğinde, bağımlı değişken “dış borç” (DB) verisinin düzeyde durağan olmamasına rağmen birinci farkında ise durağan olduğu görülmektedir. Bağımsız değişkenlerden “tasarruf” (TAS), “ithalat” (ITH), “kamu gelirleri” (KG) ve “enflasyon” (ENF) verilerinin de düzeyde durağan olmamasına rağmen birinci farklarında durağan durumda buldukları görülmüştür. Diğer bağımsız değişkenler olan “büyüme” (BUY) ile “yaşa bağımlı nüfus oranı” (YBN) verilerinin ise düzeyde durağan oldukları gözlemlenebilmektedir. PP testi sonuçlarının Tablo 10’da yer alan ADF testi sonuçlarında olduğu gibi farklı düzeylerde durağanlığı göstermiş olması, ilgili verilerle ARDL testi yapılmasının mümkün olduğu görüşünü desteklemiştir.

Birim kök testlerinden elde edilen sonuçlarda değişkenlerin durağan olduğunun tespit edilmesi istatistiki olarak anlamlı kabul edilebilmeleri için bir ön şart niteliğindedir. Modelde yer alan değişkenlerin durağanlıklarının tespit edilebilmesi amacıyla ADF ve PP birik kök testleri değişkenler üzerinde ayrı ayrı uygulanmış ve çalışmada ilgili iki birim kök testine de tarafımızca yer verilmiştir.

Tablo 4. Philips - Perron (PP) Birim Kök Testi Sonuçları

Philips - Perron (PP) Test						
Değişkenler	Hiçbiri		Sabitli		Trendli ve Sabitli	
	t-İstatistik	Olasılık Değeri	t-İstatistik	Olasılık Değeri	t-İstatistik	Olasılık Değeri
DB (Düzye)	0.6834 [7] (-1.6112)	0.8589	-2.5104 [7] (-2.6115)	0.1214	-2.4627 [6] (-3.2024)	0.3435
DB (1. Fark)	-5.6359 [6] (-1.6110)	0.0000*	-5.6744 [7] (-2.6128)	0.0000*	-5.6345 [7] (-3.2046)	0.0003*
TAS (Düzye)	1.0370 [10] (-1.6112)	0.9181	-2.2886 [7] (-2.6115)	0.1809	-2.5295 [5] (-3.2024)	0.3130
TAS (1. Fark)	-5.7030 [8] (-1.6110)	0.0000*	-6.2806 [10] (-2.6128)	0.0000*	-6.5138 [12] (-3.2046)	0.0000*
BUY (Düzye)	-3.5218 [4] (-1.6112)	0.0009*	-6.7492 [4] (-2.6115)	0.0000*	-6.6278 [4] (-3.2024)	0.0000*
ITH (Düzye)	0.9107 [14] (-1.6112)	0.8996	-2.2420 [7] (-2.6115)	0.1957	-2.7635 [8] (-3.2024)	0.2192
ITH (1. Fark)	-6.2454 [13] (-1.6110)	0.0000*	-7.5683 [20] (-2.6128)	0.0000*	-9.9654 [23] (-3.2046)	0.0000*
KG (Düzye)	-0.0054 [3] (-1.6112)	0.6743	-2.2970 [1] (-2.6115)	0.1783	-2.4247 [1] (-3.2024)	0.3614
KG (1. Fark)	-7.3267 [2] (-1.6110)	0.0000*	-7.2558 [2] (-2.6128)	0.0000*	-7.2424 [3] (-3.2046)	0.0000*
ENF (Düzye)	-1.8606 [1] (-1.6112)	0.0605	-2.2393 [2] (-2.6115)	0.1966	-2.6259 [2] (-3.2024)	0.2718
ENF (1. Fark)	-8.3280 [6] (-1.6110)	0.0000*	-8.3541 [7] (-2.6128)	0.0000*	-8.6326 [8] (-3.2046)	0.0000*
YBN (Düzye)	-9.8891 [5] (-1.6112)	0.0000*	-6.2747 [4] (-2.6115)	0.0000*	1.3924 [3] (-3.2024)	1.0000

* %1'lik anlamlılık düzeyini göstermektedir.

() %10 için kritik değeri ve [] PP testi için "bant genişliği"nin değerini temsil etmektedir.

4.3. ARDL Eşbütünleşme Testi ve Bulgular

Eşbütünleşme, zaman içinde birleşen temel ekonomik zaman serileri arasında uzun vadeli bir dengenin varlığını taklit eden bir ekonometrik kavramdır. Bu nedenle, eşbütünleşme, modelde yer alan değişkenler için kısa ve uzun vadeli bilgileri bir araya getiren ampirik hata düzeltme modeli için daha güçlü bir istatistiksel ve ekonomik

zemin oluşturur. Eşbütünleşme testi, bir modelin anlamlı uzun süreli ilişkiler sergilediğini kanıtlamak için gerekli bir adımdır (Nkoro, Uko, 2016: 63-91).

Ekonometrik analizlerde eşbütünleşme teknikleri uygulanırken, her değişkenin eşbütünleşme katsayısının belirlenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, gerçekleştirilecek olan birim kök testlerinin sonucuna bağlı olarak, farklı testler farklı sonuçlar verecektir (Renani, 2007: 4). Geleneksel eşbütünleşme testlerini yapmadan önce, durağanlıkların tespiti için her zaman serisini kontrol etmek esastır. Bir zaman serisi hareketsizse, geleneksel bir şekilde yapılan regresyon analizi sahte sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle, öncelikle birim kök testi yapılması gerekir (Shrestha, Chowdhury, 2005: 9). Ancak, Peseran *vd.*, (1999), değişkenlerin I(0) veya I(1) düzeyinde eşbütünleşik olup olmadığına bakılmaksızın uygulanabilir olan ve uzun vadeli bir ilişkinin varlığının test edilmesine olanak sağlayan bir yöntem önermişlerdir. Çalışmalarında, “Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL)” yaklaşımı olarak bilinen yeni bir test yöntemi ortaya koymuşlardır (Peseran *vd.*, 1999). Diğer eşbütünleşme testleri (yani, Engle, Granger, 1987; Johansen, Juselius, 1990) değişkenlerin aynı seviyede durağan olmalarına yoğunlaşırken (Nazlıoğlu *vd.*, 2014: 315-324), bu yeni yöntem, diğer testlerle kıyaslandığında, değişkenlerin I(0) veya I(1) düzeyde eşbütünleşik olarak sınıflandırılması zorunluluğunu önleme avantajına sahiptir ve önceden gerçekleştirilecek bir birim kök testi de bu yöntemde zorunlu değildir. ARDL yaklaşımı buna ek olarak, temel alınan regresyonların I(0) veya I(1) seviyesinde eşbütünleşik olup olmamasına bakılmaksızın, asimptotik olarak normal olan uzun vadeli katsayılarının tutarlı tahminlerini vermenin de avantajına sahiptir (Peseran, Shin, <http://citeseerx.ist.psu.edu> E.T.: 04.02.2018). Uygulanacak ARDL testi için kısıtlanmamış hata düzeltme modeli aşağıdaki şekilde kurulmuştur;

$$\begin{aligned} \Delta DB_t = & \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta DB_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_i \Delta TAS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \lambda_i \Delta BUY_{t-i} + \\ & \sum_{i=0}^m \delta_i \Delta ITH_{t-i} + \sum_{i=0}^m \psi_i \Delta KG_{t-i} + \sum_{i=0}^m \pi_i \Delta ENF_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_i \Delta YBN_{t-i} + \\ & \theta_1 DB_{t-1} + \theta_2 TAS_{t-1} + \theta_3 BUY_{t-1} + \theta_4 ITH_{t-1} + \theta_5 KG_{t-1} + \theta_6 ENF_{t-1} \\ & + \theta_7 YBN_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned}$$

Yukarıdaki denklemde yer alan $\beta_i, \alpha_i, \lambda_i, \delta_i, \psi_i, \pi_i, \phi_i$ katsayıları seriler arasındaki kısa dönem ilişkisini açıklarken, $\theta_1, \theta_2, \theta_3, \theta_4, \theta_5, \theta_6, \theta_7$ katsayıları ise seriler arasındaki uzun dönem ilişkilerini açıklamaktadır. Bunlara ek olarak Δ birinci dereceden farkı, β_0 sabit terimi ve ε_t varyansı sabit, ortalaması ve kovaryansı sıfır olan ekonometrik bir modele ilişkin hata terimini ifade etmektedir (Köprücü, Sarıtaş, 2017: 77-89). İlgili denklemin sınanmasında uygun gecikme uzunluğunun belirlenebilmesi

için Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan-Quin (HQ) gibi bilgi kriterlerinden yararlanılmaktadır. Bu bilgi kriterlerinden elde edilen en küçük değer model için uygun gecikme uzunluğu olarak kullanılabilir. Gerçekleştirilen test neticesinde elde edilen gecikme uzunluğu verileri Tablo 5'deki gibi olmuştur;

Tablo 5. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme (Lag)	AIC	SC	HQ
0	42.94973	43.26398	43.05690
2	30.51867	33.03268*	31.37602
2	29.63706	34.35082	31.24459
3	28.22176*	35.13527	30.57947*

Elde edilen veriler sonrasında maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak alınmıştır ve AIC ve HQ bilgi kriterlerinin sonuçları dikkate alındığında uygun gecikme uzunluğu da 3 olarak belirlenmiştir. Belirlenen gecikme uzunluğunda otokorelasyon sorununun var olmadığının tespiti de gerekmektedir. Otokorelasyon testi neticesinde sorun olmadığının görülmesinden sonra, seriler arasında eşbütünlüşme bulunup bulunmadığının test edilmesi sürecine geçilebilmektedir.

Otokorelasyon sorununun tespiti için Bound Test verilerinden yararlanılmaktadır. Yukarıda yer alan hata düzeltme modelimiz için sıfır hipotezimiz; seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin bulunmadığıdır. Gerçekleştirilen test neticesinde elde edilen F-İstatistik değerinin, testte yer alan %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri için belirlenen alt kritik değerlerden küçük olması durumunda seriler arasında eşbütünlüşmenin bulunmadığına karar verilir, başka bir deyişle sıfır hipotezi reddedilemez. Ancak elde edilen F-İstatistik değeri, üst kritik değerden büyük olarak elde edilmişse seriler arasında eşbütünlüşmenin bulunduğu sonucuna ulaşılmakta, başka bir ifadeyle sıfır hipotezi reddedilerek alternatif hipotez olan; seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisi bulunduğu kabul edilmektedir. Elde edilen değerler kritik değerler arasında yer alması halinde ise eşbütünlüşmenin varlığı konusunda bir sonuca ulaşılamamaktadır (Kızılkaya vd., 2016: 203-2015). Gerçekleştirilen test sonucu elde edilen sonuçlar Tablo 6'da yer almaktadır;

Tablo 6. Bound Test Sonuçları

K	F-İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi	Alt Sınır	Üst Sınır
6	4.134306	%1	3.15	4.43
		%5	2.45	3.61
		%10	2.12	3.23

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde, F-istatistik değerinin 4.134306 olarak elde edildiği ve bu değer %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri için belirlenen üst kritik değerden büyük olduğu görülmektedir. İlgili veriler dikkate alındığında ise, modelde bir otokorelasyon sorununun bulunmadığı sonucuna ulaşılmakta ve eşbütünlük ilişkisinin var olduğu söylenebilmektedir. Eşbütünlük ilişkisinin tespit edilmesi sonrasında ise, modelde yer alan değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkilerin varlığının incelenmesine geçilebilmektedir.

ARDL testi için kullanılan iktisadi fonksiyon aşağıdaki şekildedir;

$$DB = f(TAS, BUY, ITH, KG, ENF, YBN)$$

Yukarıdaki iktisadi fonksiyondan yola çıkarak birim kök testi yapılan değişkenlere yönelik ARDL testi için kullanılan model aşağıdaki gibidir;

$$DB_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_i DB_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_i TAS_{t-i} + \sum_{i=0}^p \lambda_i BUY_{t-i} + \sum_{i=0}^r \delta_i ITH_{t-i} + \sum_{i=0}^s \psi_i KG_{t-i} + \sum_{i=0}^f \pi_i ENF_{t-i} + \sum_{i=0}^z \phi_i YBN_{t-i}$$

Yukarıda yer alan model neticesinde elde edilen ARDL (1,1,0,0,2,3,2) testi sonuçları ve uzun dönem için elde edilen tahmini sonuçlar Tablo 7'de gösterilmektedir;

Tablo 7'de yer alan test istatistikleri ile tanısal test istatistikleri incelendiğinde, oluşturulan ARDL modelinde White Testi sonucuna göre herhangi bir değişen varyans probleminin olmadığı, Breusch-Godfrey LM testinin sonucu kritik değer üzerinde gerçekleşmekle otokorelasyon sorununun bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca Ramsey Reset test sonuçlarına göre model kurma hatasının olmadığı görülmekle birlikte Jaque-Bera testi sonucuna göre de hata terimlerinin normal dağıldığı gözlemlenmektedir. Gerçekleştirilen testler neticesinde ortaya çıkan sonuçlar, model neticesinde elde edilen verilerin güvenilirliğine de işaret etmektedir.

Oluşturulan ARDL modeli sonucunda elde edilen ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi gösteren test istatistikleri ise Tablo 8'de verilmektedir;

Tablo 7. ARDL (1,1,0,0,2,3,2) Modelinin Tahmini Sonuçları

Bağımlı Değişken DB				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t – İstatistiği Değeri	Olasılık Değeri
DB (-1)	0.571132	0.086419	6.608863	0.0000
TAS	0.905451	0.289651	3.126012	0.0058
TAS (-1)	-1.5260116	0.295862	-5.158211	0.0001
ITH	-0.045602	0.274029	-0.166415	0.8697
BUY	-0.726015	0.136151	-5.332413	0.0000
ENF	-0.045918	0.063632	-1.262785	0.2228
ENF (-1)	0.073465	0.037193	2.148556	0.0455
ENF (-2)	0.026708	0.021345	1.251282	0.2269
KG	0.626549	0.176877	3.542282	0.0023
KG (-1)	1.042414	0.259723	4.013559	0.0008
KG (-2)	-0.647824	0.237328	-2.729660	0.0138
KG (-3)	-0.456101	0.212881	-2.142517	0.0461
YBN	24.54893	6.436798	3.813841	0.0013
YBN (-1)	-20.26648	10.00904	-2.024817	0.0580
YBN (-2)	-3.425375	5.469394	-0.626281	0.5390
C	-7.343234	21.68058	-0.338701	0.7388
Test İstatistikleri				
R ²	0.921248	Regresyonun Standart Hatası		2.253513
Düzeltilmiş R ²	0.855621	Kalıntı Karelerin Toplamı		91.40974
Olasılık (F-İstatistik)	0.000001			
Tanısal Test İstatistikleri				
Değişen Varyans Testi [White*] (P)			0.59 (0.84)	
Jargue-Bera** (P)			1.54 (0.46)	
Breusch-Godfrey LM*** (P)			1.05 (0.39)	
Ramsey Reset (P)			2.14 (0.14)	

* White test gerçekleştirilirken, değişkenler arasındaki çapraz etki (cross terms) göz ardı edilmiştir.

** Jargue-Bera; Normallik testini,

*** Breusch-Godfrey; Otokorelasyon testini,

() ile gösterilen değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 8. ARDL Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken DB				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t - İstatistiği	Olasılık
TAS	-1.447218	0.683417	-2.117621	0.0484**
ITH	-0.106332	0.637246	-0.166862	0.8693
BUY	-1.692864	0.507060	-3.338591	0.0037*
ENF	0.126509	0.064515	1.960911	0.0655***
KG	1.317511	0.730242	1.804211	0.0880***
YBN	1.998455	0.768678	2.599858	0.0181**

* % 1'lik anlamlılık düzeyini göstermektedir.

** % 5'lik anlamlılık düzeyini göstermektedir.

*** % 10'luk anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 8'de yer alan olasılık değerlerinden, TAS, BUY, ENF, KG ve YBN değişkenlerinin katsayılarının istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak ITH değişkeni ile dış borçlanma arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

ARDL modelinin uzun dönemli bulgularına göre, tasarruflarda oluşacak % 1'lik bir artış dış borçlanma üzerinde % 1.4 azalmaya neden olmaktadır. Elde edilen bu sonuç ekonomik realite için beklenen sonuçlar olarak değerlendirilebilir. Tasarruf oranlarının artması yurtiçi fonların artışı neticesinde iç borçlanmada ek imkanlar anlamı taşıdığından, fon talebinde bulunanlar için dış borçlara olan ihtiyacı azaltabilmektedir. Ülke tasarruflarının artıyor oluşunun önemli bir dışsal faydası da para ve sermaye piyasalarının gelişimine olan katkısıdır. Tasarruf sahiplerinin tercihlerine ve risk beklentilerine uygun finansal enstrümanların geliştirilmek zorunda olunması para ve sermaye piyasalarının gelişiminin itici gücü konumundadır. Artan tasarruflar neticesinde gelişen bu tip piyasalar ülkenin öz tasarruflarının değerlendirilebilmesine imkan sağladığı kadar yabancı sermayenin de ülkeye çekilmesi açısından önemlidir. Dış borçlanma nedenlerinden birisi olan ithalatın finansmanı için gerek duyulan döviz kaynağına, gelişen piyasalar sayesinde ülkeye gelen gerek portföy gerekse de sabit sermaye yatırımları neticesinde ulaşmak mümkün hale gelebilmektedir. Tasarrufların artmasıyla gelişen para ve sermaye piyasaları, sağladıkları olumlu dışsallıklarla yatırımların artmasına, artan yatırımlar ise gelir seviyesinin yükselmesine katkıda bulunmaktadır. Oluşan bu süreç, yeniden tasarruf oranlarının artırılmasına olanak sağlayarak dış borçlanmaya duyulan ihtiyacı azaltabilmektedir.

Modelden elde edilen bir diğer uzun dönemli sonuç, %1'lik bir ekonomik büyümenin uzun dönemde dış borçlanma gereksinimini %1.6 azaltacağı yönündedir. Tasarruf artışıyla sağlanan fon büyüklüğü girişimciler tarafından yatırımlara

yönlendirilebildiği sürece üretim ve verimlilik artışına katkı sağlayacaktır. Ekonomik olarak büyüyen bir yapı içerisinde, sermaye stoku bundan olumlu yönde etkilenecektir. Artan sermaye stoku ve gelirlerde meydana gelen pozitif yönlü gelişmeler kendi kendini finanse edebilen bir ekonomik yapıyı oluşturabileceğinden dış borçlanma gereksinimini azaltacaktır.

Elde edilen diğer ampirik bulgulara göre enflasyon, kamu gelirleri ve yaşa bağımlı nüfusta yaşanacak %1'lik artışların uzun dönemde dış borcu sırasıyla %0.12, %1.3 ve %1.9 oranında arttırdığı yer almaktadır. Uzun dönemli sonuçlar neticesinde elde edilen bu verilerin de ekonomik beklentilerle uyumlu olduğu söylenebilir. Enflasyon oranlarındaki artış, kişilerin satın alma gücünü azalttığından hayat standartlarında bir azalma olmasını istemeyen kişiler için ek finansman kaynaklarının bulunması gerekmektedir. Elllerinde bulunan harcanabilir gelirleri, enflasyon nedeniyle her geçen gün daha az miktarda mal ve hizmet satın alabilecek olan bireyler borçlanma yoluyla bu kaybı telafi etmeye çalışabilirler.

Benzer şekilde, kamu gelirlerinin artışı vergi oranlarının artırılması yoluyla sağlandığı takdirde, kişilerin harcanabilir gelirlerinin azalması anlamı taşıyacaktır. Başka bir ifadeyle özel kesim tarafından kullanılacak olan fonların kamu kesimine aktarılması ile oluşan daraltıcı etki kamu harcamaları yoluyla oluşturulacak genişletici etkiden daha büyük olduğu durumlarda bireysel refahta bir düşüş olması olağan bir sonuç olacaktır. Bu durum da ise kişilerin borçlanma yoluyla bu refah kaybını telafiye yönelmesi beklenebilir.

Yaşa bağımlı nüfus oranı, çalışma çağıında bulunmayan veya çalışma çağıında olmasına rağmen çalışmayan kişilerle çalışanlar tarafından yaşamsal ihtiyaçları karşılanan kişileri ifade etmektedir. Çalışan her bir bireyin bakmak zorunda olduğu bağımlı nüfus arttıkça, harcanabilir gelire olan ihtiyacı da artmakta ve ilgili gelir üretim faktörlerinin katkısı neticesinde elde edilemediği durumunda ise borçlanmaya yönelmek bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

ARDL testi için öngörülen hata düzeltme modelinden elde edilen sonuçlar bize ayrıca, aralarında uzun dönemli eşbütünlüşme bulunan değişkenler üzerindeki herhangi bir şok etkisinin ne kadar sürede ortadan kalktığını göstermektedir. Kurulan hata düzeltme modeli sonrasında elde edilen veriler aşağıda yer alan Tablo 9'da gösterilmektedir;

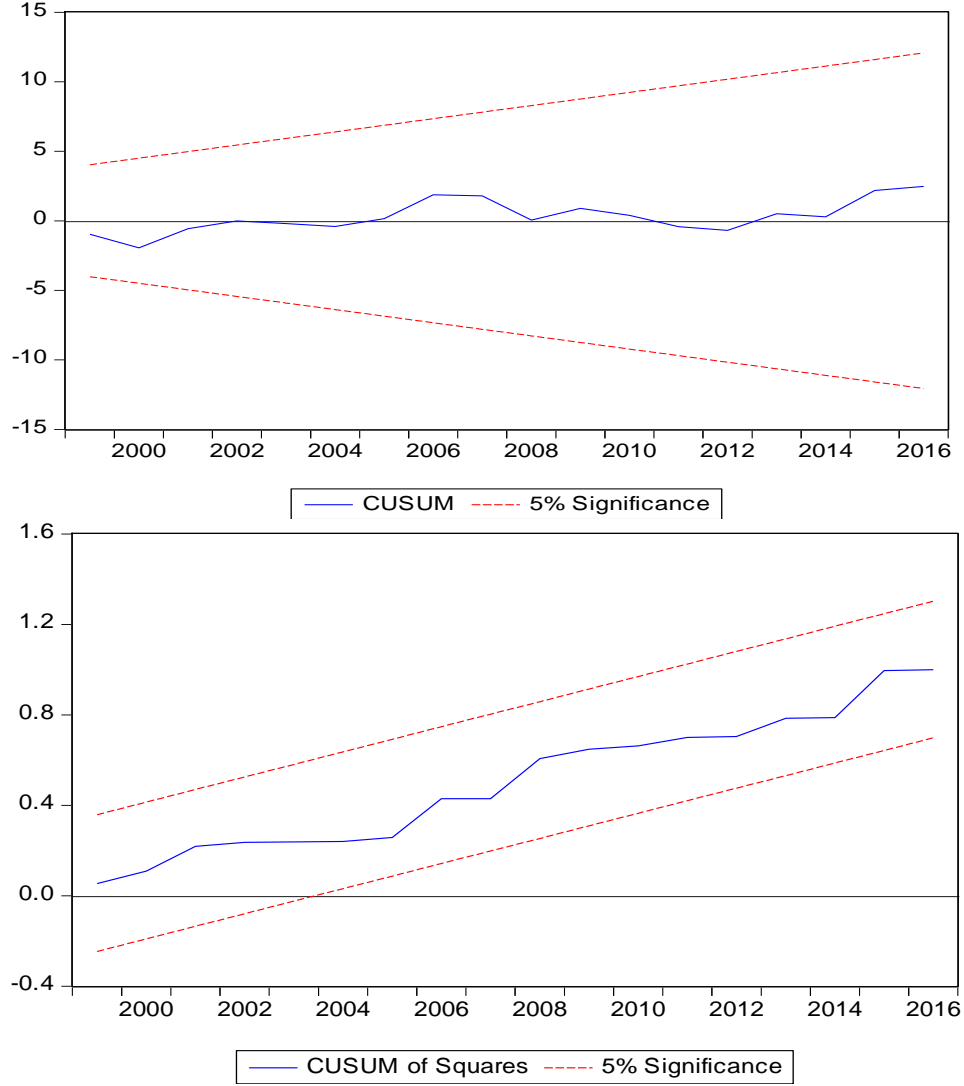
Tablo 9. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t - İstatistiği	Olasılık
D(TAS)	0.905451	0.289651	3.126012	0.0058
D(BUY)	-0.726015	0.136151	-5.332413	0.0000
D(ENF)	-0.045918	0.036362	-1.262785	0.2228
D(ENF(-1))	-0.026708	0.021345	-1.251282	0.2269
D(ITH)	-0.045602	0.274029	-0.166415	0.8697
D(KG)	0.626549	0.176877	3.542282	0.0023
D(KG(-1))	0.647824	0.237328	2.729660	0.0138
D(KG(-2))	0.456101	0.212881	2.142517	0.0461
D(YBN)	24.548925	6.436798	3.813841	0.0013
D(YBN(-1))	3.425375	5.469394	0.626281	0.5390
ECM(-1)	-0.428868	0.086419	-4.962644	0.0001

Test sonucunda elde edilen hata düzeltme teriminin istatistiksel olarak anlamlı olabilmesi için negatif olması gerekmekte ve olasılık değerinin de kritik değerler açısından anlamlı sonuç vermesi beklenmektedir. Tablo 9’da yer alan verilerden de görülebileceği gibi, hata teriminin negatif olması ve olasılık değerinin anlamlı bulunması değişkenler arasında uzun dönemde olduğu gibi kısa dönemde de ilişki bulunduğunu göstermektedir. Hata düzeltme modeli (Error Correction Model – ECM) katsayısının -0.428868 olarak elde edilmiş olması değişkenler üzerindeki herhangi bir şokun yaklaşık olarak iki buçuk dönemden daha kısa bir süre de düzelerek uzun dönem dengesine oldukça hızlı bir şekilde yöneldiğini göstermektedir.

Modelde yer alan değişkenlerin katsayılarının kararlılığının test edilmesinde kullanılan test ise; Brown, Durbin ve Evans tarafından 1975 yılında geliştirilen (Brown *vd.*, 1975; 149-192) CUSUM ve CUSUM SQUARES testleridir. CUSUM testi modelde var olan ardışık artıkları kullanırken CUSUM SQUARES testi ise ardışık artıkların karelerini kullanmakta ve modelde yapısal kırılmaların bulunup bulunmadığını test etmektedir. Model üzerinde gerçekleştirilen yapısal kırılma testi sonuçları ise Şekil 1’deki gibidir;

Şekil 1. CUSUM ve CUSUM OF SQUARES Test Sonuçları

Uzun dönem modeline ilişkin CUSUM ve CUSUM SQUARES istatistiklerinin %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar içerisinde yer alması ARDL modelinin istikrarlı olduğu anlamına gelmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmamızda, Türkiye'nin 1980 – 2016 yılları arasındaki 36 yıllık dönemini kapsayan bazı makroekonomik değişkenlerine ait veriler kullanılmış ve ilgili değişkenlerin ülkemizin dış borçlanma gereksinimine olan etkileri ARDL modeli yardımı ile test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, tasarruf oranlarında yaşanan değişimler başta olmak üzere modelde yer alan bazı diğer değişkenlerin de ülkemizin dış kaynak gereksinimini etkilediği görülmektedir.

Ampirik modelden elde edilen bulguda, tasarruflar ile dış borçlanma arasındaki ilişki negatif yönlü olarak tespit edilmektedir. Türkiye için elde edilen bu bulgu, daha önce gerçekleştirilen teorik ve ampirik çalışmalardan bazıları olan; Diamond (1965), Griffin ve Enos (1970), Weisskopf (1972), Khan *vd.*, (1992), Tiruneh (2004), Okafor ve Tyrowicz (2008), Aliyu ve Usman (2013) ve Karaçor ve Kartal (2016)'ın sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Bu durum, tasarruflarda yaşanacak artışların dış borç miktarını azaltacağını ifade etmektedir. Artan tasarruflar neticesinde yatırım maliyetlerinin düşüyor olması sabit sermaye yatırımlarını artırarak ülkelerin uzun dönemli verimliliklerine pozitif katkı sağlamaktadır. Artan yatırımların bir diğer olumlu etkisi ise işsizlik rakamları üzerinde kendini göstermektedir. Oluşan yeni iş sahaları ve istihdam olanakları neticesinde, üretken alanlara dahil olma imkanı bulan bireyler elde ettikleri gelirlerin büyük bir kısmını tüketseler bile belirli bir kısmını gerek işlem, gerek ihtiyat gerekse de miras gibi bazı güdülerle tasarrufa yönlendireceklerdir. Artan tasarruflarla oluşan fonlar ise ülkelerin dış kaynağa duyduğu ihtiyacın azalmasına yardımcı olacaktır.

Çalışmanın diğer bir bulgusu ise ekonomik büyüme ile dış borçlanma gereksinimini arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğudur. Ampirik analiz bulgusuna göre, büyüme oranındaki her % 1'lik artış uzun dönemde dış borçlanma ihtiyacını % 1.6 oranında azaltmaktadır. Tasarruflarla artan yatırımlar, yatırımla artan istihdam ve üretim kapasitesi, artan üretim ve istihdam sayesinde oluşan ekonomik büyüme ekonomimizin dış kaynağa duyduğu ihtiyacın şiddet derecesini azaltmaya katkı sağlamaktadır. Ekonomik büyümeye katkı sağlayacak yatırımların teşvik edilmesi ve istihdam artırıcı politik yaklaşımların geliştirilmesi dış borçlanma gereksinimini etkileme kanallarından birisi olarak değerlendirilmelidir.

Modelde yer alan bağımsız değişkenlerden bir diğeri olan yaşa bağımlı nüfus oranında yaşanacak %1'lik artışın dış borçları %1.99 oranında arttıracak ampirik analiz sonucunda görülmektedir. Bu durum dış borçlar ile yaşa bağımlı nüfus yapısı arasında önemli bir nedensellik olduğunu göstermektedir. Yaşlanan nüfus yapısının ekonomi üzerindeki önemli etkilerinden birisi ülke tasarruf oranları üzerinde kendini gösterebilmektedir. Yaşlanan ve üretken alandan çekilip genel manada pasif bir nüfus

yapısına evrilen ülkelerde bu durum, toplam tasarrufları tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Azalan tasarruflar nedeniyle yatırımlarını kendi öz fonlarıyla finanse edemeyen bir yapının ise dış kaynağa duyduğu ihtiyacın artması söz konusu olacaktır.

Ampirik çalışmadan elde edilen bulgular, kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünlük ilişkisinin varlığını göstermektedir. Bununla birlikte, kısa dönem için elde edilen sonuçlara bakıldığında da, uzun dönemli ilişkinin varlığına benzer olarak değişkenler arasında kısa dönemde de ilişki olduğu tespit edilmiştir. Modelde yer alan değişkenlerden kaynaklanan herhangi bir şokun etkisinin yaklaşık olarak iki buçuk dönemde ortadan kalktığı ve uzun dönemli denge seviyesine geri döndüğü görülmüştür.

Birçok farklı faktörden etkilenen gerçek ve tüzel kişilerin tasarruf kararları bir bütün olarak ele alındığında ekonomik yapının itici gücü konumundadır. Para ve sermaye piyasalarının gelişimi ve ilgili piyasalar için yenilikçi ürünlerin geliştirilmesinin de altında yatan sürükleyici güç artan tasarruf neticesinde oluşan fonlardır. Tasarruf alışkanlığı ya da imkanı toplumun farklı gelir grupları için özendirilebilir ve hatta teşvik edilebilirse finansal piyasaların gelişimine paralel olarak kolaylaşan fona ulaşma imkanları girişimciler için yatırımların maliyetini düşüren bir unsur haline dönüşecektir. Tasarrufları teşvik edebilmek için gerçekleştirilen çabaların temelinde yatırımlara finansman sağlama amacı bulursa da bir diğer önemli amaç da gerçekleştirilmesi planlanan yatırımlar için dış kaynaklara olan bağımlılığın ortadan kaldırılmasının sağlanmasıdır.

Ampirik analiz neticesinde elde edilen bulgular toplu olarak değerlendirildiğinde, politika yapıcılarının tasarrufu teşvik edici politikaları sürdürmeleri ve ekonomik büyümeye katkı sağlayacak olan özellikle teknolojik yenilikler üreten alanlardaki yatırımları özendirmeleri gerektiği düşünülmektedir. Ülke dışından sağlanan kaynakların cari harcamaların finansmanı ya da borç itfası için kullanılmaktan daha çok altyapı ve ekonominin verimliliğine hizmet eden alanlarda değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Borçların anapara ve faiz ödemeleri için kullanılacak fonlar için yeterli kaynağın, yatırımların sağlayacağı verimlilik artışıyla elde edilecek ek finansman ile sağlanabilmesi gerekir. Massetme kapasitesi olarak da bilinen bu duruma göre, eğer ki borçlanma neticesinde ortaya çıkan fayda borcun itfası için gerekli olan kaynağı oluşturamıyorsa hatalı tercihler söz konusudur. Ülkemizde geçmişten günümüze borç miktarının sürekli olarak artmış olmasına rağmen ekonomik büyümede görülen dalgalı seyir, yurtdışı kaynaklardan elde edilen fonlardan verimli alanlarda yararlanılmadığı şeklinde yorumlanabilir. Borç miktarında yaşanan artışlarla uyumlu olmayan verimlilik artışları uzun yıllar boyunca ülkemiz için de ciddi bir sorun olmuştur.

Dünya üzerindeki birçok devlet açısından borçluluk düzeylerinin ekonomik büyüme hızlarından daha yüksek oranda artıyor oluşu, alınan dış borçların hükümetlerce ekonomiyi geliştirecek verimli alanların dışında kullanıldığının da bir göstergesi niteliği taşımaktadır. Özellikle kalkınmanın ilk evrelerinde ihtiyaç duyulan dış tasarruflardan elde edilen fonların uzun vadede ülkeler açısından risk unsuru olmaktan çıkarılabilmesi, öncelikle ihtiyaçların önem derecesinin doğru belirlenmesi ve bu sayede ülke kaynaklarının israf edilmeden verimli alanlarda kullanılabilmesi ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aizenman J., B. Pinto, A. Radziwill (2007), “Sources for Financing Domestic Capital –Is Foreign Saving a Viable Option for Developing Countries?”, *Journal of International Money and Finance*, 26(5), 682-702.
- Aliyu, R.M., A.U. Usman (2013), “An Econometric Study of the Impact of External Debt, Public Debt and Debt Servicing on National Savings in Nigeria: A Cointegration Approach”, *International Journal of Management and Social Sciences Research*, 2(2), 73-83.
- Bozkurt Yıldız, H. (2013), *Zaman Serileri Analizi*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Brown, R.L., J. Durbin, J.M. Evans (1975), “Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships over Time”, *Journal of the Royal Statistical Society*, 37(2), 149-192.
- Cavid, B.M. (2001), *İktisat İlmi*, (Osmanlıcadan Çeviren: Sema Alpun Çakmak), İstanbul: Liberte Yayınları.
- Chaudhry, I.S., S. Malik, M. Ramazan (2009), “Impact of Foreign Debt on Saving and Investment in Pakistan”, *Journal of Quality and Technology Management*, 5(2), 101-115.
- Diamond, P.A. (1965), “National Debt in a Neoclassical Growth Model”, *The American Economic Review*, 55(5), Part: 1, 1126-1150.
- Dippelsman, R., C. Dziobek, C.A.G. Mangas (2012), “What Lies Beneath: The Statistical Definition of Public Sector Debt”, *IMF Staff Discussion Note*, SDN/12/09.
- Engle, R.F., Granger, C.W.J. (1987), “Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing”, *Econometrica*, Vol:55, No:2, 251-276.
- Gill, I., B. Pinto (2005), “Public Debt In Developing Countries: Has The Market - Based Model Worked?”, *World Bank Policy Research Working Paper*, WP No: 3674.
- Granger, C.W.J., P. Newbold (1974), “Spurious Regressions in Econometrics”, *Journal of Econometrics*, 2, 111-120.
- Griffin, K.B., J.L. Enos (1970), “Foreign Assistance: Objectives and Consequences”, *Economic Development and Cultural Change*, 18(3), 313-327.
- Gupta, K.L. (1970), “Foreign Capital and Domestic Savings: A Test of Haavelmo's Hypothesis with Cross-Country Data: A Comment”, *The Review of Economics and Statistics*, 52(2), 214-216.
- Holtfrerich, C.L., L.P. Feld, W. Heun, G. Illing, G. Kirchgässner, J. Kocka, M. Schularick, W. Streeck, U. Wagschal, S. Walter, C.C. Weizsäcker (2016), “Government Debt: Causes, Effects and Limits”, *Union der Deutschen Akademien der Wissenschaften e. V.*

- International Monetary Fund (2013). Public Sector Debt Statistics: Guide for Compilers and Users, Washington D.C.
<http://www.tffs.org/pdf/method/2013/psds2013.pdf>, E.T.: 26.07.2017
- Irwin, T.C. (2015), Defining the Government's Debt and Deficit", *IMF Working Paper*, WP No: 15/238.
- Johansen, S., Juselius, K. (1990), "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to Demand for Money" *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210.
- Jonathan, D.O., A.R. Ghosh, R.A. Espinoza (2015), "When Should Public Debt Be Reduced?", *IMF Staff Discussion Note*, SDN/15/10, 1-26.
- Khan A.H., Hasan L., Malik A. (1992), "Dependency Ratio, Foreign Capital Inflows and the Rate of Savings in Pakistan", *The Pakistan Development Review*, Vol: 31, No: 4, 843-856.
- Khan, R.E.A., A.R. Gill (2009), "Crowding Out Effect of Public Borrowing: A Case of Pakistan", *Munich Personal Repec Archive*, MPRA Paper No: 16292.
- Kızılkaya, O., E. Sofuoğlu, Z. Karaçor (2016), "Türkiye'de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(1), 203-215.
- Köprücü, Y., Sarıtaş T. (2017), "Türkiye'de Eğitim ve Ekonomik Büyüme: Eşbütünlük Yaklaşımı", *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 77-89.
- Kumar, M.S., J. Woo (2010), "Public Debt and Growth", *IMF Working Paper*, WP No: 10/174.
- Modigliani, F. (1986), "Life Cycle, Individual Thrift and the Wealth of Nations", *American Economic Review*, 76(3), 297-313.
- Nazlıoğlu, Ş., S. Kayhan, U. Adıgüzel (2014), "Electricity Consumption and Economic Growth in Turkey: Cointegration, Linear and Nonlinear Granger Causality", *Journal Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 9(4), 315-324.
- Nkoro E., A.K. Uko (2016), "Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Cointegration Technique: Application and Interpretation", *Journal of Statistical and Econometric Methods*, 5(4), 63-91.
- Okafor, L.E., J. Tyrowicz (2008), "Foreign Debt and Domestic Savings in Developing Countries", *University of Warsaw Working Paper*, WP No: 6/2008
- Özbek, S.E. (1937), *Tasarruf - Ekonomi İlmindeki Yeri - Türkiye'de Tasarruf Hareketleri*, İstanbul, İstanbul: Aydınlık Basımevi.
- Öztürk, K.Z., M. Kartal (2016), "Gelir Gruplarına Göre Yurtiçi Tasarruflar İle Dış Borçlar Arasındaki İlişki: Panel Veri Yöntemi İle Bir Analiz", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 19(1), 139-165.
- Peseran, M.H., Y. Shin (1997), "An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis",
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.153.3246&rep=rep1&type=pdf>,
E.T.: 04.02.2018
- Peseran, M.H., Y. Shin, R.J. Smith (1999), "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Long Run Relationship",
<https://www.repository.cam.ac.uk/handle/1810/418>, E.T.: 01.02.2018

- Reinhart, C.M., M.B. Sbrancia (2011), “The Liquidation of Government Debt, *NBER Working Paper Series*, WP No: 16893.
- Renani, H.S. (2007), “Demand for Money in Iran: An ARDL” Approach, *Munich Personal Repec Archive*, MPRA Paper No: 8224.
- Shrestha, M.B., K. Chowdhury (2005), “ARDL Modelling Approach to Testing the Financial Liberalisation Hypothesis”, *University of Wollongong Economics Working Paper*, P No: 05-15.
- Skousen, M. (1992), *Dissent on Keynes-A Critical Appraisal of Keynesian Economics*, New York: Preager Publisher.
- Smith, A. (2007), *Wealth of Nations*, Metalibri Digital Library, London.
- Tiruneh, M.W. (2004), “An Empirical Investigation Into the Determinants of External Indebtedness”, *Prague Economic Papers*, No: 3, 261-277.
- Tarı, R. (2014), *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2015), “Tasarruf – Yatırım Dinamikleri ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri”,
https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/1c433a55-1f29-4115-acd7-70dc3861772b/TCMB_KITAPCIK_2015_1.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-1c433a55-1f29-4115-acd7-70dc3861772b-m5lk1bu, E.T.: 07.01.2018
- Ulusoy, A. (2017), *Devlet Borçlanması*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- United Nations (1965). “*World Economic Survey 1965 Part – I*”,
https://www.un.org/en/development/desa/policy/wess/wess_archive/1965wes_part1.pdf,
E.T.: 13.12.2017
- Uysal, D., H. Özer, M. Mucuk (2009), “Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965-2007)”, *Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 161-178.
- Weisskopf, T.E. (1972), “The Impact of Foreign Capital Inflow on Domestic Savings in Underdeveloped Countries”, *Journal of International Economics*, 2(1), 25-38.
- Yıldız, B.H. (2013), *Zaman Serileri Analizi*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Yılmaz, B.E. (2015), *Borç Çıkmazı [Osmanlıdan Günümüze 1845 – 2013]*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Zaidi, I.M. (1985), “Saving, Investment, Fiscal Deficits, and the External Indebtedness of Developing Countries”, *World Development*, 13(5), 573-588.
<http://www.tdk.gov.tr>, E.T.: 22.02.2017

TÜKETİCİ YAŞAM TARZLARI İLE STATÜ TÜKETİMİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 37, Sayı 3, 2019
s. 517-546

Aybike Tuba ÖZDEN
Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Samsun Meslek Yüksekokulu
Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü
aybike.ozden@omu.edu.tr

Ö

z: Teknolojide yaşanan gelişmeler, ürün çeşidinin artmasını kolaylaştırırken aynı zamanda bilgiye hızlı ve kolay ulaşabilen, daha seçici tüketicileri yaratmıştır. Bu durum, işletmelerin ürün konumlandırırken

hedef pazarlarını doğru seçmelerinin giderek önem kazanmasına neden olmaktadır. Mevcut çalışma, tüketicilerin yaşam tarzları ile statü tüketimi eğilimleri ile ilişkisini, aynı zamanda bu tüketicilerin kişisel özelliklerinin statü tüketimi eğilimlerine etkisini incelemek amacıyla tasarlanmıştır. Ankara ve Samsun şehirlerinde 415 tüketici ile yürütülen çalışmada anket formu kullanılmıştır. Araştırmada yaşam tarzları ölçek alt boyutları bağımsız, statü tüketimi ölçeği ise bağımlı değişken olarak tanımlanarak bir yapısal eşitlik modeli kurulmuştur ve tüketicilerin yaşam tarzları ile statü tüketim eğilimleri arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri ile eğitim durumları, medeni durumları ve meslekleri arasında ilişki olduğu görülmüştür. Buradan hareketle bu çalışma, ürünlerini statü tüketimine yönelik konumlandıran işletmelerin, tüketicilerin yaşam tarzlarını, kişisel özelliklerini ve mesleklerini dikkate alarak alternatif hedef pazar oluşturabilmeleri açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yaşam tarzı, VALS 2, statü tüketimi.

A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP BETWEEN CONSUMER LIFE STYLES AND STATUS CONSUMPTION

Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 37, Issue 3, 2019
pp. 517-546

Aybike Tuba ÖZDEN
Lecturer Phd., Ondokuz Mayıs University
Samsun Vocational School
Department of Marketing and Advertising
aybike.ozden@omu.edu.tr,

Abstract: While technological advances have paved the way for an increase in the range of products, they have also created more selective consumers who can reach information easily and quickly. This has caused it to become more and more important for businesses to choose their target markets correctly while positioning their products. The present study is designed to examine the association between consumers' life styles and their status consumption tendencies and at the same time to examine the effects of these consumers' characteristics on their status consumption tendencies. A questionnaire is used in the study which is conducted with 415 consumers from Ankara and Samsun. In the study, a structural equation model is built in which life styles scale sub-dimensions are defined as independent variable and status consumption scale is defined as dependent variable and statistically significant association is found between consumers' life styles and their status consumption tendencies. In addition, the results of the study show that there is an association between consumers' status consumption tendencies and their educational status, marital status and occupation. Thus, this study is important in terms of businesses which position their products in line with status consumption in terms of creating alternative target markets by taking into consideration consumers' life styles, characteristics and occupations.

Keywords: *Life style, VALS 2, status consumption.*

GİRİŞ

Pazarlamacıların odak noktası tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarıdır. Tüketiciler satın alma sürecinde ürünlerin işlevi, fiyatı, kalitesi, menşe ülkesi ve markası gibi özelliklerine göre değerlendirme yaparlarken aynı zamanda bu ürünlerden psikolojik ve sosyal olarak elde edebilecekleri faydaya göre de karar verebilmektedirler. Dolayısıyla tüketicileri her yönüyle tanımak ve analiz etmek, onların istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân tanıyabiliyorken işletmelerin de rekabet koşullarının zorlaştığı günümüz pazar koşullarında başarılı olabilmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle işletmeler, tüketicilerin neyi tükettiği sorusu yanında neden tükettiği sorusunu da sorarak strateji geliştirmelidirler.

Tüketicilerin yaşam tarzları, onların satın alma davranışları hakkında fikir veren bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim pazarlama açısından yaşam tarzı için, tüketicilerin neden ve nasıl ürün satın aldıklarının bir yansımasıdır denilebilir. Tüketicilerin meslekleri, gelirleri, cinsiyetleri ve eğitim durumları gibi özellikleri onların yaşam tarzlarına ilişkin fikir verirken bu kişisel özellikleri onların toplum içerisindeki statülerini yansıtmaktadır. Tüketiciler statülerine düşkün olduklarında statü sembolü olarak gördükleri ürünleri satın almaktadırlar ve bu nedenle statü arzusu tüketici davranışını etkileyen önemli faktörlerinden biri haline gelmiştir (O’Cass, McEwen, 2004: 26). Nitekim statü temsili olan ürünlerin tüketimi, tüketiciler açısından arzu ettikleri, özendikleri gruplara ait olma duygusu yaratabilmektedir. Tüketicilerin yaşam tarzı ve statü tüketimi eğilimleri ile ilgili ayrı ayrı yapılmış araştırmalar olmasına rağmen ikisinin bir arada ve tüketicilerin mesleki bilgilerinin de dâhil edildiği bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Tüketicilerin yaşam tarzlarının, kişisel özelliklerinin ve mesleklerinin statü tüketim eğilimlerini üzerindeki etkisinin ele alınması üzerine yapılmış bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tüketicilerin yaşam tarzları ve statü tüketimine ilgili alan yazınına yer verilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın metodolojisi yer almaktadır. Üçüncü bölüm ise araştırmanın sonuç, değerlendirme ve öneriler kısmından oluşmaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Yaşam Tarzı Kavramı

Yaşam tarzı, bireylerin yaşadıkları yeri, yeme içme alışkanlıklarını ve değerlerini kısaca yaptıkları her şeyi kapsayan geniş bir kavramdır (Wilkie, 1994: 344). Tüketicilerin satın alma davranışını etkileyen faktörlerden biri olan yaşam tarzı; onların mesleklerini, gelirlerini nasıl harcadıklarını, aile yapılarını, hobilerini, beğenilerini, tutumlarını kısaca hayatlarını nasıl sürdürdüklerini ifade etmektedir. İşletmelerin hedef pazarlarında başarıya ulaşabilmeleri ve sürekliliklerini sağlayabilmeleri açısından geliştirdikleri stratejilerin odak noktası olan tüketiciler ve onların yaşam tarzlarının incelenmesi bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Pazarlama alanında yaşam tarzına

ilişkin yapılan çalışmalar dört temel nedenden dolayı yapılmaktadır (Adnan, Khan, 2017: 127):

- Hedef pazarları tanımlamak
- Tüketici davranışları hakkında daha iyi açıklamalar sağlamak
- Bir işletmenin stratejik pazarlamasını geliştirmek
- Yeni ürünlerin tercihlerini değiştirmek, yeni ürünler ve ticari girişimler için riski en aza indirmek.

Bu dört temel amaçtan anlaşılacağı üzere yaşam tarzı faktörü farklı tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının gruplandırılarak daha kolay anlaşılabilmesini sağlamaktadır. Tüketiciler; ortak değer, ilgi ve zevkleri sebebiyle benzer tüketim alışkanlıkları sergilemektedirler (Solomon, 1996: 658). Bu durum, rekabetin yoğun olduğu pazarda işletmelerin strateji geliştirmelerini büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır çünkü yaşam tarzı, tüketicilerin zamanını ve parasını nasıl tükettiğinin anlaşılmasını sağlayan bir tüketim şeklini işaret etmektedir denilebilir.

Tüketicilerin yaşam tarzları; onların faaliyetleri, ilgileri, değerleri ve demografik özelliklerinden etkilenmektedir (Odabaşı, Barış, 2002: 220). Pazarlamacılar, tüketicilerin yaşam tarzlarını anlayabilmek, onları daha yakından tanıyabilmek ve dolayısıyla istek ve ihtiyaçlarını daha isabetli karşılayabilmek açısından bu özellikleri dikkate alarak yaşam tarzı araştırmaları yapmaktadırlar.

Bu araştırmada, VALS 2 ölçme yöntemi kullanılmıştır. Tüketicilerin değerler ve yaşam tarzlarını ölçmek için kullanılan VALS, 1983 yılında Mitchell tarafından oluşturulmuş psikografik bir ölçme aracıdır ve daha sonra bu ölçme aracının Standford Research Institute (SRI) tarafından geliştirilmesi ile VALS 2 ölçme aracı oluşturulmuştur (Özgül, 2010). VALS 2 Ölçeği'ndeki hâkim düşünce tüketicilerin satın alım yaparken kişiliklerine uygun alışveriş yaptıkları şeklindedir (Ünal ve Erciş, 2006: 365). Bu ölçek 35 değişkenlidir ve tüketicilerin kaynakları (gelir, eğitim, kendine güven, sağlık, satın alma isteği, zekâ ve sahip olunan enerji seviyesi) ile kişisel yönelimleri (prensipl, statü ve faaliyet uyumu) şeklinde 2 faktörlüdür ve aşağıda verilen 8 yaşam tarzı grubunu içermektedir (Can, 2006: 35-38; Ceylan, Yılmaz, 2004: 278-279; Gonzales, Bello, 2002:51-85; Hamşioğlu, 2013: 21; Özgen, Yeşiloğlu, 2015: 201; Piirto, 1991:6):

- **Gerçekleştiriciler:** Bu gruptakiler araştırmacı, başarılı, sorumluluk alan, değişime açık, kültürlü, aktif ve liderlik özellikleri taşıyan bireylerden oluşmaktadır. Bu bireyler teknolojiyi takip eden, yeni fikirlere önem veren, niş ürünler satın alan ve

pazarda aktif olan bireylerdir. Bu tüketiciler; eğlence anlayışlarıyla, dinlenme alışkanlıklarıyla ve sahip oldukları ürünlerle kendilerini yansıtmaktadırlar. Statü tüketiminde tüketicilerin statü sembolü olan ürünleri satın almaları söz konusudur (Aslay *vd.*, 2013: 45). Statü sembolü ürünler ise tüketiciler için sosyal alanlarda olumlu bir imaj anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla özgürlüklerinin ve kişiliklerinin bir ifadesi olduğu için imajlarına ve çeşitliliğe önem veren ve soysal olaylarla ilgilenen gerçekleştirenler yaşam tarzındaki tüketicilerin statü tüketimi eğilimlerinin olabileceği düşünülmektedir.

- **Nail Olanlar:** Bu gruptakiler ideallerine önem veren, düzene, bilgiye ve sorumluluğa değer veren, olgun, halinden memnun, rahat ve sakin bireylerden oluşmaktadır. Bu bireyler genellikle iyi eğitimlidirler ve araştırma yaparak bilgiye ulaşmaya çalışırlar. Yaşanan gelişmelere ilgi duyan bu bireyler, toplumsal normlara ve otoriteye saygı duymakla birlikte yeni fikirlere açıktırlar. Bu gruptaki tüketiciler satın aldıkları ürünlerin işlevine önem vermektedirler. Tüketim toplumlarında ise tüketiciler ürünlerin işlevsel faydalarına değil daha çok psikolojik ve duygusal faydalarına odaklanmaktadır (Gökaliiler *vd.*, 2011: 37). Statü tüketiminde de tüketiciler ürünlerin işlevsel faydasından ziyade ürünlerin kendilerine sağladığı statüyü düşünmektedirler. Bu nedenle iyi gelirli olmalarına rağmen pratik, tutucu ve mantıklı olan nail olanlar yaşam tarzındaki tüketicilerin; ürünlerin dayanıklılığına, işlevine ve değerine önem verdikleri için statü tüketimi eğilimlerinin düşük olduğu düşünülmektedir.

- **Başarılılar:** Başarma arzusuyla güdülenen bu bireylerin hayatları, aileleri ve kariyerlerinden oluşmaktadır. Bu bireyler muhafazakâr, geleneksel, otoriteye saygılı, risk almayı sevmeyen ve istikrara önem veren bireylerdir. Uzmanlaşmak ve ileriye görmek bu bireyler için çok önemlidir. Bazı ürün ve markalara sahip olmanın ve onları kullanmanın, tüketicilerde yarattığı ruh hali statü sembolü olarak algılanabilmektedir çünkü bu ürünleri satın alabilmek başarı ve gücün göstergesidir (Aslay *vd.*, 2013: 45). Başarılılar yaşam tarzındaki bireyler, imajlarına önem verdiklerinden ve yoğun iş hayatları olduğundan prestijli ve zaman kazandıracak ürünleri tercih eden, pazarda aktif olan tüketicilerdir. Bu nedenle başarılılar yaşam tarzındaki tüketicilerde statü tüketimi eğilimi olduğu düşünülmektedir.

- **Tecrübeliler:** Bu gruptaki bireyler genç, dinamik, atak, risk almayı seven ve asi tüketicilerdir. Yeniliği, sıra dışılığı ve heyecanı sevmekle birlikte bu gruptakiler için değişiklik ile heyecan arayışları gelip geçicidir ve bu nedenle heveslendikleri şeylerden çabuk vazgeçebilirler. Bu gruptaki tüketicilerin sosyal faaliyetleri spor ve açık hava eğlenceleri şeklindedir. Dolayısıyla bu tüketiciler, gelirlerinin büyük kısmını giyim, moda, sosyalleşme, hazır yiyecekler, müzik ve sinemaya harcamaktadırlar. Statü tüketimi sosyalleşmek, statü elde etmek için tüketmeye ilgi göstermek ve işlevsel nedenler dışında satın almak boyutlarından oluşmaktadır (Aslay *vd.*, 2013: 45).

Dolayısıyla sosyalleşmeye önem veren tecrübeliler yaşam tarzına sahip olan tüketicilerin statü tüketimi yapma eğiliminde olabilecekleri düşünülmektedir.

- **İnananlar:** Bu gruptakiler dini inançlarına bağlı, muhafazakâr, geleneklerine ve ahlakî değerlere önem veren bireylerdir. Bu bireylerin hayatlarını aileleri, evleri ve mensubu oldukları toplumsal ve dini yapılanmalar oluşturmaktadır. İhtiyaçlarını karşılayacak kadar gelirleri ve tahmin edilebilir davranışları olan bu tüketiciler, bilinen ürünleri ve markaları tercih eden sadık tüketicilerdir. Bu yaşam tarzına ilişkin değerlere sahip tüketicilerde, diğer bireylere karşı sahip oldukları üstünlükleri sergilememe eğiliminin olduğu söylenilebilir. Örneğin Müslüman toplumlarda, toplumdaki sınıfsal farklara işaret eden görsel imgelere karşı içsel bir mesafe konulmuştur ve eşitsizliklerin giderilmesine dönük politikaları benimseyen bu anlayış, yaşam standartları arasındaki farkların vurgulanması ayıp saymaktadır (Erkilet, 2012: 37). Dolayısıyla inananlar yaşam tarzındaki tüketicilerin statü tüketim eğilimlerinin düşük olduğu düşünülmektedir.

- **Gayret Edenler:** Bu gruptaki bireyler, moda ve eğlenceyi takip eden, başkalarının düşünce ve onayına önem veren bireylerdir. Gayret edenler yaşam tarzında olan tüketiciler, alışverişi sosyal bir aktivite olarak görmektedirler ve planlamadan satın alım yapmaktadırlar. Tüketim toplumlarındaki tüketici alışkanlıklarının da bu belirgin özellikleri taşıdığı söylenilebilir. Tüketim toplumlarında ayrıca bireylerin sosyal statüleri; eğitimle, liyakat ya da saygınlık sahibi bir meslekle değil bireylerin kullanmış oldukları araçlara bağlı olarak değişmektedir (Nar, 2015: 949). Bu araçlar kimi zaman lüks ürünler olabilmektedir. Günümüzde lüks ürünler, somut anlamda tüketilmemektedir başka bir ifadeyle, öz ürün ikinci plana atılarak ürünün tüketicilere sunduğu imaj tüketilmektedir (Tıghı, Akyazgan, 2003: 21). Lüks ürünler aynı zamanda pahalı olduklarından bu ürünleri kullanan tüketicilerin yüksek gelirli olduklarına dair bir imajları oluşmaktadır ve bu durum statünün göstergelerindedir. Sonuç olarak yeteri kadar ekonomik gelirleri olmadığı için başarıyı ve onun göstergesi olarak gördükleri parayı elde etmeye güdülenen gayret edenler yaşam tarzındaki tüketicilerin, daha yüksek gelirli tüketicilerin satın aldıkları ürünlerin taklitlerini satın almayı tercih ettikleri için statü tüketimi eğilimlerinin olduğu düşünülmektedir.

- **Yapıcılar:** Kendilerini ifade etmekle güdülenen bu gruptaki bireyler, kendi kendine yetebilen, geleneklerine bağlı, aileye önem veren bireylerdir. Evlerinde küçük tamirat yapmak, bahçe işleriyle uğraşmak, çocuk yetiştirmek gibi ilgi alanları olan bu bireyler yeni fikirlerden şüphe duymaktadırlar, muhafazakârdırlar ve özel hayatlarına yaptırım uygulanmasından hoşlanmamaktadırlar.

Daha önce de belirtildiği gibi lüks ürünler birer statü sembolü olarak kullanılabilir. Veblen'in teorisine göre toplumların alt sınıf üyeleri üst sınıf

üyeleri gibi görünebilmek amacıyla gösteriş amaçlı tüketim yapmaktadırlar ve bu amaçla işlevsel özellikleri eşdeğer olan ürünlerden birine daha yüksek bir fiyat ödemeyi isteyebilmektedirler (Bagwell, Bernheim, 1996: 349). Dolayısıyla alt sınıf üyesi olan tüketiciler üst sınıftakilere ulaşabilmek ve statü kazanabilmek için fiyatı daha yüksek ürünler veya lüks ürünler için harcama yapabilmektedirler. Bu doğrultuda yapıcılar yaşam tarzındaki tüketicilerin, lüks ürünler yerine işlevsel ve pratik olan temel ürünleri satın aldıkları için statü tüketimi eğilimlerinin düşük olduğu düşünülmektedir.

- **Mücadele Edenler:** Bu gruptaki bireyler eğitim seviyesi düşük, becerisi az, ekonomik olarak yeterli seviyede olmayan, çekingen bireylerden oluşmaktadır. Kendilerini güvene almak isteyen bu bireyler için alışılmış olan güvenli olandır ve markalara bağlıdırlar. Temel istek ve ihtiyaçları için alışveriş yapan bu tüketicilerin tedbirli olmaları, favori markalara indirim söz konusuken bağlılık göstermeleri nedeniyle statü tüketimi eğilimlerinin düşük olduğu düşünülmektedir.

Yaşam tarzı ile ilgili yapılmış olan çalışmalara bakıldığında Madran ve Kabakçı (2002), yapmış oldukları araştırma ile yaklaşık olarak aynı yaşta olan, benzer kültürel şartlara ve eğitim düzeyine sahip ve benzer yerlerde yaşayan tüketicilerin homojen bir grupta toplandığını belirtmektedirler. Araştırmacılara göre tüketicilerin yaşam tarzları ve tüketim alışkanlıkları ile ilgili elde edilen bu veriler, işletmeler için pazarlama stratejileri geliştirmelerinde faydalı olmaktadır (Madran, Kabakçı, 2002: 92). Erciş *vd.*, (2008) ise yapmış oldukları araştırma ile aynı kültürde büyümüş, aynı yaş ve meslekte olan tüketicilerin satın alma davranışlarının farklı olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmacılar bu durumun tüketicilerin değerlerinin, deneyimlerinin, sosyal sınıflarının, duygu ve kişiliklerinin farklı olmasından kaynaklandığını belirtmektedirler (Erciş *vd.*, 2008: 281). Hur *vd.*, (2010), yaptıkları araştırma ile Amerikalı tüketicileri yaşam tarzlarına göre sosyal ve yemeğe düşkün, aileye göre hareket eden, yenilik arayışında olan, fiyat odaklı ve iyiliği-rahata önemseyen tüketiciler olarak gruplandırmışlardır. Dansirichaisawat ve Suwunnamek (2014), çevreci yaşam tarzı olan tüketicilerin kolaylık, verimlilik ve çevresel faktörlü üç boyutlu satın alma davranışı tespit etmişlerdir. Küçükusta ve Guillet (2015), yapmış oldukları araştırma ile Hong Kong'daki uluslararası spa ziyaretçilerini yaşam tarzına göre bölümlere ayırmışlar ve spaları ziyaret eden tüketicilerin; sağlık bilinçli-entelektüel, ortalama, aile odaklı, zevk odaklı ve kaygısız olarak beş yaşam tarzı olan tüketicilerden oluştuğunu tespit etmişlerdir. Özgen ve Yeşiloğlu (2015), organik gıda tüketimi ve tüketicilerin yaşam tarzı ilişkisini inceledikleri araştırmalarında tüketicilerin yaşam tarzlarının organik gıda tercih etmede bir etken olmadığını tespit etmişler, bunun nedeninin kültürün tüketiciler üzerinde kontrolcü olmaktan uzaklaşarak tüketici davranışını serbest bırakmasından kaynaklanıyor olduğunu belirtmişlerdir. Kim ve Kim (2017) yapmış oldukları araştırmada lüks yaşam tarzındaki tüketicilerin; faaliyetlerinde, ilgi alanlarında ve fikirlerinde lüks tüketicilerin kişisel değerlerine odaklandıklarını, lüks tüketici pazarının

heterojen bir yapıya sahip olduğunu ve günümüzde sosyal medyanın, dijital iletişimin ve küreselleşmenin bu yapıyı süresiz bir şekilde dönüştürmeye devam ettiğini belirtmişlerdir. Pektaş (2018) ise, yaşam tarzının alternatif turizm talebi üzerine etkisini incelediği araştırmasında hedef pazarın yaşam tarzına göre alternatif turizmin turizm sektöründe bir çeşitlendirme aracı olarak kullanılabileceğini tespit etmiştir.

Bu araştırmalarda da görüldüğü üzere tüketicilerin yaşam tarzı onların satın alma davranışlarını etkilemektedir. Ayrıca yaşam tarzı tercihleri, tüketicilerde ayırım yapan ve diğer tüketicilerin tanımlanmasını sağlayan tikel beğeni yargılarını oluşturmaktadır (Gökaliiler *vd.*, 2011: 37). Bu yargıların bazıları, tüketicilerin toplum tarafından tanınmalarını ve konumlandırıldıkları yerin anlaşılmasını sağlayan statülerine ilişkindir. Dolayısıyla statü temsili ürünleri satın alabilmenin, tüketicilere belirli bir yaşam tarzını temsil edebilme fırsatını da sağladığı düşünülmektedir.

1.2. Statü Tüketimi

Yaşadığı toplumda bireyin diğer bireyler tarafından konumlandırıldığı yer, statü olarak düşünülebilir. Bireyler, toplum içinde konumlandırıldıkları bu yerlere göre diğer bireyler tarafından tanınmakta ve fark edilmektedirler. Bu nedendir ki bireyler, kendilerine atfedilen statüleri aracılığıyla bir prestij ve saygı kazanmaktadırlar. Bir birey; medeni hali, mesleği, yaşı, mevkisi veya kazancı ile toplumda bir statü edinebildiği gibi kimi zaman satın aldığı ürünlerle de istediği statüye ulaşmayı hedefleyebilmektedir. Dolayısıyla tüketiciler, statü göstergesi olduğunu düşündükleri ürünleri satın almakta ve toplumda fark edilmeye çalışmaktadırlar (O’Cass, McEwen, 2004: 28). Günümüz tüketim toplumlarında tüketiciler, ihtiyaçları olmadığı halde satın aldıkları ürünler ile kendilerine toplumda bir yer edinmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda tüketiciler satın aldıkları ve kullandıkları ürünleri kendilerini tanımlayan ifadeler olarak kullanmaktadırlar (Kadioğlu, 2013: 102). Nitekim bu tüketim şekli, tüketiciler açısından toplumsal statülerini meşrulaştırmanın bir aracı haline dönüşmektedir ve tüketiciler ürünlerin işlevsel faydalarından ziyade bu ürünleri satın alarak elde etmek istedikleri duygusal ve psikolojik faydalara odaklanmaktadırlar (Gökaliiler *vd.*, 2011: 37). Bu durumda tüketicilerin yüksek statü göstergesi olan ürünleri satın alarak statü ve prestij kazanma amacı taşıdıkları süreç, statü tüketimi olarak tanımlanmaktadır (O’Cass, Frost, 2002: 68).

Kilsheimer’in (1993: 349), bireylerin sosyal statülerini artırabilecek ürünleri satın almaları ve kullanmaları olarak tanımladığı statü tüketimi, bilimsel açıdan ilk olarak Veblen (1899) tarafından ele alınmıştır. Veblen’in “Aylak Sınıfı Teorisi”ne göre zamanının üreticisi olmayan tüketicileri, gösteriş amaçlı tüketim yaparak üst sosyal sınıflara benzemeye çalışmaktadırlar. Veblen’e göre bu tüketiciler, aşırı tüketim yaparak kendi üstünlüklerinin reklamını yapmakta ve aylaklıklarını halkın görmesinden büyük bir zevk duymaktadırlar (Güleç, 2015: 63). Bu nedenle Veblen’e göre tüketim,

tüketicilerin sosyal statülerini göstermek gibi önemli bir işlevi barındırmaktadır ve toplumun alt sınıfındaki tüketiciler, yapabildikleri oranda zengin sınıfları taklit etmek için lüks tüketim yapmaktadırlar. Lüks markalar, tüketicilere fizyolojik veya ekonomik bir yarar sağlamaktansa tüketicilerin sosyal statülerini yükseltmede bir araç olarak görülmektedirler ve bu bakış açısıyla tüketilmektedirler (Tıgılı, Akyazgan, 2003: 22). Bu durumda tüketiciler, diğer insanları etkileyebilecek statü sağlayan ürünlerle, ihtiyaçlarını karşılayacak ürünler arasında yapmış oldukları tercihlerle tüketim şekillerini belirlemektedirler ve bu gösteriş amaçlı tüketim temel fikrine dayanmaktadır (Açıkalın, Erdoğan, 2004: 8).

Geçmişten günümüze tüketiciler ve tükettikleri ürünler değişmiş olsa da edinmiş oldukları mülke ilişkin kazandıkları statülerin ve prestijlerinin aynı kaldığı görülmektedir (Rouhani, Hanzaee, 2012: 1054). Tüketicilere statü ve prestij kazandıran bu mülkün ve sembolik ürünlerin kültürden kültüre, nesilden nesile veya tüketicilerin yaşam tarzlarına göre değiştiğini söylemek mümkündür. Örneğin inananlar için Hacca gitmek statü sembolü iken, bu durum tecrübeliler yaşam tarzında olanlar için Everest'e tırmanmak şeklinde olabilmektedir. Şüphesiz her iki faaliyet de pazarlamacılar için önemli tüketim araçlarındandır.

Pazarlama alanında yapılan bazı çalışmalarda statü tüketiminin ve gösteriş tüketiminin aynı kavramlar olarak kullanıldığı görülmektedir ancak Eastman *vd.*, (1999), yapmış oldukları araştırmalarında statü tüketiminin gösteriş tüketiminden farklı olduğunu belirterek, tüketicilerin statü göstergesi olan ürünleri satın almalarının statü tüketimi olduğunu vurgulamaktadırlar. Statü tüketimi, tüketicilerin çevrelerindeki kişilere sosyal duruşlarını geliştirmek amacıyla hem kendileri hem de çevreleri için statüyü temsil eden ürün satın almalarına neden olan motivasyonel bir süreçtir (Eastman *vd.*, 1999). Gösteriş tüketiminin temelinde ise tüketicilerin pahalı bir ürün satın alarak kendilerini diğer insanlar arasında yüceltme eğilimi yatmaktadır (Eastman *vd.*, 1999: 43). Benzer şekilde O'Cass ve McEwen (2004: 37), yapmış oldukları araştırma ile statü tüketimi ve gösteriş tüketiminin farklı iki tüketim şekli olduğunu, statü tüketiminin gösteriş tüketimi üzerinde pozitif yönde etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılar statü tüketiminin, tüketicilerin kendilerini ifade etme ve kişilerarası etkileşiminden etkilendiğini, gösterişçi tüketimin ise sadece kişilerarası etkileşimden etkilendiğini belirtmektedirler. Bu çalışmalardan da anlaşıldığı üzere statü tüketimi gösterişçi tüketime, gösterişçi tüketim ise statü tüketimine bağlıdır (O'Cass, Frost, 2002: 68). Ancak tüketicilerin statü kazanmak için yaptıkları her alışveriş gösteriş tüketimi olmayabilmektedir. Gösterişçi tüketimde özellikle lüks tüketim ürünlerinin satın alınması ve diğer tüketicilere gösteriş yapma amacı daha ağır basmaktadır.

Marcoux *vd.*, (1997) yapmış oldukları araştırma ile statü tüketiminin gösterişçi tüketimin bir boyutu olduğunu belirlemişlerdir. Yapılmış olan bir başka çalışmada

Truong *vd.*, (2008), gösterişçi tüketim ile statü tüketiminin farklı iki yapı olduğunu ve statü tüketiminde odak noktanın tüketicilerin bireysel haz, benlik saygısı, özgüven gibi kazanımları elde etmeleri olduğunu tespit etmişlerdir. Sonuç olarak statü tüketimi, statü göstergesi olan ürünlerin satın alınması eğilimini ifade ederken gösterişçi tüketim, satın alınan pahalı veya değerli ürünlerin diğer tüketicilere gösterilerek kullanılması eğilimini ifade etmektedir. Dolayısıyla statü tüketiminde satın alınan ürünün diğer tüketiciler tarafından görülmesinden ziyade o ürünün tüketici için satın alınabiliyor olması önem taşımaktadır. Gösterişçi tüketimde ise satın alınan ürünün başkaları tarafından görülmesi önem taşımaktadır. Bu doğrultuda mevcut çalışma, tüketicilerin başka tüketicilere karşı satın aldıkları ürünler ile gösteriş yapmaya çalışıp çalışmadıkları üzerine değil tüketicilerin satın aldıkları ürünler ile statü kazandıklarını düşündükleri tüketim şekli olan statü tüketim eğilimlerini araştırmak üzere tasarlanmıştır.

Kilshheimer (1993), tüketicilerin statü ifadesi olarak gördükleri ürünleri satın alma eğilimlerini ölçmek amacıyla geliştirmiş olduğu 14 değişkenli ölçek ile statü tüketiminin sosyalleşme, statü elde etmek için tüketmeye ilgi ve fonksiyonel nedenler dışında satın alma olmak üzere 3 boyutu olduğunu tespit etmiştir. Yapılan araştırmalarla bu ölçeğin güvenilir ve statü tüketimini ölçmeye uygun bir ölçek olduğu görülmüştür (Heaney *vd.*, 2005: 85).

Statü tüketimi ile yapılmış olan çalışmalara bakıldığında Piacentini ve Mailer'ın (2004), genç tüketicilerin statü göstergesi olan kıyafeti hem çevrelerindeki tanıma hem de kendilerini ifade etme aracı olarak kullandıklarını tespit etmişlerdir. Yang (2006), yapmış olduğu araştırma ile popüler kültürü ve hayranlık uyandıran yaşam tarzını yansıttığı için televizyon izleme ve magazin dergileri okuma ile statü tüketimi arasında pozitif yönde ilişki olduğunu tespit etmiştir. Han *vd.*, (2010) ise yapmış oldukları araştırmalarında statü tüketimi yapan zengin tüketicilerin zenginliklerini gösterebilmek için gösterişçi lüks ürünler kullandıklarını belirlemişlerdir. Shukla (2010) yapmış olduğu araştırmada durumsal öncüllerin, sosyo-psikolojik faktörlerin ve markanın statü tüketimini etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Gökalliler *vd.*, (2011) İzmir'de üniversite öğrencileri ile yapmış oldukları araştırmada, iPhone marka akıllı telefonu, hayranlık uyandıran bir çekiciliğe sahip olduğu için değerli bulan tüketicilerin daha yüksek oranda statü tüketimine eğilimi olduğunu, bu telefona sahip olmayı bir başarı göstergesi olarak gördüklerini tespit etmişlerdir. Eastman (2012) ise yapmış olduğu araştırmada statü tüketimi ile demografik değişkenler arasında ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır ve araştırmacıya göre lüks ürün pazarlamacıları pazar bölümlendirme, demografik değişkenlerden ziyade tüketicilerin nesil farklılıklarını dikkate almalıdırlar. Aslay *vd.*, (2013), statü göstergesi olduğu düşünülen plazma televizyon sahibi tüketiciler ile yapmış oldukları araştırmalarında materyalist eğilimi yüksek kişilerde statü tüketiminin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Chan *vd.*, (2015) ise araştırmaları sonucunda tüketicilerin statülerini yükseltebilmek için lüks ürünler satın

alırken benzeri olmayan ve başkalarının sahip olmadığı ürünleri tüketmeyi istediklerini tespit etmişlerdir. Yeniaras (2016), materyalist değerlerin statü tüketimine dönüşüp dönüşmediğini ve dindarlığın statü tüketimi ile tüketici borçları arasındaki ilişki üzerinde bir etkisi olup olmadığını araştırdığı çalışmasında materyalist değerlerin İslamcılar için statü tüketimini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Guterman ve Levy (2018), statü tüketiminin kalite algısı üzerinde olumsuz, aşinalık üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Statü tüketimi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında statü tüketimi ile ilgili çoğunlukla materyalizm, benlik algısı, demografik özellikler arasındaki ilişkilerin ele alındığı görülmektedir (Güllülü *vd.*, 2010: 110). Bu nedenle statü tüketimi ile tüketicilerin yaşam tarzı ve meslekleri arasındaki ilişkinin bu araştırma ile ilk olarak ele alınmasının literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

2. METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı, tüketicilerin yaşam tarzlarının ve yaşları, eğitim durumları, medeni durumları, cinsiyetleri ve mesleklerinin statü tüketimleri üzerinde etkisi olup olmadığını belirlemektir. Yaşam tarzı; bireylerin değerleri, ilgi alanları, fikirleri ve tüketici davranışlarından oluşan bir bütündür ve bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerini belirlemektedir (Madran, Kabakçı, 2002: 83). Ayrıca yaşam tarzını belirleyen tüketicilerin yaşı, eğitim durumu, medeni durumu, cinsiyeti ve mesleği; tüketicilerin sosyal çevrelerine, gelirlerine ve gelirlerini nasıl tükettiklerine dair pazarlamacılar fikir vermektedir. Edinilen bu bilgiler işletmelerin; tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini, kâr edebilmelerini ve varlıklarını sürdürebilmelerini kolaylaştırmaktadır. Günümüz toplumlarında tüketim, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamak olan masumane düşüncesinden sıyrılarak sınırsız ve doyumsuz bir ihtiyaç haline dönüşmüştür (Nar, 2015: 944). Bu bağlamda tüketicilerin satın aldıkları ürünler aracılığıyla mevcut statülerini yükseltmek istemelerinin ve dolayısıyla öteki tüketicilerle kendilerini kıyasladıklarında tatmin olmalarının da bir ihtiyaç haline dönüştüğü düşünülmektedir. Sonuç olarak, tüketicilerin yaşam tarzlarının ve demografik özelliklerinin onların statü tüketim eğilimlerini ne ölçüde etkilediğinin tespit edilmiş olması, hem tüketicileri yakından tanıma hem de doğru pazar bölümlendirme açısından önem taşımaktadır.

2.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Yaşam tarzı, tüketicilerin faaliyetlerini, ilgi alanlarını, fikirlerini ve boş zamanlarını yansıtmaktadır (Engel *vd.*, 1995: 449). Veblen'e (1899) göre tüketiciler, zamanlarını ve boş zamanlarını diğer tüketicilerden farklılaşabilmek ve toplumsal

konumlarını yükseltmek için tüketim yaparak geçirmektedirler. Bu doğrultuda araştırmanın birinci hipotezi aşağıdaki gibidir:

H1: Tüketicilerin yaşam tarzları ile statü tüketimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1a: Başarılılar yaşam tarzı değer özelliklerinin statü tüketimi üzerinde pozitif etkisi vardır.

H1b: Tecrübeliler yaşam tarzı değer özelliklerinin statü tüketimi üzerinde pozitif etkisi vardır.

H1c: Yapıcılar yaşam tarzı değer özelliklerinin statü tüketimi üzerinde negatif etkisi vardır.

H1d: Gayret edenler yaşam tarzı değer özelliklerinin statü tüketimi üzerinde pozitif etkisi vardır.

H1e: İnananlar yaşam tarzı değer özelliklerinin statü tüketimi üzerinde negatif etkisi vardır.

H1f: Nail olanlar yaşam tarzı değer özelliklerinin statü tüketimi üzerinde negatif etkisi vardır.

Tüketici satın alma davranışı tüketicilerin yaşı, eğitim durumu, kişiliği, yaşam tarzı ve mesleği gibi çeşitli bireysel faktörlerden etkilenmektedir (Odabaşı, 1996: 21). Bu doğrultuda araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki gibidir:

H2: Tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri tanımlayıcı özelliklerine göre farklılaşmaktadır.

H2a: Tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri cinsiyet göre farklılaşmaktadır.

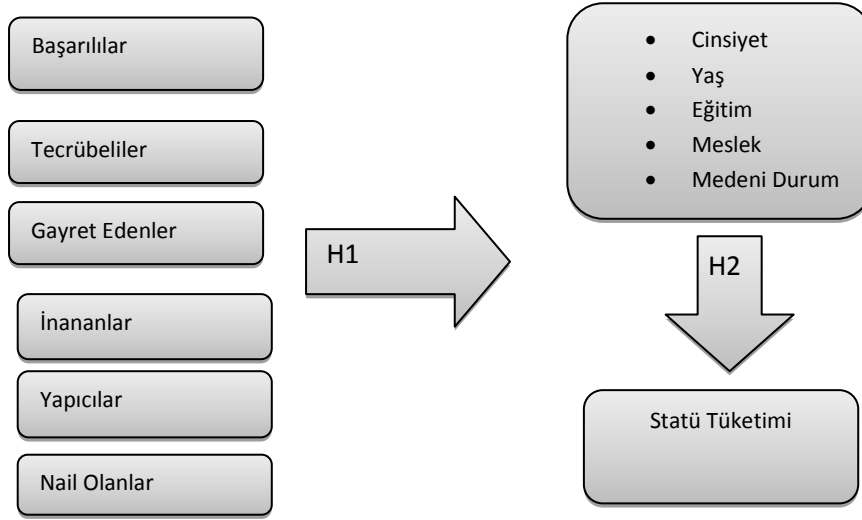
H2b: Tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri yaşa göre farklılaşmaktadır.

H2c: Tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri eğitim durumuna göre farklılaşmaktadır.

H2d: Tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri medeni duruma göre farklılaşmaktadır.

H2e: Tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri mesleğe göre farklılaşmaktadır.

Bu hipotezler doğrultusunda araştırmanın modeli Şekil 1'deki gibidir:

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

2.3. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın ana kütlesi, Samsun ve Ankara’da yaşayan 18 yaş üstü tüketicilerden oluşmaktadır. Daha önce yapılmış araştırmalara bakıldığında katılımcıların emekli, memur, özel sektör çalışanı, ev hanımı, işçi, öğrenci, serbest meslek, tüccar/sanayici (Aslay *vd.*, 2013) veya benzer şekilde öğrenci, emekli, ev hanımı, kamu personeli, özel sektör, işsiz, kendi işi, işçi (Özgen, Yeşiloğlu, 2015) gibi meslek gruplarından seçildiği görülmüştür. Bu araştırmada katılımcılar memur, işçi, öğretmen, öğrenci, akademisyen, doktor, işyeri sahibi ve emekli tüketicilerden oluşmaktadır. Anket çalışması 28 Mayıs-15 Haziran 2018 tarihleri arasında Samsun ve Ankara’daki meslek odalarında, okullarda, ticaret odalarında, sivil toplum kuruluşlarında, hastanelerde ve belediyelerde çalışan veya üye olan tüketicilerle ve akademik kongrelerde katılımcılarla online veya yüz yüze yapılarak gerçekleştirilmiştir. Toplam 415 anket değerlendirmeye alınmıştır.

2.4. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Araştırmada veriler anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, katılımcıların yaşam tarzlarını ölçmek amacıyla Özgül (2010), tarafından kullanılan 35 değişkenli VALS2 Ölçeği’nden; ikinci bölüm Kilsheimer (1993) tarafından oluşturulmuş ve 14 değişkeni olan Statü Tüketim Ölçeği’nden; üçüncü bölüm ise katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu ve meslek bilgilerinden oluşan kişisel bilgi formundan oluşmaktadır.

Araştırmada yer alan değişkenler 5’li Likert ölçeğinde sorulmuştur. Likert ölçeğinde değerlendirme (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Fikrim Yok, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum şeklindedir.

2.5. Veri Analizi

Araştırma kapsamında online ortamda oluşturulan formlar ile toplanan veriler önce microsoft excel programına aktarıldıktan sonra gerekli sayısal kodlamalar yapıp ibm SPSS 22.0 versiyonuna aktarılmıştır. Çalışma boyunca yapısal eşitlik modeli çözümlenmesi içeren analizlerde ibm SPSS AMOS 23.0, diğer analizlerde ise ibm SPSS 23.0 versiyonundan faydalanılmıştır. Gruplar arası farkların incelenmesine dayalı hipotezlerin incelenmesi amacıyla Mann Whitney U ve Kruskall Wallis H testleri uygulanmıştır. Mann Whitney U testi, grupların medyanlarını karşılaştırır. Sürekli değişkenlerin, iki grup içerisinde değerlerini sıralı hale dönüştürür. Böylece, iki grup arasındaki sıralamanın farklı olup olmadığını değerlendirir. Değerler sıralı hale dönüştürüldüğü için değerlerin asıl dağılımı önemli değildir. Verilerin en azından ordinal ölçek olması yeterlidir (Kalaycı, 2006: 99).

2.5.1. Yaşam Tarzı Ölçeği

Ölçeğin veri ile uyumunu denetlemek amacıyla yapısal doğrulayıcı faktör analizi çalışmasında 4 adet maddenin ölçek katkısının istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Ölçek katkısı olmayan maddelerin ölçek dışında bırakılmasından sonra ibm SPSS AMOS programı yönlendirmeleri ile ölçek maddeleri arasındaki modifikasyon düzeltmeleri sağlanmıştır.

Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi model uyum indeksleri ise Tablo 1’deki gibidir.

Tablo 1. Yaşam Tarzları Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Model Uyum İndeksleri

χ^2 /sd	AGFI	GFI	CFI	NFI	RMSEA
2.003*	0.882*	0.910*	0.968**	0.938*	0.049*

*Kabul edilebilir derecede uyumu işaret eder.** Mükemmel derecede uyuma işaret eder.

Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi model uyum indekslerinden CFI mükemmel uyuma işaret ederken, diğer model uyum indeksleri kabul edilebilir seviyelerdedir.

Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi tahmin istatistiklerine bakıldığında, ölçekte kalan maddelerin tamamının ölçek katkısı %99 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar olduğu görülmektedir ($p < 0.01$). Ölçeğe en fazla katkıyı sunan madde “YT20”

($\beta = 0.956$, $p < 0.01$) iken, ölçeğe en az katkı sunan madde “YT17” ($\beta = 0.402$, $p < 0.01$) dir. Ölçek ve alt boyutlarına ait cronbach’s alpha güvenirlik katsayıları ise Tablo 2’deki gibidir.

Tablo 2. Yaşam Tarzları Ölçeği Güvenirlik İstatistikleri

Ölçek/Altboyut	Madde sayısı	Cronbach’s Alpha Güvenirlik Katsayısı
Başarılılar	3	0.756
Tecrübeliler	7	0.954
Yapıcılar	6	0.834
Gayret Edenler	4	0.896
İnananlar	2	0.800
Nail Olanlar	2	0.787

Tabloda görüleceği üzere ölçek alt boyutlarından başarılılar, yapıcılar, gayret edenler, inananlar ve nail olan alt boyutları çok iyi derecede güvenilir iken, tecrübeliler alt boyutu mükemmel derecede güvenilir bir alt boyuttur.

Doğrulamalı faktör analizi ve güvenirlik analizi birlikte değerlendirildiğinde ölçeğin yüksek derecede güvenirlik ve geçerlilik ile ölçme işlevini yerine getirebilecek bir ölçek olduğu söylenebilir.

2.5.2. Statü Tüketimi Ölçeği

Statü Tüketimi Ölçeği’nde 5 değişken elenmiş 9 değişken yer almıştır. Ölçeğin orijinal yapısı ile veri uyumunu denetlemek için yapısal doğrulamalı faktör analizi çalışmasında tüm maddelerin %99 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar ve yeterli büyüklükte katkı sağladıkları görülmüştür. Ölçeğin doğrulamalı faktör analizi model uyum indeksleri ise Tablo 3’deki gibidir.

Tablo 3. Statü Tüketimi Ölçeği Doğrulamalı Faktör Analizi Model Uyum İndeksleri

χ^2 /sd	AGFI	GFI	CFI	NFI	RMSEA
2.388*	0.946**	0.977**	0.992**	0.986**	0.058*

*Kabul edilebilir derecede uyumu işaret eder. ** Mükemmel derecede uyuma işaret eder.

Tabloda görüldüğü üzere ölçeğe uygulanan doğrulamalı faktör analizi çalışması model uyum indekslerinden AGFI, GFI, CFI ve NFI mükemmel uyuma işaret ederken, χ^2 /sd ve RMSEA kabul edilebilir uyuma işaret etmektedir.

Ölçeğin doğrulamalı faktör analizi tahmin istatistikleri ise Tablo 4’deki gibidir.

Tablo 4. Statü Tüketimi Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Tahmin İstatistikleri

Madde	Faktör	Standardize β	S.H	K.D	P
Sırf statüsü olduğu için ürün satın alırım	Statü Tüketimi Ölçeği	0.900			
Statüsü olan yeni ürünlerle ilgilenirim.		0.801	0.043	21.757	0.000*
Kullanışlı olmayan ürünleri satın almak sağlamdır		-0.698	0.042	-17.194	0.000*
Statüye sahip olan ürünler için daha fazla para ödeyebilirim.		0.850	0.038	24.679	0.000*
Kullanışsız ürünler için para harcamam.		-0.675	0.043	-16.364	0.000*
Göstermelik nedenlerle ürün satın alırım.		0.829	0.036	23.262	0.000*
Ürünleri yalnızca fonksiyonel amaçları için satın alırım.		-0.707	0.043	-17.571	0.000*
Ürünlerin statüsü benim için önemsizdir		-0.848	0.041	-24.282	0.000*
Bir ürün gösterişli ise benim için daha değerlidir.		-0.856	0.037	-25.063	0.000*

*%99 güven düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler.

Tablo da görüleceği üzere ölçek maddelerinin tamamının ölçek katkısı %99 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar ve 0.675 ile 0.900 arasındadır.

Ölçeğe uygulanan cronbach's alpha güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 5'deki gibidir.

Tablo 5. Statü Tüketimi Ölçeği Güvenirlik İstatistikleri

Ölçek	Madde sayısı	Cronbach's Alpha Güvenirlik Katsayısı
Statü Tüketimi	9	0.832

Tabloda görüldüğü üzere statü tüketimi ölçeği çok iyi derecede güvenilir bir ölçme aracıdır. Statü tüketimi ölçeği doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi birlikte değerlendirildiğinde ölçeğin yüksek derecede güvenilirlik ve geçerlilik ile ölçme işlevini yerine getirebilecek bir ölçek olduğu söylenebilir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların tanımlayıcı özelliklerine dair bulgular Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. Katılımcı Tanımlayıcı İstatistikleri

		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	230	55.4%
	Erkek	185	44.6%
	Toplam	415	100.0%
Yaş	18-25 Yaş	132	31.8%
	26-35 Yaş	76	18.3%
	36-45 Yaş	95	22.9%
	46-55 Yaş	62	14.9%
	56 Yaş Ve Üzeri	50	12.0%
	Toplam	415	100.0%
Medeni Durum	Bekâr	225	54.2%
	Evli	190	45.8%
	Toplam	415	100.0%
Eğitim Seviyesi	Lise	169	40.7%
	Ön Lisans	46	11.1%
	Lisans	139	33.5%
	Yüksek Lisans	33	8.0%
	Doktora	28	6.7%
	Toplam	415	100.0%
Meslek	Akademisyen	29	7.0%
	Doktor	19	4.6%
	Emekli	33	8.0%
	İşçi	54	13.0%
	İş Yeri Sahibi	55	13.3%
	Memur	40	9.6%
	Öğrenci	97	23.4%
	Öğretmen	88	21.2%
	Toplam	415	100.0%

3.2. Araştırmada Kullanılan Ölçek ve Alt Boyutlara İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçek ve alt boyutlara ait betimsel istatistikler Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Ölçek ve Alt Boyut Betimsel İstatistikleri

Değişken	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
Başarılılar	415	1.00	5.00	2.9703	1.28596
Tecrübeliler	415	1.00	5.00	2.2265	1.37295
Yapıcılar	415	1.00	5.00	2.9835	1.21537
Gayret Edenler	415	1.00	5.00	2.2464	1.27333
İnananlar	415	1.00	5.00	2.7578	1.39911
Nail Olanlar	415	1.00	5.00	2.9060	1.47428
Statü Tüketimi	415	1.33	5.00	3.3751	.97862

Ölçek ve alt boyutların normal dağılım test istatistikleri incelendiğinde tüm ölçek ve alt boyutlar için hesaplanan normal dağılım test istatistiği anlamlılık değeri 0.05’den

küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda söz konusu ölçek ve alt boyutların %95 güven düzeyinde normal dağılıma uymayan çarpık bir seyir izledikleri söylenebilir.

3.3. Hipotez Testleri

Araştırmanın ilk hipotezi “H1: Tüketicilerin yaşam tarzlarının statü tüketimi eğilimi üzerinde etkisi vardır.” şeklindedir. Hipotezin sınanması amacıyla yaşam tarzları ölçek alt boyutlarının bağımsız, statü tüketimi ölçeğinin ise bağımlı değişken olarak tanımlandığı bir yapısal eşitlik modeli kurulmuştur.

Yapısal eşitlik modeline ait model uyum indeksleri Tablo 8’deki gibi raporlanmıştır.

Tablo 8. Yapısal Eşitlik Modeli Model Uyum İndeksleri

χ^2 /sd	AGFI	GFI	CFI	NFI	RMSEA
1.867**	0.863*	0.888	0.962**	0.922*	0.046**

*Kabul edilebilir derecede uyumu işaret eder. ** mükemmel derecede uyuma işaret eder.

Tabloda görüldüğü üzere χ^2 /sd CFI ve RMSEA mükemmel uyumu işaret ederken, AGFI kabul edilebilir uyumu işaret etmektedir. Diğer yandan GFI değeri kabul edilebilir uyum değer aralığına çok yakın olmakla beraber, kabul edilebilir uyumun altında bir değer almaktadır. Bu durumda söz konusu uyum indeksinin, modelin uyumlu bir model olmasına engel olmadığı düşünülmüştür.

Yapısal eşitlik modeli bulguları ise Tablo 9’daki gibidir.

Tablo 9. Yapısal Eşitlik Modeli Tahmin İstatistikleri

Hipotez	Bağımlı Değişken	←	Bağımsız Değişken	Standardize β	S.H.	K.D	p
H 1.a			Başarılılar	.143	.071	2.299	.021*
H 1.b			Tecrübeliler	-.088	.060	-1.533	.125
H 1.c	Statü Tüketimi	←	Yapıcılar	-.426	.188	-4.233	.000*
H 1.d			Gayret Edenler	.119	.059	2.257	.024*
H 1.e			İnananlar	-.014	.075	-.171	.864
H 1.f			Nail Olanlar	-.019	.095	-.210	.834

*%95 güven düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder.

Tablo incelendiğinde başarılılar yaşam tarzı değişkeninin statü tüketimi üzerinde %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar ve pozitif bir etkisinin olduğu görülür ($\beta = 0.143$, $p < 0.05$). Bu durumda “H1a:Başarılılar yaşam tarzı değer özelliklerinin statü tüketimi üzerinde pozitif etkisi vardır.” hipotezi doğrulanmıştır.

Tecrübeliler yaşam tarzı değişkeninin statü tüketimi üzerinde %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar bir etkisi saptanamamıştır. ($\beta = -0.088$, $p > 0.05$). Bu durumda “H1b: Tecrübeliler yaşam tarzı değer özelliklerinin statü tüketimi üzerinde pozitif etkisi vardır.” hipotezi doğrulanmamıştır.

Yapıcılar yaşam tarzı değişkeninin statü tüketimi üzerinde %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar ve negatif bir etkisinin olduğu görülür ($\beta = -0.426$, $p < 0.05$). Bu durumda “H1c: Yapıcılar yaşam tarzı değer özelliklerinin statü tüketimi üzerinde negatif etkisi vardır.” hipotezi doğrulanmıştır.

Gayret edenler yaşam tarzı değişkeninin statü tüketimi üzerinde %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar ve pozitif bir etkisinin olduğu görülür ($\beta = 0.119$, $p < 0.05$). Bu durumda “H1d: Gayret edenler yaşam tarzı değer özelliklerinin statü tüketimi üzerinde pozitif etkisi vardır.” hipotezi doğrulanmıştır.

İnananlar yaşam tarzı değişkeninin statü tüketimi üzerinde %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar bir etkisi saptanamamıştır ($\beta = -0.014$, $p > 0.05$). Bu durumda “H1e: İnananlar yaşam tarzı değer özelliklerinin statü tüketimi üzerinde negatif etkisi vardır.” hipotezi doğrulanmamıştır.

Nail Olanlar yaşam tarzı değişkeninin statü tüketimi üzerinde %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar bir etkisi saptanamamıştır ($\beta = -0.019$, $p > 0.05$). Bu durumda “H1f: Nail olanlar yaşam tarzı değer özelliklerinin statü tüketimi üzerinde negatif etkisi vardır.” hipotezi doğrulanmamıştır.

Araştırmanın ikinci hipotezi “H2: Tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri tanımlayıcı özelliklerine göre farklılaşmaktadır.” şeklindedir. Bu doğrultuda cinsiyete göre statü tüketimi bakımından farkları sınavan Mann Whitney U testi istatistikleri Tablo 10'daki gibidir.

Tablo 10. Cinsiyet Faktörüne Göre Statü Tüketimi Bakımından Farkları Sınavan Mann Whitney U Test İstatistikleri

Cinsiyet	N	Ortalama	Sıra Ortalaması	z	Sig.	Karşılaştırma
1.Kadın	230	2.5981	207.12			
2.Erkek	185	2.6583	209.09	-0.166	0.868	---
Toplam	415	2.6249				

Tablo incelendiğinde kadın ve erkek tüketiciler arasında statü tüketimi bakımından farkları sınavan Mann Whitney U test istatistiği anlamlılık değerinin 0.05'den büyük olduğu görülür. Bu durumda kadın ve erkek tüketiciler arasında statü

tüketimi bakımından %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar bir farkın olmadığı söylenebilir (sig.>0.05). Bu doğrultuda “H2a: Tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri cinsiyet göre farklılaşmaktadır.” hipotezi doğrulanmamıştır.

Farklı yaş grubundaki tüketiciler arasında statü tüketimi bakımından farkları sınavan Kruskall Wallis H testi istatistikleri Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Yaş Gruplarına Göre Statü Tüketimi Bakımından Farkları Sınayan Kruskall Wallis H Testi İstatistikleri

Yaş Grubu	N	Ortalama	Ortalama Sıra	Ki-Kare	sig.	Karşılaştırma
1.18-25 Yaş	132	2.4815	201.64			
2.26-35 Yaş	76	2.7485	216.40			
3.36-45 Yaş	95	2.6094	203.45	2.503	0.644	-----
4.46-55 Yaş	62	2.8333	225.53			
5.56 Yaş Ve Üzeri	50	2.5867	198.91			
Toplam	415	2.6249				

Tablo incelendiğinde farklı yaş grupları arasında statü tüketimi eğilimi bakımından farkları sınavan Kruskall Wallis H test istatistiği anlamlılık değerinin 0.05’den büyük olduğu görülür. Bu durumda farklı yaş grubundaki katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde statü tüketim eğilimleri bakımından manidar bir farkın saptanamadığı söylenebilir (sig.>0.05). Bu doğrultuda “H2b: Tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri yaşa göre farklılaşmaktadır.” hipotezi doğrulanmamıştır.

Farklı eğitim seviyesindeki tüketiciler arasında statü tüketimi bakımından farkları sınavan Kruskall Wallis H testi istatistikleri Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Eğitim Seviyesine Göre Statü Tüketimi Bakımından Farkları Sınayan Kruskall Wallis H Testi İstatistikleri

Eğitim Düzeyi	N	Ortalama	Ortalama Sıra	Ki-Kare	sig.	Karşılaştırma
1.Lise	169	2.5621	208.73			5>1*
2.Önlisans	46	2.5169	185.91			5>2*
3.Lisans	139	2.5388	194.19	30.263	0.000*	5>3*
4.Yüksek Lisans	33	2.5556	194.56			5>4*
5.Doktora	28	3.6905	324.27			
Toplam	415					

*%95 güven düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder.

Tablo incelendiğinde farklı eğitim seviyesine sahip tüketiciler arasında statü tüketimi eğilimi bakımından farkları sınavan Kruskall Wallis H test istatistiği anlamlılık

değerinin 0.05'den küçük olduğu görülür. Bu durumda farklı eğitim seviyesindeki tüketiciler arasında %95 güven düzeyinde statü tüketim eğilimleri bakımından manidar farkların olduğu söylenilebilir (sig.<0.05). Bu manidar farklılığın doktora eğitim seviyesindeki katılımcı sayısının lise eğitim seviyesindeki katılımcı sayısına denk olmamasından dolayı ortaya çıktığı düşünülmektedir. Farklı eğitim seviyesindeki tüketiciler arasında Man Whitney U testi ile yapılan ikili karşılaştırmalarda doktora seviyesinde mezuniyet sahibi tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri diğer tüm tüketicilerden yüksek bulunmuştur. Bu doğrultuda “H2c: Tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri eğitim durumuna göre farklılaşmaktadır.” hipotezi doğrulanmıştır.

Medeni duruma göre statü tüketimi bakımından farkları sınavan Mann Whitney U testi istatistikleri Tablo 13'deki gibidir.

Tablo 13. Medeni Durum Faktörüne Göre Statü Tüketimi Bakımından Farkları Sınavan Mann Whitney U Test İstatistikleri

Medeni Durum	N	Ortalama	Ortalama Sıra	Z	sig.	Karşılaştırma
1.Bekar	225	2.4859	222.90			1>2*
2.Evli	190	2.7895	190.36	-2.759	0.006*	
Toplam	415	2.6249				

*%95 güven düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder.

Tablo incelendiğinde evli ve bekâr tüketiciler arasında statü tüketimi bakımından farkları sınavan Mann Whitney U test istatistiği anlamlılık değerinin 0.05'den küçük olduğu görülür. Bu durumda bekâr ve evli tüketiciler arasında statü tüketimi bakımından %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar bir farkın saptandığı söylenebilir (sig.<0.05). Bekâr tüketicilerin evli tüketicilerden daha yüksek statü tüketimi eğilimine sahip oldukları söylenebilir. Bu durumda “H2d: Tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri medeni duruma göre farklılaşmaktadır.” hipotezi doğrulanmıştır.

Farklı meslek grubundaki tüketiciler arasında statü tüketimi bakımından farkları sınavan Kruskal Wallis H testi istatistikleri Tablo 14'de sunulmuştur.

Tablo 14. Meslek Grubuna Göre Statü Tüketimi Bakımından Farkları Sınayan Kruskall Wallis H Testi İstatistikleri

Meslek	N	Ortalama	Ortalama Sıra	Ki-Kare	sig.	Karşılaştırma
1.Akademisyen	29	3.8889	348.98			1>3 2>7 5>8
2.Doktor	19	3.8713	346.84			1>4 2>8 6>7
3.Emekli	33	2.3872	161.12			1>5 3<5 6>8
4.İşçi	54	2.0021	128.48			1>6 3<6 7>8
5.İş Yeri Sahibi	55	2.9091	237.35	162.362	0.000*	1>7 3<7
6.Memur	40	3.3306	297.55			1>8 4<5
7.Öğrenci	97	2.5716	219.48			2>3 4<6
8.Öğretmen	88	1.9710	126.24			2>4 4<7
Toplam	415					2>6 5>7

*%95 güven düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder.

Tablo incelendiğinde farklı meslek grubundaki tüketiciler arasında statü tüketim eğilimi bakımından farkları sınayan Kruskall Wallis H test istatistiği anlamlılık değerinin 0.05'den küçük olduğu görülür. Bu durumda farklı meslek grubundaki tüketiciler arasında statü tüketimi eğilimleri bakımından %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar farkların olduğu söylenebilir. Farkların kaynağı olan grupların incelenmesi amacıyla Mann Whitney U testi ile her grup arasında yapılan ikili karşılaştırma test bulguları şu şekildedir;

Akademisyen tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri emekli, işçi, iş yeri sahibi, memur, öğrenci ve öğretmen tüketicilerden daha yüksek düzeydedir.

Doktor tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri emekli, işçi, iş yeri sahibi, memur, öğrenci ve öğretmen tüketicilerden daha yüksek düzeydedir.

Emekli tüketicilerin statü tüketim eğilimi iş yeri sahibi, memur ve öğrenciden tüketicilerden daha düşük düzeydedir.

İşçi tüketicilerin statü tüketim eğilimi işyeri sahibi, memur ve öğrenci tüketicilerden daha düşük düzeydedir

İş yeri sahibi tüketicilerin statü tüketim eğilimi öğretmen ve öğrenciden daha yüksek tüketicilerden daha düşük düzeydedir.

Memur tüketicilerin statü tüketim eğilimi öğrenci ve öğretmen tüketicilerden daha yüksek düzeydedir.

Öğrenci tüketicilerin statü tüketim eğilimi öğretmen tüketicilerden daha yüksek düzeydedir.

Bu durumda “H2e: Tüketicilerin statü tüketimi eğilimleri mesleğe göre farklılaşmaktadır.” hipotezi doğrulanmıştır.

SONUÇ

Araştırmanın asıl amacı tüketicilerin yaşam tarzları ile statü tüketimi eğilimleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Araştırmada asıl amaca ek olarak tüketicilerin cinsiyet, eğitim, yaş, medeni durum ve meslek gibi kişisel özelliklerine göre statü tüketimi eğilimleri bakımından farkları da incelenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda Ankara ve Samsun’da yürütülen araştırmanın katılımcıları, 18 yaş üzeri toplam 415 tüketiciden oluşmaktadır.

Araştırmada yaşam tarzları ölçek alt boyutlarının bağımsız, statü tüketimi ölçeğinin ise bağımlı değişken olarak tanımlandığı bir yapısal eşitlik modeli kurulmuş ve elde edilen verilere göre tüketicilerin yaşam tarzları ile statü tüketim eğilimleri arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada elde edilen yaşam tarzı faktörleri başarılılar, tecrübeliler, yapıcılar, gayret edenler, inananlar ve nail olanlardır.

Araştırma sonuçlarına göre başarılılar yaşam tarzının, statü tüketimi eğilimini pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Söz konusu ilişkinin pozitif olması tüketicilerin başarılılar yaşam tarzına sahip olma düzeylerinin statü tüketimi konusunda artırıcı bir özelliği olduğunu göstermektedir. Aile ve iş hayatlarını yaşamlarının odak noktası olarak gören bu tüketiciler, imajlarına ve prestijli ürünlere önem vermektedirler. Araştırmada elde edilen bir diğer sonuca göre, gayret edenler yaşam tarzı ile statü tüketimi eğilimi arasında da pozitif yönde ilişki bulunmaktadır. Gayret edenler yaşam tarzındaki tüketiciler ise moda ve eğlenceye düşkün, parayı başarı göstergesi olarak gören ve başkalarının onayına önem veren kişilerdir. Dolayısıyla başarılılar ve gayret edenler yaşam tarzındaki tüketicilerin, yaşadıkları toplumda statü göstergesi olan ürünleri tüketerek yaşam tarzlarıyla uyumlu bir tutum sergiledikleri düşünülmektedir.

Araştırmada, yapıcılar yaşam tarzı değişkeninin statü tüketimi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu ilişkinin negatif olması tüketicilerin yapıcılar yaşam tarzına sahip olma düzeylerinin statü tüketimi eğilimlerini azalttığını göstermektedir. Nitekim bu yaşam tarzındaki

tüketiciler kendi kendilerine yetebilen, küçük tamiratlardan ve elişinden hoşlanan, gündelik hayatta kullanabilecekleri şeyleri satın almaktansa yapmayı tercih eden tüketicilerdir. Bu özelliklere sahip tüketicilerin, ürünlerin fonksiyonel faydalarına odaklandıkları, yetenek ve hobilerine hitap eden ürünlere ilgi duydukları düşünüldüğünde statü tüketimi eğilimlerinin düşük olması beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma sonucuna göre elde edilen bir diğer sonuç tecrübeliler, inananlar ve nail olanlar yaşam tarzları ile statü tüketimi eğilimi arasında anlamlı bir ilişki olmadığıdır. Tüketicilerin kişisel özellikleri ile statü tüketim eğilimleri arasındaki ilişki incelendiğinde de tüketicilerin cinsiyetleri ile statü tüketimi eğilimleri arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç, Goldsmith *vd.*, (2012) ile O’Cass ve McEwen (2004) tarafından yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlar ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca farklı yaş grubundaki katılımcılar arasında statü tüketim eğilimleri bakımından anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır. Benzer şekilde Eastman, Goldsmith ve Flynn (1999) statü tüketimi ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını belirtmişlerdir.

Tüketicilerin eğitim durumları ile statü tüketimleri arasındaki ilişki incelendiğinde doktora eğitim seviyesinde olan tüketicilerin statü tüketim eğilimlerinin diğer tüm tüketicilerden yüksek olduğu görülmüştür ancak doktora eğitim seviyesindeki katılımcıların diğer eğitim seviyesindeki katılımcılara göre sayısı daha az olduğundan bu sonuca ulaşılmış olunabileceği düşünülmektedir. İyi bir mesleğe sahip olan tüketicilerin gelir durumları da iyi olduğundan bu tüketiciler, kaliteli ve yüksek fiyatlı ürünleri tercih etmektedirler (Aktuğlu, Temel, 2006: 46). Bu nedenle doktora yapmış tüketicilerin statü tüketimini daha kolay tercih edebildikleri düşünülmektedir. Benzer şekilde akademisyen ve doktor tüketicilerin statü tüketim eğilimlerinin emekli, işçi, iş yeri sahibi, memur, öğrenci ve öğretmen tüketicilerden daha yüksek düzeyde olmasının nedenin de bu durumdan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Statü tüketimi eğilimleri arasındaki meslek gruplarına göre görülen farklılıklardan bir diğeri ise emekli tüketicilerin statü tüketim eğilimlerinin iş yeri sahibi, memur ve öğrencilerden daha düşük düzeyde olduğu şeklindedir. Emekli tüketiciler, yaşları gereği çok çalışmaya, sadakate ve tasarrufa değer vermektedirler (Özkan, Purutçuoğlu, 2010: 40). Bu nedenle emekli tüketicilerin statü tüketimi yerine ürünlerin fonksiyonel faydasına daha çok önem verdikleri düşünülmektedir. Araştırmada elde edilen bir diğer sonuca göre iş yeri sahibi tüketicilerin statü tüketim eğilimleri öğretmen ve öğrencilerden daha yüksek düzeyde iken memur tüketicilerin statü tüketim eğilimi öğrenci ve öğretmen tüketicilerden daha yüksektir. Son olarak öğrenci tüketicilerin statü tüketim eğilimi öğretmen tüketicilerden daha yüksek düzeydedir. Öğrencilerin lüks markalara ilgilerinin yüksek olduğu görülmüştür

(Güllülü *vd.*, 2010:132). Aynı zamanda öğrencilerin yaşları gereği sosyal medyaya ve teknolojiye ilgileri nedeniyle yeni, kaliteli, farklı ve lüks ürünleri daha kolay takip edebildikleri düşünülmektedir. Bu nedenle öğretmenlere göre daha yüksek statü tüketimi eğilimlerinin olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar ışığında işletmelerin, doğru strateji geliştirebilmeleri ve başarılı olabilmeleri için meslek gruplarına göre pazarlama yapmalarının önem taşıdığı anlaşılmıştır. Nitekim farklı değer, tutum ve inançları olsa da aynı meslek grubundaki tüketicilerin tüketim ve ürün tercihleri benzeşmektedir (Zabkar, Brencic, 2004: 203). Aynı zamanda aynı meslek gruplarındaki tüketiciler, meslektaşları olan tüketiciler için satın alma karar sürecinde önemli bir etkisi olan referans gruplarını da oluşturmaktadır. Örneğin 22-24 Haziran 2006 tarihinde Samsun’da düzenlenen 13. Uluslararası Dış Hekimleri Kongresi’ne sponsor olan Fortis Bankası, tüm dış hekimlerine hesap açabilmiş, kredi kartı satabilmiş veya kredili mevduat hesabı açabilmeyi başarmıştır. Bu bağlamda statü tüketimine yönelik ürün konumlandırılan işletmelerin de tüketicilerin mesleklerini dikkate alarak pazarlama çalışmaları yapmaları gerekmektedir.

Bir başka kişisel değişken olan tüketicilerin medeni durumları ile statü tüketim eğilimleri arasındaki ilişkiye bakıldığında ise tüketicilerin evli tüketicilerden daha yüksek statü tüketimi eğilimine sahip oldukları görülmüştür. Evli tüketicilerin evlendikten sonra daha sorumluluk sahibi tüketim davranışı gösterdikleri düşünüldüğünde bekâr tüketicilerin statü göstergesi olan ürünlere daha kolay para harcayabilecekleri söylenebilir.

Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda aşağıda verilen öneriler geliştirilmiştir:

- Bu araştırmada tespit edilmiş olan başarılılar ve gayret edenler yaşam tarzının statü tüketimi ile pozitif ilişkisine dair sonucun işletmeler tarafından değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Nitekim statü temsili, lüks veya markalı ürün pazarlayan işletmelerin, hedef kitle olarak bu yaşam tarzındaki tüketicileri tercih ederek daha başarılı olacakları düşünülmektedir. Dolayısıyla bu işletmeler, başarılılar ve gayret edenler yaşam tarzındaki tüketicilere sunarken ürünlerinin onlara statü kazandıracağına ve sahip oldukları ürün ile mutlu olacaklarına vurgu yapabilirler. Statü temsili olan ürün işletmeleri, bu yaşam tarzındaki tüketicilere kişiselleştirilmiş pazarlama stratejileri uygulayarak bu tüketicilerin kendilerini daha özel hissetmelerini sağlayabilecekleri ve statü beklentilerini destekleyebilecekleri düşünülmektedir. Ayrıca bu işletmelerin çok fazla şube açarak bu tüketiciler nezdinde “değerli, özel, gösterişli, kolay erişilemeyen” özelliklerini kaybedebileceklerinden statü beklentisi olan tüketicilerin kendi markalarından uzaklaşmalarına sebep olabileceği de düşünülmektedir. Bunun yanında statü tüketimi ile negatif yönde ilişkisi olan yapıcı yaşam tarzındaki tüketiciler ise

pratik, işlevsel veya ekonomik ürün pazarlayan işletmelerin (dekorasyon, hobi veya küçük ev aletleri işletmeleri gibi) hedef kitlesi olabilirler. Bu doğrultuda yapıcı yaşam tarzındaki tüketicileri hedef kitlesi olarak belirleyen işletmeler, ürünlerinin işlevsel faydalarını ön plana çıkartacak stratejiler geliştirebilirler.

- Kişisel faktörler ile statü tüketimi arasındaki ilişki dikkate alındığında, tüketicilerin yaşları ve cinsiyetleri ile statü tüketimi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilemediğinden ürünlerini statü tüketimine yönelik konumlandıran işletmelerin yaş ve cinsiyet gözetmeden hedef kitlelerini belirleyebilecekleri düşünülmektedir.

- Bu araştırma ile statü tüketim eğilimi diğer mesleklere oranla daha yüksek olan akademisyen, doktor, iş yeri sahibi ve memur gibi tüketicilere statü göstergesi olan ürünlerin pazarlanmasının daha kolay olabileceği görülmüştür. İşletmeler bu meslek gruplarına mesleki organizasyonlarda ulaşabilirler veya mesleklere ait özel günlerde (tıp bayramı, öğretmenler günü gibi) bu meslekleri icra eden tüketicilere yönelik özel kampanyalar yürüterek statü beklentilerini destekleyebilirler.

- Örneklem bakımından çalışmanın, Ankara ve Samsun şehirlerini kapsamaması bu araştırmanın kısıtı olarak değerlendirilmektedir. Statü tüketimi ile yaşam tarzı ilişkisine dair Türkiye'nin her bölgesinden bir şehrin dâhil olduğu, kapsamlı bir araştırma yapılmasının işletmeler ve uygulayıcılar açısından daha aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir.

- Konuya ilişkin gelecekte yapılacak olan çalışmaların, meslek grupları ile farklı sektörlerde, belirli markalar üzerinde yapılarak literatüre anlamlı katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Tüketicilerin yaşam tarzları ile statü tüketimi arasındaki ilişkiye ve tüketicilerin kişisel özellikleri, özellikle meslekleri ile statü tüketimleri arasındaki ilişkiye dair daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Mevcut çalışma, tüketicilerin yaşam tarzları, statü tüketimleri ve meslekleri arasındaki ilişkiyi açıklayan veriler sunması açısından yapılmış ilk çalışma olarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, S., L. Erdoğan (2004), "Veblen'ci Gösteriş Amaçlı Tüketim", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 1-18.
- Adnan, A., M.N. Khan (2017), "Scale Development and Refinement Of A Lifestyle Instrument", *International Journal of Knowledge Management in Tourism and Hospitality*, 1(2), 127-151. doi: 10.1504/IJKMTH.2017.085862

- Aktuğlu, I.K., A. Temel (2006), “Tüketiciler Markaları Nasıl Tercih Ediyor? (Kamu Sektörü Çalışanlarının Giysi Markalarını Tercihini Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 43-60.
- Aslay, F., Ünal, S., Akbulut, Ö. (2013), “Materyalizmin Statü Tüketimi Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 43-62.
- Bagwell, L.S., B.D. Bernheim (1996), “Veblen Effects in a Theory of Conspicuous Consumption”, *The American Economic Review* 86(3), 349-373.
- Can, P. (2006), Yaşam Tarzlarının Satın Alma Karar Süreci Üzerindeki Rolüne İlişkin Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ceylan, E., C. Yılmaz (2004), “Yaşam Tarzı ve Değer Yargılarına Dayalı Veri Tabanlı Tüketici Bölümlendirme Yöntemlerinin Türk Tüketicileri İçin Geliştirilmesine Yönelik Bir Uygulama”, *9. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara: BRC Basım, 275-297.
- Chan, W.Y., C.K.M. To, W.C. Chu (2015), “Materialistic Consumers Who Seek Unique Products: How Does Their Need For Status and Their Affective Response Facilitate the Repurchase İntention of Luxury Goods?”, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 27, 1-10. Doi: 10.1016/j.jretconser.2015.07.001
- Dansirichaisawat, R., O. Suwunnamek (2014), “A Comparison of Thai Consumers Purchasing Behaviour with the Environmental Characteristics: Electric Appliances Market”, *Research Journal of Business Management*, DOI: 10.3923/rjbm.2014. s.1-15.
- Eastman K J, R.E. Goldsmith, L.R Flynn (1999), “Status Consumption in Consumer Behaviour: Scale Development and Validation”, *Journal of Marketing: Theory and Practice*, Summer, 7(3), 41-52. Doi: 10.1080/10696679.1999.11501839
- Eastman, J.K. (2012), “The Impact of Generational Cohorts on Status Consumption: An Exploratory Look At Generational Cohort and Demographics on Status Consumption”, *Journal of Consumer Marketing*, 29(2), 93-102. doi: 10.1108/07363761211206348
- Engel, J.F., R. D. Blackwell, P.W. Miniard (1995), *Consumer Behavior*, Chicago: Drydenpress.
- Erciş A., S. Ünal, Can, P. (2007), “Yaşam Tarzlarının Satın Alma Karar Süreci Üzerindeki Rolü”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 281-311.
- Erciş, A., Ünal, S., P. Can (2008), “Tüketicilerin Yaşam Tarzları ve Beyaz Eşya Satın Alma Karar Süreçleri Açısından Alt Gruplara Ayırmaya Yönelik Çalışma”. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 35-48.
- Erkilet, A. (2012), “Mahremiyetin Dönüşümü: Değer, Taklit ve Gösteriş Tüketimi Bağlamında “İslami” Moda Dergileri”, *Birey ve Toplum*, 2(4), 27-39.
- Goldsmith, R.E., L.R. Flynn, R.A. Clark (2012), “Materialistic, Brand Engaged and Status Consuming Consumers and Clothing Behaviors”, *Journal of Fashion Marketing and Management*. 16(1), 102-119.

- Gonzales A.M., L Bello (2002), “The Construct “Lifestyle” In Market Segmentation The Behaviour Of Tourist Consumers”, *European Journal of Marketing*, 36(1/2), 51-85.
- Gökaliiler, E., A.S. Aybar, G. Gülay (2011), “Bir Statü Tüketimi Göstergesi Olarak Iphone Markalı Akıllı Telefon Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk İletişim*, 7(1), 36-48.
- Guterman, H.G., S. Levy (2018), “Status Consumption: Both an Antecedent and a Moderator of Private Label Brand Proneness”, in F. Martínez-López, J. Gázquez-Abad, A. Chernev (Eds.), *Advances in National Brand and Private Label Marketing*, Springer Proceedings in Business and Economics. Cham: Springer, 3-10.
- Güleç, C. (2015), “Thorstein Veblen ve Gösterişçi Tüketim Kavramı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38(1), 62-82.
- Güllülü, U., S. Ünal, B. Bilgili (2010), “Kendini Gösterim ve Kişilerarası Etkileşimin Gösterişçi Tüketim Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 105-139.
- Hamşioğlu, A.B. (2013), “Fast Food Ürünleri Satın Alan Tüketicilerin Yaşam Tarzlarını Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama” *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 6(11), 17-34.
- Han, Y.J., J.C., Nunes, X. Drèze (2010), “Signaling Status With Luxury Goods: The Role of Brand Prominence”, *Journal of Marketing*, 74(4), 15-30. Doi: 10.1509/jmkg.74.4.15
- Heaney, J., R.E. Goldsmith, W.J.W. Jusoh (2005), “Status Consumption Among Malaysian Consumers: Exploring Its Relationships with Materialism and Attention-to-Social-Comparison-Information”, *Journal of International Consumer Marketing*, 17(4), 83-98. Doi: 10.1300/J046v17n04_05.
- Hur, W., H.K. Kim, H.K. Park (2010), “Food and Situation Specific Lifestyle Segmentation of Kitchen Appliance Market”, *British Food Journal*, 12(3), 294-305. Doi: 10.1108/00070701011029165
- Jin, X., W.nXu, Y.nWang (2018), “How Power States and Others’ Statuses Influence Status Consumption: The Role of Signaling Effectiveness”, *International Journal of Market Research*, January 12, doi: 10.1177/1470785317751998
- Kadioğlu, Z.K. (2013), “Kitle İletişim Araçlarının Şekillendirdiği Sosyal Kimlikler ve Aidiyet Duygusu Ekseninde Tüketici Davranışları”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(45), 101-114.
- Kalaycı, Ş. (Ed.) (2006), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kilsheimer, J.C. (1993), *Status Consumption: The Development and Implications of Scale Measuring the Motivation to Consume For Status*, Florida State University, A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for The Doctor of Philosophy.

- Kim, D.Y., H.Y. Kim (2017), *Luxury Lifestyle Segmentation: Toward An Integrative Conceptual Framework*, *Global Fashion Management Conference 2017 Global Fashion Management Conference at Vienna*, <http://db.koreascholar.com/article?code=325926>, E.T.: 11.03.2018
- Küçükusta, D., B.D. Guillet (2015), "Lifestyle Segmentation of Spa Users: A Study of Inbound Travelers to Hong Kong", *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 21(3), 239-258, doi: 10.1080/10941665.2015.1025087
- Madran, C., Ş, Kabakcı (2002), "Tüketici Davranışını Etkileyen Bir Faktör Olarak Yaşam Tarzı: Çukurova Üniversitesinde Okuyan Kız Öğrencilerin Yaşam Tarzı Tiplerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 81-94.
- Marcoux, J.-S., P. Filiatrault, E. Chéron (1997), "The Attitudes Underlying Preferences of Young Urban Educated Polish Consumers Towards Products Made in Western Countries", *Journal of International Consumer Marketing*, 9(4), 5-29. Doi: 10.1300/j046v09n04_02.
- Nar, M.Ş. (2015), "Küreselleşmenin Tüketim Kültürü Üzerindeki Etkisi: Teknoloji Tüketimi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 941-954.
- O'Cass, A., H. McEwen (2004), "Exploring Consumer Status and Conspicuous Consumption", *Journal of Consumer Behaviour*. 4. 1, 25-39. Doi: 10.1002/cb.155
- O'Cass, A., H. Frost, (2002), "Status Brands: Examining The Effects of Non- Product Related Brand Associations on Status and Conspicuous Consumption", *Journal of Product and Brand Management*, 11/2, 67-88. Doi: 10.1108/10610420210423455
- Odabaşı, Y. (1999), *Tüketim Kültürü Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Odabaşı, Y., G. Barış (2002), *Tüketici Davranışı*. İstanbul: Mediacat
- Özgen, P., H. Yeşiloğlu (2015), "Organik Gıda Müşterilerinin Tüketim Davranışlarının Yaşam Tarzı Değişkeni Çerçevesinde İncelenmesi", *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 197-215.
- Özgül, E. (2010), "Tüketicilerin Değer Yapıları, Gönüllü Sade Yaşam Tarzı ve Sürdürülebilir Tüketim Üzerindeki Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 117-150.
- Özkan, Y., E. Puruçuoğlu (2010), "Yaşlılıkta Teknolojik Yeniliklerin Kabulünü Etkileyen Sosyalizasyon Süreci", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 11(6), 37-46.
- Pektaş, F. (2018), "The Effect of Lifestyle on The Demand for Alternative Tourism", *Int. Journal of Management Economics and Business*, 14(1), 187-198.
- Piirto R. (1991), "VALS The Second Time", *American Demographics*, 13(7), 6
- Rouhani, F.R., K.H Hanzae (2012), "Investigation of The Effects of Demographic Factors and Brand Perception on the Purchase Intention of Luxury Automobiles in Iranian Consumers", *World Applied Sciences Journal*, 17(8), 1054-1065.

- Shukla, P. (2010), “Status Consumption İn Crossnational Context: Sociopsychological, Brand and Situational Antecedents”, *International Marketing Review*, 27(1), 108-129. doi: 10.1108/02651331011020429.
- Solomon, Michael R. (1996), *Consumer Behavior Buying, Having and Being*, New Jersey: Prentice Hall International Editions.
- Tıǒlı, M., M.N. Akyazgan (2003), “Özellikli (Lüks) Tüketim Ürünlerinde Enderlik Prensibi ve Bir Uygulama”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 21-37.
- Truong, Y., G., Simmons, R. McColl, P.J. Kitchen (2008), “Status and Conspicuousness – Are They Related? Strategic Marketing Implications for Luxury Brands”, *Journal of Strategic Marketing*, 16(3), 189-203. Doi: 10.1080/09652540802117124.
- Ünal, S., Erciş, A. (2006), “Pazarın Satın Alma Tarzlarına ve Kişisel Değerlere Göre Bölümlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21, 1,359-382
- Veblen, T. (1899), *The Theory of the Leisure Class*, New York: MacMillian, Republished London: Unwin Books, 1970.
<http://moglen.law.columbia.edu/LCS/theoryleisureclass.pdf>, E. T. 10.03.2018.
- Wilkie, W.L. (1994), *Consumer Behavior*, Canada: John Wiley&Sons Inc.
- Yang, H. (2006), “Lead Us Into Temptation: A Survey of College Students Media Use, Materialism, Beliefs, and Attitudes Toward Advertising, Status Consumption Tendencies, Compulsive Buying Tendencies, Brand Recall, and Purchase Intent of Luxury Products”, *School of Journalism in the Graduate School Southern Illinois University Carbondale, UMI: Ann Arbor*.
- Yeniaras, V. (2016), “Unpacking the Relationship between Materialism, Status Consumption and Attitude To Debt: The Role of Islamic Religiosity”, *Journal of Islamic Marketing*, 7(2), 232-247, doi: 10.1108/JIMA-03-2015-0021.
- Zabkar, V., M.M. Brencic (2004), “Values, Trust and Commitment in Business-to-Business Relationships”, *International Marketing Review*, 21(2), 202-215.

FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU: BİST SİNAİ ENDEKSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 37, Sayı 3, 2019
s. 547-563

Hayrettin UZUNOĞLU

Dr.Öğr. Üyesi, Nuh Naci Yazgan
Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
huzunoglu@nny.edu.tr

Semra KARACAER

Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
semra@hacettepe.edu.tr

Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Semra KARACAER danışmanlığında Hayrettin UZUNOĞLU tarafından "Finansal Bilgi Manipülasyonu: BİST Sınai Endeksi (XUSIN) Uygulaması" (2018) başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Ö

z: Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul sınai endeksinde yer alan firmaların finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarında hangi muhasebe hesaplarını kullandıklarını belirleyebilmektir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için finansal bilgi manipülasyonu tespit modelleri arasında yer alan M-Skoru Modeli kullanılmış olmakla beraber modelde yer alan değişkenlerde bazı değişiklikler yapılmıştır. Finansal bilgi manipülasyonu yapan ve yapmayan firma ayrımı için Sermaye Piyasası Kurulu'nun 01.01.2013 ile 31.12.2015 tarihleri arasında yayınlanmış olan Sermaye Piyasası Kurulu Haftalık Bültenleri ve Kamuyu Aydınlatma Platformu internet adresinde yine aynı tarih aralığında yer alan firma bildirimlerine bakılmıştır. Yapılan analiz sonucu modelde yer alan sekiz bağımsız değişkenden beş tanesinin (ticari alacaklar endeksi, brüt kâr marjı endeksi, amortisman endeksi, pazarlama, satış ve dağıtım ile genel yönetim giderleri endeksi ve sürdürülen faaliyetler vergi öncesi kârının hasılatı oranı) %95 güven aralığında istatistiki açıdan anlamlı sonuçlar verdiği görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Finansal bilgi manipülasyonu, BİST sınai endeksi, M-Skoru, muhasebe manipülasyonu.

FINANCIAL INFORMATION MANIPULATION: A STUDY ON BIST INDUSTRIALS INDEX

Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 37, Issue 3, 2019
pp. 547-563

Hayrettin UZUNOĞLU

Assist.Prof.Dr., Nuh Naci Yazgan
University
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Department of Business Administration
huzunoglu@nny.edu.tr

Semra KARACAER

Prof.Dr., Hacettepe University
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Department of Business Administration
semra@hacettepe.edu.tr

This study is derived from the doctoral dissertation titled "Financial Information Manipulation: An Application of BIST Industrials Index" by Hayrettin UZUNOĞLU in Hacettepe University, Graduate School of Social Sciences, Department of Business Administration, under the supervision of Prof.Dr. Semra KARACAER.

Abstract: The aim of this study is to determine which accounts are used for financial information manipulation applications by the companies in the BIST (Borsa Istanbul) industrials index. Among the financial information manipulation detection models, the M-Score model was used with some changes in the model variables in order to achieve this goal. For the distinction between companies that do and do not manipulate financial information, the Capital Markets Board Weekly Bulletins published between January 1, 2013 and December 31, 2015, and the company press releases published in the Public Disclosure Platform website at the same dates are used. It is observed that five out of eight independent variables in the model (days in receivables index, gross margin index, depreciation index, marketing, sales, general and administrative expenses index and ratio of the revenue to profit from continuing operations) give statistically significant results within the 95% confidence interval.

Keywords: *Financial information manipulation, BIST industrials index, M-Score, accounting manipulation.*

GİRİŞ

Waste Management Inc., Enron, Worldcom ve Lehmann Brothers gibi skandallar sonrası finansal bilgi manipülasyonu ya da diğer adıyla muhasebede manipülasyon kavramı önem kazanmıştır. Ortaya çıkarılmış finansal manipülasyon skandalları sonucu sadece bu ismi geçen firmalar kapatılmamış, aynı zamanda kamunun finansal piyasalara olan güveninin kaybolmasına yol açarak milyarlarca dolarlık zarara sebep olmuştur. Bu nedenle finansal bilgi manipülasyonu kavramı her geçen gün hem dünyada hem de ülkemizde daha sık gündeme gelmektedir. Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde daha sık görülen bir olgu olan finansal bilgi manipülasyonu, özellikle küreselleşme ile birlikte daha da önemli bir hale gelmiş ve akademisyenlerin de ilgisini çekmiştir. Bu çerçevede finansal bilgi manipülasyonu üzerine yapılacak akademik çalışmaların değeri de artmıştır. Bu yüzden bu çalışma, ülkemizde finansal bilgi manipülasyonu üzerine yeni bir literatür oluşturulmasına destek sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı; finansal bilgi manipülasyonu tespit modelleri arasında yer alan M-Skoru Modeli vasıtasıyla, BİST sınai endeksinde yer alan firmaların finansal tablolarında yer alan hesaplardan hangilerinin finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarında kullanıldığı hususunda bir fikir edinilmesini sağlamaktır. Aynı zamanda modelde yer alan bağımsız değişkenler, çalışmada yer alan firmaların finansal raporları ve daha önce geliştirilmiş olan finansal bilgi manipülasyonu tespit modelleri dikkate alınarak yeniden düzenlenmiştir.

1. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU

Ekonomide manipülasyon, bilgede çıkarma veya ekleme yapmak suretiyle değişikliğe gidilmesi olarak bilinmekte ve finansal hile olarak da adlandırılabilir. Hile kavramının ise tek ve kapsayıcı bir tanımı yapmak oldukça zordur, bununla birlikte genel olarak açıklamak gerekirse hilenin; kasıtlı olarak yapılan aldatma içeren davranışlar bütünü olduğundan bahsedilebilir (Bozkurt, 2011: 60).

Finansal bilgi manipülasyonu, firmanın finansal performansını yanlış bir şekilde ifade etme, hatalı bir algı oluşturma şekilleriyle ortaya çıkan, bilgilerin çarpıtılması durumudur. Her ne kadar bu durum ve etkileri 2000'lerin başıyla anılsa da, Luca Pacioli'nin 1494 yılında yazmış olduğu "Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita" kitabında yaratıcı muhasebenin bazı uygulamalarından bahsettiği görülmektedir (Mamo, Aliaj, 2014: 56).

Finansal bilgi manipülasyonu; mevcut ve potansiyel hissedarları/yatırımcıları, firmanın temel ekonomik performansı hakkında yanıltılmak ya da sermaye maliyetini azaltmak amacıyla yöneticilerin, muhasebesinin kendilerine tanıdığı serbestliği

kullanarak, yasal olmayan bir şekilde finansal raporları istedikleri yönde şekillendirmeleridir (Healy, Wahlen, 1999: 371).

Stolowy ve Breton 2004 yılında yapmış oldukları çalışmada, finansal bilgi manipülasyonunu; firma ile toplum (politik maliyetlerin azaltılması), kaynak sağlayıcılar (sermaye maliyetinin azaltılması) ve yöneticiler (yüksek prim ve ücret sağlamak) arasında, potansiyel varlık transferini etkilemek amacıyla yöneticilerin takdir yetkilerini kullanarak, muhasebe politikaları arasında seçim yapması olarak tanımlamıştır. Politik maliyetlerin ve sermaye maliyetinin azaltılmasına yönelik manipülasyonda amaç firmanın potansiyel varlık transferinden faydalanması iken, yöneticilerin kendilerine yüksek prim ve ücret sağlayabilmek amacıyla yaptıkları manipülasyon, yöneticilerin potansiyel varlık transferinden fayda sağlamasına olanak tanır (Stolowy, Breton, 2004: 7).

Manipülasyon kavramı, kelime anlamı olarak kötü kabul edilse bile her manipülasyon türü suç olarak kabul edilmemektedir. Hatta ülkeden ülkeye finansal manipülasyonun suç teşkil eden türleri değişiklik göstermektedir. Amerika'da 1934 yılında kabul edilen Sermaye Piyasası Kanunu'nun da (Securities Exchange Act of 1934) suç teşkil eden manipülasyon türleri olarak; hareket bazlı (*action-based*) manipülasyon ve bilgi bazlı (*information-based*) manipülasyondan bahsedilmiştir (Allen, Gale, 1992: 505). Bunların yanı sıra ilk olarak Allen ve Gale tarafından üçüncü bir manipülasyon türü ortaya atılmıştır; işlem bazlı (*trade-based*) manipülasyon (Allen, Gale, 1992: 510). Şu an Amerika'da bu üç manipülasyon türü de suç kabul edilmekle birlikte Türkiye'de ise, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 107'nci maddesinin birinci ve ikinci fıkrası gereğince; işlem bazlı manipülasyon ve bilgi bazlı manipülasyon türleri suç teşkil etmektedir.

Finansal bilgi manipülasyonu, piyasa katılımcılarının, denetlenen mali tablolara duydukları güven için ciddi bir tehdittir. Finansal piyasa manipülasyonunun başlıca nedenleri arasında a) firmaların zayıf yönetim yapıları, b) firma ortaklık yapısı, c) firma yönetimi üzerinde oluşturulan baskı, d) yetersiz denetim, e) tahakkuk esasının sağladığı esneklik ve f) muhasebe sisteminde değerlendirme kavramının sübjektif oluşu yer almaktadır (Küçüksozen, Küçükkocaoğlu, 2004: 6).

Finansal bilgi manipülasyonunun amaçları konusunda literatürde fikir birliğinden bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden birden çok kaynaktan finansal bilgi manipülasyonu amacı olduğu beyan edilen kavramlar dikkate alındığı zaman, bu amaçlar aşağıdakiler gibi sıralanabilir:

- Pay senedi fiyatını etkilemek,
- Sermaye maliyetini düşürmek,
- Halka açılmak veya sermaye artırımını suretiyle sağlanacak fon tutarını artırmak,
- Yöneticilerin ücret ve primlerini artırma veya firmayı ele geçirmeye çalışmaları,
- Politik veya yasal düzenlemelerden kaynaklanan maliyetlerin azaltılması,
- Piyasaya firmanın gelecekteki performansı hakkında olumlu sinyal göndermek,
- İçerden öğrenenlerin ticareti ve içsel bilgi,
- Ödenecek vergi tutarını azaltmak.

2. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU YÖNTEMLERİ

Finansal bilgi manipülasyonunun yöntemleri konusunda bugüne kadar yapılmış olan çalışmalarda herhangi bir fikir birliği sağlanamamıştır. Örneğin bazı araştırmacılar, “yaratıcı muhasebe” ya da “kâr manipülasyonu” kavramlarını finansal bilgi manipülasyonlarının tümünü kapsayacak şekilde kullanmaktayken, diğer araştırmacılar ise her bir manipülasyon yöntemini farklı bir kavramla beyan etmeyi tercih etmişlerdir.

Finansal bilgi manipülasyonu yöntemleri hakkında en detaylı sınıflandırmalardan birisi Stolowy ve Breton (2004: 9) tarafından yapılmıştır. İlgili çalışmada, finansal bilgi manipülasyonu yöntemlerini öncelikle muhasebe standartları ve kurallarına uygun olup olmadığına göre bir ayrıma tabi tutulmuş ve muhasebe standartlarının dışında kalan tek yöntemin ise, hileli finansal raporlama yöntemi olduğu beyan edilmiştir. Kanunların ve muhasebe standartlarının içinde kalan uygulamalar da kendi aralarında ikiye ayırmış ve yapılan manipülasyonda amacın borç/öz sermaye oranında bir değişiklik yapmak olması halinde yaratıcı muhasebe uygulamalarının devreye girdiğini, amacın hisse başına kazanç oranlarında bir değişiklik yapmak olması durumunda ise; kazanç yönetimi, yaratıcı muhasebe uygulamaları, büyük temizlik muhasebesi ve kârın istikrarlı hale getirilmesi yöntemlerinin söz konusu olabileceği belirtilmiştir.

Finansal bilgi manipülasyonu yöntemleri hakkında literatürdeki en detaylı sınıflandırmalardan bir diğeri ise Mulford ve Comiskey (2002) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaya göre, finansal bilgi manipülasyonu değişik yöntemlerin kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır ancak nihai amaç, bir firmanın finansal durumu hakkında gerçekte olandan farklı bir izlenim yaratmaktır. Bu çalışmada, en temel finansal bilgi

manipülasyonu yöntemleri aşağıdakiler gibi sıralanmıştır (Mulford, Comiskey, 2002: 30):

- Kazanç Yönetimi,
- Kârın istikrarlı hale getirilmesi,
- Yaratıcı muhasebe,
- Büyük temizlik muhasebesi,
- Hileli finansal raporlama.

Bu çalışmada, finansal bilgi manipülasyonu yöntemleri anlatılırken Mulford ve Comiskey (2002) tarafından belirlenmiş olan yöntemler dikkate alınacaktır.

2.1. Kazanç Yönetimi

Kazanç yönetiminde, firma finansal tablolarında yanlış bilgiler verilerek, firmanın performansı hakkında yatırımcıları etkilemek amaçlanmaktadır. Sermaye piyasalarında, yatırımcılar pay senedi alım-satım işlemi yaparlarken finansal tablolardan faydalanmaktadır. Piyasa etkinliği, sermaye piyasalarına bilgi akışına dayanmaktadır. Finansal tablolarda yer alan bilgilerin, yönetim tarafından finansal manipülasyona uğraması, piyasaya olan güveni azaltmaktadır. Kazanç yönetimi vasıtasıyla firmanın gerçek performansı gizlenmekte ve yatırımcılar zarara uğratılmaktadır.

2.2. Kârın İstikrarlı Hale Getirilmesi

Kârın istikrarlı hale getirilmesi, gittikçe artan bir akış halinde kazanç üretmeyi amaç edinen bir manipülasyon yöntemidir. Bu tür manipülasyonun gerekliliklerini yerine getirebilmek amacıyla firma, nakit akışında ihtiyaç duyulması halinde kullanabileceği yüksek kârlar elde etmek zorundadır. Bu manipülasyon türünde esas olan kârın varyansının azaltılmasıdır. Kârın varyansı, kâra ilişkin riskin ölçülmesinde kullanılır. Dolayısıyla, kârın varyansı azaltılırsa, piyasanın ilgili varlık transfer riskine ilişkin algısı da değişecektir (Stolowy, Breton, 2004: 10).

2.3. Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları

Yaratıcı muhasebe, finansal tabloların etik değerlere uygun şekilde göstermesi gereken bir durumu yasalardaki boşluklardan ve esnekliklerden faydalanarak farklı bir şekilde gösterilmesidir. Kısacası yapılan işlem yasaldır ancak etik değildir (Jameson, 1988: 58).

2002 yılında çıkarılmış olan Sarbanes-Oxley Yasası (SOX) özellikle hileli finansal raporlamayı hedef aldığı söylenebilir. Ancak aynı zamanda tahakkuk esası yöntemine getirmiş olduğu kısıtlar nedeniyle yaratıcı muhasebe uygulamalarının daha zor yapılmasını sağladığı da yadsınamaz bir gerçektir.

2.4. Büyük Temizlik Muhasebesi

Büyük temizlik muhasebesi, muhasebe disiplini içinde nispeten yeni bir akımdır. Büyük temizlik muhasebesinin temel stratejisi, bir firmanın gelir tablosundaki kötü sonuçların daha da kötü görünmesi için manipüle edilmesidir. Bu strateji özellikle firmaların düşük kâr açıkladıkları yıllarda daha çok kendini göstermektedir. Firmalar büyük temizlik muhasebesi ile gelirlerini erteleyerek, zaten zararda oldukları yıllar daha çok zarar açıklayacak ve gelecek yıllar için kendilerine gelir sağlayacaktır. Bu yöntem özellikle geçmiş bir veya iki yıl boyunca zarar eden firmaların, gelecek yıllarda kâr açıklayabilmek amacıyla, zararda oldukları yılların gelirlerini gelecek yıllara aktarmasıyla kendini gösterebilmektedir (Jiang, 2006: 20).

2.5. Hileli Finansal Raporlama

Hileli finansal raporlama, firmalar tarafından finansal tabloların yanlış hazırlanması ve bu bilgilerin kamuoyu ile paylaşılması yoluyla, özellikle yatırımcılar ve fon sağlayıcılar başta olmak üzere, tüm finansal bilgi kullanıcılarını aldatmaya ve yanıltmaya yönelik kasıtlı bir girişimdir (Rezaee, 2005: 279).

Hileli finansal raporlama her ne kadar kazanç yönetimi ile aynı amaca sahip olsa da, kazanç yönetimi genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri içerisinde yapılırken, hileli finansal raporlama ise bu ilkelerin dışında yapılan manipülasyonları içerir. Bununla birlikte daha önceki yıllarda kazanç yönetimi uygulamaları yapmış olan firmalarda, devam eden yıllarda hileli finansal raporlama uygulamalarına yönelme oranı çok fazladır (Perols, Lougee, 2011: 39).

3. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU UYGULAMALARI

Finansal bilgi manipülasyonu uygulamaları açısından literatür incelendiğinde birçok farklı uygulamadan bahsedildiği göze çarpmaktadır. Bu uygulamaların çıkış noktasını, daha önce finansal bilgi manipülasyonu yaptığı ortaya çıkarılmış olan firmaların, hangi uygulamalar ile finansal tablolarını manipüle ettiklerinin dikkate alınması oluşturmaktadır. Kısacası her firmanın farklı uygulamalara gittiği göz önüne alınırsa, kesin olarak finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarından bahsetmek mümkün olamamakla birlikte, daha sık kullanılan uygulamaların üzerinde durulmasının faydası vardır. Bu amaçla aşağıda, farklı yazarların, farklı uygulamaları özet halinde anlatılmaya çalışılacaktır.

Schipper (1989), Sweeney (1994), Healy ve Wahlen (1999) ve Fields *vd.*, (2001)'in finansal bilgi manipülasyonu hakkında yapmış oldukları çalışmalar incelendiği zaman, finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarının aşağıdakiler üzerinden kendini gösterebileceği söylenebilir:

- Stok değerlendirme yönteminin değişimi veya hesaplanışının değiştirilmesi,
- Duran varlıklarda artık değerlerin belirlenmesi,
- Mevcut işçi maaşlarının gerçek tutarda gösterilmemesi,
- Amortisman hesaplama yöntemleri,
- Şüpheli alacakların hesaplanışında değişikliğe gidilmesi,
- İşletme sermayesi yönetimi hakkında kararlar,
- İhtiyari tahakkuklar hakkında kararlar,
- Varlıkların yeniden sınıflandırılması,
- Varlık satışlarının zamanlaması,
- Genel üretim giderlerinin dağıtılması,
- Tahakkuk muhasebesinin kötü amaçlı kullanımı.

Stolowy ve Lebas (2006: 281) muhasebe uygulamaları aşağıdaki gibi açıklamışlardır:

- Muhasebe politikalarını değiştirmek üzerine uygulamalar,
- Araştırma ve geliştirme giderlerinin aktifleştirilmesi,
- Amortisman yöntemleri arasında geçiş üzerine uygulamalar,
- Borçlanma maliyetlerinin aktifleştirilmesi,
- Stok değerlendirme yönteminin değiştirilmesi üzerine uygulamalar,
- İşletme satın almalarının kaydedilmesi üzerine uygulamalar,
- İşletme birleşmelerinde kullanılan yöntemler üzerine uygulamalar.

Zhou ve Kapoor (2011: 571) ise çalışmasında, finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarını aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır:

- Finansal kayıtların manipülasyonu,
- Kasten bazı olayların bilançolarda gösterilmemesi,
- Firmaların muhasebe kayıtlarını raporlarken bazı muhasebe prensiplerini uygulamaması.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, finansal bilgi manipülasyonu uygulamaları çeşitlilik gösterebilir. Bununla beraber, a) varlıkların ve gelirlerin olduğundan daha yüksek veya düşük gösterilmesi ve b) borçların ve giderlerin olduğundan daha düşük veya yüksek gösterilmesi, finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarının temelini oluşturmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI

Sermaye piyasalarında yer alan yatırımcıların, yatırım kararları alırken yeterli ve doğru bilgiye, doğru zamanda ulaşabilmeleri çok önemlidir. Bu durum firmalar tarafından kamuoyu ile paylaşılan finansal raporlarda yer alan bilgiler güvenilirliğini ön plana çıkarmaktadır. Özellikle pay senedi piyasasında yapılacak olan manipülatif hareketler hem ilgili firmalara hem de tüm sermaye piyasasına karşı duyulan güvene sekte vurmaktadır. Bu yüzden manipülasyona karşı atılacak her adım önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, 01.01.2013 ile 31.12.2015 tarihleri arasında Borsa İstanbul (05.04.2013 tarihi öncesi İstanbul Menkul Kıymetler Borsası) sınai endeksinde yer alan firmaların, finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarında hangi muhasebe hesaplarını kullandıklarını tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu amacı yerine getirebilmek için M-Skoru Modeli kullanılacak olmakla beraber, modelde yer alan bağımsız değişkenler revize edilmiştir. Yenilenmiş bağımsız değişkenleri ile M-Skoru Modeli, ilgili firmaların finansal bilgi manipülasyonu yapıp, yapmadıklarını test etmek amacıyla 2014 mali yılı için test edilecektir. 2014 senesinin seçilmesinin temel nedeni, ülkemiz sermaye piyasaları ve ülkemizin makroekonomik göstergelerinin diğer senelere oranla daha istikrarlı olmasıdır.

5. ARAŞTIRMA KAPSAMINDAKİ FİRMALAR

Pay senetleri, 01.01.2013 ile 31.12.2015 tarihleri arasında, Borsa İstanbul sınai endeksinde işlem gören 157 adet firma bulunmaktadır (Kamuyu Aydınlatma Platformu, 2016). Bu 157 adet firmadan 59'u çeşitli nedenlerden ötürü (başka firmalarla birleşmesi, iflas etmesi veya kapanması, kendi isteği ile borsadan ayrılması vb.) çalışma kapsamına dâhil edilmemiş, çalışmaya 98 firma dâhil edilmiştir.

Finansal bilgi manipülasyonu yapan ve yapmayan firma ayrımı için Sermaye Piyasası Kurulu'nun 01.01.2013 ile 31.12.2015 tarihleri arasında yayınlanmış olan Sermaye Piyasası Kurulu Haftalık Bültenleri incelenmiş ayrıca çalışma kapsamına dâhil edilen 98 adet firmanın, Kamuyu Aydınlatma Platformu internet adresinde yine aynı tarihler arasında yer alan firma bildirimlerine bakılmıştır. Çalışmamızda, 01.01.2013 ile 31.12.2015 tarihleri arasında;

- Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayınlanan haftalık bültenlere göre finansal bilgi manipülasyonu yaptığı kamuoyu ile paylaşılan firmalar,
- Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda kamuoyu ile paylaştıkları finansal raporlarında yer alan ilgili döneme ait “dönem net kârı” tutarında, ilerleyen yıllarda yaptıkları açıklamalar neticesinde değişikliğe giden firmalar,
- Yıllık bağımsız denetimleri sonucunda, bağımsız denetim firmaları tarafından “olumsuz görüş” bildirilen veya “görüş bildirilmekten kaçınılan” firmalar, manipülatör firma olarak kabul edilmiştir.

Yukarıda yazan koşullar dikkate alındığı zaman analiz kapsamındaki 98 firmadan 12'si finansal bilgi manipülasyonu yapan (manipülatör) firma olarak kabul edilmiştir. Çalışma kapsamındaki 98 firmadan geriye kalan 86 firma ise, finansal bilgi manipülasyonu yapmayan firma (kontrol firması) olarak kabul edilmiştir.

6. ARAŞTIRMADA KULLANILAN MODEL

Araştırma modeli; M-Skoru Modelidir. Araştırmada kullanılacak finansal bilgi manipülasyonu tespit modeli olarak, M-Skoru Modelinin seçilmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarının tahmin edilmesine ilişkin diğer modellerin çoğunda sadece ihtiyari tahakkuklar üzerinden manipülasyonun tahmin edilmeye çalışılması, M-Skoru modelinde ise; finansal tablo kalemlerinde yıllara göre oluşan değişimlerin ve finansal tablolarda yer alan bilgiler vasıtasıyla elde edilen finansal oranların da, tahmin modeli kapsamında analize dâhil edilmesidir. Bir diğer neden ise, ülkemizde firmaların finansal tablo sunumlarına ilişkin son değişikliğin 07.06.2013 tarih ve 2013/19 sayılı Sermaye Piyasası Kurulu Bülteni ile yayınlanmış olmasıdır. Bu durum kısa dönem verileri üzerinden finansal bilgi manipülasyonunu tahmin edebilen bir yöntemin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Birçok finansal bilgi manipülasyonu tahmin modelinde analiz için uzun vadeli veri gerekirken, M-Skoru Modeli için sadece iki yıllık veri kullanımı yeterlidir.

M-Skoru Modelinde, bir firmanın finansal bilgi manipülasyonu yapıp yapmadığını tespit etmek için manipülasyon skoruna bakılır ve bu skorun hesaplanması için sekiz bağımsız değişken bulunmaktadır. Bu modelde yer alan sekiz bağımsız değişkenin yedisi endeks verisi olarak belirlenmiştir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenler ise; ticari alacaklar endeksi, brüt kâr marjı endeksi, varlık kalitesi endeksi, brüt satışlardaki büyüme endeksi, amortisman endeksi, pazarlama, satış ve dağıtım ile genel yönetim giderleri endeksi, kaldıraç endeksi ve tahakkukların toplam varlıklara oranı olarak belirlenmiştir (Beneish *vd.*, 2012, s.31).

Çalışmamıza dâhil edilen 98 firmanın 36'sı, 2013 ile 2015 yılları arasında, faaliyetlerden kaynaklanan nakit akımları tutarı üzerinde değişiklik yapmıştır. M-skoru Modelinde kullanılan sekiz bağımsız değişkenden birisi olan; tahakkukların toplam varlıklara oranını hesaplanırken, firma faaliyetlerinden sağlanan nakit akım tutarlarına ihtiyaç vardır. Ancak bu bağımsız değişkenin kullanılması, çalışmanın sonuçları açısından sağlıklı sonuçlar vermeyeceği için bu değişken çalışmada kullanılacak bağımsız değişkenler arasında yer almayacaktır. M-Skoru Modelinde yer alan diğer 7 bağımsız değişken ise, çalışmada kullanılacak bağımsız değişkenlere dâhil edilmiştir. Bu yedi bağımsız değişkenin yanı sıra, sürdürülen faaliyetler vergi öncesi kârının hasılatlara oranı bağımsız değişkeni de çalışmaya eklenmiştir.

Modelimizde yer alan bağımsız değişkenler ve hesaplanma yöntemleri hakkında detaylı bilgiye aşağıda yer verilmiştir:

- Ticari Alacaklar Endeksi (TAEN): Bu endeks, ardışık iki yıldaki ticari alacaklar ile hasılat arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

$$\frac{\text{Ticari Alacaklar}_t / \text{Hasılat}_t}{\text{Ticari Alacaklar}_{t-1} / \text{Hasılat}_{t-1}}$$

- Brüt Kâr Marjı Endeksi (BKME): t-1 yılındaki brüt kâr marjının, t yılındaki brüt kâr marjına oranıdır. “Brüt Kâr Marjı = (Hasılat - Satılan Mallar Maliyeti) / Hasılat” şeklinde hesaplanmaktadır.

$$\frac{\text{Brüt Kâr Marjı}_{t-1}}{\text{Brüt Kâr Marjı}_t}$$

- Varlık Kalitesi Endeksi (VKEN): Bu endeks; maddi duran varlıklar hesapları hariç duran varlıkların yani maddi olmayan duran varlıkların, toplam varlıklara oranında, ardışık iki yılda meydana gelen değişimleri göstermektedir.

$$\frac{(\text{Duran Varlıklar}_t - \text{Maddi Duran Varlıklar}_t) / \text{Toplam Varlıklar}_t}{(\text{Duran Varlıklar}_{t-1} - \text{Maddi Duran Varlıklar}_{t-1}) / \text{Toplam Varlıklar}_{t-1}}$$

- Hasılat Büyüme Endeksi (HBEN): M-Skoru Modelinde bu endeksin adı brüt satışlardaki büyüme endeksidir. t yılındaki hasılatın, t-1 yılındaki hasılat rakamına oranıdır.

$$\frac{\text{Hasılat}_t}{\text{Hasılat}_{t-1}}$$

- Amortisman Endeksi (AMEN): t-1 yılındaki amortisman oranının, t yılındaki amortisman oranına bölünmesi ile bulunur. “Amortisman Oranı = Birikmiş

Amortismanlar / (Birikmiş Amortismanlar + Maddi Duran Varlıklar)” şeklinde hesaplanmaktadır.

$$\frac{\text{Amortisman Oranı}_{t-1}}{\text{Amortisman Oranı}_t}$$

○ Pazarlama, Satış ve Dağıtım ile Genel Yönetim Giderleri Endeksi (PSGY): Bu endeks, ardışık iki yıldaki hasılat ile pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ve genel yönetim giderleri arasındaki ilişkiyi gösterir.

$$\frac{(\text{Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri}_t + \text{Genel Yönetim Giderleri}_t) / \text{Hasılat}_t}{(\text{Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri}_{t-1} + \text{Genel Yönetim Giderleri}_{t-1}) / \text{Hasılat}_{t-1}}$$

○ Kaldıraç Endeksi (KAEN): Bu endeks, ardışık iki yıldaki kaldıraç endekslerinin oranlanması ile bulunur. “Kaldıraç Endeksi = Toplam Borçlar / Toplam Varlıklar” şeklinde hesaplanmaktadır. Toplam borçlardan kasıt, uzun vadeli yabancı kaynaklar ve kısa vadeli yabancı kaynakların toplamıdır.

$$\frac{\text{Kaldıraç Endeksi}_t}{\text{Kaldıraç Endeksi}_{t-1}}$$

○ Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kârının Hasılat Oranı (SKHO): Bu bağımsız değişkenin çalışmaya eklenmesindeki temel amaç, M-Skoru Modelinde araştırma ve geliştirme giderleri ile finansman giderlerinin yer almaması ancak literatürde finansal bilgi manipülasyonunun tespitinde özellikle araştırma ve geliştirme giderleri ile finansman giderleri hesaplarının aktifleştirme amacıyla kullanılmasıdır. Bu bağımsız değişkenin hesaplanması aşağıdaki gibidir:

$$\frac{\text{Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kâr}_t / \text{Hasılat}_t}{\text{Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kâr}_{t-1} / \text{Hasılat}_{t-1}}$$

Çalışmamızda, manipülatör firmalar ve kontrol firmaları için yukarıda detayları ile açıklanan bağımsız değişkenler, probit regresyon analizi ile test edilecektir. Bu amacı yerine getirebilmek için, denklemin sağ tarafındaki her bir bağımsız değişkenin katsayısı ve hata terimi hesaplanacaktır. Bu bağlamda, çalışmamızda kullanılacak nihai model aşağıdaki gibidir:

$$M_i = \beta^1 X_{TAEN} + \beta^2 X_{BKME} + \beta^3 X_{VKEN} + \beta^4 X_{HBEN} + \beta^5 X_{AMEN} + \beta^6 X_{PSGY} + \beta^7 X_{KAEN} + \beta^8 X_{SKHO} + \epsilon$$

M_i : Kukla değişkeni (Finansal bilgi manipülasyonu yapan firmalar için 1; yapmayanlar için 0 değeri almaktadır)

$\beta^1, \beta^2, \beta^3, \beta^4, \beta^5, \beta^6, \beta^7, \beta^8$: Bağımsız değişkenler için bulunan regresyon katsayısı

X_{TAEN} , X_{BKME} , X_{VKEN} , X_{HBEN} , X_{AMEN} , X_{PSGY} , X_{KAEN} , X_{SKHO} : Bağımsız değişkenler

ϵ : Hata terimi

7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Kontrol firmaları ve manipülatör firmalar açısından istatistiki farklılıklar olup olmadığının belirlenmesi amacıyla, Stata programında probit regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar aşağıda bulunan Tablo 1’de paylaşılmıştır. Probit regresyon analizinde Stata programının kullanılmasının temel nedeni, marjinal etkinin (*marginal effect*) sadece bu program yoluyla hesaplanabilmesidir. Marjinal etki; bağımsız değişkenlerdeki değişikliğin, bağımlı değişkende oluşturacağı değişimi ortaya koyan katsayıdır.

Tablo 1. Manipülatör Firmalar ve Kontrol Firmaları için 2014 Yılına İlişkin Probit Regresyon Sonuçları

Model	Gözlem Sayısı	Iteration (Yineleme)	LR chi ² (8)	Prob > chi ² (Anlamlılık Değeri)	Log Likelihood	Pseudo R ²
Probit Regresyon	98	5	35,16	0,0000	-14,716096	0,5443
a. Bağımlı Değişken: Manipülatör						
b. Bağımsız Değişkenler: TAEN, BKME, VKEN, HBEN, AMEN, PSGY, KAEN, SKHO						
Değişken	Coef. (Katsayı)	dy/dx (Marjinal Etki)	Standart Hata	Z-değeri	P> z (Anlamlılık Değeri)	
TAEN*	1,731	,081	,700	2,473	,013	
BKME*	1,883	,088	,878	2,145	,032	
VKEN	,197	,009	,217	,908	,364	
HBEN	1,539	,072	2,085	,737	,461	
AMEN*	-4,605	-,216	2,312	-1,993	,046	
PSGY*	3,765	,177	1,648	2,285	,022	
KAEN	,755	,035	1,228	,615	,539	
SKHO*	,421	,020	,205	2,049	,040	
cons (Sabit Değer)	-7,886		4,262	-1,848	,064	
PROBIT Model: PROBIT(p) = Sabit Değer + βX						
(*) : p < 0,05 Güven aralığında anlamlı.						

Tablo 1’de yer alan analiz sonuçları incelendiği zaman, modelin anlamlılık değerinin (Prob > chi²) 0,000 olduğu yani %5 güven aralığında anlamlı olduğu sonucu dikkati çekmektedir. Tablo 1’de yer alan Pseudo R² değerine bakıldığı zaman, modelimizde yer alan bağımsız değişkenlerin, manipülatör firma ve kontrol firması arasındaki ayrımı %54 oranında açıkladığı görülmektedir. Tablo 1’de yer alan gözlem sayısı, analize tabi tutulan firma sayısına yani 98’e eşittir. Yineleme (*iteration*) işlemi optimum sonuca ulaşabilmek için program tarafından yapılan tekrarlama işlemidir. Bu işlem log likelihood’da değişim olmayana kadar devam etmektedir. LR chi² (*likelihood ratio of chi square*) ise, anlamlılık değeri hesaplanırken kullanılan orandır.

Tablo 1’de yer alan Ticari Alacaklar Endeksi (TAEN) bağımsız değişkenine ilişkin analiz sonuçları dikkate alındığı zaman, %95 güven aralığında anlamlı olduğu ve katsayısının 1,731 olduğu görülmektedir. TAEN bağımsız değişkeninin marjinal etki katsayısı (dy/dx) ise 0,081’dir. Bu durumda, bir firmaya ait ticari alacaklar endeksi arttıkça, firmanın manipülasyon yapmış olma ihtimalinin 0,081 kat arttığı söylenebilir.

Brüt Kâr Marjı Endeksi (BKME) bağımsız değişkenine ilişkin Tablo 1’de yer alan değerlere bakıldığı zaman, %95 güven aralığında anlamlı ve pozitif katsayıya (1,883) sahip sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Ayrıca, yapılan analiz sonucu BKME bağımsız değişkeninin marjinal etki katsayısı (dy/dx) 0,088 olarak bulunmuştur ve bu durumda, bir firmaya ait brüt kâr marjı endeksi arttıkça, firmanın manipülasyon yapmış olma ihtimalinin 0,088 kat arttığı söylenebilir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere Amortisman Endeksi (AMEN) bağımsız değişkeni negatif bir katsayıya (-4,605) sahiptir ve %95 güven aralığında anlamlıdır. AMEN bağımsız değişkeninin diğer bağımsız değişkenlere oranla daha yüksek bir katsayıya sahip olduğu dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, AMEN bağımsız değişkenine ait marjinal etki katsayısına (dy/dx) bakıldığı zaman, bir firmanın amortisman endeksi azaldıkça, manipülasyon yapmış olma ihtimalinin 0,216 kat arttığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Pazarlama, Satış ve Dağıtım ile Genel Yönetim Gideri Endeksine (PSGY) ilişkin Tablo 1’de yer alan sonuçlara bakıldığı zaman, PSGY bağımsız değişkeninin %95 güven aralığında anlamlı ve pozitif bir katsayıya (3,765) sahip olduğu görülmektedir. PSGY bağımsız değişkenine ilişkin marjinal etki katsayısına (dy/dx) bakıldığı zaman ise, bir firmaya ait pazarlama, satış ve dağıtım ile genel yönetim gideri endeksi arttıkça, firmanın manipülasyon yapmış olma ihtimalinin 0,177 kat arttığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 1’de yer alan sonuçlara bakıldığı zaman %95 güven aralığında anlamlı sonuç veren son bağımsız değişkenin Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kârının Hasılat Oranı (SKHO) olduğu görülmektedir. SKHO bağımsız değişkeninin marjinal etki katsayısı (dy/dx) ise 0,020’dir. Bu durumda, bir firmaya ait sürdürülen faaliyetler vergi öncesi kârının hasılat oranı arttıkça, firmanın manipülasyon yapmış olma ihtimalinin 0,020 kat arttığı söylenebilir. Analiz sonuçlarına göre, M-Skoru Modeline çalışmamız çerçevesinde eklenen sürdürülen faaliyetler vergi öncesi kârının hasılat oranı bağımsız değişkeni ile finansal bilgi manipülasyonu arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olduğunu söylenebilir. Bu sonuçlar dikkate alındığı zaman bir firmanın hasılatı ile sürdürülen faaliyetler vergi öncesi kârının arasında paralel bir ilişkinin olması gerektiğinin ve bu paralel ilişkinin olmaması durumunda ise ilgili firmanın

finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarına yönelmiş olma ihtimalinin olduğunun göstergesidir.

Modelimizde yer alan Varlık Kalitesi Endeksi (VKEN), Hasılat Büyüme Endeksi (HBEN) ve Kaldıraç Endeksi (KAEN) bağımsız değişkenleri istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermemektedir. Bu durum dikkate alındığı zaman, kontrol firmaları ve manipülatör firmalarının bu bağımsız değişkenlere ilişkin verilerinin istatistiki açıdan farklılaşmadığı görülmektedir.

Özet olarak, Tablo 1’de yer alan sonuçlar dikkate alındığı zaman, modelimizde yer alan sekiz bağımsız değişkenden; beşinin (TAEN, BKME, AMEN, PSGY ve SKHO) %95 güven aralığında anlamlı sonuçlar verdiği ve üçünün (VKEN, HBEN ve KAEN) ise istatistiki olarak anlamlı sonuç vermediği söylenebilir.

SONUÇ

Finansal bilgi manipülasyonu kavramı bu çalışmanın odak noktasıdır. Finansal bilgi manipülasyonu kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için, çalışmamızda öncelikle; finansal bilgi manipülasyonu ile ilgili genel kavramlar açıklanmaya çalışılmış devamında ise, payları BIST sınai endeksinde işlem gören firmaların finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarında kullanmış oldukları hesapları tahmin etmeye yönelik uygulama çalışması yer almıştır.

Çalışmamızda Borsa İstanbul sınai endeksinde yer alan 98 firmanın finansal verileri incelenmiş ve firmalar; manipülatör firma ve kontrol firması olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Çalışmada kullanılan finansal bilgi manipülasyonu tespit modelinin temelini ise; M-Skoru Modeli oluşturmuştur. Bu modelin seçilmesindeki temel nedenler ise; finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarının tahmin edilmesine ilişkin diğer modellerin çoğunda sadece ihtiyari tahakkuklar üzerinden manipülasyonun tahmin edilmeye çalışılması, M-Skoru modelinde ise finansal tablo kalemlerinde yıllara göre oluşan değişimlerin ve finansal tablolarda yer alan bilgiler vasıtasıyla elde edilen finansal oranların da, tahmin modeli kapsamında analize dâhil edilmesi ve birçok finansal bilgi manipülasyonu tahmin modelinde analiz için uzun vadeli veri gerekirken, M-Skoru Modeli için sadece iki yıllık veri kullanımının yeterli oluşudur.

Çalışmamız kapsamında M-Skoru Modelinin orijinalinde yer alan sekiz değişkenden yedisi (ticari alacaklar endeksi, brüt kâr marjı endeksi, varlık kalitesi endeksi, hasılat büyüme endeksi, amortisman endeksi, pazarlama, satış ve dağıtım ile genel yönetim giderleri endeksi ve kaldıraç endeksi) kullanılmakla beraber bu değişkenlerden beş tanesinin (ticari alacaklar endeksi, brüt kâr marjı endeksi, varlık kalitesi endeksi, hasılat büyüme endeksi ve pazarlama, satış ve dağıtım ile genel yönetim giderleri endeksi) hesaplanması için kullanılan denklemlerde değişikliğe

gidilmiştir. Ayrıca orijinal modelde yer almayan ancak finansal bilgi manipülasyonunun tespitinde yardımcı olacağına inandığımız sürdürülen faaliyetler vergi öncesi kârının hasıllata oranı bağımsız değişkeni modele eklenmiş ve kontrol firmaları ve manipülatör firmalar açısından istatistiki farklılıklar olup olmadığının belirlenmesi amacıyla, 2014 yılı bağımsız değişken değerleri Stata programında probit regresyon analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, yukarıda yazılı olan sekiz bağımsız değişkenden beşinin (ticari alacaklar endeksi, brüt kâr marjı endeksi, amortisman endeksi, pazarlama, satış ve dağıtım ile genel yönetim giderleri endeksi ve sürdürülen faaliyetler vergi öncesi kârının hasıllata oranı) %95 güven aralığında anlamlı sonuçlar verdiği ve üçünün (varlık kalitesi endeksi, hasıllat büyüme endeksi ve kaldıraç endeksi) ise istatistiki olarak anlamlı olmadığı sonucuna varılmıştır.

Probit regresyon analiz sonuçları incelendiği zaman, modelimizde yer alan sekiz bağımsız değişkenden %95 güven aralığında anlamlı sonuçlar veren ve marjinal etki katsayısı pozitif olan dört bağımsız değişken (ticari alacaklar endeksi, brüt kâr marjı endeksi, pazarlama, satış ve dağıtım ile genel yönetim giderleri endeksi ve sürdürülen faaliyetler vergi öncesi kârının hasıllata oranı) bulunmaktadır. Bu dört bağımsız değişkenin hesaplanışında hasıllat hesabı kullanılırken, yine modelimizde yer alan ve dönem hasıllatın geçmiş yıl hasıllatına bölünmesiyle bulunan hasıllat büyüme endeksi bağımsız değişkeninin ise anlamlı sonuç vermediği dikkat çekici bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum dikkate alındığı zaman, ülkemizde finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarına yönelik firmaların kârlarını yüksek/düşük gösterebilmek için hasıllat hesabını yükseltmek/düşürmek yerine satılan mamül maliyeti, pazarlama, satış ve dağıtım giderleri, genel yönetim giderleri, araştırma ve geliştirme giderleri, finansman giderleri ve diğer gider hesaplarını kullandıkları söylenebilir. Ayrıca, firmaların varlıklarını gerçekte olduğundan yüksek/düşük gösterebilmek amacıyla birikmiş amortismanlar ve şüpheli ticari alacaklar gibi aktif düzenleyici (pasif karakterli) hesapları kullandıkları hususu bu çalışmanın çıkarımlarından bir diğeridir. Aynı zamanda, modelimize eklemiş olduğumuz sürdürülen faaliyetler vergi öncesi kârının hasıllata oranı bağımsız değişkeninin özellikle ülkemizdeki finansal bilgi manipülasyonu tespiti hususunda bundan sonra yapılacak çalışmalarda kullanılabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Allen, F., D. Gale (1992), “Stock Price Manipulation”, *Review of Financial Studies*, 5(3), 503-529.
- Beneish, M.D., C.M.C. Lee, D.C. Nichols (2012), “Fraud Detection and Expected Returns”, *SSRN Online Library*, <https://ssrn.com/abstract=199838>, E.T.: 01.02.2017.
- Bozkurt, N. (2011), *İşletmelerin Kara Deliği Hile - Çalışan Hileleri (2. Baskı)*, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Fields, T.D., T.Z. Lys, L. Vincent (2001), “Empirical Research on Accounting Choice”, *Journal of Accounting and Economics*, 31(1-3), 255-307.

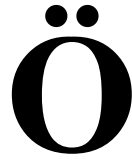
- Healy, P.M., J. Wahlen (1999), “A Review of the Earnings Management Literature and its Implications for Standard Setting”, *Accounting Horizons*, 13(4), 365-383.
- Jameson, M. (1988), *A Practical Guide to Creative Accounting*, Londra, Birleşik Krallık: Kogan Page.
- Jiang, C. (2006), “‘Optimism’ vs ‘Big Bath’ Accounting: A Regulatory Dilemma in Chinese Financial Reporting Practices”, *SSRN Online Library*, <https://ssrn.com/abstract=922484>, E. T.: 07.02.2017.
- Kamuyu Aydınlatma Platformu (2016), *Borsa İstanbul Sınai Endeksi Firmaları Listesi*, <https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler>, E. T.: 14.11.2016.
- Küçüksözen, C., G. Küçükkocaoğlu (2004, Kasım), “Finansal Bilgi Manipülasyonu: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma [Öz]”, 1st International Accounting Conference on the Way to Convergence Konferansı, İstanbul, <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/kisiselearningmanipulation2.pdf>, E. T.: 30.12.2016.
- Mamo, J., A. Aliaj (2014), “Accounting Manipulation and its Effects in the Financial Statements of Albanian Entities”, *Interdisciplinary Journal of Research and Development*, 1(2), 55-60.
- Mulford, C.W., E.E. Comiskey (2002), *The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices*, New York, ABD: Wiley.
- Perols, J.L., B.A. Lougee (2011), “The Relation between Earnings Management and Financial Statement Fraud”, *Advances in Accounting*, 27(1), 39-53.
- Rezaee, Z. (2005), “Causes, Consequences, and Deterrence of Financial Statement Fraud”, *Critical Perspectives on Accounting*, 16(3), 277-298.
- Schipper, K. (1989), “Commentary on Earnings Management”, *Accounting Horizons*, 3(4), 91-102.
- Sermaye Piyasası Kanunu (2012), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6362.pdf>, E.T.: 30.01.2017.
- Sermaye Piyasası Kurulu Haftalık Bültenleri (2016), <http://www.spk.gov.tr/Bulten>, E.T.: 13.12.2016.
- Stolowy H., G. Breton (2004), “Accounts Manipulation: A Literature Review and Proposed Conceptual Framework”, *Review of Accounting and Finance*, 3(1), 5-92.
- Stolowy, H., M.J. Lebas (2006), *Financial Accounting and Reporting: A Global Perspective (2. Baskı)*, Boston, ABD: Cengage Learning.
- Sweeney, A.P. (1994), “Debt-covenant Violations and Managers' Accounting Responses”, *Journal of Accounting and Economics*, 17(3), 281-308.
- Zhou, W., G. Kapoor (2011), *Detecting Evolutionary Financial Statement Fraud*, Elsevier, 50(3), 570-575.

YÖNETİM KURULU ÇEŞİTLİLİĞİ - FİNANSAL PERFORMANS İLİŞKİSİ: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Cilt 37, Sayı 3, 2019
s. 565-585

İbrahim YAĞLI

Arş.Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
ibrahimyagli@nevsehir.edu.tr

Öz: Son finansal kriz, çeşitli kurumsal yönetim mekanizmaları ile firma performansı arasındaki ilişkilerin analizine yönelik ilgiyi artırmıştır. Buna karşın, bu ilişki bankacılık sektörü için çok az çalışmada ele alınmıştır. Mevcut çalışma, küresel finans krizi sonrası dönemde (2009-2016), Türk bankalarının yönetim kurulu yapısındaki değişimi ortaya çıkarmayı ve yönetim kurulu çeşitliliğinin banka performansı üzerinde etkili olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, banka performansının ölçümünde ortalama aktif karlılık, ortalama özkaynak karlılığı ile vergi öncesi kar/toplam aktifler oranları kullanılırken, yönetim kurulu yapısı ile ilgili olarak büyüklük, cinsiyet, uyruk, eğitim seviyesi ile bağımsız olup olmama kriterleri dikkate alınmıştır. Bulgular, yönetim kurulu büyüklüğü ile banka performansı arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Öte yandan, kadın üyelerin oranı ve lisansüstü eğitim seviyesine sahip üyeler ile banka performansı arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, banka performansı ile yabancı üyelerin oranı ve bağımsız üyelerin oranı arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kurumsal yönetim, yönetim kurulu çeşitliliği, finansal performansı, bankacılık sektörü.

THE NEXUS BETWEEN BOARDROOM DIVERSITY AND FINANCIAL PERFORMANCE: THE CASE OF TURKISH BANKING SECTOR

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 37, Issue 2, 2019
pp. 565-585*

İbrahim YAĞLI

Res.Assist., Nevsehir Hacı Bektas Veli
University
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Department of Business Administration
ibrahimyagli@nevsehir.edu

Abstract: The recent financial crisis has increased interest in investigating the relationship between various corporate governance mechanisms and firm performance. Nevertheless, few studies focus on analyzing this nexus for the banking sector. The current study aims to determine the change in the structure of the board of directors in the Turkish banking sector in the period after the global financial crisis (2009-2016) and to determine whether the diversity in boardroom influences the bank performance. For this purpose, average return on assets, average return on equity and pre-tax profit/total assets ratios are employed in the measurement of bank performance while size, gender, nationality, level of education and whether or not board members are independent are used in relation to the board structure. Findings revealed a negative and statistically significant relationship between board size and bank performance. On the other hand, it is found that there is a positive nexus between the proportion of female members and the proportion of members who have postgraduate degree and bank performance. Besides, there is a negative relationship between bank performance and the proportion of foreign and independent members.

Keywords: *Corporate governance, board diversity, bank performance.*

GİRİŞ

2008 ekonomik krizi etkisi bakımından dünya tarihindeki diğer krizlerden ayrılmaktadır. Kriz, Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmakla birlikte önce gelişmiş daha sonra da gelişmekte olan birçok ülke ekonomisini etkilemiştir. Bu nedenle, 2008 ekonomik krizi küresel finans krizi olarak adlandırılmaktadır. Küresel finans krizinin ortaya çıkmasında farklı nedenler işaret edilmekle birlikte bankalar krizin ortaya çıkmasında ve yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Gerçekten de 158 yıllık yatırım bankası olan Lehman Brothers'ın batması, krizin ortaya çıkmasına ve tüm sistem üzerinde bir takım yankılar uyandırmasına neden olmuştur (Chiaromonte, Casu, 2013: 861).

Krizin nedeni olarak emlak balonu, menkul kıymetleştirme (türev ürünlerin) artması gibi farklı faktörler gösterilmekle birlikte kriz sonrası yüksek profilli finans yöneticilerin istifaları ve yönetim kurullarının yeniden seçilmesine yönelik öneriler, yetersiz/zayıf kurumsal yönetim uygulamalarının krizin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığını göstermiştir (Adams, Mehran, 2012: 243). Bu noktadan hareketle, birçok araştırmacı kurumsal yönetim mekanizmalarının etkinliğini ve bunların firma üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Ancak bu çalışmaların çoğunda finansal firmalar örneklemeden çıkarılmıştır. Ayrıca, kurumsal yönetim reformlarının birçoğu finansal olmayan firmaların özelliklerinden hareketle hazırlanmıştır (Adams, Mehran, 2012: 243). Bu durumlar, bankaların kurumsal yönetim uygulamaları ve bu uygulamaların etkinliği hakkında çok az şey bilmemize neden olmuştur.

Kurumsal yönetimin (yönetişimin) amacı güven, şeffaflık ve hesap verebilirlik ortamının oluşturulmasını sağlayarak uzun vadeli yatırımları ve finansal istikrarı geliştirmek ve ekonomik büyümeyi sağlamaktır (OECD, 2016: 7). Kurumsal yönetimin amacı ve bankaların finansal sistemdeki rolü göz önünde bulundurulduğunda, bankalarda kurumsal yönetim uygulamalarının finansal olmayan firmalara kıyasla daha önemli olduğu söylenebilir (Georgantopoulos, Filos, 2017: 56). Bankalarda kurumsal yönetim uygulamalarını önemli hale getiren nedenler şöyle sıralanabilir (De Andres, Valledado, 2008: 2570). (i) Bankacılık işlemlerinin karmaşıklığı, bilgi asimetrisini artırmakta ve paydaşların banka yöneticilerin kararlarını izleme kapasitelerini azaltmaktadır. (ii) Bankalar ödeme sistemlerinin kilit unsurudur ve ekonomik sistemlerin işleyişinde önemli bir rol oynarlar. (iii) Bankalar mudilerinden toplanan fonlar nedeniyle yüksek kaldıraçlı firmalardır. Bununla birlikte, bankalar kreditor ya da hissedar rolleri ile firmalardaki kurumsal yönetim uygulamaların iyileştirilmesine yardımcı olurlar (Caprio, Levine, 2002: 1). Dolayısıyla, bankaların etkin kurumsal yönetim uygulamalarına sahip olmaları sadece bankaların iyi yönetilmesini değil aynı zamanda diğer firmaların da iyi yönetilmesini sağlayacak ve buna bağlı olarak ekonomideki kaynaklar verimli bir şekilde tahsis edilecektir (Pathan, Faff, 2013: 1573). Özetle, bankalarda herhangi bir kurumsal yönetim eksikliği ekonomi için önemli

maliyetler yaratabilecektir ve bu durum bankalardaki kurumsal yönetim uygulamalarını diğer firmalara kıyasla önemli hale getirmektedir.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), kurumsal yönetimi, bir firmanın yönetimi, yönetim kurulu, hissedarları ve diğer paydaşları arasındaki ilişkiler dizini olarak tanımlamıştır. Kurumsal yönetim, paydaşların kendi menfaatlerini koruyacak şekilde firmanın yönetimini kontrol ettiği mekanizmalarla ilgilidir (John, Senbet, 1998: 371). Kurumsal yönetim mekanizmaları, içsel ve dışsal olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. İçsel kurumsal yönetim mekanizmaları arasında yönetim kurulu yapısı değişkenleri (dualite, bağımsız yönetim kurulu üyeleri gibi) ile borç finansmanı yer almaktadır. Piyasa (güçleri) ve yasal düzenlemeler ise önemli dışsal kurumsal yönetim mekanizmalarındandır.

Firmanın karar alma ve yürütme organı olan yönetim kurulu, pay sahipleri tarafından seçilmekte ve firmayı en üst seviyede temsil etmektedir. Yönetim kurulu, üst düzey yöneticilerin atanması, denetimi ve ücretlendirmesinin yanı sıra kurumsal stratejinin belirlenmesi yoluyla bir iç yönetim mekanizması olarak işlev görmektedir (Fama, Jensen, 1983: 313). Dolayısıyla, bir firmanın başarısı büyük ölçüde yönetim kurulu kararları ile ilişkidir (Yağlı, Şimşek, 2017: 32). Bununla birlikte, bankacılık sektöründeki sınırlı rekabet, yoğun düzenlemeler ve yüksek bilgi asimetrisi nedeniyle bankaların yönetim kuralları özel bir ilgi görmektedir (De Andres, Vallelado, 2008: 2570). Basel Bankacılık Denetimi Komitesi (BCBS) de yayınlamış olduğu belgelerde bankaların yönetim kurullarına vurgu yapmaktadır. Örneğin, BCBS'nin "Bankacılık Sektöründe Kurumsal Yönetiminin Geliştirilmesi Yönelik Esaslar" başlıklı belgesinde yönetim kurulunun bankanın önemli bir parçası olduğu belirtilmiştir (BCBS, 2010: 7). Benzer şekilde, komite "Uluslararası Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Yakınsaması" başlıklı belgesinde yönetim kurulunu, operasyonel risk yönetiminin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlamaktadır (BCBS, 2006: 148).

Yönetim kurulunun yapısı, yönetim kurulunun işlevleri üzerinde etkili olabilecektir. Bu görüşü destekler şekilde, Campell ve Minguez-Vera (2008: 435) yönetim kurulundaki kadın üyelerin yönetim kurulunun denetleme rolünü etkileyebileceğini ileri sürmüştür. Hillman *vd.*, (2007: 942) yönetim kurulunun bir firmanın dış çevre ile bağlantı kurmak için birincil bağlantı mekanizması olduğunu ve yönetim kurulunda yer alacak becerikli, etkin ve dış kaynaklarla bağlantıları olan yöneticilerin firmaya değer kazandıracağını belirtmiştir. Bu görüşlerden hareketle, yönetim kurulundaki çeşitliliğin artmasının firmanın farklı grupların isteklerini/ihtiyaçlarını anlamasına imkân tanıyacağı ve buna bağlı olarak da firmanın daha geniş müşteri, yatırımcı ve tedarikçilere ulaşabileceği söylenebilir. Bunun yanı sıra, yönetim kurulunda farklı özelliklere sahip üyelerin yer alması yönetim kurulunda alınacak kararların farklı bakış açılarına sahip üyeler tarafından değerlendirilmesini ve

firma için en iyi kararın alınmasını sağlayacaktır. Ayrıca, yönetim kurulunda alanında uzman, eğitilmiş üyelerin varlığı alınacak kararların daha dikkatli değerlendirilmesine ve en uygun kararların alınmasına katkıda bulunacaktır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, kurumsal yönetim literatüründe yönetim kurulu yapısı/çeşitliliği ile finansal performans arasındaki ilişki birçok çalışmada ele alınmıştır. Ancak anılan ilişkiyi bankalar özelinde ele alan çalışma sayısı oldukça azdır ve bu az sayıda çalışma sonucunda çelişkili sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin, Aygün vd., (2010), regresyon ve korelasyon analizlerini kullanarak yönetim kurulu büyüklüğü ile banka karlılıkları arasında negatif ilişki olduğunu, buna karşın yönetim kurulu büyüklüğü ile Tobin's q arasında pozitif ilişki olduğunu tespit etmiştir. Adams ve Mehran (2012) da heterojenliği kontrol etmek için sabit etkiler modeli kullanarak yönetim kurulu büyüklüğü ile Tobin's q arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ancak çalışma sonucunda bağımsız yönetim kurulu üyelerinin oranı ile banka performansı arasında bir ilişki saptanamamıştır. Andres ve Vallelado (2008) ise ABD dâhil altı OECD ülkesinden 69 ticari bankanın verilerini kullanarak yönetim kurulu büyüklüğü ve icracı olmayan yönetim kurulu üyelerini oranı ile banka performansı arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, iki aşamalı sistem genelleştirilmiş momentler (sistem-GMM) tahminleri, havuzlanmış en küçük kareler ve sabit etkiler analizden elde edilen sonuçlar ile çelişmektedir. Benzer şekilde, Wachudi ve Mboya (2012) Kenya'da faaliyet gösteren bankalar üzerinde yaptığı çalışma sonucunda yönetim kurulu çeşitliliği ile firma performansı arasında anlamlı bir ilişki tespit edemezken, Kılıç (2015) Türk bankacılık sektöründe yönetim kurulundaki çeşitliliğin banka performansını olumsuz etkilediğini tespit etmiştir.

Bu çalışma ile küresel finans krizi sonrasında Türk bankalarının yönetim kurulu özelliklerini belirlemek ve yönetim kurulundaki çeşitliliğinin banka performansı üzerinde etkili olup olmadığını tespit etmek amaçlanmaktadır. Çalışmanın yönetim kurulu çeşitliliği ve banka performansına ilişkin sınırlı literatüre çeşitli noktalarda katkıda bulunması beklenmektedir. *Birincisi*, yönetim kurulu çeşitliliğinin finansal performans üzerindeki etkisine ilişkin çelişkili sonuçlar nedeniyle anılan ilişki ile ilgili bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu nedenle, bu araştırma yönetim kurulu çeşitliliği ve banka performansı arasındaki ilişki ile ilgili literatürün gelişimine katkı sağlayacaktır. *İkincisi*, anılan ilişkinin tespitine yönelik yapılan araştırmalar kurumsal yönetim ilkelerini çok önceden benimsemiş gelişmiş ülkelere odaklanmıştır. Bu çalışmada ise gelişmekte olan ve yabancı sermayeye ihtiyaç duyan bir ülke olarak Türkiye ele alınmıştır. *Üçüncüsü*, kurumsal yönetim uygulamaları genellikle batı ortamında yürütülmüştür ve bu uygulamaların farklı kültürel, yasal ve ekonomik düzenlemelerin bulunduğu bir ülkede farklı etkileri olabilecektir (Young vd., 2008). Öyle ki Fransa, İspanya ve Norveç gibi birçok batılı ülkede yönetim kurullarında kadın üyelerin varlığı konusunda yasalar çıkartılırken ülkemizde kadın üyelerin yönetim kurulundaki rolü politik tartışmaların

konusu olmuştur. Çalışmanın bu noktada da literatüre katkı sağlaması, kadınların yönetim kurullarına katılmasının performans üzerinde etkili olup olmadığını ortaya çıkarması beklenmektedir. *Dördüncüsü*, yönetim kurulu çeşitliliğinin performans üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmalarda çeşitlilik ile ilgili olarak genellikle yönetim kurulu üyelerin cinsiyeti, uyruğu, bağımsız olup olmaması ele alınırken, üyelerin eğitim durumunu ele alan çalışma sayısı oldukça azdır (Darmadi, 2013: 113). Ne var ki, sahiplerinin ve yöneticilerinin farklı kişiler olduğu modern firmalarda, yöneticilerin kendilerine tahsis edilen kaynakları yönetme yetenekleri önemli bir sorundur. Bu önemli görevi üstlenecek kişilerin yeteneklerinin belli bir seviyede olması gerekmektedir. Buradan hareketle, çalışmada yönetim kurulu üyelerinin yetenekleri ile ilgili bir ölçütün kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Ancak kişilerin liderlik ve girişimcilik gibi gözlemlenemeyen yeteneklerin belirlenmesi ve ölçülmesi zor ve maliyetli olduğundan, literatürde genellikle eğitim seviyesi, iş tecrübesi gibi gözlemlenebilir ve objektif ölçütler dikkate alınmaktadır (Bhagat *vd.*, 2010). Bu çalışmada da insan sermayenin önemli belirleyicilerinden biri olan eğitim seviyesi, yönetim kurulu üyelerinin yeteneklerin bir ölçütü olarak kullanılmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşacak şekilde düzenlenmiştir. Takip eden bölümde, yönetim kurulu çeşitliliği ile banka performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar yer almaktadır. Üçüncü bölümde, çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise çalışmadan elde sonuçlar ile gelecekteki çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Yönetim kurulu yapısı ile ilgili teorik tartışmalar, vekâlet teorisi ve kaynak bağımlılığı teorisi ile zemin bulmaktadır. Vekâlet teorisi, yönetim kurulunun denetleme rolü üzerinde yoğunlaşırken, kaynak bağımlılığı teorisi yönetim kurulunun firmanın dış çevresi ile bağlantısına vurgu yapmaktadır. Vekâlet teorisi, yönetim kurulunda bağımsız ve bağımsız olmayan üyeler arasında bir dengenin olması gerektiğini, bu denge içerisinde yönetim kurulunun denetim fonksiyonunu daha etkin bir şekilde yerine getireceğini ileri sürmektedir (Ocak, 2013: 108-109). Bu bakış açısıyla, yönetim kurulunda bağımsız üyelerin yer alması, yönetim kurulunun denetleme rolünü olumlu yönde etkileyerek temsil maliyetlerinin azalmasını, buna bağlı olarak da firmanın performansının artmasını sağlayacaktır. Vekâlet teorisine göre, bağımsız üyelerin yanı sıra yönetim kurulunda yabancı ve kadın üyelerin bulunması da yönetim kurulunun etkinliğini ve firma performansını artıracaktır (Kılıç, 2015: 183-184). Çünkü farklı cinsiyet, etnik köken veya kültürel geçmişe sahip yönetim kurulu üyeleri, ortak kültürü paylaşan üyelerden gelmeyecek sorular sorabileceklerdir (Carter *vd.*, 2003: 37). Kaynak bağımlılığı teorisinde ise yönetim kurulu, firmanın dış bağımlılık ve belirsizlik sorunlarıyla başa çıkmak için bir araç olarak ele alınmaktadır (Pfeffer, 1972: 219). Bu çerçevede, yönetim kurulundaki çeşitliliğin artırılması, firmanın kaynaklarındaki

çeşitliliğin artırmasına imkân tanıyarak firma performansını olumlu yönde etkileyecektir (Doğan, Topal, 2016: 32).

Çeşitlilik, bireylerin özellikleri ile diğer bireylerin özellikleri arasındaki farklılıktır. Bu açıdan çeşitlilik ile ilgili cinsiyet, uyruk, tecrübe vb. özellikler sayılabilir. Çeşitlilik, bir taraftan yaratıcılığın artmasına imkân tanırken, diğer taraftan grup üyelerinin memnuniyetsiz olması ve özdeşleşmemesi gibi nedenlere bağlı olarak sorunların ortaya çıkmasına neden olabilecektir (Milliken, Martis, 1996: 403). Bu görüşü destekler şekilde yönetim kurulundaki çeşitliliğinin finansal performans üzerindeki etkisi ile ilgili olarak çelişkili sonuçlar elde edilmiştir. Bazı çalışmalarda, yönetim kurulundaki çeşitlilik ile finansal performans arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilirken, bazı çalışmalarda anılan ilişkinin negatif olduğu ya da çeşitlilik ile finansal performans arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, yönetim kurulundaki çeşitlilik ile finansal performans arasındaki ilişki daha çok finansal olmayan firmalar için araştırılmıştır. Finansal firmalar için anılan ilişkiyi ele alan az sayıda çalışma ise gelişmiş ekonomilere odaklanmıştır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Adams ve Mehran (2008) yönetim kurulu yapısını etkileyen faktörleri araştırarak, yönetim kurulu büyüklüğü ve yapısı ile banka performansı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda birleşme ve devralma faaliyetlerinin yönetim kurulu oluşumunu etkilediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, organizasyon yapısının yönetim kurulu büyüklüğü ile önemli ölçüde ilişkili olduğu görülmüştür. Yönetim kurulu yapısı ve banka performansı ilişkisi ile ilgili olarak ise yönetim kurulu büyüklüğünün banka performansını olumlu etkilediği, bununla birlikte yönetim kurulu yapısı ile Tobin's q ile ölçülen performans arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Öte yandan Pathan ve Faff (2013) yönetim kurulu yapısı (büyüklük, bağımsızlık ve cinsiyet) ile banka performansı arasındaki ilişkiyi ABD'de faaliyet gösteren banka holding şirketleri için ele almış, Adams ve Mehran'ın (2008) aksine yönetim kurulu büyüklüğünün ve bağımsız üyelerin banka performansını azalttığını tespit etmişlerdir. Ayrıca analiz sonuçları, kadın üyelerin Sarbanes-Oxley Yasası (SOX) döneminde (1997-2002) banka performansını artırmasına rağmen, hem SOX sonrası (2003-2006) hem de kriz dönemlerinde (2007-2011) kadın üyelerin performans üzerindeki olumlu etkilerinin azaldığını ortaya çıkarmıştır. Son olarak, yönetim kurulu yapısının özellikle düşük piyasa gücüne sahip küçük bankalar için daha ilgili olduğunu göstermişlerdir. James ve Joseph (2015) de kurumsal yönetim-banka performansı ilişkisini Malezya için araştırmıştır. Malezya'da faaliyet gösteren 18 bankanın 2009-2013 yıllarına ait verilerinin kullanıldığı çalışmada kurumsal yönetim mekanizması olarak yabancı sahipliği, yönetim kurulu büyüklüğü, bağımsız yönetim kurulu üyeleri ile sermaye yeterlilik oranı ele alınmıştır. Banka performansının ölçümünde ise aktif

karlılık oranı kullanılmıştır. Regresyon analizi sonuçları sadece sermaye yeterlilik oranı ile banka performansı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Bazı çalışmalarda ise anılan ilişkinin doğrusal olmayacağından hareketle yönetim kurulu yapısı ve banka performansı ilişkisi doğrusal olmayan yaklaşım ile ele alınmıştır. De Andres ve Vallelado (2008) kurumsal yönetim literatüründe iyi bilinen endojenite (içsellik) problemini çözmek için uygun bir model olan iki aşamalı sistem tahmincisi ile yönetim kurulu yapısı ile banka performansı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve banka performansı ile yönetim kurulu büyüklüğü ve icracı olmayan yöneticilerin oranı arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer şekilde, Georgantopoulos ve Filos (2017) de yönetim kurulu yapısı ve banka performansı arasındaki ilişkiyi Yunanistan'da faaliyet gösteren 13 bankanın 2008-2014 dönemine ait verilerini kullanarak doğrusal olmayan yaklaşım ile incelemiştir. Analizler sonucunda, banka performansı ile yönetim kurulu büyüklüğü ve bağımsız üyelerin oranı arasında ters U şeklinde bir ilişki tespit edilmiştir.

Türkiye'de yönetim kurulu yapısı ve banka performansı ilişkisini inceleyen çalışmalar ise şöyledir: Aygün *vd.*, (2010) eski adıyla İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 12 özel ve kamu bankasının 2006-2008 yılına ait verilerden yararlanarak yönetim kurulu büyüklüğünün banka performansına etkisini araştırmıştır. Çalışma sonucunda, yönetim kurulu büyüklüğü ile banka karlılıkları arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilirken, yönetim kurulu büyüklüğü ile Tobin's q arasında pozitif ilişki olduğu görülmüştür. Bir başka çalışmada, Doğan ve Yıldız (2013) yönetim kurulu büyüklüğü ve finansal performans ilişkisini 12 bankanın 2005-2010 dönemine ait verilerini kullanarak incelemiştir. Bulgular, yönetim kurulu büyüklüğü ile banka karlılıkları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte yönetim kurulu büyüklüğü ile Tobin's q arasında negatif bir ilişki tespit edilse de bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Kılıç (2015) da yönetim kurulu çeşitliliğinin banka performansı üzerindeki etkisini 26 bankanın 2008-2012 dönemine ait verilerini kullanarak analiz etmiştir. Çalışmada banka performans ölçütü olarak aktif karlılık ve özkaynak karlılığı kullanılırken, çeşitlilik ile ilgili olarak cinsiyet ve uyruk ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, yönetim kurulu çeşitliliğinin banka performansını olumsuz etkilediği görülmüştür. Işık ve İnce (2016) de yönetim kurulu büyüklüğü ve yönetim kurulu yapısı ile banka performansı arasındaki ilişkiyi 30 bankanın 2008-2012 yıllarına ait verilerini kullanarak analiz etmiştir. Sonuçlar, yönetim kurulu büyüklüğü ile banka performansı arasında pozitif ilişkinin varlığını desteklemektedir. Öte yandan, yönetim kurulu yapısı ile banka performansı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Yukarıda da özetlendiği gibi bankalarda yönetim kurulu çeşitliliği ve finansal performans arasındaki ilişki ile ilgili olarak çelişkili sonuçlar elde edilmiştir. Bu durum, literatürün farklı çalışmalarıyla desteklenmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu

noktadan hareketle, mevcut çalışmada bankalarda yönetim kurulu çeşitliliği ile finansal performans arasındaki ilişki gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için araştırılmıştır. Ayrıca, ülkemizde konu ile ilgili yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak çalışmada yönetim kurulu çeşitliliği ile ilgili olarak büyüklük, cinsiyet, uyruk ve bağımsızlığın yanı sıra eğitim seviyesi de dikkate alınmıştır.

2. METODOLOJİ

2.1. Veri Seti

Bu çalışma, yönetim kurulu çeşitliliğinin banka performansı üzerinde etkili olup olmadığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar; mevduat bankaları, Türkiye’de şube açan bankalar ve kalkınma ve yatırım bankaları olarak sınıflandırılmaktadır. Çalışmada daha homojen bir veri seti ile çalışmak için kalkınma ve yatırım bankaları ile Türkiye’de bir ya da iki şubesi olan bankalar araştırma dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte, bazı bankaların (Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ Turkey A.Ş., Odea Bank A.Ş., Rabobank A.Ş. gibi) finansal verileri ve/veya yönetim kurulu ile ilgili verilerine ulaşamaması nedeniyle çalışmanın nihai örnekleme 22 mevduat bankası olarak belirlenmiştir. Bu bankaların 2009-2016 yılları arasındaki yılsonu verileri kullanılarak 176 gözlem elde edilmiştir.

Çalışmada banka performansının ölçümü için ortalama aktif karlılık (ROAA), ortalama özkaynak karlılığı (ROAE) ile vergi öncesi kar/toplam aktifler oranları (PBT) kullanılmış olup, bu oranlar Türkiye Bankalar Birliği’nin Bilanço Verilerine Dayalı Analiz ve Raporlarından (Seçilmiş Rasyolar) alınmıştır. Literatürde sıklıkla kullanılan performans ölçütlerinden biri olan Tobin’s q ise örnekleme bazı bankaların borsada işlem görmemesi nedeniyle kullanılamamıştır. Yönetim kurulu yapısı ile ilgili olarak kadın üyelerin oranı, yabancı üyelerin oranı, bağımsız üyelerin oranı, yönetim kurulu üyelerin eğitim seviyesi ile yönetim kurulu büyüklüğü kullanılmıştır. Yönetim kurulu yapısı ile ilgili veriler bankaların yıllık faaliyet raporları ile kurumsal yönetim ilkelerine uyum raporlarından elde edilmiştir. Bununla birlikte, literatüre paralel olarak banka büyüklüğünün kontrolü için bankanın toplam aktiflerinin doğal logaritması (LNASSETS) ile borçlanma oranını kontrol etmek için özkaynakların toplam aktiflere oranı (CAPITAL) kullanılmıştır (Mallin *vd.*, 2014; James, Joseph, 2015; Georgantopoulos, Filos, 2017).

2.2. Yöntem

Çalışmada yöntem olarak panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri analizinin yatay kesit (22 banka) ve zaman boyutunu (2009-2016) birleştirmesi sayesinde 176 gözlem ile çalışma fırsatı elde edilmiştir. Panel veri analizi, tahmin yanlılığını bir

dereceye kadar ortadan kaldıran ve çoklu bağlantı sorunu ele alan bir yöntemdir. Ayrıca, panel veri analizi bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki zamana bağlı değişen ilişkiyi belirleyebilmektedir.

Çalışmanın amacına uygun olarak kurulan model şöyledir:

$$PERF = \beta_0 + \beta_1 LNBSIZE + \beta_2 PWOMEN + \beta_3 PINDEP + \beta_4 PFOREIGN + \beta_5 PPOSTGRAD + \beta_6 LNASSETS + \beta_7 CAPITAL + \varepsilon$$

Modelde kullanılan değişkenler aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

PERF	:	Çalışmada 3 performans ölçütü kullanılmıştır. Aktif karlılık ve özkaynak karlılık oranları dönem sonu net kar (zarar) rakamının son iki yıla ait sırasıyla toplam aktifler ve özkaynaklar kalemlerinin aritmetik ortalamasına oranlanmasıyla hesaplanmıştır. Vergi Öncesi Kar/Toplam Aktifler oranı ise dönem sonu vergiden önceki karın toplam aktiflere oranlanması ile elde edilmiştir.
LNBSIZE	:	Yönetim kurulundaki üye sayısının doğal logaritması
	:	Kadın üyelerin yüzdesi
PWOMEN	:	Bağımsız üyelerin yüzdesi
PINDEP	:	Yabancı üyelerin yüzdesi
PFOREIGN	:	Lisansüstü eğitim derecesine sahip üyelerin yüzdesi
PPOSTGRAD	:	Bankanın toplam varlıklarının doğal logaritması
LNASSETS	:	Bankanın özkaynaklarının toplam aktiflere oranı (%)
CAPITAL	:	

3. BULGULAR

Bu bölümde, çalışmada elde edilen bulgular yer almaktadır. Tablo 1’de değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler raporlanmıştır. Tabloya göre bankaların 2009-2016 dönemi için ortalama aktif karlılık, ortalama özkaynak karlılık ve ortalama vergi öncesi kar/toplam aktifler oranları sırasıyla %1.14, %11.30 ve %1.63’tür. Tablo ayrıca Türk bankalarının yönetim kurullarının ortalama 10 üyeden oluştuğunu, yönetim kurullarında ortalama 1 kadın üye, 1 bağımsız üye, 4 yabancı üye ve 4 lisansüstü eğitim derecesine sahip üyenin yer aldığını göstermektedir. Ortalama yönetim kurulu büyüklüğü gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında Türk bankalarının yönetim kurulu büyüklüğünün görece olarak daha küçük olduğu görülmektedir (bkz. De Andres,

Vallelado, 2008; Adams, Mehran, 2012). Bununla birlikte, bankalarının yönetim kurullarında yabancı üyelerin, kadın üyeler ve bağımsız üyelere göre daha baskın olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında, son yıllarda Türk bankacılık sektöründe yaşanan yoğun birleşme ve satın almaların etkili olduğu söylenebilir.

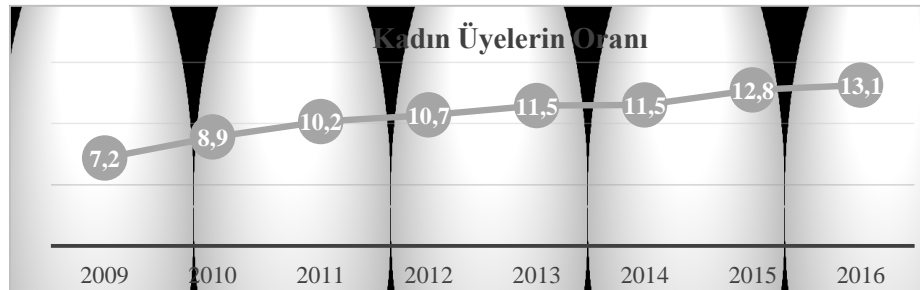
Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maximum
ROAA	1.41	1.07	-1.27	8.15
ROAE	11.30	7.75	-14.45	39.64
PBT	1.63	1.25	-1.45	10.07
SIZE	9.65	1.88	6	14
LNSIZE	2.25	0.20	1.79	2.64
WOMEN	1.02	0.87	0	3
PWOMEN	10.72	9.36	0	33.33
INDEP	1.31	1.63	0	5
PINDEP	12.64	15.67	0	50
FOREIGN	3.59	2.82	0	10
PFOREIGN	36.32	27.33	0	88.88
POSTGRAD	4.39	2.40	0	11
PPOSTGRAD	44.97	20.45	0	100
ASSETS	67147.23	82785.04	648.80	357761
LNASSETS	10.03	1.70	6.47	12.79
CAPITAL	12.57	3.90	5.73	39.70

Not: Tablodaki değerler yüzdelik değerleri göstermektedir.

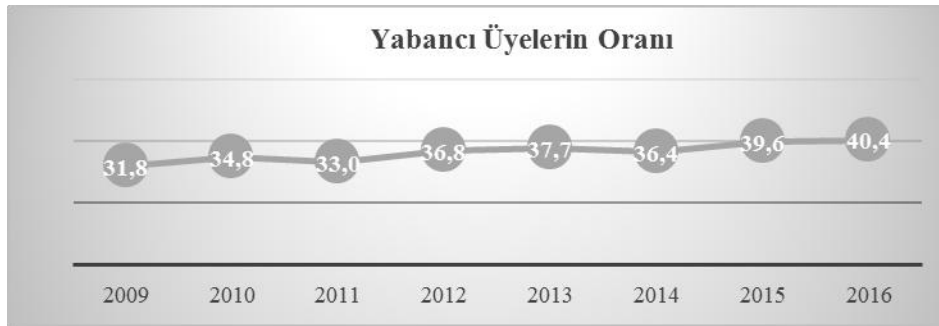
Tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra aşağıdaki grafiklerde kadın üyeler, yabancı üyeler, bağımsız üyeler ile lisansüstü eğitim derecesine sahip üyelerin toplam üye sayısına oranlarının yıllar itibarıyla değişimi gösterilmektedir¹.

Şekil 1. Yıllar İtibarıyla Kadın Üye Oranı

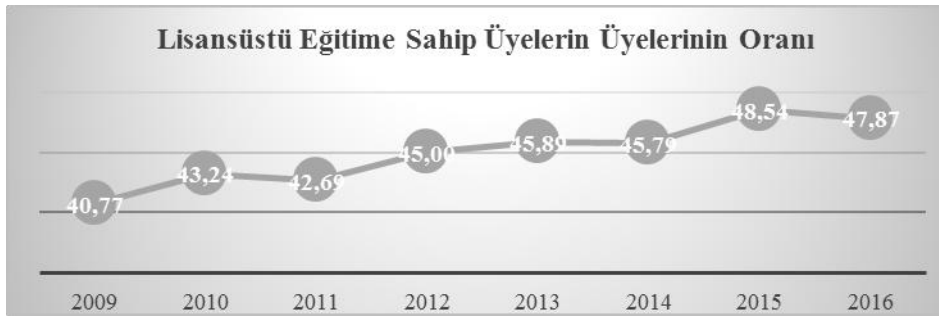
Kadınların iş hayatındaki varlığı, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin gündeminde olan önemli konulardan biridir. Şekilden Türk bankalarının yönetim kurullarında kadın üyelerin azınlıkta olduğu açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, yıllar itibariyle kadın üyelerin oranında meydana gelen değişim gelecekte kadınların yönetim kurullarında daha fazla yer alacağını bir işareti olarak yorumlanabilir.

Şekil 2. Yıllar İtibariyle Yabancı Üye Oranı

Küreselleşmenin de etkisi ile birlikte, Türk bankacılık sektörüne olan yabancı ilgiye bağlı olarak yabancı yönetim kurulu üyelerinin oranının yıllar itibariyle arttığı görülmektedir. 2009 yılında yabancı üyelerin oranı %31 iken, 2016 yılına gelindiğinde yabancı üyelerin oranı %40'a yükselmiştir.

Şekil 3. Yıllar İtibariyle Lisansüstü Eğitim Derecesine Sahip Üyelerin Oranı

Çalışmada, ülkemizde yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak yönetim kurulu çeşitliliği ile ilgili olarak ele alınan bir diğer değişken lisansüstü eğitim derecesine sahip yönetim kurulu üyeleridir. Şekil, yönetim kurulu üyelerin yarısına yakınının yüksek lisans ya da doktora derecesine sahip olduğunu göstermektedir. Yine şekilden yıllar itibariyle lisansüstü eğitim seviyesine sahip yönetim kurulu üyelerinde bir artış olduğunu da görülmektedir.

Şekil 4. Yıllar İtibariyle Bağımsız Üyelerin Oranı

Her ne kadar diğer yönetim kurulu üyelerinin oranlarında bir artış olsa da en büyük artış bağımsız üyelerde yaşanmıştır. Bu artışın nedeni olarak, SPK Kurumsal Yönetim Tebliği'nde yer alan bankaların yönetim kurullarında en az 3 bağımsız üyenin bulundurulması ile ilgili madde² gösterilebilir.

Panel veri analizinden önce değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır. Korelasyon bulguları, finansal performans ölçütlerinin birbiriyle ilişki olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bulgular, finansal performans göstergeleri ile yönetim kurulu büyüklüğü arasında pozitif, yönetim kurulu çeşitliliğinin ölçümünde kullanılan diğer değişkenler arasında ise negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, tablodan yönetim kurulu büyüklüğü ile varlıkların doğal logaritması arasında pozitif bir ilişki olduğu da görülmektedir. Bu durum, büyük bankaların daha büyük yönetim kurullarına sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. ROAA	1.0000									
2. ROAE	0.8500	1.0000								
3. PBT	0.9566	0.8043	1.0000							
4. LNBSIZE	0.0093	0.1382	0.0039	1.0000						
5. PWOMEN	-0.2051	-0.2563	-0.1914	-0.1160	1.0000					
6. PINDEP	-0.1407	-0.0125	-0.1535	0.2719	0.0340	1.0000				
7. PFOREIGN	-0.2689	-0.3984	-0.2557	0.1424	0.0684	-0.2135	1.0000			
8.PPOSTGRAD	-0.1283	-0.1209	-0.1369	0.0787	0.0683	-0.0885	0.6226	1.0000		
9. LNASETS	0.1831	0.4573	0.1597	0.3013	-0.0873	0.4847	-0.2931	-0.0413	1.0000	
10. CAPITAL	0.3898	0.0014	0.4763	-0.2187	-0.0005	-0.4048	0.0750	-0.1271	-	1.0000
									0.5355	

Yüksek korelasyon katsayıları, bağımsız değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantı problemlerine neden olabilecek, bu durum ise analiz sonuçlarını olumsuz etkileyecektir. Bu noktada, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı problemi olup olmadığını tespit etmek için Varyans Büyütme Faktörü (Variance Inflation Factor–VIF) kullanılmış, sonuçlar Tablo 3’de raporlanmıştır. VIF değerleri tüm bağımsız değişkenler için kabul edilebilir üst limitinin (5) oldukça altında olan 1.00 ile 1.73 arasında değişmektedir, bu da tüm bağımsız değişkenlerin aynı ampirik modelde aynı anda kullanılabilirliğini göstermektedir (Guajarati, 2004).

Tablo 3. VIF Değerleri³

Değişkenler	VIFs
LNBSIZE	1.12
PWOMEN	1.00
PFOREIGN	1.61
PINDEP	1.41
PPOSTGRAD	1.73
LNASSETS	1.32
CAPITAL	1.45

Bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığını tespitinin yanı sıra panel veri analizinin uygulanabilmesi için değişkenlerin durağan olup olmadıklarının da test edilmesi gerekmektedir. Değişkenlerin durağanlığını test etmek için literatürde sıklıkla kullanılan birim kök testlerinden biri olan Levin, Lin, Chu Testi (LLC) (2002) kullanılmıştır. LLC’nin boş hipotezi seride birim kökün varlığı üzerine kurulmuşken, alternatif hipotez seride birim kökün olmadığı üzerine kurulmuştur. LLC sonuçları serilerde birim kök olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Tablo 4. LLC Testi Sonuçları

ROAA	-28.2095	0.0000
ROAE	-17.8453	0.0000
PBT	-11.5401	0.0000
LNBSIZE	-2.6306	0.0004
PWOMEN	-6.7510	0.0000
PFOREIGN	-3.9079	0.0000
PINDEP	-4.5111	0.0000
PPOSTGRAD	-2.6623	0.0039
LNASSETS	-16.8743	0.0000
CAPITAL	-17.5962	0.0000

Bu çalışma, Türk bankacılık sektöründe yönetim kurulu çeşitliliğinin banka performansı üzerinde etkili olup olmadığı tespit etmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu etkiyi araştırmak için banka performansı aktif karlılık oranı, özkaynak karlılık oranı ve vergi öncesi kar/toplam aktifler oranı olmak üzere üç farklı şekilde ölçülmüş ve üç ayrı model kurulmuştur. Bu modeller, panel veri analizi yöntemiyle test edilmiştir. Panel veri analizinde sabit etkiler ve rassal etkiler olmak üzere iki farklı tahmin yöntemi vardır. Bu yöntemlerden hangisinin kullanılacağını belirlemek için Hausman testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4’de raporlanmıştır. Tabloya göre %10 anlamlılık düzeyinde tüm modellerin sabit etkiler modeli ile tahmin edilmesi uygun ve verimli olacaktır. Dolayısıyla her üç modelde sabit etkiler modeli ile tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 4. Hausman Testi Sonuçları

	Model I (ROAA)	Model II (ROAE)	Model III (PBT)
Chi-Sq Statistics	12.89	64.74	35.89
Prob>Chi-Sq.	0.0748	0.0000	0.0000

Tablo 5. Panel Veri Analizi Sonuçları⁴

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken		
	Model I ROAA	Model II ROAE	Model III PBT
LNBSIZE	-1.632***	-7.576**	-1.349**
PWOMEN	0.014*	0.157***	0.010
PFOREIGN	-0.003	-0.018	-0.002
PINDEP	-0.004	-0.089**	-0.009
PPOSTGRAD	0.009*	0.057	0.013**
LNASSETS	0.658**	3.103	-0.037
CAPITAL	0.147***	0.316*	0.223***
SABIT	-2.940	-3.199	1.722
R-Square (within)	0.4322	0.3780	0.4879
R-Square (between)	0.2680	0.2593	0.0076
R-Square (overall)	0.3009	0.2993	0.1262
Prob > F	0.0000	0.0000	0.0000

*< 0.10, **<0.05, ***<0.01 temsil etmektedir.

Yönetim kurulu çeşitliliğinin banka performansı üzerindeki etkisini tespit etmek için yapılan panel veri analizi bulguları incelendiğinde, yönetim kurulu büyüklüğü ile banka performansı arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu

görülmektedir. Elde edilen bu sonuç, Pathan ve Faff (2013) ile Aygün *vd.*, (2013)'in bulguları ile benzerdir. Bu sonuç, Türk bankacılık sektöründe büyük yönetim kurullarının banka performansını olumsuz etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum, kaynak bağımlılığı teorisinin Türk bankacılık sektöründe geçerli olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların yönetim kurullarının gelişmiş ülkelere kıyasla görece olarak küçük olmasının da bu durumun bir sonucu olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte, çeşitlilik ile ilgili ele alınan değişkenlerden kadın üyelerin oranı ile banka performansı arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu ilişkilerden aktif karlılık ile özkaynak karlılığının bağımlı değişken olarak kullanıldığı modeller istatistiksel olarak anlamlıdır. Kadın üyeler ile banka performansı arasında pozitif ilişkinin varlığı Pathan ve Faff'ın (2013) bulguları ile paralellik göstermektedir. Elde edilen bu bulgu, vekâlet teorisini ve kaynak bağımlılığı teorisini destekler niteliktedir. Yönetim kurulunda kadın üyelerin varlığı, yönetim kurulunun denetleme rolünü olumlu şekilde etkileyerek çıkar çatışmalarının azalmasına yardımcı olacaktır. Yine, yönetim kurulunda kadın üyelerin varlığı, bankanın farklı grupların ihtiyaçlarını anlamasına ve farklı kaynakların bankaya çekilmesini sağlayacaktır.

Diğer çalışmalardan farklı olarak, çalışmada çeşitlilik ile ilgili olarak lisansüstü eğitim seviyesine sahip üyelerin oranı kullanılmıştır. Sonuçlar, lisansüstü eğitim seviyesine sahip üyelerin banka performansını olumlu yönde etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, bu ilişkilerden aktif karlılık oranı ile vergi öncesi kar/toplam aktifler oranının performans ölçütü olarak kullanıldığı modeller istatistiksel açıdan anlamlıdır. Bu sonuç, yönetim kurulunda yüksek eğitim seviyesine sahip alanında yetkin üyelerin bulunmasının banka performansı üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Öte yandan, banka performansı ile yabancı üyelerin oranı ve bağımsız üyelerin oranı arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak bu ilişkilerden sadece bağımsız üyelerin oranı ile özkaynak karlılığı arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır. Vekâlet teorisi ve kaynak bağımlılığı teorisini ile çelişen bu sonuç, Kılıç'ın (2015) bulguları ile paralellik göstermektedir. Bu sonucun elde edilmesinde bağımsız üyelerin sadece yasalara uyum sağlamak adına yönetim kurulunda yer almaları etkili olmuş olabilir.

Kontrol değişkenleri ile finansal performans arasında ilişkiler incelendiğinde ise özkaynakların toplam aktiflere oranı ile banka performansı arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna karşın, banka büyüklüğünü kontrol etmek için modele eklenen toplam varlıkların doğal logaritması ile

banka performansı arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Fakat bu ilişkilerden sadece özkaynak karlılığı ile olan ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır.

SONUÇ

Etki bakımından küresel finans krizi, dünya tarihindeki diğer krizlerden farklılaşmaktadır. Krizin nedeni olarak farklı gerekçeler gösterilmekle birlikte, dünyanın önde gelen firmalarında yaşanan yolsuzlukların krizde önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Bu durum kurumsal yönetim uygulamalarının önemini artırmıştır. Kurumsal yönetim mekanizmaları içsel kurumsal yönetim mekanizmaları ve dışsal kurumsal yönetim mekanizmaları olarak iki farklı gruba ayrılmaktadır. İçsel kurumsal yönetim mekanizmalarından biri olan yönetim kurulu, bir firmayı en üst seviyede temsil eden karar alma ve yürütme organıdır. Yönetim kurulunun temel görevleri arasında üst düzey yöneticilerin seçimi, denetimi ve ücretlendirmesi ile kurumsal stratejinin belirlenmesi yer almaktadır. Yönetim kurulu yapısının, yönetim kurulunun fonksiyonlarını etkileyeceği, buna bağlı olarak da performans üzerinde etkili olacağı ifade edilmektedir.

Bankacılık sektöründeki yoğun bilgi asimetrisi, bankaların yüksek kaldıraçlı firmalar olması ve ekonomik büyümede önemli bir rol oynaması, bankalarda kurumsal yönetim uygulamalarını diğer firmalardan daha önemli hale getirmektedir. Bununla birlikte, bankalarda kurumsal yönetim uygulamalarının iyileştirilmesi sadece bankaların performansını değil, bankaların kreditor ve/veya hissedar rolleri sayesinde diğer firmaların performansını etkileyecektir. Bu bakış açısıyla, akademik çalışmalarda yönetim kurulu yapısının/çeşitliliğinin finansal performans üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ancak bu çalışmalarda gelişmiş ülkelere odaklanılmış, gelişmekte olan ülkeler ihmal edilmiş ve anılan ilişki ile ilgili çelişkili sonuçlar elde edilmiştir. Bu durum, anılan ilişki ile ilgili daha tutarlı çıkarımlar yapabilmek için literatürün farklı çalışmalarla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu noktada, bu çalışmada Türk bankacılık sektöründe yönetim kurulu çeşitliliği ile finansal performans arasındaki ilişki 22 bankanın 2009-2016 dönemine ait verileri kullanılarak analiz edilmiştir.

Çalışmada, banka performansının ölçümünde ortalama aktif karlılık, ortalama özkaynak karlılığı ile vergi öncesi kar/toplam aktifler oranları kullanılırken, yönetim kurulu yapısı ile ilgili olarak büyüklük, cinsiyet, uyruk, bağımsızlık kriterlerin yanı sıra, Türkiye’de yapılan çalışmalardan farklı olarak üyelerin eğitim seviyeleri dikkate alınmıştır. Bulgular, Türk bankalarının yönetim kurullarının gelişmiş ülkelere kıyasla daha küçük olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, yönetim kurulu büyüklüğü ile banka performansı arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yönetim kurulu çeşitliliğinin ölçümü için kullanılan değişkenlerden kadın üyelerin oranı ile banka performansı arasında ise pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak bu ilişkilerden, banka performansı ölçütü olarak aktif karlılık ve özkaynak

karlılığının kullanıldığı modeller istatistiksel açıdan anlamlıdır. Benzer şekilde, lisansüstü eğitim derecesine sahip üyeler ile banka performansı arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Fakat bu ilişkilerden de aktif karlılık ile vergi öncesi kar/toplam aktifler oranının bağımlı değişken olarak kullanıldığı modeller istatistiksel olarak anlamlıdır. Öte yandan, yabancı üyelerin oranı ve bağımsız üyelerin oranı ile banka performansı arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişkilerden de sadece bağımsız üyeleri oranı ile özkaynak karlılığı arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Çalışmanın yönetim kurulu çeşitliğinin banka performansı üzerinde etkisine ilişkin sınırlı literatüre çeşitli noktalarda katkı sağlaması beklenmektedir. Öncelikle, yönetim kurulu çeşitliliği ve finansal performans ilişkisi ile ilgili olarak çelişkili sonuçlar elde edilmiştir. Bu noktada mevcut çalışma literatürün gelişimine katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, yönetim kurulu çeşitliliği ve finansal performans arasındaki ilişkinin tespitine yönelik araştırmalar kurumsal yönetim ilkelerini çok önceden benimsemiş gelişmiş ülkelere odaklanmıştır. Mevcut çalışmada ise anılan ilişki, gelişmekte ve kurumsallaşma sürecinde olan bir ülke olarak Türkiye için ele alınmıştır. Bunlara ek olarak, ülkemizde politik tartışmaların konusu olan kadın yönetim kurulu üyelerinin banka performansı üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Türkiye’de yapılan önceki çalışmalardan farklı olarak yönetim kurulu çeşitliliğinin ölçümünde yönetim kurulu üyelerin eğitim seviyeleri de dikkate alınmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçların, banka yöneticilerine ve politika yapıcılara yardımcı olması beklenmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda ise çeşitlilik ile ilgili olarak yönetim kurulu üyelerin yaşı, mesleki tecrübesi vb. gibi değişkenler dikkate alınabilir. Bununla birlikte, yönetim kurulunun fonksiyonları üzerinde etkili olabilecek yönetim kurulu toplantıların sayısı ve katılım durumu gibi aracı değişkenler de kullanılabilir.

NOTLAR

¹Yönetim kurulu büyüklüğünde yıllar itibarıyla önemli bir değişim olmadığı için yönetim kurulu büyüklüğü için bir grafik oluşturulmamıştır.

²Sermaye Piyasası Kurulu’nun 3 Ocak 2014 tarih ve 28871 sayılı Kurumsal Yönetim Tebliği’nin 6. Maddesinin a bendinde “Bankalar için bağımsız yönetim kurulu üye sayısı üçten az olmamak kaydıyla bankanın ihtiyarındadır. Bankaların yönetim kurulu yapılanmaları içerisinde denetim komitesi üyeliği için görevlendirilen yönetim kurulu üyeleri bu Tebliğ çerçevesinde bağımsız yönetim kurulu üyesi olarak kabul edilir.” ifadesi yer almaktadır.

³VIF 1 ve daha büyük bir değer almaktadır. Genel kabul görmüş bir kurul olarak VIF=1 ise değişkenler arasında ilişki olmadığı, VIF 1 ile 5 arasında ise değişkenlerin orta derecede ilişki olduğu, eğer VIF>5 ise değişkenler arasında yüksek ilişki olduğu söylenebilir.

⁴Modellerde zaman etkisi, yıl kukla değişkenler aracılığıyla test edilmiştir. Model I ve Model II’de yıl kukla değişkenleri anlamlı bulunmuş ve bu yüzden adı geçen modellere zaman etkisi dâhil edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adams, R.B., H. Mehran (2012), “Bank Board Structure and Performance: Evidence For Large Bank Holding Companies”, *Journal of Financial Intermediation*, 21(2), 243-267.
- Aygün, M., A. Taşdemir, E. Çavdar, (2010), “Banka Performansı Üzerinde Yönetim Kurulu Büyüklüğünün Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3).
- BCBS (2010), *Principles for Enhancing Corporate Governance*, Basel Committee on Banking Supervision, BIS, Basel.
- BCBS, (2006), *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework*. Basel Committee on Banking Supervision, BIS, Basel.
- Bhagat, S., B. Bolton, A. Subramanian (2010), “CEO Education, CEO Turnover, and Firm Performance”. *Working Paper*, University of Colorado at Boulder, 3 August.
- Campbell, K., A. Mínguez-Vera (2008), “Gender Diversity in the Boardroom and Firm Financial Performance. *Journal of Business Ethics*, 83(3), 435-451.
- Caprio, G., R. Levine, (2002), “Corporate Governance in Finance: Concepts and International Observations”, *Financial Sector Governance: The Roles of The Public and Private Sectors*, 17-50.
- Carter, D.A., B.J., Simkins, W.G. Simpson, (2003), “Corporate Governance, Board Diversity, and Firm Value”. *Financial Review*, 38(1), 33-53.
- Chiaromonte, L., B. Casu (2013), “The Determinants of Bank CDS Spreads: Evidence from the Financial Crisis”, *The European Journal of Finance*, 19(9), 861-887.
- Darmadi, S. (2013), “Board Members' Education and Firm Performance: Evidence from a Developing Economy”, *International Journal of Commerce and Management*, 23(2), 113-135.
- De Andres, P., E. Vallelado (2008), “Corporate Governance in Banking: The Role of The Board of Directors”, *Journal of Banking & Finance*, 32(12), 2570-2580.
- Doğan, M., F. Yıldız (2013), “The Impact of The Board of Directors’ Size on The Bank’s Performance: Evidence From Turkey”, *European Journal of Business and Management*, 5(6), 130-140.
- Doğan, M., Y. Topal (2016), “Yönetim Kurulundaki Yabancı Üye Sayısının ve Yabancı Sahipliğinin Finansal Performans Üzerindeki Etkisi” *Ege Academic Review*, 16(1).
- Fama, E.F., Jensen, M.C. (1983), “Separation of Ownership and Control”, *The Journal of Law and Economics*, 26(2), 301-325.
- Georgantopoulos, A.G., I. Filos (2017), “Board Structure and Bank Performance: Evidence for the Greek Banking Industry During Crisis Period” *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 56-67.

- Gujarati, D.N. (2004), *Basic Econometrics* (4th ed.), The McGraw-Hill Companies, Avenue of The Americas, New York.
- Hillman, A.J., C. Shropshire, A. A. Cannella (2007), “Organizational Predictors of Women on Corporate Boards”, *Academy of Management Journal*, 50(4), 941-952.
- Işık, O., A.R. İnce (2016), “Board Size, Board Composition and Performance: An Investigation on Turkish Banks”, *International Business Research*, 9(2), 74.
- James, J.B., C. Joseph (2015), “Corporate Governance Mechanisms and Bank Performance: Resource-Based View”, *Procedia Economics and Finance*, 31, 117-123.
- John, K., L.W. Senbet (1998), “Corporate Governance and Board Effectiveness”, *Journal of Banking & Finance*, 22(4), 371-403.
- Kılıç, M. (2015), “The Effect of Board Diversity on the Performance of Banks: Evidence From Turkey”. *International Journal of Business and Management*, 10(9), 182.
- Levin, A., C.F. Lin, C.S.J. Chu (2002), “Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties”, *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.
- Mallin, C., H., Farag, K. Ow-Yong (2014), “Corporate Social Responsibility and Financial Performance in Islamic Banks”, *Journal of Economic Behavior & Organization*, 103, 21-38.
- Milliken, F.J., L.L. Martins (1996), “Searching for Common Threads: Understanding the Multiple Effects of Diversity in Organizational Groups”, *Academy of Management Review*, 21(2), 402-433.
- Ocak, M. (2013), “Yönetim Kurulu ve Üst Yönetimde Yer Alan Kadınların Finansal Performansa Etkisi: Türkiye'ye İlişkin Bulgular”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 60, 107-126.
- OECD (2016), *G20/OECD Principles of Corporate Governance (Turkish Version)*, Paris: OECD Publishing.
- Pathan, S., R. Faff (2013), “Does Board Structure in Banks Really Affect Their Performance?”, *Journal of Banking & Finance*, 37(5), 1573-1589.
- Pfeffer, J. (1972), “Size and Composition of Corporate Boards of Directors: The Organization and its Environment”, *Administrative Science Quarterly*, 218-228.
- Wachudi, E.J., J. Mboya (2012), “Effect of Board Gender Diversity on The Performance of Commercial Banks in Kenya”, *European Scientific Journal, ESJ*, 8(7).
- Yağlı, I., B. Şimşek, (2017). “Meta-Analytic Review of the Relation Between Board Globalization and Firm Performance”. *Financial Studies*, 21(2), 31-55.
- Young, M.N., M.W. Peng, D. Ahlstrom, G.D. Bruton, Y. Jiang (2008), “Corporate Governance in Emerging Economies: A Review of the Principal-Principal Perspective”, *Journal of Management Studies*, 45(1), 196-220.

YAZAR REHBERİ

1. Online yüklenen makale daha önceden yayınlanmamış ve herhangi bir dergiye değerlendirilmek üzere sunulmamış olmalıdır.
2. Makale, Türkçe veya İngilizce olabilir. Her makalede, ana başlığın hemen altında, makalenin amacı ve önemini, takip edilen metodolojiyi, temel bulgular ve muhtemel politika tavsiyelerini içeren biri Türkçe biri İngilizce olmak üzere 150-200 kelimeyi aşmayan öz/abstract yer almalıdır. “Öz”lerin altında, altı kelimeyi aşmayan anahtar sözcükler/keywords bulunmalıdır. Kısacası makaleler, Ana Başlık, Öz, Anahtar Sözcükler, Abstract, Keywords, Makale Metni, Notlar ve Kaynakça sırası ile kaleme alınmış olmalıdırlar.
3. Makale 8.000 kelimeyi geçmemeli, A4 ebadındaki word dosyasına 1.5 aralıklı, soldan 4.5 cm, sağdan 4 cm, üstten 5.5 cm ve alttan 5 cm olacak şekilde düzenlenmelidir.
4. Tablo ve şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo, şekil ve grafiklerin üzerinde yer almalı; kaynaklar ise tablo, şekil ve grafiklerin altına yazılmalıdır. Rakamlarda ondalık kesirler nokta ile ayrılmalıdır. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın sağında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi, yazıda açıkça gösterilmemişse, hakemlerin değerlendirmesi için, türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada verilmelidir.
5. Makalenin alt başlıkları, ilk harfi büyük olmak üzere küçük harflerle, koyu ve sol marjdan başlamak üzere yazılmalıdır.
6. Makalede verilecek dipnotları, yazının sonuna kaynakçadan önce eklenmelidir.
7. Makale, Dergimiz’in <http://dergipark.gov.tr/huniibf> adresinden Dergipark’a üye olunarak, isimsiz bir kopya olarak yüklenmelidir. Makale Editör tarafından kör hakemlik sistemine göre iki hakeme gönderilecektir.
8. Yayımlanan makaleler için yazar(lar)a telif ücreti karşılığında her makale için iki adet basılmış dergi ile 10 (on) adet ayrı basım gönderilir ve ilgili makalenin telif hakkı Hacettepe Üniversitesi’ne devredilmiş olur.
9. Yayımlanması kabul edilmeyen makaleler hakkında Yazar(lar)a bilgi verilir.
10. Kaynaklara göndermeler, metin içinde açılacak ayraçlarla yapılmalıdır. Ayraç içindeki sıra şöyle olmalıdır: Yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı, sayfa numaraları. Karşılaşılabilecek farklı durumlar şöyle örneklenebilir:
.....ifade edilmiştir (Wilson, 2011).
.....belirtilmiştir (Wilson, 2011: 210-215).
.....Dollery (2008a: 15-20) ileri sürmektedir.
.....(Wollmann *vd.*, 2012: 126-153).
.....(Watson, Hassett, 2003: 399-432; Wollmann, Marcou, 2013: 15-23).

11. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, kaynakçada belirtilmeli; gönderme yapılmayan kaynaklar, kaynakçaya konmamalıdır. Kaynaklar, ayrı bir sayfada alfabetik sırayla yazılmalıdır. Dergi ve derlemelerdeki makalelerin sayfa numaraları kesinlikle belirtilmelidir. Kaynakçada, aşağıdaki örneklenen biçim kurallarına uyulmalıdır:

Kitaplar: Panara, C., M. Varney (2013), *Local Government in Europe: The 'Fourth Level' in the EU Multilayered System of Governance*, Abingdon, Oxon: Routledge.

Dergiler: Goldsmith, M. (1993), “The Europeanisation of Local Government”, *Urban Studies*, 30(4-5), 683-699.

Derlemeler: Krugman, P. (1995), “The Move Toward Free Trade Zones”, P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-182.

Pollitt, C., G. Bouckaert (2003), “Evaluating Public Management Reforms: An International Perspective” in H. Wollmann (ed.) *Evaluation Public-Sector Reform: Concepts and Practice in International Perspective*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, Inc., 12-35.

Diğer Kaynaklar: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2014), *Kredi Kartı İşlemlerinde Uygulanacak Azami Faiz Oranları*, Basın Duyurusu, 5 Eylül, 2014-61, Ankara. <http://www.tcmb.gov.tr/>, E.T.: 15.09.2014.

GUIDE FOR AUTHORS

1. Online submission of a manuscript implies that it has not been published previously, or has not been under consideration for publication elsewhere.
2. Manuscripts may be in either Turkish or English. Immediately after the manuscript title, a concise (150-250 words) abstract, including the aim and significance of the manuscript, the methodology followed, the main findings and likely policy implication, both in Turkish and English is required. Maximum of six keywords should be stated following the abstracts. Shortly, the manuscript should be submitted in the following order: manuscript title, abstract, keywords, body text, notes and references.
3. Manuscript should not exceed 8,000 words, typed on A4 page with 1.5 line spacing, leaving margins 4.5 cm at the left, 4 cm at the right, 5.5 cm at the top and 5 cm at the bottom of the page.
4. Tables and figures should be numbered sequentially. Titles should be placed at the top of tables and figures. Reference for tables and figures should be placed under tables and figures. Numbers should be full stop separated. Equations should be numbered in parentheses on the right side of the page. Derivation of equations which are not fully mentioned in the body text should be provided on a separate page with a full derivation.
5. The sub-headings of manuscripts should be written in lower case (except the first letters of words), bolded and left aligned.
6. Footnotes should be indicated with a superscript and placed at the end of the body text and before the reference section.
7. Authors are requested to submit their papers (without author/authors name) electronically by signing up Dergipark online at the following website (<http://dergipark.gov.tr/huniibf>). The electronically submitted manuscripts will go through double-blind-peer review process by the Editor.
8. Upon acceptance and publication of a manuscript copyright fees will not be paid. Instead, as return royalty, two hardcopies of the journal and 10 reprints of manuscripts will be sent to the corresponding author. Thereby author(s) will have transferred their copyrights to Hacettepe University.
9. The author(s) will be notified about their manuscript's status.
10. Every reference cited in the text should be in parentheses. Reference in parentheses should be at the following order: Surname(s) of author (s), publication year and page number(s). Examples are as follows:

.....is stated (Wilson, 2011).

.....is indicated (Wilson, 2011: 210-215).

According to Dollery (2008a: 15-20).....

.....(Wollmann *et.al.*, 2012: 126-153).

.....(Watson, Hassett, 2003: 399-432; Wollmann, Marcou, 2013: 15-23).

11. Only reference cited in the text should be included in the reference section. The references should be listed in an alphabetical order in a separate page. Page numbers of articles in periodicals or edited books should be indicated. The examples given below should be followed strictly:

Books: Panara, C., M. Varney (2013), *Local Government in Europe: The 'Fourth Level' in the EU Multilayered System of Governance*, Abingdon, Oxon: Routledge.

Periodicals: Goldsmith, M. (1993), "The Europeanisation of Local Government", *Urban Studies*, 30(4-5), 683-699.

Edited Books: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones" in P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-182.

Pollitt, C., G. Bouckaert (2003), "Evaluating Public Management Reforms: An International Perspective" in H. Wollmann (ed.), *Evaluation Public-Sector Reform: Concepts and Practice in International Perspective*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, Inc., 12-35.

Other Sources: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2014), *Kredi Kartı İşlemlerinde Uygulanacak Azami Faiz Oranları*, Basın Duyurusu, 5 Eylül, 2014-61, Ankara. <http://www.tcmb.gov.tr/>, E.T.: 15.09.2014.